

S. EUSEBII HIERONYMI

STRIDONENSIS PRESBYTERI

COMMENTARIORUM

IN JEREMIAM PROPHETAM

LIBRI SEX ^a

Prologus.

833-834 Post explanationes duodecim Prophetarum, Isaiaë, Daniellis, et Ezechielis, ad extremum in Jeremiam manum mittimus, tibi, frater ^b Eusebi, ejusdem [*Al. eodem*] Commentariolos dedicantes, ut ^c Evangelicum virum Matthæo evangelistæ copules, quem ante annos plurimos strictis sensibus, te hortante, disserui. Et quia volumen longissimum est, et in plerisque manifesta historia textitur, illud prudentiam tuam admoneo, ne quæras in hoc latam explanationem; super his maxime, quæ jam et in Prophetis aliis dicta sunt, et per se patent intelligentiæ. Sicque conabor notariorum manu scribere, ut nihil desit in sensibus, cum multum desit in verbis. Stamina tibi atque subtegmina et licia præparabo, tu pulcherrimam vestem ipse conficito; ut

^A non solum nos audire, sed et alios docere possis. Libellum autem Baruch, qui vulgo editioni Septuaginta copulatur, nec habetur apud Hebræos, ^d et *ψευδοτύπων* Epistolam Jeremiæ nequaquam censui disserendam, sed magis Jeremiæ ordinem, librariorum errore confusum, multaque quæ desunt, ex Hebræis fontibus digerere, ac complere: ut novam ex veteri, verumque pro corrupto atque falso Prophetam teneas: parvipendens obrectatorum rabiem, qui non solum verba, sed syllabas quoque nostrorum verborum calumniantur: in eo se scire aliquid arbitrantes, si de alienis operibus detrahant: ^e ut nuper indoctus calumniator erupit, qui **835-836** mentarios meos in Epistolam Pauli ad Ephesios reprehendendos putat. Nec intelligit, ni-

^a Exegimus hosce Explanationum in Jeremiam libros ad duorum præcipue mss. fidem, unius Vaticani num. 250 prænotari, atque alterius emendatissimi Cisterciensis, sive bibliothecæ S. Crucis in Jerusalem de Urbe. Rabanum quoque, qui totidem verbis ex præstantissimis sui temporis exemplaribus S. doctoris Commentarios descripsit, suoque operi continenter inseruit, consulimus, et pleraque ex eo loca castigavimus.

^b Cremonensem intelligito, cui in Matthæum Commentarius ante annos decem et octo inscripserat. Evangelicum porro virum Jeremiam vocat ob virginitatem, quod et Martianus ex Hieronymi Præfatione in ejusdem prophetæ translationem observat.

^c Ut Evangelicum, etc. Præfatione in translationem Jeremiæ, causam nominis viri Evangelici his verbis nos docet: *Et sua virginitate Evangelicum virum Ecclesiæ dedicans.* Scripserat porro commentarius in Matthæum Evangelistam anno Domini 398, hoc est, decem et octo annis antequam in Jeremiam manum mitteret. MARTIAN.

^d Et *ψευδοτύπων* Epistolam, etc. Editi falso legunt *ψευδογράφον* cum paucis recentioribus exemplaribus mss. quæ habent *Pseudografon* ex imperitia notariorum veterum. Cæteri omnes manuscripti codices genuinam vocem *ψευδοτύπων* constanter retinent. In nunc pulcherrimo et optimo exemplari ms. Abbatiae Cluniacensis, et altero S. Albini Andegavensis scriptum reperi *ΥΕΤΑΘΕΜΠΡΑΦΟΝ* Miren-

tur jam prudentes et æqui lectores judicium, fidem, et eruditionem critici calumniatoris, qui cum nuper vidisset codicem Regium manuscriptum num. 5990, alias 569, complectentem Commentarios Hieronymi in Jeremiam et ab abbate Petro relectum, clamare cœpit in famosis suis libellis: « O fraus! o temerarii monachi Benedictini! o corruptores præstantissimorum librorum veterum! » Si autem quaesieris quid tanto hiatu dignum clamet? Respondet cum mœnore cordis et dolore stomachi, « Petrus abbas monasterii Miclacensis sustulit vocem Græcam *Pseudographon* e suo exemplari. Proh nefas! Venite, eradamus omnes monachos S. Benedicti de terra viventium, quia et ipsi in libris antiquis eraserunt unam vocem græcam e Proœmio S. Hieronymi in Commentarios Jeremiæ. » Sed nunc parce linguæ, parce stylo serpens contritus et exantatus; relegere Præfationem S. Doctoris, ut te compunctum æritias verbis Hieronymi velut notis Thureicis: et si rabies obtrependi permittat, consule mss. codices, frære bibliothecis omnium monasteriorum Galliæ, Italiæ, Germaniæ et Hispaniæ, ut invitus testis accedas fidei et religionis omnium monachorum qui in duobus millibus exemplarium manuscriptorum distincte scripserunt vocem Græcam, pro qua sublata ex unico exemplari, in tantam calumniam erupisti. MARTIAN.

^e Pelagium notat, cujus paulo post præcursorem Grunium, Rufinum scilicet, dicit.

nia stertens recordia, leges Commentariorum, in quibus multæ diversorum ponuntur opiniones, vel tactis, vel expressis Auctorum nominibus, ut lectoris arbitrium sit, quid potissimum eligere debeat, discernere : quamquam et in primo ejusdem operis libro præfatus sim, me vel propria, vel aliena dicturam : et ipsos Commentarios, tam veterum Scriptorum esse, quam nostros. Quod non videns præcursor^a ejus Grunnius, olim nisus est carpere. Cui duobus respondi libris, ubi quæ iste quasi sua proferit, et alio jam calumniante, purgata sunt : ut præteream contra Jovinianum volumina, in quibus dolet virginitatem nuptiis, et nuptias digamix, digamiam polygamix esse prælatam.

^a Ejus Grunnius. Hoc nomine Rufinum notat, ut etiam infra Præfatione in Librum quartum istorum Commentariorum. Vide epistolam ad Rusticum monachum, ubi Grunnius graphice depinxit. MARTIAN.

^b Ex hoc loco itemque alio ejusdem Hieron. inf. lib. III, natum Scotix Pelagium fuisse evincitur. Qui si apud ejus ævi Scriptores vulgo Brito, et Britannus audit, inde est quod Latine Britannia totius esset Insulæ nomen, non excepto Nord ipso, quod pos-

Nec recordatur stolidissimus, et^b Scotorum pullibus prægravatus, nos in ipso dixisse opere : « Non damno digamos, immo nec trigamos, et si fieri potest octogamos : plus aliquid inferam, etiam scortatorem recipio pœnitentem : quidquid æqualiter licet, æquali lance pensandum est. » Legat ejusdem operis Apologiam, quam ante annos plurimos^c adversus magistrum ejus gaudens Roma suscepit : et tunc animadvertet, alienis se vocibus blasphemare ; et in tantum esse iuperitum, ut ne imaledicta quidem habeat propria : sed inimicorum etiam olim sepulcorum contra nos utatur rabie. Sed jam propositum opus aggrediendum est.

^b tea Scotia appellatum est. Hoc igitur sensu gente Britannus dicitur Mario Mercat. in Commonit. Grosio in Apologetic. Britannus noster : Prospero Carm. de ingratis. Coluber Britannus : et ante omnes Augustin. epist. 186, Brito cognominatus.

^c Adversus magistrum ejus. In plurali magistros legimus in antiquo ms. codice nostro Sancti Germani a Pratis. MARTIAN.

LIBER PRIMUS.

(Cap. I. — Vers. 1 seqq.) Verba Jeremiæ filii Helcix de sacerdotibus qui fuerunt in Anathoth in terra Benjamin : quod factum est verbum Domini ad eum in diebus Josiæ filii Amon regis Juda, in tertio decimo anno regni ejus. Et factum est in diebus Joacim filii Josiæ regis Juda, usque ad consummationem undecimi anni Sedecix filii Josiæ regis Juda, usque ad transmigrationem Jerusalem, in mense quinto. Cæteri prophetæ, ut Isaias, Osee, Joel, fuerunt ante captivitatem decem tribuum Israel, sive duarum tribuum, Judæ et Benjamin. Alii post captivitatem : ut Daniel, Aggæus et Zacharias. Jeremias autem et Ezechiel imminente captivitate vaticinium texerunt : sed alter eorum in terra Juda : alter in Babylone. Jeremias cum esset adhuc puer, prophetare cepit anno tertio decimo Josiæ filii Amon regis Judæ. Prophetavitque in imperio ejus annis decem et novem : et postea sub Joacim filio ejus annis undecim : et sub Sedecia, qui ultimus fuit regum Juda, annis undecim, usque ad quintum mensem, quando a Babyloniis capta est Jerusalem. Joachaz vero et Jechonix terni menses (quorum alter in Ægyptum, alter 837 cum matre ductus est in Babylonem) in supradictis annis computantur : per hoc ab exordio prophetiæ suæ usque ad captivitatem Jerusalem, in qua et ipse captus est, prophetavit annis quadraginta et uno : præter illud tempus quando ductus est in

Ægyptum. Ibique prophetavit in Taphnis, ut hoc ipso volumine continetur. Pro verbis Jeremiæ, Septuaginta posuerunt, Verbum Dei quod factum est ad Jeremiam (Jerem. XLIII, 8) : hoc videlicet sensu, quod verba Jeremiæ verbum sit Domini. Fuit autem de genere sacerdotum, qui habitabant contra septentrionem Jerusalem in tertio milliario, et^a viculo Anathoth. Simulque admirabilis clementia Domini, quod jam captivitate vicina, et Babylonio exercitu vallante Jerusalem, nihilominus populum ad pœnitentiam provocat, malens salvare conversos, quam perdere delinquentes. Pro transmigratione, quod omnes alii voce consona transtulerunt, Septuaginta posuere captivitatem. Post exordium autem vaticinationis Jeremiæ, tricesimo quinto prophetiæ ejus anno, Ezechiel in Babylone his qui cum eo capti fuerant, exorsus est prophetare.

(Vers. 4, 5.) Et factum est verbum Domini ad me, dicens : Priusquam te formarem in utero, novi te ; et antequam exires de vulva, sanctificavi te :^b Prophetam in gentibus dedi te. Non quo ante conceptionem, ^c ut hæresis suspicatur, fuerit Jeremias : ^d sed quo præsciret eum futurum Dominus, cui necdum facta jam facta sunt, secundum illud quod Apostolus loquitur : Qui vocavit ea quæ non erant, quasi ea quæ essent (Rom. IV, 17). Quod autem sanctificatur in utero, juxta illud Apostoli debemus accipere : Post-

^a Vitiose pridem erat vinculo.

^b Vatican. 520 pericopen hanc, Prophetam in gentibus dedi te, hic non agnoscit.

^c Ut hæresis suspicatur. Origenis discipulos intel-

ligit, ut alibi sæpe diximus. MARTIAN.

^d Duo Vatic. fuerit Jeremias notandus, sed quo præscierit eum, etc. Quam porro Hieron. perstringit, nupera Pelagii est hæresis.

quam autem placuit ei, qui me segregavit de utero matris meae, et vocavit per gratiam suam, ut revelaret Filium suum in me; ut evangelisarem illum in gentibus (Galat. 1, 15). Joannes quoque Baptista sanctificatus in utero, et sanctum Spiritum accipit, et movetur in vulva, et per os matris loquitur (Luc. 1). Quod autem dixit, *Prophetam in gentibus dedi te*, illud vult intelligi, quod in ipso postea Propheta lecturi sumus, quod non solum Jerusalem, sed et multis in circuitu gentibus prophetarit. Quidam hunc locum super Salvatore intelligunt, qui proprie Propheta gentium fuit; et per Apostolos vocavit omnes nationes. Iste enim vere priusquam in utero virginali formaretur, et antequam exiret de vulva matris, sanctificatus in utero est; et notus **839** Patri, quippe qui semper in Patre, et in quo semper Pater.

(Vers. 6.) *Et dixi: Ah, ah, ah, Domine Deus, ecce nescio loqui; quia puer ego sum. LXX: Et dixi, o Domine Deus, nescio loqui, quia juvenis sum.* Detestatur officium quod pro ætate non potest sustinere, eadem verecundia qua et Moyses tenuis et gracilis vocis esse se dicit (Exod. 17 et 6). Sed ille quasi magna robustaque ætatis corripitur; hinc pueritiam datur venia, quæ verecundia et pudore decoratur.

(Vers. 7, 8.) *Et dixit Dominus ad me: Noli dicere, Puer sum, quoniam ad omnia quæ mittam te, ibis, et universa quæcumque mandavero tibi, loqueris. Ne timeas a facie eorum: quia ego tecum sum, ut eruam te, dicit Dominus.* Ne ætatem, inquit, consideres; alio enim propheta loquente, didicisti: *Cani hominis sunt sapientia ejus* (Sap. 17, 9): tunc sit tantum voluntatis ut pergas; me habebis comitem, quo cuncta adjuvante complebis: aperi os tuum et implebo illud (Psal. LXXX). Nec consideres multitudinem eorum ad quos et contra quos locuturus es: sed me, qui tecum sum, ut eruam te, dicit Dominus. Liberat autem Dominus, non quo Propheta persecutionibus careat et angustia, quippe cum legamus eum multa perperasum; sed ut patiens omnia superet, nec cedat angustia.

(Vers. 9.) *Et misit Dominus manum suam, et tetigit os meum: et dixit Dominus ad me: Ecce dedi verba mea in ore tuo.* Notandum quod hic manus mittatur Dei, quæ tangat os Prophetæ, et dicatur ei: *Ecce dedi verba mea in ore tuo*; in laia autem scriptum sit: *Et missus est ad me unus de Seraphim, et in manu habebat carbonem quem forcipe tulerat de altari, et tetigit os meum et dixit: Ecce tetigit iste labia tua, et auferet iniquitates tuas, et peccata tua mundabit* (Isa. 6, 7). Ibi enim quia solidæ et perfectæ ætatis erat, et ipse simpliciter constiterat quod immunda labia habeat, et habitet in medio populi polluta labia habentis: mittitur unguis de Seraphim, qui non manu, sed forcipe et carbone tangat os ejus et iniquitates auferat, et mundet peccata. Hic autem ipsius Dei manus mittitur, per quam cuncta opera-

tas est, et quæ in alio loco brachium dicitur: non ut peccata auferat, quæ per pueritiam multa non fecerat; sed ut loquendi gratiam tribuat. Porro Ezechiel libram devorat et intus et foris scriptam, tam sacramentum divina, quam simplicem historiam continentem. Jeremiæ os tangitur, **839** et Domini verba tribuuntur, ut confidentiam accipiat predicandi. Pulchreque juxta litteram manus mittitur, ut humorum artuum videns similitudinem, tactam manus non reformidet.

(Vers. 10.) *Ecce ego constitui te hodie super gentes et super regna, ut evellas et destruas, et disperdas, et dissipas, et ædifices, et plantes.* Hoc quod nos de Hebraico addidimus, *dissipas, sive deponas*, in Septuaginta non habetur. Et considerandum quod quatuor tribus duo læta succedant. Neque enim ædificari poterant bona, nisi destructa essent mala: nec plantari optima, nisi eradicarentur pessima. Omnis enim plantatio, quam non plantavit celestis Pater, eradicabitur: et ædificatio quæ supra petram non habet fundamentum, sed in arena extructa est, sermone Dei suffoditur atque destruitur. Illam autem quam convulset Je-us spiritu oris sui, et destructo adventu presentie suæ, omnem scilicet sacrilegam perveramque doctrinam, disperdet in perpetuum. Porro ea quæ elevantur contra scientiam Dei, et in sua confidunt sapientia, quæ apud Deum stultitia est, dissipabit atque deponet: ut ædificetur pro his humilia, et in locum superiorum quæ destructa sunt et evulsa, extruantur atque plantentur, quæ Ecclesiasticæ conveniunt veritati: et impleatur illud quod dicit Apostolus, *Dei ædificatio, Dei agricultura estis* (II Cor. 10, 9). Multi hunc locum super personam Christi intelligunt: *Jeremias* enim interpretatur *excelsus Domini*: qui destruxit regna diaboli, quæ sibi in montis ostenderat excelso: adversarias perdidit potestates, delens chirographum errorum in cruce. De quibus et in Psalmo post historię veritatem *ερονιχός* loquitur: *Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania? Astiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum* (Psal. 11, 1, 2). Pro his evulsis, destructis, et perditis, et in inferiora detractis, ædificatur atque plantatur Ecclesia Dei. Super Jeremiæ autem persona nulla dubitatio est. Legimus enim in consequentibus (Ad. cap. xxv), quod in manu accipiat calicem meri plenum; et propinare jubetur cunctis in circuitu nationibus.

(Vers. 11, 12.) *Et factum est verbum Domini ad me, dicens: Quid tu vides, Jeremia? Et dixi, Virgam vigilantem ego video. Et dixit Dominus **840** ad me: Bene vidisti: quia vigilabo ego super verbum meum ut faciam illud.* Pro virga vigilante, *LXX baculum nucem* transtulerunt. Laborandum igitur nobis est, ut breviter Hebræam etymologiam Latinus lector intelligat. *Sacca* a *nux* dicitur: *vigilia* autem, vel vi-

* Huc refer quæ ad Ecclesiastæ cap. ult. annotavimus: atque inde colligis præferendum utroque in loco *Sac. d.* quæ et veteram nonnullorum codicum lectio est. Porro *γῆρας* ex eo dicitur virga amygd-

lina, quod, teste Plinio, prima omnium mense Januario floreat. Chrysostomus in hunc locum ab Hieronymiana expositione verbis tantum Græcis abdidit: *Τὸ δὲ καρπὸν, ἀμυγδαλῶν τῶς ἀπὸ τοῦ κένου, ὃ δὲ*

g. l. sive *vigilare* appellatur *Σοκρῶ* (τρω). Unde et in posterioribus, pardus vigilans hoc nomine ponitur. Ab eo igitur quod dicitur *nux*, propter verbi similitudinem ad *vigilis* intelligentiam nomen allusit: quod quidem et in Daniele juxta Theodotionem scriptum est, ut ab arboribus *πρινον* et *αχινον*, *ilice* videlicet et *lentisco*, scissio atque serratio adulteris presbyteris decernatur. Alioquin et in principio Genesens a viro, qui dicitur *is* (ω.), mulier appellatur *ισα* (πικ), quasi quædam *virago*, eo quod de viro sumpta sit. Pro baculo *nuceo*, *virgam vigilantem*, *Aquila* et *Symmachus*; Theodotio vero *amygdalinam* transtulerunt. *Vigilat* autem *virga*, cuncta populi peccata considerans, ut percutiat et corripiat delinquentes. Unde et Apostolus scribit peccantibus: *Quid vultis? in virga veniam ad vos, an in charitate et spiritu mansuetudinis* (I Cor. iv, 23)? Ista est *virga*, vel *baculus*, de qua David loquitur: *Virga tua et baculus tuus, ipsa me consolata sunt* (Ps. xlii, 5). Pulchreque posuit, *consolata sunt*. Ad hoc enim Dominus corripit, ut emendet. Et quomodo *nux*, sive *amygdalum*, amarissimam habet corticem, et testa durissima cingitur, ut detractis austerioribus et duris, fructus dulcissimus reperiatur: sic omnis correptio, et labor continentie, amara quidem videtur ad presens: sed fructus parit dulcissimos. Unde et vetus illa sententia est: *Litterarum a radices amaræ, fructus dulces*. Quidam *virgam vigilantem* atque *nuceam*, intelligunt Dominum, de quo dicit *Isaias*: *Exiit virga de radice Jesse* (Isa. xi, 1). Unde et *virga Aaron*, quæ putabatur emortua, in resurrectione Domini floruisse narratur.

(Vers. 15, 14.) *Et factum est verbum Domini secundo ad me dicens: Quid tu vides? et dixi, Ollam accensam ego video: et faciem ejus a facie Aquilonis. Et dixit Dominus ad me: Ab Aquilone aperientur* (sive *exardescent*) *mala super omnes habitatores terræ*. Quibusdam gradibus, peccantibus tormenta tribuntur; ut paulatim veniant ad salutem. 841 Qui noluerint, percutiente *virga*, emendari, mittuntur in *ollam æneam* atque *succensam*, de qua plenius scribit *Ezechiel*, quæ a facie *Aquilonis* accenditur (*Ezech. xlii*), *Babylonium* [i. e. *Babyloniorum*] *regem* significans et urbem *Jerusalem*. Pulchreque insertur: *Ab Aquilone exardescent mala super omnes habitatores terræ*: vel *terrae Judæ*, vel certe *universæ terræ*, de quibus in *Apocalypsi* scriptum est: *Væ super omnes habitatores terræ* (*Apoc. viii, 13*). Sancti enim non sunt habitatores terræ: sed *advenæ* atque *peregrini*, quorum unus dicit: *Advena ego sum super terram; et peregrinus sicut omnes patres mei* (*Psal. cxviii, 13*). Et alius: *Parvi sunt et pessimi dies mei, quibus ego peregrinor in terra* (*Gen. xlvii, 9*). Unde et *Petrus* *Catholicam Epistolam* scribit *advenis* atque *peregrini*

nis *Pontii*, *Galatiæ* et *Cappadociæ* (I Petr. i). Et juxta *mysticos* intellectus *Salomon* loquitur: *Aquilo durus ventus* (*Prov. xxv, 23*): nomine autem *b* *dexter* vocatur ab his videlicet, qui ejus obriguere frigore, et calorem *fidei* perdiderunt.

(Vers. 15, 16.) *Quia ecce convocabo omnes cognationes regnorum Aquilonis, ait Dominus, et venient et ponent unusquisque solum suum in introitu portarum Jerusalem, et super omnes muros ejus in circuitu, et super universas urbes Judæ. Et loquar judicia mea cum eis super omni malitia eorum, qui dereliquerunt me, et libaverunt diis alienis et adoraverunt opus manuum suarum*. Nulli dubium, multas gentes et singularum gentium reges *Babylonio regi* fuisse subiectos, qui, obsessa *Jerusalem*, posuerunt in circuitu, et maxime in exitibus portarum *thronum suum* atque tentoria, ne quis eorum qui clausi erant posset erumpere: et non solum *Jerusalem*, sed et omnes urbes *Judæ* simili obsidione vallatas. Cumque, ait, *capta fuerit civitas*, tunc loquar ad eos *recta fuisse judicia mea*, et recepisse singulos, quæ merebantur: non pro cæteris vitiis, quibus subjacet humana conditio; sed maxime pro *idololatria*, per quam deserentes me, adoraverunt opera manuum suarum. Quidam hunc locum in bonam partem accipiunt, quod videlicet hi qui in *olla ænea* excocti fuerint, per cruciatum ante purgati, postea principes sint *Jerusalem*: et postquam misertus eorum fuerit Dominus, tunc exprobet eis, quia se deserto, simulacra venerati sunt. Sed hæc violenta et prava interpretatio est: ne calumniam faciat tractator *Indoctus*.

(Vers. 17.) *Tu ergo accinge lumbos tuos: et surge, et loquere ad eos omnia, quæ ego præcipio tibi*. 842 Et *Job* præcipitur, ut accingat lumbos suos (*Job. iv*): et *Apostolis* (*Luc. xii*), ut accinetis lumbis, quæ *Elias* (*IV Reg. i*) et *Joannes Baptista* (*Matth. iii*) zonis mortificaverunt pelliceis, lucernas teneant in manibus suis, prædicationis videlicet *Evangelicæ*. Quicumque igitur sermones locuturus est *Dei*, debet accingere lumbos suos, sciens quod *diaboli* omnis virtus in lumbis sit (*Job. xl*); et justus dicit in *Psalmis*: *Lumbi mei impleti sunt illusionibus* (*Psal. xxxvii, 8*). Cumque accinxerit lumbos, audiat illud quod scriptum est: *Surge qui dormis, et elevare: et illuminabit te Christus* (*Ephes. v, 14*); ut *sempervigilans*, et de somno consurgens, loquatur quæ sibi præceperit *Deus*.

Ne timeas a facie eorum: nec enim timere te faciam vultum eorum. Sive ut *Septuaginta*, et cæteri habent interpretes: *ne forte timere te faciam*. Et est sensus juxta translationem nostram: *Noli timere a facie eorum: me enim adjutore, eos timere non poteris*. Juxta *Septuaginta*: *Noli timere a facie eorum, habeto meæ confidentiam jussionis*. Si enim non ob-

ἑβραϊοὶ οὕτως ἔχει· Βακτριαν ἐγγρηγοριαν ἐγὼ ὄρω. Ἡ γὰρ ἐγγρηγορία καὶ τὸ ἀκινδάλον διὰ τῶν αὐτῶν ἐν τῇ ἑβραϊκῇ προφέρεται ῥημάτων. Ἐπάγει γοῦν· κελδὸς ἑβραϊκῶς, εὐ·

^a Confer epist. 22, ad Eusebium, et 125, ad Rusticum.

n. 12.

^b Vide superius annotata in *Isai. cap. xv, col. 265*.

^c Sic habet unum *Cantab. exemplar*, μήποτε προσηθναί σε ποιήσω. Cætera unde προσηθ, nec timeas.

tuleris, quod habes, ut timere desinas, derelinquam te, et tradam timori, et quodammodo videbor timere te facere, dum relinquo formidini. Hoc autem significat, quod semper ananda sit veritas: nec timenda hominum multitudo, qui increpiti [Al. intrepid] corceptionem non sustinent; sed insidias tendunt ei, a quo corripiuntur. Quodque juxta LXX sequitur: *quia tecum sum ut liberem te, dicit Dominus*, in Hebraico non habetur. Et est sensus: Eruam te, non in eo ut tibi nullus insidietur; sed in eo, ut patiens insidias, non delinquas.

(Vers. 18, 19.) *Ego quippe dedi te hodie (sive Ecce posui te in hac die) in civitatem muram, et in columnam ferream, et in murum æneum super omnem terram: regibus Juda, principibus ejus, et sacerdotibus, et populo terræ. Et bellabunt adversum te, et non prævalebunt: quia tecum ego sum, ait Dominus, ut liberem te.* Describit sermo divinus, cur Propheta timere non debeat. Ego, inquit, posui, sive dedi te hodie, hoc est, in præsentis vita, donec vocatur hodie, quasi civitatem firmissimam: non ut unam domum, nec turrim, aut aliqua mœnia (Matth. v); sed omnem civitatem, quæ sita super montem latere non potest. De qua scriptum est: *Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei (Psal. LXXXVI, 2)*. Et: *Ego civitas firma, civitas quæ oppugnatur (Isa. XXVII, 3)*. Et, in columnam, inquit, ferream, de qua scribit Apostolus: *Columna et firmamentum veritatis (I Tim. III, 15)*. **848** Unde Petrus et Joannes, qui putabantur columnæ Ecclesiæ, dextras dederunt Paulo et Barnabæ communionis. Nec hoc sufficit, sed in **C** murum, ait, æneum, qui nulla violatur rubigine, nec cæcus imbribus deperit; sed vetustate sit [Al. sit] fortior. Eris autem talis contra reges et principes et populum, non cujuslibet loci, sed terræ; ^a iis qui terrena sapiant, et cœlestia non noverunt, qui habent imaginem *χοῦ* et non cœlestis. Hi, inquit, bellabunt adversum te, et non prævalebunt. Cur quæso? Quæ est tantæ fortitudinis causa, ut nec reges, nec principes, nec sacerdotes, nec populi adversus unum prævaleant? Sequitur: *Quia tecum ego sum, ait Dominus, ut liberem te.* Si quando reges Juda, qui interpretatur *confessio*, et principes ejus et sacerdotes et populi, episcopi videlicet et presbyteri et diaconi, et vulgus vile atque ignobile, contra sanctum virum consurgere voluerint, habeat fidei firmitatem, et timere desistat: quia, Domino auxiliante, superabit.

(Cap. II. — Vers. 1.) *Et factum est verbum Domini ad me dicens: Vade, et clama in auribus Jerusalem dicens.* Hoc in Septuaginta non habetur: sed sub asteriscis de Theodotionis editione additum est, qui verbum Hebraicum *CARATH (קרא)*, pro quo nos diximus *clama*; sive *prædica*, interpretatus est, *lege*. Et lectionem enim et clamorem et prædicationem pro sui ambiguitate significat. Aures autem Jerusalem, pro auribus habitatorum ejus debemus accipere.

(Vers. 2.) *Hæc dicit Dominus: Recordatus sum tui,*

^a Victor., id est eorum qui terrena, etc.

A *miserans adolescentiam tuam et charitatem desponsationis tuæ: quando secuta me es in deserto, in terra quæ non seminatur. LXX: Hæc dicit Dominus: Recordatus sum misericordiæ adolescentiæ tuæ, et dilectionis perfectionis tuæ.* Plenius hoc in Ezechiel dicitur (Ezech. 1), quando sibi Jerusalem in matrimonio Dominus copulat, et sub persona uxoris, suis jungit amplexibus: sive ut ardentiorum monstrat affectum, puellam eam et adolescentulam et desponsatam vocat. Quo enim necdum potiti sumus, magis ut potiamur appetimus. Quando, inquit, secuta es me in solitudine; et instar sponsaliorum et dotis, Legis tibi ornamenta et verborum distribui monilia. Totumque hoc non ad meritum ejus refert, sed ad suam misericordiam, per quam et charitatem consecuta est. Hoc quoque quod posuimus, in **B** *deserto, in terra quæ non seminatur*, in LXX non habetur.

(Vers. 5.) *Sanctus Israel Domino primitiæ frugum ejus: omnes qui devorant eum, delinquent: mala venient super eos, dicit Dominus.* Quando Israel dicit primitiæ frugum Domini, ostendit populum de gentibus congregatum esse post primitiis; juxta illud quod in alio loco scriptum est: *Memor esto congregationis tuæ, quam possedi ab initio (Psal. LXXXIII, 2)*. Primitiæ autem semper debentur sacerdotibus, et non hostibus. Quod sequitur: *Omnes qui devorant eum, delinquent: mala venient super eos, dicit Dominus*, hunc habet sensum: Quomodo qui primitiis devorant (Num. v), nequaquam de genere sacerdotali, sceleris rei sunt: sic qui contaminant Israel, malis subjiciuntur: juxta illud quod in vicesimo sexto psalmo sanctus David loquitur: *Dum appropinquavit super me nocentes, ut edant carnes meas: qui tribulant me inimici mei, ipsi infirmati sunt et ceciderunt (Psal. XXVI, 3, 4)*. Neque enim ex eo quod Dei exequuntur sententiam, immunes erunt a supplicio, malaque veniunt super eos: oportet enim venire scandala; verum, vix ei per quem veniunt scandala (Mat. xviii).

(Vers. 4, 5.) *Audite verbum Domini, domus Jacob, et omnes cognationes domus Israel. Hæc dicit Dominus: Quid invenerunt patres vestri in me iniquitatis, quia elongaverunt a me: et ambulaverunt post vanitatem: et vani facti sunt? Hunc sensum et alius propheta testatur: Populus meus quid feci tibi, et quid molestus fui tibi? Responde mihi: quia eduxi te de terra **D** *Ægypti, et de domo servientium liberavi te (Mich. VI, 34)*. Utrumque autem nomen, Jacob et Israel ponitur: non secundum duas et decem tribus, sed juxta omnem populum: cum et ipse Jacob postea appellatus sit Israel (Gen. xxxii). Offensam autem ducit a patribus, non quo peccata patrum filiis impotentur: sed quo et filii habentes patrum similitudinem, et suo et parentum scelere puniantur. Sæpe legimus quod propter sanctos patres, filiorum misereatur Deus. Dereliquerunt autem patres populi peccatoris Deum; et non breviter, sed longo tempore: et pro Deo secuti sunt vanitatem, idola videlicet,*

quæ nihil prosunt cultoribus suis : et ipsis similes facti sunt secundum illud quod scriptum est : *Similes illis sunt qui faciunt ea ; et omnes qui confidunt in eis* (Psal. cxiii, 16).

(Vers. 6.) *Et non dixerunt, Ubi est Dominus qui ascendere nos fecit de terra Ægypti : qui tranduxit nos per desertum , per terram inhabitabilem et inviam : per terram sitis et 845 imaginem mortis , per terram in qua non ambulavit vir , neque habitabit homo.* Pro homine, LXX *filium hominis* interpretati sunt ; et pro imagine mortis, de Theodotione additum est, *umbra mortis*. Quod cum juxta historiam manifestum sit, illud considerandum est secundum anagogen, quod quamdiu in isto sæculo sumus , et de Ægypto educimur, paulatim ascendimus, et primum deserta transimus et terram inhabitabilem, quam sanctus inhabitare non debet, et inviam, ut difficultatem monstrat itineris. *Per terram sitis*, ubi semper majora cupimus, nec presentibus contenti sumus ; et *imaginem, sive umbram mortis* : semper enim in periculo consistimus, et ubique diabolus tendit laqueos suos : *per terram, in qua non ambulavit vir, qui perfectæ statur in Christo est*. Omnes enim resurgemus in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi. Neque unquam in ea habitat qui homo Dei est, vel filius hominis ; sed semper ad majora festinat. Ex quo perspicuum est, non esse perfectionem in via : sed in fine viæ et in mansione, quam sanctis in cælestibus præparatur, et quibus dicitur : *Qui statur in domo Domini, in atris domus Dei nostri* (Psal. cxxxii, 1). Frustra igitur nova ex veteri hæresis suspicatur, hic perfectam esse victoriam, ubi pugna est atque certamen, et incertus exitus futurorum.

(Vers. 7.) *Et induxi vos in terram Carmeli, ut comederetis fructum ejus et bona illius : et ingressi contaminastis terram meam ; et hæreditatem meam posuistis in abominationem.* Pro labore durissimi itineris, dodi vobis omnium rerum abundantiam. Hoc quippe significat Carmelus, qui Hebraice appellatur *chermez* (כרמל), et in lingua nostra sonat *cognitionem circumcissionis*. Quomodo autem ille populus terram sanctam, et omnium rerum fertilem, idololatria polloit atque violavit : sic nos veræ circumcissionis accipientes scientiam, comedimus fructus ejus ; et si negligentia subrepsit, contaminamus terram Dei, et hæreditatem illius abominabilem facimus.

(Vers. 8.) *Sacerdotes non dixerunt, Ubi est Dominus ? et tenentes Legem meam, nescierunt me : et pastores prævaricati sunt in me : et Prophetæ prophetaverunt in Baal, et idola secuti 846 sunt.* Post tanta

beneficia verterunt in contemptum privilegia dignitatis : ut sacerdotes Dominum non quærerent : ut doctores Legis ignorarent eum, qui alios docere debebant : et pastores [Al. prædicatores] per negligentiam prævaricatores fierent : et Prophetæ qui in populis disputant, non Deo loquuntur, sed idolo, et sua signimenta venerent. His autem verbis utendum est adversus nostri ordinis magistros, qui devorant plebem Dei velut cibum panis, et per mala opera non invocant Dominum.

(Vers. 9.) *Propterea adhuc judicio contendam vobiscum, ait Dominus : et cum filiis vestris disceptabo.* Ne videatur percutere per potentiam, quasi cum paribus ratione contendit ; juxta illud quod David canit et usurpat Apostolus : *Ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas cum judicaris* (Psal. l, 6 ; Rom. iii, 4). Quodque posuit, adhuc sæpe se fecisse testatur : et quod intulit, *cum filiis vestris*, similem ostendit etiam in filiis malorum pertinaciam. Occulte autem significat quod antiquam in Deum negationem, et am filii eorum in adventu Domini sint secuti.

(Vers. 10, 11.) *Transite ad insulas Cethim, et videte : et in Cedar mittite, et considerate vehementer, et videte si factum est hujusmodi : si mutavit gens deos (sive deos suos). Et certe ipsi non sunt dii : populus vero meus mutavit gloriam suam in idolum (sive de quo ei nihil proderit).* Comparationem facit ejus rei quæ incomparabilis est, et verum Deum confert mendacibus. Itæ, inquit ad insulas Cethim : quas vel Italiæ, vel Occidentalium partium debemus accipere : ab eo quod terræ Judææ Cyprus insula, in qua urbs hoc vocabulo nuncupatur, vicina sit. De qua et Zeno princeps Stoicorum fuit. Cedar autem regio est solitudinis et Ismaelitarum, quos nunc Sarracenos vocant : contra quam hujus ipsius Prophetæ in extremis partibus textitur vaticinium (*Infra ad cap. xliix*), et cujus ineminit David, dicens : *Habitavi cum habitantibus Cedar : multum peregrinata est anima mea* (Psal. cxix, 8). Et est sensus : Vel ad Occidentem pergite, vel in solitudinem mittite, et videte si qua gens hoc fecerit quod fecistis. Nulla enim earum sprevit deos suos, nec ligneos et lapideos, aureorum comparatione mutavit : sed antiquum errorem secuta, tenuit quod a majoribus 847 acceperat. Et certe hoc, cum nullus eorum Deus sit : sed simulacra hominum ficta manu. Populus vero meus mutavit mendacio veritatem : et idolum mihi prætulit, quod eis necessitatis tempore prodesse non poterit. Possumus hoc et contra eos dicere, qui majori studio sequuntur vitia quam virtutes ; quos monet Apostolus dicens : *Humanum loquor, propter infirmitatem*

deatur percutere per potentiam, si cum patribus ratione, etc.

^a *Cittum* videlicet, vel *Cittium*, aut *Cetium*, unde Zeno a Diogene Laertio lib. vii, *Κερυδς* vel *Κερρυδς* vocatur, a Latinis Scriptoribus *Citiens*, et *Cittiens*. Noster Hieronymus in Quest. in Gen. *Cetim*, inquit, *sunt Citti*, a quibus usque hodie quoque urbs Cypri *Cittium* nominatur. Recole quæ in eum locum adnotavimus : et lib. ii in Jovin. nojm. 21

^a Pelagianorum scilicet, qui ἀναδελφία a Stoicis, ab Origene, et Joviniano sumpserant, aiebantque hominem in hac vita constitutum posse, et quidem sine Dei gratia, justitiæ perfectionem consequi, et ab omni tentatione, et peccandi periculo securitatem, quam perfectam victoriam Hieronymus vocat.

^b Expungit *Victori meam*, utpote quæ et in Hieron. editione et in Hebraico, ac l. XX non sit.

^c God: S. Græcis in Jerusalem de Urbe, *Nominat vi-*

carnis vestrae. Sicut exhibuistis membra vestra scientia immunditia et iniquitati ad iniquitatem: ita nunc exhibete membra vestra servientia iustitia in sanctificationem (Rom. vi, 19).

(Vers. 12, 13.) *Obstupescite caeli super hoc: et portas ejus desolamini vehementer, dicit Dominus. Duo enim mala fecit populus meus: me dereliquerunt fontem aquae vitae: foderunt sibi cisternas, cisternas dissipatas, quae continere non valent aquas. LXX: obstupuit caelum super hoc, et inhorruit extra modum et vehementer, et caetera similiter. Caelum cui dictum est: Attende caelum, et loquar (Deut. xxxii, 1): et, Audi caelum, et auribus percipe terra (Isai. 1, 2), videns Dei praecepta calcata, iuhorrescit, et stuporem dissimulare non potest. Omnis enim creatura congeniscit et condolet super peccatis hominum. Duo autem populus Dei fecit ad verba. Primum, ut relinqueret Deum qui est fons vitae, et praeceptum dedit dicens: Ego Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti (Exod. xx, 2). Secundum, quod in eodem loco scriptum est: Non sint tibi dii in conspectu meo; pro quo secutus est daemones, quos dissipatas cisternas vocat, eo quod Dei mandata servare non valeant. Et hoc attendendum, quod fons perpetuus est, et vitales habet aquas. Cisternae autem et lacus, vel de torrentibus, vel ex aquis turbidis, terra complentur et pluvias. Portas autem caelorum illas vocat, de quibus et in vicesimo tertio psalmo scriptum est: Levate, portas, capita vestra, et introibit rex gloriae. Pro quo LXX transtulerunt: Levate portas principes vestras: de quibus plenius suo dicitur loco. Quodque Aquila et Symmachus, caelos; LXX vero et Theodotius caelum, interpretati sunt, nullum moveat. Hebraicum enim סמאם (סמאם) communis est numeri, et tam caeli quam caelum eodem appellatur nomine: ut Thebae, Athenae, et Saloniae.*

(Vers. 14.) *Numquid servus est Israel, aut vernaculus? Puto ex hoc loco in superbiam elatos, Salvatori dixisse Judaeos: Semen Abraham sumus, et nemini servivimus unquam. 248 Quomodo tu dicis: Liberi eritis (Joan. viii, 35)? Nescientes quod omnis qui facit peccatum, servus peccati sit: et serviat unusquisque ei a quo vincitur. Nati ergo de amico Dei Abraham, vitio suo facti sunt quasi filii Cham, cui dictum est: Maledictus Chanaan, servus erit fratribus suis (Genes. ix, 25).*

(Vers. 15.) *Quare ergo factus est in praedam? super eum rugierunt leones, et dederunt vocem suam: posuerunt terram illius in solitudinem: et civitates illius exustae sunt: et non est qui habitat in eis. Interrogat sermo divinus, ut ipse respondeat. Leones autem vocat principes Babylonis, qui terram ejus posuerunt in solitudinem, et civitates illius incendio deleverunt. Vel certe juxta anagogen, leones intelligamus adversarias potestates, aut haereticorum principes,*

^a Sunt vero Sior et Gion duo vetera Nili nomina, quod ex lib. de Locis, et Josepho Antiquit. lib. 1, c. 1, et xix, 26, liquet. Communis itaque editio, quam Hieron. notat, sensum magis respexit: notum

qui terram Ecclesiae desolantes, omnes illas urbes haeretico incendio vastaverunt, et illo igne de quo scriptum est: Omnes autem alterantes, quasi cibum, ut corda eorum (Ose. vii, 4). Illi enim vero dant vocem suam; et in hoc eodem propheta sub perditis persona clamant: Congregant quae non pepererunt: faciuntque divitias non cum iudicio (Jerem. xvii, 17). Propterea autem urbes illius vastatae sunt et deletae: quia non habent habitatorem Deum, dicente Scriptura: Et non est qui habitat in eis (Ibid., 4).

(Vers. 16, 17.) *Filii quoque Memphis et Taphneos constupraverunt te usque ad verticem. Numquid non istud factum est tibi, quia dereliquisti Dominum Deum tuum eo tempore quo ducebat te per viam? Hoc quod nos diximus, eo tempore quo ducebat te per viam, in LXX non habetur. Duas autem urbes maximas Aegypti, Memphis et Taphnia: nominat, earumque dicit filios constuprasse Israel usque ad verticem; illo sensu quo Isaias posuit: A planta pedis usque ad verticem non est in eo sanitas (Isai. 1, 6). Tanta enim fuit libido Aegyptiorum qui sunt magis carnibus, ut nulli parecerent membro: sed omnia constuprarent. Juxta litteram refertur ad idola Aegyptiorum; juxta intelligentiam spiritualem, ad magistros perversi dogmatis, qui Ecclesiae puritatem sua polluant turpitudine. Haec autem ideo eveniunt ei, quia dereliquit Dominum Deum suum; et illo maxime tempore quo ipsum dactorem sequi debuit.*

(Vers. 18.) *Et nunc quid tibi vis, in via Aegypti, ut bibas aquam Sior? Et quid tibi et rivas Assyriorum, ut bibas aquam fluminis? Pro Sior (ΣΙΩΡ), nos turbidam interpretati sumus, quod verbum Hebraicum significat: ^a pro 249 quo communis editio habet Geon. Quia ergo supra filios Memphis et Taphniae posuerat, qui constupraverunt Israel usque ad verticem: nunc manifestius ipsam Aegyptum nominat. Nullique dubium quin Nilus aquas turbidas habeat; et quod fluvium Assyriorum Euphratem significet, dicente Scriptura, quod repromissionis terra sit a torrente Aegypti, usque ad fluvium magnum Euphratem. Qui autem Christum reliquerint, fontem vitae, et haereticorum sibi foderint lacus, qui aquas doctrinarum continere non possunt, necesse est ut lenibus subiaceant, qui redigant terram eorum in solitudinem, et universas Ecclesias destruant: et usque ad verticem polluantur, et bibant aquas turbidas, et fluentia Assyrii fluminis et Aquilonis, unde exardescunt mala super terram.*

(Vers. 19.) *Arguet te malitia tua (sive erudiet te praevicatio tua) et aversio tua increpabit te. Scito et vide, quia malum et amarum est, reliquisse te Dominum Deum tuum: et non esse timorem mei apud te, dicit Dominus Deus exercituum. Notandum quod malitia sive praevicatio, postquam saturaverit praevicantem, et instar coturnicium usque ad nauseam vene-*

quippe Nilum eo vocabulo appellatum a uigredine; unde Graecis auctoribus μάλα dicitur: et Ausonius Papyrus Melonis albam paginam vocat.

rit, erudiat agentem poenitentiam: cui imperator ut videat quid reliquerit, et quid secutus sit; et quomodo sperneas bona et dulcia, mala et amara elegerit. Hoc autem totum factum est quia dereliquit Dominum Deum suum, et timor illius non est apud eum. Principium enim sapientiae timor Domini (*Prov. 11*): quem quia non habuit, malo et amaritudini traditur.

(Vers. 20.) *A saeculo confraxisti jugum meum (sive tuum) rupisti vincula mea (sive tua); et dixisti, Non serviam. In omni enim colle sublimi, ei sub omni ligno frondoso in prosterneris meretricis (sive tibi diffunderis in fornicatione).* Quasi ad meretricem loquitur Israel, quod conjugalia foedera ruperit, et dixerit, *Non serviam*: subauditur domino, vel marito: sed in omni colle sublimi, et sub omni ligno frondoso prostra:ta fuerit idololatriae. Amoena enim semper et ex-celsa loca idolis dedicantur. Potest hoc et ad eum dici qui ab initio Christianus, et ex parte sacris Litteris erud tus, postea desiderio secularis litteraturae, quae significatur in collibus, et auctoritate eloquentiae [*Al.* in amoena eloquentia], quae in frondosis monstratur arboribus, prosternat se demonibus: qui sub occasione eruditionis et sublimis scientiae, polluunt credentium animas et **850** divaricare faciunt pedes suos omni transeunti.]

(Vers. 21.) *Ego autem plantavi te vineam electam, omne semen verum; quomodo conversa es mihi in pravam vineam alienam? LXX: Ego autem plantavi te vineam frugiferam, omnem veram: quomodo conversam es in amaritudinem vitis alienae [*Al.* alienae]? Pro vinea frugifera, sive electa, in Hebraeo sonae (פִּטְו) habetur: quae in Isaiae cantico ponitur (*Isai. 1*). Est autem genus vitis optimae: quo surculo et Israel Dominus plantasse se dicit; et miratur quomodo semen verum electaeque vineae conversa sit in amaritudinem: et ideo facta sit vinea aliena; nullusque securus sit, si et plantatio Domini et semen verum et vinea Sorech in tantum suo vitio commutatur, ut per amaritudinem recedat a Domino, et fiat vitis aliena. Et in hoc consideranda clementia Salvatoris, quod qui in Evangelio dixit: *Ego sum vitis vera* (*Joan. xv, 1*); discipulis [*Al.* disciplinis] quoque suis dederit et credenti in se populo, ut vitis electa vel vera sit, si voluerit in eo quod plantata est, permanere.*

(Vers. 22.) *Si laveris te nitro, multiplicaveris tibi herbam Borith, maculata es in iniquitate tua coram me: dicit Dominus Deus.* Pro herba borith (בֹּרִית), quam nos ut in Hebraeo posita est vertimus, LXX transtulerunt $\text{\rho\omicron\alpha\upsilon}$ ut ^a significarent herbam fullonum, quae juxta ritum provinciae Palaestinae, in virentibus et humectis nascitur locis: et ad lavandas sordes eandem vim habet quam et nitrum. Nitrum autem nostrum, et herba fullonis. poenitentia est. Ecclesiasticus

A quoque sermo, qui arguit et increpat et corripit delinquentes, mordacioris nitri habet sibilitudinem. Qui vero levi peccatorum sorde maculatus est, levioribus purgatur monitis. Porro peccata gravia, quae ad mortem trahunt, nec nitro nec herba Borith dilui possunt: sed gravioribus tormentis indigent. Uniuscujusque enim opus quale sit, ignis probabit, et in igne revelabitur (*1 Cor. 11*). Pulchreque addidit: *Maculata es in iniquitate tua in conspectu meo*: quod etiamsi hominibus munda videaris, mihi munda non sis, qui novi conscientias singulorum. Unde et in alio loco dicitur: *Non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens* (*Psal. xlii, 2*).

(Vers. 23.) *Quomodo dicit, Non sum polluta, post Baalim non abii? Vide vias tuas in convalle. Sive valle, quae Hebraice dicitur es, et a LXX interpretatur $\text{\rho\omicron\lambda\upsilon\epsilon\delta\rho\epsilon\omicron\nu}$, quod sermone nostro dici potest, sepulcrum multitudinis.* **851** Frustra, inquit, non vis confiteri scelera tua, et jactas munditiam, quae idololatriae polluta es sordibus; et impudenter negas te coluisse idolum Baalim (*Infra. 11*). Respice convallem filiorum Eanon, quae Siloe fontibus irrigatur, et ibi cernes delubrum Baal, quae relicto Deo, venerata es. Quodque additur: *scito quid feceris*, clausus oculos aperit denegantis, ut cernat quod erubescit aspicere. Juxta tropologiam, impudentiam frontis eorum qui nolunt sua vitia confiteri, operibus arguimus. Hujusmodi enim homines, non ambulant in arcta et in angusta via, quae ducit ad vitam: sed in lata et spatiosa, per quam ingrediuntur plurimi, quae ducit ad mortem (*Matth. vii*). Unde et significanter $\text{\rho\omicron\lambda\upsilon\epsilon\delta\rho\epsilon\omicron\nu}$ nominata est, sive juxta historiam, quod ibi interfecta et perdita sit idololatriae malo, populi multitudo.

(Vers. 24.) *Cursor levis explicans vias suas: ouager assuetus solitudini, in desiderio animae suae attraxit ventum amoris sui: nullus avertet eam: omnes qui quaerunt eam, non deficient. In mensuris ejus invehiant eam. LXX: Ad vesperam vox ejus ululavit, vias suas dilatavit super aquas solitudinis, in desiderio animae suae spiritu portabatur: tradita est: quis convertet eam? Omnes qui quaerunt illam, non laborabunt: et in humilitate illius reperient illam.* Multum in hoc loco LXX editio ab Hebraica veritate discordat: tamen utraque habet sensum suum. Quia supra dixit, *non sum polluta*; et quasi ad mulierem quae turpiter ^b se-gesserat loquebatur, describit fornicationem ejus. Quomodo, inquit, caprea levis, quam nos genere communi, *cursor* diximus, significantiusque Aquila, Symmachus, et Theodotio verte: e ^c $\text{\delta\rho\omicron\mu\acute{\alpha}\varsigma\ \kappa\omicron\upsilon\phi\eta}$, explicat vias suas, et velox fertur ad pabula: et sicuti ouager assuetus in solitudine, trahit in desiderio animae suae ventum vel spiritum amoris sui (uno

^a Quam enim propria voce appellare in promptu non erat, generali *herbam* nuncupaverunt, $\text{\rho\omicron\alpha\upsilon}$. Theodotus in hunc locum, $\text{\rho\omicron\alpha\upsilon\ \tau\acute{\alpha}\ \acute{\alpha}\pi\omicron\ \gamma\eta\varsigma\ \gamma\acute{\rho}\omicron\mu\omicron\sigma\alpha\ \rho\acute{\omicron}\mu\mu\alpha\tau\alpha\ \delta\iota\omicron\mu\acute{\alpha}\chi\epsilon\iota$. *Herbam appellat, quae veligeni vi procedit, e terra proveniunt.* Confer librum de Nominibus ad vocem *Fna*.

^b Voculam se cod. S. Crucis non agnoscit: moxque habet cum duobus aliis, *adscribit*, pro *describit*.

^c Legerant haec: unus vulgari $\text{\delta\rho\omicron\mu\acute{\alpha}\varsigma}$ pro $\text{\delta\rho\omicron\mu\acute{\alpha}\varsigma}$, *dromas*, quod nitro consensu, itaque rectius, praeferrunt mss.

enim apud Hebræos nomine *NUA* (נוא) et *rentus* appellatur et *spritus*, sic et Israel, siye Jerusalem toto impetu ad desiderium libidinis ferebatur, et omni idolorum amore serbebat: nullusque est qui eam suis monitis possit ab hoc impetu avertere: non quo impossibilitas hoc fecerit Prophetarum, sed malitia perversa cupientis. Quicumque, ait, eam quæsierint, non magnopere laborabunt. In menstruis et in immunditia ejus invenient eam. Pro quo Aquila *vevaviv*, hoc est, *kalendas*, Symmachus, *mensem*, Septuaginta 852 et Theodotio, *humilitatem* interpretati sunt. Porro juxta LXX hic sensus est: Meretrix Jerusalem, juxta illam mulierem quæ in Proverbiis describitur, ad vesperam ululabat voce sua, et auptores ad libidinem provocabat, aperlebat vias turpitudinis suæ, et divaricabat pedes omni transeunti (*Prov. v et vi*). Erat autem locus amonitatem habens aquarum fluentium, qui delectabilior sit, quando in circuitu solitudo est, ut nullus videat fornicantem. In *desiderio*, inquit, *animæ suæ πνευμα-ροπορε*, sive perverso spiritu ducobatur, sive trahebat amoris refrigerium: vel certe canebat turpitudinis suæ carmina. *Tradita est*, inquit, vitiiis suis et libidini: nullus eam convertere poterit: omnes qui voluerint eam invenire, in turpitudinis humilitate reperient: ut nunquam possit voluptatis amore satiari.

(Vers. 25.) *Prohibe pedem tuum a nuditate, et guttur tuum a siti: et dixisti, Desperavi, nequaquam faciam: adamavi quippe alienos, et post eos ambulabo.* LXX: *Converte pedem tuum a via aspera, et guttur tuum a siti: quæ dixit, Viriliter agam, quoniam dilexi alienos, et post eos ambulavi* [*Al. ambulabo*]. Pascha facturi, calciamenta jubentur habere in pedibus (*Exod. xii*). Et Apostolus (*Ephes. vi*), calciatos prædicat pedes eorum qui Evangelio præparantur: ne dum per sæculi hujus solitudinem gradiuntur, venenatis pateant animantibus, quæ debent Evangelico pede calcari et conteri. Guttur prohibemus a siti, quando Salvatoris præcepta ^a implemus dicentis: *Qui sitit veniat ad me, et bibat* (*Joan. vii, 37*). Quæ desperatione malorum negavit se facturam quod Dominus imperavit, causamque exposuit dicens: *Adamavi alienos, et illos sequar: impudenti confessione putans se crimina devitare.* Porro juxta LXX via peccatorum aspera est, quæ a Domine convertitur in viam planam. Quicumque hæreticos sequitur, horum versuum notetur elogio; quod dixerit, *Desperavi* sive in malo proposito agam viriliter, et in meo confortabor errore. Necesse autem est, ut qui alienam ab Ecclesiastica doctrinam sequitur, alienos diligat; et eorum sequatur vesti-

gia, vel dæmones, vel hæreticorum principes, qui a Deo alieni sunt.

(Vers. 26, 27.) *Quomodo confunditur fur, quando apprehenditur, sic confusi sunt domus Israel: ipsi et reges eorum, principes et sacerdotes, et Prophetæ eorum.* Quamvis sit impudens et procax vultus foranatum, tamen erubescit, 853 eam in sermo fuerit deprehensus. Et Israel ergo dicens ligno, *Pater meus es tu: et lapidi, Tu me genuisti*; ut eos vocaret parentes, quos ipse fabricates est, confunditur cum in sua idololatria fuerit deprehensus. ^b Et ne putemus hoc de plebe eam dicere: reges ponit et principes, et sacerdotes, et prophetas eorum. Utamur hoc testimonio contra principes nostros, et contra hos qui in Ecclesia putantur duces, cum in peccatis turpibus fuerint deprehensi.

Vertunt ad me tergum, et non faciem. Qui projiciunt sermones Dei retrorsum, ipsi vertunt contra eum tergum et non faciem. Quando enim magister præcipit, obedientis indicium est si demisso contra audiat capite. Sin autem veritat tergum, signum est contemnentis; ut in alio loco scriptum est: *Et vertent ad me scapulam recedentem* (*Zach. vii, 11*). In tantum, inquit Deus, mea contempsero præcepta, ut ne audire quidem voluerint, sed tumorem animi, gestu corporis indicarint.

Et in tempore afflictionis suæ dicent: Surge, et libera nos. Qui per beneficia non senserunt, per tormenta sentient Deum.

(Vers. 28.) *Ubi sunt dñi tui, quos fecisti tibi? surgant et liberent te in tempore* [*Al. die*] *afflictionis tuæ.* Impudens postulatio, tempore necessitatis et angustie ab eo querere auxilium, quem in pace contempserint. Legendumque increpantis affectu: *liberent te dñi tui, quos fecisti tibi*: ut cum Deus Creator sit hominum, homo fecerit Deum, probet necessitas quid possint, quos securus ante coluisti.

Secundum numerum civitatum tuarum erant dñi tui Juda. Vel eodem vel singulos atque diversos singulæ civitates colebant deos: ut nec impietate viderentur habere consensum: sed pugnans contra se superstitio, diversum sequeretur errorem. Quodque sequitur, *et juxta numerum viarum Jerusalem immolabant* *Bar*, a LXX additum est.

(Vers. 29.) *Quid vultis mecum iudicio contendere? omnes dereliquistis me, dicit Dominus.* Prona est ad excusationem sui humana perversitas, ut quidquid merito sustinent, injuste sustinere videantur; et propriam culpam referant ad iudicium Dei. Frustra igitur, ait, obtenditis querimonias, et iniquam causam in iudicem, cum impietatis vestræ sit, quod pati-

^a Tres mss. *suscipimus*, pro *implemus*: et paulo post *desperatione meliorum*, pro *malorum*: eam lectionem probat et Victor, laudatque similem Cypriani locum epist. ad Donat.: *Sic vitiiis adherentibus obsecundans eram, et desperatione meliorum, malis meis veluti jam propriis ac vernaculis adfavebam.*

^b Periodus istæ; *Et ne putemus* usque *propheta-*

eorum, in nullo, e quibus utimur mss. aut penes Babanum hic loci habetur, sed paulo inferius Zacharie textui subditur. Sed et proxime subsequens in Cisterciensi ms. variat: *Utamur hoc testimonio, si quando principes nostri, et hi qui in Ecclesia putantur duces, in peccatis turpibus fuerint deprehensi.*

mini. **354** Quodque sequitur: *Et omnes inique eglitis in me,* a Septuaginta additum est.

(Vers. 30.) *Sine causa percussi filios vestros: disciplinam non receperunt.* Pro quo posere LXX non receperunt. Sensusque est in Hebraico: Ipsi qui percussi sunt, disciplinam recipere noluerunt. In Septuaginta vero: Ideo percussi filios vestros, ut illorum nec vos erudiremini. Et ne forte diceretis: peccantes corripere noluitis, plagis discite filiorum vestrorum, quod austeriori vos cupierim curare medicamine.

Devoravit gladius vester Prophetas vestros. Non meos, sed vestros prophetas: nequaquam meus, sed vester gladius devoravit, quem sustinujstis pro peccatis vestris. Porro LXX non habent *vester*: sed simpliciter interpretati sunt *devoravit gladius Prophetas vestros*; ut ostendatur vel hostiliis gladius, vel gladius meus, per quem peccata vestra confodi.

Quasi leo vastator generatio vestra. LXX: Quasi leo vastator, et non timuistis. Gladius, inquit, qui devoravit prophetas vestros; haud dubium qui Baal et Idolorum hariosos significet, instar leonis universa vastavit: et tamen vestra generatio quæ paucorum interfectione debuere emendari, omnis perseveravit in scelere. Juxta Septuaginta vero hic sensus est: Sic gladius Domini, qui ^b adversariorum gladium demonstravit, devoravit, atque laceravit pseudopphetas vestros, quasi leo, qui avidissimus repertam prædam lacerat, et tamen nec prophetarum vestrorum supplicio potuistis ad meliora converti.

(Vers. 31.) *Videte verbum Domini: Numquid solitudo factus sum Israeli, aut terra serotina? Quare ergo dixit populus meus, Recessimus, non veniemus ultra ad te? LXX: Audite verbum Domini: hæc dicit Dominus: Numquid solitudo factus sum Israeli: aut terra plena sentium: quia dicit populus meus, Non serviemus, nec veniemus ad te? Et Moyses videbat vocem Dei (Exod. xxxiii), et Joannes apostolus verbum Dei vidisse et attrectasse se dicit (1 Joan. 1).* Miratur autem quomodo populus Israel Deum habuerit quasi solitudinem, cum idola quasi celebritatem urbium sit secutus. Terra serotina est, quæ imbres non recipit doctrinarum, nec Evangelii disciplinam; plenaque sentium, quia exulta non fuerat. Populus igitur quondam Dei, in eo est sceleratior, quod recessit a Domino, et non vult ultra reverti **355** ad Dominum suum. Grandis offensa nolle placare quem offenderis.

(Vers. 32.) *Numquid obliviscetur virgo ornamenta sui, et sponsa fasciæ pectoralis suæ? Populus meus oblitus est mei diebus innumeris.* Per hæc discimus Christum esse sponsum virginis Ecclesiæ, quæ non habet maculam, neque rugam. Si autem ipse est sponsus, ipsius verba sunt, de quo loquitur Joannes Baptista: *Qui habet sponsam, sponsus est (Joan. iii, 29).* Ornamentum ergo suum perdit, qui recedit a

Domino, et amittit intelligentiam doctrinarum, quæ significatur in pectore. Unde et Joannes Evangelista recumbit super pectus Domini (Joan. xiii), et sacerdotibus inter cætera separatur pectusculum victimarum (Num. xviii). Quanto autem major est numerus temporum, quibus obliviscimur Domini, tanto major poena peccati, quod nec longitudine sæculorum potuerit edomari.

(Vers. 33, 34.) *Quid niteris ostendere viam tuam bonam ad querendam dilectionem, quæ insuper et malitias tuas docuisti vias tuas: et in altis tuis (sive in manibus) inventus est sanguis animarum pauperum et innocentium. Non in fossis (sive foveis) inveni eos: sed in omnibus istis (sive sub omni quercu).* Frustra, inquit, te cupis verborum arte defendere, et quasi bona ostendere opera tua ut merearis dilectionem: quæ insuper etiam alios docuisti vias tuas, et exemplum fuisti omnibus malorum operum, et in aliis [Al. malis] quippe, sive in manibus tuis, inventus est sanguis innocentium, quos idolis immolasti, sive quorum animas perdidisti sacrificiorum similitudine. *Pauperes*, de Hebraico posuimus, qui in Septuaginta non habentur. Hos autem, inquit, pauperes et innocentes, non inveni in foveis interfectos, quod solet plerumque accidere latronum insidiis: sed in omnibus quæ supra memoravi, sive sub quercu, quæ Hebraice dicitur ELLA (אֵלָה): quæ quidem et ista significat; ut sit sensus: In omnibus istis, sive sub quercu, atque terebintho, sub cujus umbra et frondibus quasi in amœnis locis idololatriæ ^d sceleribus fruebaris.

(Vers. 35, 36.) *Et dixisti: Absque peccato et innocens ego sum: et propterea avertatur furor tuus a me. Ecce ego iudicio contendam tecum, eo quod dixeris, Non peccavi: quam vilis es facta nimis (sive e quomodo contempsisti nimis) 356 iterans vias tuas.* His utendum est adversus eos qui nolunt sua peccata cognoscere: sed in tempore afflictionis et angustiae dicunt se injuste sustinere quæ sustinent: magisque provocant iram Dei, dum alterum, majusque peccatum sit, non lugere quod fererint, sed varias excusationes obtendere peccatorum. *Judicio, inquit, contendam tecum pro eo quod dixeris, Non peccavi:* quasi majus quippiam sit hoc peccatum, aliud habere in conscientia, aliud in sermone proferre. Audiat nova ex veteri hæresis, iram Dei esse vel maximam, nolle peccatum confiteri humiliter; sed impudenter jactare justitiam:

(Vers. 37.) *Et ab Ægypto confunderis, sicut confusa es ab Assur: nam et ab ista egredieris, et manus tuæ erunt super caput tuum: quoniam contrivit Dominus confidentiam (sive spem) tuam, et nihil in ea habebis prosperum.* Ut Ægyptiorum impetum declinarent, confugiebant ad Assyrios, quorum cassum fuit præ-

^a Addunt duo mss. Cisterciens. et Vatic., *similiter.*

^b Idem rectius, ut videtur, qui in adversariorum gladio demonstratus est, vel ut alii, demonstratus absque addito est.

^c Denuo addunt iidem duo mss., quæ supra commemorari.

^d Vatic., *Idololatria et sceleribus.*

^e Tres mss., *sive quando contempsisti.*

silium, victos enim eos ab Ægyptiis legimus. Rursum ut iram Assyrii fugerent, Ægyptiorum adiutorio utebantur; quos ab Assyriis superatos, narrat historia. Increpantur ergo, quod omnia spe in Dominum, hominum utantur auxilio, quod omne contritum est et ita subvertum, ut nihil in eo utilitatis valeant reperire. Unde ait: *Et ab ista egredieris*, hoc est, ab Ægypto, sicut egressa es ab Assyriis; *et manus tuæ erunt super caput tuum*, iugebisque te frustra ab Ægyptiis expectasse praesidium. Recordemur historię quando ab Amnon fratre sceleratissimo corrupta Thamar et violata, supra caput sparsum cinere manus posuerit, et ita reversa sit in domum suam (II Reg. xiii).

(Cap. III.—Vers. 1.) Vulgo dicitur (pro quo LXX tantum dicitur transtulerunt). Si demiserit vir uxorem suam, et recedens ab eo duxerit virum alterum: numquid revertetur ad eam ultra? numquid non polluta et contaminata erit mulier illa? (sive terra illa?) et tu fornicata es cum amatoribus multis (sive pastoribus). Verbum enim *REM* (רעם), quod quatuor litteris scribitur *RES*, *AIN*, *JOS*, *MEM*, et *amatores*, et *pastores* utrumque significat. Et si legamus *REM*, *amatores* significat: si *notm*, *pastores*.

Tamen revertere ad me, dicit Dominus 857 (sive revertentis ad me, dicit Dominus). In Hebræo etiam post fornicationem suscipit poenitentem, et hortatur ut revertatur ad se. In LXX vero, non provocat ad poenitentiam, sed arguit impudentiam meretricis, quod post adulterium reverti audeat ad maritum. Quodque ait: *et contaminata erit mulier illa*, pro quo in Hebræo legimus *terram*, relinquit exemplum, et manifestius de terra loquitur Israel, quæ adulteræ mulieri comparatur. Utamur hoc testimonio adversus eos qui fidem Domini relinquentes, et hæreticorum erroribus præpediti, post multas fornicationes et deceptiones animarum, simulant se reverti ad pristinam veritatem: non ut deponant venena pectoris, sed ut cæteris insinuant.

(Vers. 2.) *Leva oculos tuos in directum, et vide ubi non prostrata sis. In viis sedebas expectans eos quasi latro in solitudine* (sive quasi cornix deserti). Pro latrone, sive [Al. et] cornice, in Hebræo scriptum est *ARABES* ערבי, quod potest et *Arabes* significare, quæ gens latrocinii dedita, usque hodie incursat terminos Palæstinæ, et descendentes de Jerusalem in Jericho obsidet vias: cuius rei et Dominus in Evangelio recordatur (Luc. x). Eleva igitur

oculos tuos, o Jerusalem, et huc illucque circumspice, et vide ubi non fornicatione prostrata sis. Quomodo enim latrones solent ad vesperam et in desertis locis viatoribus insidias tendere: sic tu juxta fornicariam Proverbiorum, sedebas in viis ad vesperam, ut concubitu tuo animas interficeres fornicantium (Prov. vii): propter quod universa terra polluta est in fornicationibus tuis (Eccles. ix). Significanterque juxta anagogen his qui hæreticos errores deserere se promittunt, præcipitur ut levant oculos in directum. Nisi enim recta videre ceperint, pravitatem pristinam damnare non possunt.

(Vers. 2, 3.) *Et polluisti (sive interfecisti) terram fornicationibus tuis, et in malis tuis [Al. in malitiis]: quamobrem prohibitas sunt stillæ pluviarum, et acrotinus imber non fuit (sive et habuisti pluvias multas in offensionem tuam)*. Interfecta est terra, sive polluta, propter interfectionem eorum, qui idololatriæ fornicatione perierunt. Unde ablata est omnium benedictio rerum, ut paterentur siccitatem sermonis Dei. Sive habuit pastores, per quos offenderet Deum; ut qui magistri esse debuerant, ut alios ab errore prohiberent, auctores impietatis existerent.

Frons mulieris meretricis facta est tibi, noluisti erubescere. LXX: Facies meretricis facta est tibi: sine rubore facta es ad omnes. Quia supra (Ad cap. n, 35) dixerat: *Non peccavi*, et magis præcaverat sua scolora denegando: idcirco nunc arguit quasi mulierem proceram et nimis impudentem: ut non ad unum et alterum proceri vultu fecerat, sed nullum erubescat. Utamur hoc sermone adversum hæreticorum conciliabulum, qui in suis erroribus gloriantur.

(Vers. 4, 5.) *Ergo saltem amodo voca me, Pater meus, dux virginitalis meæ es tu: numquid trasceris in perpetuum, aut perseverabis in finem? Erubescant hæretici qui nolunt ad meliora converti, nec regredi ad Patrem Creatorem suum, et audiant: Saltem amodo voca me, Pater meus dux virginitalis meæ es tu*. Ipse despondit animam vestram amplexibus suis, et docet quomodo orare debeat, et agere poenitentiam. Quanto autem ille clementior, qui salutis post fornicationem ostendit viam: tanto miserior meretrix, quæ non vult post vulnera recipere sanitatem.

Ecce locuta es, et fecisti mala, et potuisti. Pro verbis poenitentis, verbis superbiæ blasphemasti: et implesti cogitationem tuam malam, et ostendisti contra virum fortitudinem tuam, ut possis facere quod sermone tractasti.

(Vers. 6 seqq.) *Et dixit Dominus ad me in diebus Josue*

^a *Mss. nitebantur, pro utebantur* et coherenter paulo post *nitantur*, pro *utantur*.

^b In hodiernis τῶν LXX exemplaribus nihil habetur, quod duobus hiis vocibus *tantum dicitur*, aut *aut dicitur*, respondeat. Præterea illud *tantum* haud bene, opinor, describitur Italico caractere, nec si ex τῶν LXX interpretatione esset, cum ab Hieronymo positum videretur, ut doceret, aut LXX tantum, sensus quam alii interpretes, vertisse dicitur, aut, quod probabilius est, pro duobus verbis *vulgo dicitur*, unum tantum, nempe *dicitur*, eos posuisse.

^c Diximus in notis ad epist. 123, ad Rustic., num. 2, qui sit hujus loci sensus in Hebræo archetypo. Cum enim hodierna ejus textus exemplaria nihil habeant præterea quam *וְשָׁבַת אֶל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ*, et *revertere ad me, dicit Dominus*, satis tamen luculenter in laudata epist. tradit sue ipse fidei jussor Hieron.: *scriptum juxta Hebraicam veritatem, quod in Græcis et Latinis codicibus non habetur: tamen convertere, et sociam te, dicit Dominus*. Neque adeo tenere, opinor, in aliquot Hieronymiana ipsius versionis codicibus ea verba inseruntur.

regis : Numquid vidiati, quæ fecerit aversatrix Israel? **A** it sibi met super omnem montem excelsum, et subter omne lignum frondosum, et fornicata est ibi. Et dixi, quum fecisset hæc omnia : Ad me convertere, et non est reversa. Et vidit prævaricatrix soror ejus Juda, quia pro eo, quod mæchata est aversatrix Israel, dimisisset eam, et dedissem ei libellum repudii, et non timuit prævaricatrix Juda soror ejus, sed abiit et fornicata est etiam ipsa, et ^a facilitate fornicationis suæ contaminavit terram, et mæchata est cum lapide et ligno : et in omnibus his non est reversa ad me prævaricatrix soror ejus Juda in toto corde suo, sed in mendacio, ait Dominus. Aliorum tormenta, aliorum remedia sunt. Cumque punitur homicida, recipit quidem ipse quod fecit; sed alii deterrentur a scelere. Decem igitur tribubus, quæ appellabantur **359** Israel, captis ab Assyriis, Mediamque translatis (IV. Reg. xvii), duæ tribus Juda et Benjamin, quæ debuerant similia forniculare, et tota ad Deum mente converti, vicerunt decem tribuum scelera : et intantum idola sunt secutæ, ut in Templo Dei statuam Baal ponerent, quæ in Ezechiel vocatur idolum, ad zelum et æmulationem Domini collocatam (Ezech. viii). Loquitur autem sub figura duarum sororum, quia de una sunt Abraham, Isaac, et Jacob stirpe generatæ, et priorem aversatricem, sequentem prævaricatricem vocat. Illa enim Deum penitus aversata est, statim a fornicis in Dan et Bethel vitulis aureis. Ista autem, apud quam erat Templum et veri Dei religio, imitatione germanæ, paulatim recessit a Domino (III Reg. xii). Et ideo ^b prævaricatrix dicitur. Secundum anagogen autem de hæreticis propheta est: qui falsi nominis scientiam dum se arbitrantur hæretica subtilitate sectari, ascendunt montem superbie: et carnis hujus voluptatibus delinunt, sub omni ligno frondoso et amæno exponunt fornicationem suam. Qui cum tradantur diabolo in interitum carnis, frequenter eventit, ut domus Juda, id est, confessionis et veræ fidei, nequaquam terreatur exemplo, sed multo majora committat; et facilitate fornicationis suæ contaminet terram Ecclesiæ, mæchetur enim lapide et ligno, ea sequens dogmata, quæ adversaria Deo sunt. Sin autem ecclesiasticus vir corrigere voluerit errantem, et putridas resecare carnes, et ad pœnitentiam retrahere eos qui secuti fuerint falsitatem : ac nihilominus illi sub specie Ecclesiasticæ veritatis antiquum sequantur errorem, dici potest de his : *In omnibus his non est reversa ad me prævaricatrix soror ejus Juda in toto corde suo, sed in mendacio.* Fit autem hæc propheta Josiæ temporibus, regis justî, sub quo Jeremias exorsus est prophettare.

(Vers. 11.) *Et dixit Dominus ad me : Justificavit*

^a Duo mss., et difficultate fornicationis.

^b Unus Cisterc., ideoque prævaricatrix dicitur.

^c Duæ voces soror ejus, desunt in omnibus Florentiæ exemplaribus Victorio teste.

^d Vatic. cum Cisterc., comparatione pejoris, pro Jæ.

^e Verbum Hebraicum Carath. Hodie legunt in fu-

animam suam aversatrix Israel comparatione prævaricatrix Juda. Justior, inquit, est Israel comparatione Judæ : quia illa statim in principio periit, hæc illius cruciatibus potuit emendari. Attendant nova ex veteri hæresis, quod Israel comparatione ^d Judæ justificata dicatur. Nec mirum hoc de unius gentis sororibus, cum Sodoma quoque collatione Jerusalem, justitia nomen accipiat, dicente Domino per Ezechiel : *Justificata est Sodoma ex te* (Ezech. xvi, 55) : et publicanus Pharisæi comparatione sit justus (Luc. xviii).

(Vers. 12. seqq.) **360** *Vade, et clama* (sive lege) *sermones istos contra Aquilonem, et diceas : Revertere, aversatrix Israel, dicit Dominus, et non avertam* (sive firmabo) *faciem meam a vobis* (sive super vos), *quia sanctus* (sive misericors) *ego sum, dicit Dominus, et non irascor in perpetuum. Verumtamen scito iniquitatem tuam, quia in Dominum Deum tuum prævaricata es* (sive impie egisti), *et dispersisti* (sive effudisti) *vias tuas alienis sub omni ligno frondoso, et vocem meam non audisti, ait Dominus.* ^e Verbum Hebraicum CARATH (כָּרַח), et voca, ^f et clama, et lege significat. Unde Aquila et Symmachus, clamita : LXX et Theodotio lege, interpretati sunt. Ad Aquilonem autem et contra Babylonem atque Assyrios sermo dirigitur, ad decem et duas tribus : et earum reversio prædicatur. *Et non avertam faciem meam, inquit, a vobis; sive non firmabo faciem meam contra vos, ut nequaquam vos austeritate judicii, sed vultu misericordiæ suscipiam. Sanctus enim et misericors sum, et ut non recorder ultra iniquitatis vestræ, nec meminerim quod a Domino recessistis, et pro illo vos idola delectarint, et fornicatæ sitis sub omni ligno umbroso atque frondoso. Quod quidem ad hæreticos et in Ecclesia negligentes dici potest, qui quotidie per ecclesiasticos viros ad pœnitentiam provocantur : et quibus proprie aptari potest, *Et vocem meam non audistis.* Omnis autem hæreticus habitat in Aquilone, et calorem fidei perdidit, nec audire potest illud Apostoli : *Spiritus ferventes* (Rom. xii, 14). Et quia se voluptatibus tradidit, recessit a Domino, et dispersit vias suas alienis dogmatibus, et voluptatem secutus est. Nulla enim hæresis nisi propter gulam ventremque construitur, ut seducat mulierculus oneratas peccatis, semper discentes et nunquam ad scientiam veritatis pervenientes (II Tim. iii), de quibus vere dicitur : *Qui devorant populum meum velut escam panis* (Psal. xlii, 8) : et quos Christus notat, *devorantes domos viduarum* (Matth. xii). Cumque, inquit, misertus tui fuero, ne justum esse te putes : sed memento iniquitatis tuæ semper, et scito quia in Dominum fornicatus sis : et superbia [Vict. Superba] colla demitte, ut qui offendisti*

turo propter Vau conversivum כָּרַח vecharatha, et clamabis. Idem verbum vide supra cap. 2. MARTIAN.

^f Idem mss., et voca, sive clama, et lege intelligitur.

^g Antea erat, non ut recorder : quod mss. castigant.

Domium per arrogantiam, placeas per humilitatem. **A** num *Israel et venient simul de terra Aquilonis ad terram quam dedi patribus vestris.* Hoc **862** proprie in Christi completur adventu, quando de duodecim simul tribus Evangelio crediderunt, relinquentes terram Aquilonis durissimi frigoris: et a diaboli imperio recedentes, tunc receperunt terram re-promissionis, quam pollicitus fuerat patribus eorum, Abraham, Isaac, et Jacob. Edidi nuper ^c libellum parvum de terra re-promissionis.

(Vers. 14 seqq.) *Convertimini a ad me, filii revertentes (sive vagi et recedentes) dicit Dominus: quia 861 ego vir vester (sive dominator vestri), et assummam vos, unam de civitate, et duos de cognatione, et introducam vos in Sion, et dabo vobis pastores juxta cor meum, et pascant vos scientia et doctrina. Cumque multiplicati fueritis et creveritis in terra, in diebus illis, ait Dominus, non dicent ultra, arca pacti (vel Testamenti) Domini: neque ascendet super cor, nec recordabuntur illius, nec visitabitur, nec flet ultra.* Judæi impletam hoc putant post reversionem ex Babilone sub Cyro rege Persarum, et Zorobabel filio Salathiel (*Isa. 1*), etiam si non omnes reversi sunt, hoc significari: *assumat unam de civitate et duos de cognatione.* Sed melius in adventu Christi, quando reliquæ salvæ factæ sunt, dicente et exponente Apostolo: *Nisi Dominus sabaoth reliquisset nobis semen, quasi Sodoma essemus et rimiles Gomorrhæ fuissimus (Rom. ix, 29)*, tunc introducti sunt in Sion, de qua scriptum est: *Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei (Psal. LXXXVI, 2).* Et dati sunt pastores juxta cor ejus, Apostoli et Apostolici viri, et parunt credentium multitudinem, non Judaicis in cæremoniis, sed in scientia Christi atque doctrina, et in toto orbe prædicatione Evangelii seminata, nequaquam in arca Domini, quæ custos fuit legis Mosaicæ, habebunt fiduciam; sed ipsi erunt templum Dei: nec juxta errantes Nazarcos, abolitis sacrificiis inservient, sed spiritualem cultum sectabuntur. Alii vero hoc in fine temporum intelligunt, quando subintrante plenitudine gentium omnis Israel salvus fiet (*Rom. xi*).

(Vers. 17.) *In tempore illo vocabunt Jerusalem solum Domini, et congregabuntur ad eam omnes gentes in nomine Domini in Jerusalem, et non ambulabunt post pravitatem cordis sui pessimi.* Nequaquam Dominus sedebit super arcam Testamenti et Cherubim, cui prius ab illo populo dicebatur: *Qui sedes super Cherubim, manifestare (Psal. LXXIX, 2)*: sed omnes perfecta mente credentes, erunt thronus Dei. Vel certe melius totum de Ecclesia intelligendum: quando congregantur omnes gentes in nomine Domini in Jerusalem, in qua est visio pacis: et nequaquam ambulant post pravitatem cordis sui pessimi, ut faciant quæ desiderant, nec suos sequuntur errores; sed dicunt cum Propheta: *Adhæsit anima mea post te: me suscepit dextera tua (Psal. LXII, 9).*

(Vers. 18.) *In diebus illis ibit domus Juda ad do-*

mus Israel et venient simul de terra Aquilonis ad terram quam dedi patribus vestris. Hoc **862** proprie in Christi completur adventu, quando de duodecim simul tribus Evangelio crediderunt, relinquentes terram Aquilonis durissimi frigoris: et a diaboli imperio recedentes, tunc receperunt terram re-promissionis, quam pollicitus fuerat patribus eorum, Abraham, Isaac, et Jacob. Edidi nuper ^c libellum parvum de terra re-promissionis.

(Vers. 19.) *Ego autem dixi: Quomodo ponam te in filios, et tribuam tibi terram desiderabilem, hæreditatem præclaram, exercituum gentium? Et dixi, patrem vocabis me, et post me ingredi non cessabis.* Pro hæreditate præclara, exercituum gentium, quam Septuaginta transtulerunt, hæreditatem ^a nominatam Dei **B** omnipotentis gentium, Theodotio significantes transtulit, hæreditatem inclytam fortitudinis robustissimi gentium, Christum significans, qui ductor et Dominus est universarum gentium, suo nomini passionique credentium. Ipse dixit ad Israel: *Patrem vocabis me.* Et: *Qui credit in me, credit in Patrem (Joan. ii, 19).* Ipse pollicitus est: *Ponam te in filios:* in numero scilicet filiorum meorum, qui mihi de gentium populo crediderunt; et quibus dedi terram desiderabilem. Quotquot enim receperunt eum, dedit eis potestatem ut filii Dei fiant (*Joan. i*).

(Vers. 20.) *Sed quomodo si contemnat mulier amatorem suum: sic contempsit me domus Israel, dicit Dominus.* Christi vox est juxta populum Judæorum, cui dixerat: *Ponam te in filios: et dabo tibi terram desiderabilem: et patrem vocabis me, et post me ingredi non cessabis.* Quomodo, inquit, mulier contemnit, non virum, sed amatorem, si semel commixta fuerit, cernens eum suæ libidini servientem, et in se mutatam esse legem naturæ, per quam viro quondam subjecta fuerat, dicente Domino: *Et ad te conversio ejus: sic domus Israel, id est, populus Judæorum contempsit Dominum Salvatorem in perniciem suam.*

(Vers. 21, 22.) *Vox in viis (sive in labiis) audita est, ploratus et ululatus filiorum Israel, quoniam iniquam fecerunt viam suam, oblitii sunt Domini Dei sui.* *Convertimini, filii revertentes, et sanabo aversiones (sive contritiones) vestras:* pro quo Symmachus transtulit, *conversiones.* Libenter Deus suscipit penitentes, et occurrit filio inopia et squalore confecto, statimque induit pristinis vestibus, et reddit gloriam revertenti: ita dumtaxat ut revertatur in ploratu et ululatu. Suo enim vitio fecit iniquam **863** viam suam, et oblitus est Domini Dei et Patris sui, ad quos prophetali sermone loquitur: *Convertimini, filii revertentes.* Quos idcirco filios voco, quia intellectis peccatis vestris, in ploratu atque ululatu revertimini

scripta circ. annum 414.

^a Atque hic cum Vict. rescribimus in *filios* ex Vulg. edit. et Græca, ipsoque Hier. Commentariu: antea erat in *filii*. Mox quoque exercituum pro exercitum ipso Hebraico adsentiente et ms. correximus.

^c Videatur legisse Hieronymus apud LXX, *hæpæpæpæ*, quæ vox in hodiernis exemplaribus desideratur.

^a Expungit Victor. voces *ad me*, quæ nec in Vulg. edit. sunt, hic aut infra, neque in Hebraico aut LXX.

^b Antea erat *ad eum*, pro *ad eam* quod reponimus cum Victorio, sacro texto, ipsaque Latinitatis proprietate suffragantibus.

^c Krist. in nostra recensione 129, ad Dardanium,

ad parentem. Cumque vos, ait, reversi fueritis ad Dominum, sanabit omnes contritiones vestras, sive aversiones, quibus a Domino recesseratis, vel certe conversiones. Quamvis enim propria voluntate ad Dominum revertamur: tamen nisi ille nos traxerit, et cupiditatem nostram suo roboraverit presidio, salvi esse non poterimus. Intelligamus hoc et de Judæorum populo ad Dominum revertente: et de hæreticis qui Dominum dereliquerunt.

(Vers. 23.) *Ecce nos venimus ad te: tu enim es Dominus Deus noster. Vere mendaces erant colles, et multitudo (sive fortitudo) montium: vere in Domino Deo nostro salus Israel.* Dicat hoc possitens, et omnem superbiam derelinquens, et multitudinem sive altitudinem montium et collium, per quam superbiebat contra Deum: et humillitate prostratus loquatur: *Vere in Domino Deo nostro salus Israel.*

(Vers. 24.) *Confusio comedit laborem patrum nostrorum ab adolescentia nostra: greges eorum et armenta eorum, filios et filias eorum.* ^a Omnes hæreticorum labores, de quibus scriptum est, *Defecerunt scrutantes scrutatio (Psal. LXXXIII, 7)*, ab adolescentia eorum quos deceperant, filios et filias eorum, qui in hæresi profecerant, vel ^b tantum luxuria tenebantur, oppressit nostra confusio. Unde inferunt:

(Vers. 25.) *Dormiemus in confusione nostra, et operiet nos ignominia nostra: quoniam Deo nostro peccavimus nos, et patres nostri ab adolescentia nostra usque in hanc diem: et non audivimus vocem Domini Dei nostri.* Hoc loquatur Israel, qui suum Dominum non audivit: hoc omnis hæreticus qui agit pœnitentiam; et tamen pars salutis est, sua confiteri et nosse peccata. *Dic, inquit, tu prius iniquitates tuas: ut justificeris (Isai. XLIII, 26).* Vere enim Israel dimisit Christum Dominum Deum suum, et in eum peccavit, non solum eo tempore quando visus est in carne, sed et ante adventum illius. Unde dicunt, *nos et patres nostri ab adolescentia nostra usque ad hanc diem, et non audivimus vocem Dei nostri, qui nostris patribus loquebatur: Si crederetis Moysi, crederetis et mihi: de me enim ille scripsit (Joan. v, 46).*

(Cap. IV. — Vers. 1.) *Si reverteris, Israel, ait Dominus, ad me convertere.* Pro quo LXX transtulerunt: **364** *Si conversus fuerit Israël, ait Dominus, ad me convertetur.* Et est sensus, si ad me fuerit reversus, revertetur de captivitate. Sive aliter: cum obtulerit quod habet: *Qui enim habet, dabitur ei: qui autem non habet, etiam id quod videtur habere auferetur ab eo (Matth. xxv, 29).* Porro juxta Hebraicum hic sensus est: Si reverteris ad me, Israel, et semel salutem desiderans, peccasse te dicis, et vocem Domini Dei tui non audisse, plene convertere, et crede quem negasti, et tunc erit plena conversio.

^a Duo mss., *Omnes hæretici, eorum labores.*

^b Penes Rabanum, *velut armenta oppressi confusione.* Et cod. Vatic. 91, *vel tenti luxuria tenebantur,*

Si abstuleris offendicula tua a facie mea, non commoveberis. Quando [At. quomodo ergo] movemur et dicimus: *Mei autem pene moti sunt pedes (Ps. LXXII, 2)*, non imbecillitate naturæ hoc patimur, sed quia ponimus offendicula, et idola nostra contra Dominum.

(Vers. 2.) *Et jurabis, Vivit Dominus in veritate et in judicio et in justitia: et benedicent eum gentes, ipsumque laudabunt.* Et quomodo Evangelium jurare nos prohibet? Sed hic (Matth. v), *jurabis*, pro confessione dicitur, et ad condemnationem idolorum, per quæ jurabat Israel. Denique auferuntur offendicula, et jurat per Dominum. Quodque dicitur: *Vivit Dominus*, in Testamento veteri jusjurandum est, ad condemnationem mortuorum, per quos jurat omnis idololatra. Simulque animadvertendum quod jusjurandum hos habeat comites, veritatem, judicium atque justitiam: si ista defuerint, nequaquam erit juramentum, sed perjurium. Cumque, ait, hoc fecerit Israel, et per Apostolos magister fuerit gentium, tunc benedicent sive benedicentur in eo omnes gentes, et ipsum laudabunt quod salus processerit ex Israel.

(Vers. 3 seqq.) *Hæc enim dicit Dominus viro Juda et Jerusalem: Novate vobis novale, et nolite serere super spinas: circumcidimini Domino, et auferite præputia cordium vestrorum, viri Juda et habitatores Jerusalem: ne forte egrediatur ut ignis indignatio mea, et succendantur, et non sit qui exstinguat, propter malitiam cogitationum (sive adinventionum) vestrarum.* Pro eo quod nos diximus, *circumcidimini Domino, et auferite præputia cordium vestrorum*, Symmachus posuit, *purificamini Domino, et auferite malitias cordium vestrorum: circumcisionem, emundationem, et præputia, vitium intelligens.* Hoc autem præcipitur viris Juda et Jerusalem, qui veram sectantur fidem, et habitant in Ecclesia, ut non seminent super spinas quas Evangelicus sermo significat, quæ suffocent sementem **365** Dei, sed prius novale faciant et omnes suffodiant vepres, sentesque auferant: ut munda semina munda arva suscipiant. Hoc est quod in alio loco dicitur: *Ne miseritis margaritas vestras ante porcos, et ne detis sanctum canibus (Matth. vii, 6).* Quomodo enim potest Dei audire sermonem et concipere semina et fructum facere, cujus animus ærumnis mundi plenus est? Quodque sequitur: *Circumcidimini Domino, et auferite præputia cordium vestrorum*, nulli alii præcipitur, nisi viro Juda et habitatoribus Jerusalem, ut deserant occidentem litteram, et sequantur spiritum vivificantem. Si enim hoc, inquit, non feceritis, egrediatur ut ignis indignatio mea, et succendatur, et non erit qui exstinguat. Ideo autem ^o monet et ante prædicat, ne facere compellatur: quod et in Ninivitis probamus, quibus prædicta sententia est, ut imminentem furorem pœnitentia declinarent. Omnia autem hæc mala

confusione operi sunt.

^o Apud Raban., *ideo autem minando prædicat, cui fore consentit alter Vatican.*

venient propter malitiam cogitationum, ^a sive adinventionum vostrarum [At. nostrarum]. Ubi sunt qui in cogitationibus dicunt non esse peccatum, cum omnia vitia juxta Evangelicam veritatem de corde procedant (Matth. xv) ?

(Vers. 5, 6.) *Annuntiate in Juda, et Jerusalem auditum facite, loquimini: canite tuba in terra, clamate fortiter, et dicite: Congregamini, et ingrediamur civitates munitas.* Hoc audiat Juda, hoc Jerusalem, in qua confessio fidei est, et in qua pax Christi habitat, et cui per Isaiam dictum est: *In montem eccelsum ascende tu qui evangelizas Sion. Eleva vocem tuam qui evangelizas Jerusalem (Isai. xl, 9)*; clamet fortiter, et ita præcipiat: *Ingre diamur civitates munitas.* Hæreticorum bella consurgant: Christi munita nos teneant. Levato crucis signum in specula, sublimitate [At. sublimitatis] Ecclesiæ. Confortamini qui timetis, nolite stare, sed ad Christi auxilium currite. Malum, inquit, ego adduco ab Aquilone et contritionem magnam, verum Nabuchodonosor, qui id circo in mundo isto a me esse permittitur, ut vestra fortitudo et victoria comprobetur.

(Vers. 7.) *Ascendit leo de cubili suo, et prædo gentium se levavit: egressus est de fovea sua, ut ponat terram tuam in solitudinem [Vulg. desolationem]. Civitates tuæ vastabuntur remanentes absque habitatore.* Iste est, ut diximus, verus Nabuchodonosor, de quo et beatus Petrus Apostolus loquitur: *Adversarius noster diabolus quasi leo rugiens circuit querens quem devoret (I Petr. v, 8).* Ascendit autem vel de abyssiis **886** in quas religandus est, et ne mittatur exorat: et prædo sive vastator gentium se elevavit, de quo dictum est: *Omnium inimicorum suorum dominabitur (Ps. lx, 5), et qui gloriatur in conspectu Domini: Circuivi omnem terram, et contempsi eam (Job. ii, 2).* Quis est enim quem diaboli venena non tangant, nisi ille solus qui potest dicere: *Ecce venit princeps mundi istius, et invenit in me nihil (Joan. xiv, 30)*? Iste crebro ponit omnem terram Ecclesiæ in solitudinem, ut egressi de Ecclesia pugnent contra Ecclesiam. De quibus loquitur Joannes Evangelista: *Ex nobis exierunt; sed non fuerunt ex nobis: si enim fuissent ex nobis, permansissent utique nobiscum (I Joan. ii, 19).* Civitates vastantur terræ Judææ, et hæreticorum florent conciliabula. Si quis ergo fautor ^b et auctor est perversorum dogmatum, hoc dici potest: *Ascendit leo de cubili suo, et prædo gentium se levavit,* et reliqua.

(Vers. 8.) *Super hoc accingite vos ciliis: plangite et ululat, quia non est aversa ira furoris Domini a nobis, sive ut Septuaginta transtulerunt, a vobis.* Aliter leonem et sævissimam bestiam vitare non possumus, nisi agamus poenitentiam, et ad Dominum convertamur, non solum mente, sed et opere. Quamdiu enim ille vastat Ecclesiam et terram Juda, et Jerusalem quoque populatur, Dei ira perspicua est.

(Vers. 9.) *Et erit in die illa, dicit Dominus: peribit*

A cor regis, et cor principum, et obtupescant Sacerdotes, et Prophetæ consternabuntur. Vastante prædone Ecclesiam Domini, et ira contra nos Domini permanente, omne auxilium inutile erit. Peribit cor regis, cujus cor debet esse in manu Dei, et cor principum, qui putabantur esse sapientes. Stultam enim fecit Deus sapientiam mundi, quia per illam non cognoverunt Deum (I Cor. i). Ipsi quoque sacerdotes, qui legem Domini docere debuerant, et subjectos sibi populos a leonis furore defendere, quodam stupore infatuati, verentur in amentiam: sic enim LXX transtulerunt, *pro stupore, excessum mentis* exprimentes. Et Prophetæ consternabuntur, sive, ut Aquila transtulit verbum Hebraicum יַתְמָאוּ (יְתִמּוּ), *amentes erunt.* Quis enim non insaniat, non perdat cor: B quando principes, et reges, et Sacerdotes, et Prophetas quondam suos sub leone conspexerit ?

(Vers. 10.) *Et dixi: Heu, heu, heu: Domine Deus (pro quo LXX transtulerunt: O Domine Deus), ergone decepsisti populum istum, et Jerusalem, dicens: Pax erit vobis? Et ecce **887** pervenit gladius usque ad animam.* Quia supra dixerat: In illo tempore vocabantur Jerusalem solium Dei, et congregabuntur ad eam omnes gentes in monte Domini in Jerusalem: et nunc dicit: *Peribit cor regis, et cor principum, et obtupescant sacerdotes et prophetæ consternabuntur,* turbatur Prophetæ, et in se Deum putat esse mentitum: nec intelligit, illud multa post tempora repromissum, hoc autem vicino futurum tempore, juxta quod et Apostolus loquitur: *Numquid repulit Deus populum suum? Absit (Rom. xi, 1).* Pervenit autem usque ad animam gladius, quando nihil vitale in anima reservatur. Simulque et hoc ostendit, quod nisi gladius præcesserit, qui defecet et purget animæ vitia, pax et promissio non sequitur.

(Vers. 11, 12.) *In tempore illo dicetur populo hinc et Jerusalem: Ventus urens (sive torrens) in viis quæ sunt in deserto. Vix filii populi mei: non ad ventilandum, et non ad purgandum. Spiritus plenus ex his venit mihi.* Quando pervenerit gladius usque ad animam, et fuerit area consummata: tunc ventus urens veniet de deserto, qui non eam purget et ventilet, ut paleis huc illucque disperais, frumentum in horrea recon datur: sed spiritus plenus, nequaquam populo, sed mihi veniet, ut meum triticum dissipetur. Ventus et spiritus eodem apud Hebræos appellantur nomine רֵיחַ (רֵיחַ): et pro incorum qualitate, vel ventum, vel spiritum debemus accipere. Alii hunc locum sic edisserunt, ut postquam purgata fuerit area, reliquæ salvæ fiant. Unde et scriptum sit: Spiritus plenitudinis veniet mihi, dicente Evangelista: *Omnes ex plenitudine ejus accepimus (Joan. i, 16), et Spiritus sancti gratiam sortiemur.* Ventum autem urantem, juxta historiam, accipe Nabuchodonosor, qui universa consumat. Juxta tropologiam, adversariam potestatem, quæ veniens de deserto et de solitudine, ubi nullum

^a Voces, sive adinventum, nec Rabanus agnoscit, nec Vatic. ms.

^b Cuni Vatic. mss. Raban., fautor esse Auctorem perversorum.

hospitium Dei est, Ecclesiam ejus conetur evertere. **A** Jerusalem, cunctos recipere disciplinam. Celebrari, inquit, in Jerusalem sermone narratur, adversarios venire de terra longinqua, et fremitum contra eam surgere ululantis exercitus, qui tam diligenter obsideant civitatem et claudant urbem munitionibus, ut non tam adversarios putes esse, quam agrorum vinearumque custodes. Hoc autem totum factum est, non hostium viribus, sed culpa Jerusalem: quia Deum ad iracundiam **369** provocavit. Si enim in porcos non habent potestatem adversariæ fortitudines, quanto magis in homines, et homines quodam civitatis Dei?

Quos ego... sed motos præstat componere fluctus.

Dicturus itaque prospera, retinet se, et tristibus jungit tristitia. Hæc enim sunt judicia, quæ cum populo quondam suo loquitur Deus, ut sciant se juste sustinere quæ sustinent.

(Vers. 13.) *Ecce quasi nubes ascendet, et quasi tempestas currus ejus: velociores aquilis equi illius. Væ nobis, quoniam vastati sumus.* Ventura cernit præsentia: et Babylonium describit exercitum: cujus currum rotarumque strepitus tempestati sævissimæ **368** comparatur, et equorum velocitas aquilis jungitur. Quod cum Propheta dixisset, et quasi venientes hostes digito demonstrasset, populus ingemiscit, et nequaquam futura, sed facta jam sentit dicens: *Væ nobis, quoniam vastati sumus.* Hoc idem refertur ad Ecclesiam, quod quotidie veri Nabuchodonosor nos impugnet exercitus, et currus Pharaonis, omnisque ejus equitatus aquilarum impetum superet. Quod si intelligat vir Ecclesiasticus, credens illi sententiæ: *Cum conversus ingemueris, tunc salvus eris, dicat: Væ nobis, quoniam vastati sumus* (Ezech. xxxiii, 11).

(Vers. 14.) *Lava a malitia cor tuum, Jerusalem, ut salva fias: usquequo morabuntur in te cogitationes noxiæ?* Dicenti populo: *Væ nobis, quoniam vastati sumus,* respondet Propheta, Immo per Prophetam Deus: *Lava a malitia cor tuum, Jerusalem,* illa aqua **C** de qua et Isaias loquitur: *Lavamini, mundi estote* (Isai. i, 16), aqua baptismi salutaris, aqua poenitentiae. Ad metropolim autem loquitur Judæorum, ut per urbem intelligantur populi: *Usquequo iniquis cogitationibus subjaces, quæ procedunt de corde tuo? Cor autem in Scripturis sanctis pro sensu et anima debemus accipere.*

(Vers. 15.) *Vox enim annuntiantis a Dan, et notum facientis idolum (vel dolorem) de monte Ephraim.* Juxta situm terræ Judææ, divinus sermo nunc loquitur. Dan enim tribus juxta montem Libanum et urbem quæ nunc dicitur, Panceas, Aquilonem respicit: unde venturus est Nabuchodonosor. Idolom autem Bel, vel dolorem vel iniquitatem de monte Ephraim venire describit. Post tribum quippe Dan, succedit terra **D** Ephraim, per quam venit Jerusalem. Dan interpretatur *judicium*: Ephraim, *ubertas*. Veniet igitur judicium Domini in terram delinquentem Domino, cum omni ubertate supplicii.

(Vers. 16, 17.) *Dicite gentibus: Ecce auditum est in Jerusalem, custodes venire de terra longinqua et dederunt super civitates Juda vocem suam: quasi custodes agrorum facti sunt super eam in circuitu, quia me ad iracundiam provocavit, ait Dominus.* Vult omnes in circuitu nationes Dei nosse sententiam: et flagellata

Jerusalem, cunctos recipere disciplinam. Celebrari, inquit, in Jerusalem sermone narratur, adversarios venire de terra longinqua, et fremitum contra eam surgere ululantis exercitus, qui tam diligenter obsideant civitatem et claudant urbem munitionibus, ut non tam adversarios putes esse, quam agrorum vinearumque custodes. Hoc autem totum factum est, non hostium viribus, sed culpa Jerusalem: quia Deum ad iracundiam **369** provocavit. Si enim in porcos non habent potestatem adversariæ fortitudines, quanto magis in homines, et homines quodam civitatis Dei?

(Vers. 18.) *Via tuæ, et cogitationes tuæ fecerunt hæc tibi: ista malitia tua, quia amara* [Vulg. addit quia], *tetigit cor tuum.* Facit apostropham ad urbem Jerusalem, quod viæ illius et cogitationes, quibus et opere, et sermone peccavit, fecerunt ei venire omnia, quæ evenerunt: malitiamque illius, quæ per se amara sit, tetigisse cor illius, et animæ interna penetrasse. Quidquid ergo nobis accidit, nostro accidit vitio, qui dulcem Dominum in amaritudinem vertimus, et cogimus scire nolentem.

(Vers. 19, 20.) *Ventrem meum, ventrem meum doleo: sensus cordis mei turbati sunt in me: non tacebo, quoniam vocem buccinæ audivit anima mea, clamorem prælii. Contritio super contritionem vocata est: et vastata est omnis terra. Repente vastata sunt tabernacula mea, subito pelles meæ.* Ubi nos juxta Symmachum posuimus, *turbati sunt*, et in Hebræo scriptum est, *נומה* (נומה); Septuaginta ^α *et* Theodotio posuerunt *καμψομαι*: quod verbum usque in præsentiarum quid significet, ignoro. Aquila autem posuit *ὄχλησι* quod et ipsum *tumultum* sonat. Hoc de verbo dictum sit, super quo scio apud plerosque magnum esse certamen. Vox autem Prophetae, et per Prophetam Dei loquentis inducitur: quod doleat super contritione populi sui, et iustar hominis viscera ejus interna lacerentur. Quomodo et Salvator super Lazari morte doluit (Joan. xi) et plangit Jerusalem, ne celaret dolorem silentio (Luc. xix): omnisque clangor buccinæ et fremitus præliorum, illius turbat affectum, dum mala cumulantur malis, et universa duarum trium terra vastatur. Dum non putabam, inquit, tabernacula quondam et pelles meæ, Babylonio exercitu furente, populata sunt: et in prædam **D** hostium mea quondam cessere hospitia. Loquitur autem hoc idem Deus, quando seditionis [Al. seditiones] turbas atque discordias cernit in Ecclesia et in conventiculis suis clamare perdicem [Al. per diem], et Dei requiem in bella converti. Unde sequitur:

(Vers. 21.) *Usquequo videbo fugientes* [Vulg. fugientem], *audiam vocem buccinæ?* Vel fugientes regem Babylonium, vel fugientes me, et a meo servitio recedentes.

(Vers. 22.) *Quia stultus populus meus me non significet, facile explicatu est, si idem putes sonare, ac καμψομαι apud Nobilium, quod est, agitur.*

^a In nostris miss. Septuaginta καμψομαι, absque interjectis verbis, et Theodotio posuerunt. Quod vero se ait Hier. ignorare, quid verbum illud Græcum,

gnovit: filii insipientes sunt et vecordes. Sapientes sunt ut faciant mala: bene autem facere nescierunt. Causa contritionis, vastitatis, 870 fugæque et buccinæ, quia stultus factus est populus, non natura, sed studio voluntatis. Ipsaque stultitia hinc probatur: quia non cognoverunt Deum, et pro filiis sapientibus, stulti filii facti sunt et vecordes. Quis enim major potest esse stultitia, quam, cognoscente bove possessorem suum; et asino præsepe Domini sui, Israel Dominum non cognoscere, et præsentem contemnuere quem semper videre cupiebat? Quodque inferitur: Sapientes sunt ut faciant mala: bene autem facere nescierunt, hic sapientia pro malitia accipienda est, juxta quod et filii sæculi hujus sapientiores sunt filiis locis: et villicus iniquitatis quædam sapienter fecisse narratur (Luc. xvi): et serpens in paradiso prudentior cunctis bestis legitur (Gen. iii). Illa est ergo vera sapientia quæ Dei timori jungitur. Alioquin ubi insidiæ sunt et tergiversatio, non sapientia, sed versutia et calliditas appellanda est. Pro eo, quod nos diximus, quia stultus populus meus me non cognovit, Septuaginta transtulerunt: quia principes populi mei me non cognoverunt: ut magistrorum sit magis culpa quam populi Dei scientiam non habentis.

(Vers. 25 seqq.) *Aspexi terram, et ecce vacua erat et nihili: et celos, et non erat lux in eis. Vidi montes, et ecce movebantur: et omnes colles conturbati sunt. Intuitus sum, et non erat homo, et omne volatile caeli recessit. Aspexi, et ecce Carmelus desertus, et omnes urbes ejus destructæ sunt a facie Domini, et a facie iræ furoris ejus.* Propheta cernit in spiritu quæ ventura sunt, ut audiens populus terreatur, et, acta poenitentia, nequaquam sustineat quæ formidat. Vacua terræst, habitatore deleto. Cæli non habent lumen, terroris magnitudine, populo non vidente. Ipsi montes et colles intuta habent latibula, et per ἀπεβολή moveri videntur atque turbari. Intuitus est, et huc illucque circumspexit, et ne avis quidem potuit inveniri. Iræ enim Dei et muta sentiunt elementa, et irrationalia pertimescunt animantia. Hoc verum esse, nunc totus orbis demonstrat, ut cæsa hominum multitudine, volatilia quoque, quæ solent habitatores sequi, abierint et perierint. Ipse quoque Carmelus qui mari imminet magno, oleis consitus et arbutis, vineisque condensus ad tantam venit solitudinem, ut eremi habeat vastitatem. Omnes quoque urbes desertæ fiunt, et universorum malorum hæc causa est, quod vitio populi delinquentis ira Domini concitata sit. Quidquid 871 juxta historiam de Jerusalem diximus et Judææ, referamus ad Ecclesiam Dei, cum offenderit Deum, et vel vitis fuerit vel persecutione vastata, et jubi quondam erat virtutum chorus atque lætitia, ibi peccatorum et moerorum multitudo versetur.

^a Duo mss. A voce equitatus.

^b Addiderunt LXX, καὶ οὐκ ἔστι ἀνὴρ ἐπιβήσων, et in memoribus se abscorderunt. Cætera Hebraico textui respondent. Mirum vero, alteram hanc ejus versi-

A (Vers. 27, 28.) *Hæc enim dicit Dominus: Descria omnis terra, sed tamen consummationem non faciam: lugabit terra et marebunt caeli desuper, eo quod locutus sim [Al. sum]. Cogitavi, et non poenituit mihi; nec avertis sum ab eo. Mixta iræ misericordia Dei, omnis terra deseritur, sed non fit consummatio ut sint qui intelligant clementiam ejus. Cælum quoque triste videbitur desuper, et ipsa terra lugabit, eo quod Domini sententia ad finem usque pervenerit, nec poenituerit eum super his quæ cogitaverit et locutus sit. Poenitentia autem Dei dicitur, quando auferitur prædicta sententia, et ira saviens ad finem usque non pervenit. Minatus est per Jonam: et impendentem gladium lacrymarum et gemituum multitudo superavit (Joan. iii).*

B (Vers. 29.) *A voce ^a equitis, et mittentis sagittam (sive intendentis arcum) fugit omnis civitas (sive regio). Ingressi sunt ardua, et accenderunt rupes. Quodque sequitur: Et ingressi sunt saltus, sive spoliuncas, a Septuaginta ^b additum est. Describit autem sermo divinus Babyloñi furentis exercitum, quod a tremore ejus cunctus populus dereliquerit civitatem, et ardua quæque conscenderit; et tamen iram Domini non potuerit declinare. Quidquid autem, ut supra diximus, in historia intelligitur contra Jerusalem, refertur ad Ecclesiam, cum offenderit Deum, et tradita fuerit adversariis, vel persecutionis tempore, vel certe vitis atque peccatis.*

(Vers. 30.) *Tu autem vastata quid facies? Pro vastata, quod Hebraice dicitur SABUD (סבד), quod solus interpretatus est Aquila, alii transtulerunt, miseram atque miserabilem, culpa sui, quæ clementem offenderit Deum. Denique sequitur:*

Cum vestieris te coccino, et [Al. eum] ornata fueris monili aureo, et pinxeris stibio oculos tuos, frustra componeris: contempserunt te amatores tui: animam tuam quærent. Sub figura mulieris adulteræ loquitur: cum semel offenderis Deum, et quasi viram tuam reliqueris Creatorem, frustra ornamenta perquiris. Contempserunt te demones amatores tui, et nequaquam stupri immunditiam, sed animæ tuæ quærent interitum. 872 Hoc idem intelligendum spiritualiter contra eos, qui conjugales affectus et veræ fidei pudicitiam perdididerunt. Si te, inquit, vestieris coccino, id est, sanguinis Christi assumpseris fidem: si monili ornaveris aureo, id est, meditationem habueris sensus et intelligentiæ spiritualis: et pinxeris oculos tuos stibio, id est, habueris studium mysteriorum et Dei secreta noscendi, frustra componeris. Hæc enim etiam tuis amatoribus præpararas; et idcirco lectus angustus utrumque capere non potes, nec recipit ornamenta Deus, quibus amatoribus tuis ante placuisti.

(Vers. 31.) *Vocem enim quasi parturientis audiri:*

culi partem, *Universæ urbes derelictæ, et non habitæ in eis homo, penes Rabanum, duosque mss. edices tanquam id, quod de suo addidissent LXX adduci.*

angustias (sive gemitus) ut puerperæ. *Vas filia Sion* ^a *intermorientis expandentisque manus suas* : *Vas mihi, quia defecit anima mea propter interfectos.* Ad similitudinem mulieris puerperæ, id est, quæ primo parit fetus, describit urbem Jerusalem ejulantem atque clamantem. Quomodo enim mulier pariens, et necdum dolorem parturitionis experta, ^b *ponere moritur, et angustias sustinens, vix potest respirare, sparsisque manibus collabitur, sic et filia Sion, cum suos viderit liberos interfectos, in hæc verba prorumpit, et dicit [Al. prorumpit et dicit] : Vas mihi, quia defecit anima mea propter interfectos.* Duo autem exempla in uno capitulo comparata sunt, parturientis filios et lugentis : ut quidquid mulier patitur in foetu, vel mortibus filiorum, Jerusalem patiatur in populo.

(Cap. V. — Vers. 1, 2.) *Circuite vias Jerusalem, et aspice, et considera, et quæris in plateis ejus, an inveniantur virum, qui faciat judicium, et quæras fidem : et propitius ero ei. Quod si etiam, vivit Dominus, dixerint ; et hoc falso jurabunt.* Grandis amor justitiæ, ut nequaquam juxta interrogationem Abraham, et responsionem Dei pro decem viris justis Deus liberaverit [Al. liberet] civitatem (Genes. xviii); sed si unum invenerit jamjamque peritura Jerusalem, qui faciat judicium, et quærat fidem (sive, ut Symmachus transtulit, veritatem), tamen Deus misereatur Jerusalem. Et quia poterat fieri, ut aliqui invenirentur in populo, qui simularent cultum Dei, et jurarent per Deum, hoc prævenit, quod nequaquam Deus vanis sermonibus, sed veritate fidei delectetur, et dicit : Non eos diligo, qui jurant per me, et jurant in mendacio, sed quorum corda labiaque consentiunt.

(Vers. 3.) *Domine, oculi tui respiciunt fidem : percussisti eos, 873 et non doluerunt ; attrivisti illos, et renuerunt accipere disciplinam. Induraverunt facies suas super petram, et noluerunt recitari.* Post verba Domini, quibus imperaverat dicens : *Circuite vias Jerusalem, et cætera, Propheta loquitur ad Dominum : Domine, oculi tui respiciunt fidem, quæ Hebraice dicitur אֱמוּנָה (אֱמוּנָה) : non opera Judæorum, in quibus juxta Legis cæremonias exultabant ; sed fidem Christianorum, per quam gratia salvi facti sumus. Hoc autem capitulo discimus, idcirco inferri supplicia, ut vitia corrigantur. Denique ait, percussisti eos, et non doluerunt ; attrivisti eos, et renuerunt accipere disciplinam. Per omnia enim tormenta atque flagella emendatur Jerusalem, et super hæc universa ne verrecundiam quidem suorum habuere vitiorum ; sed instar petræ indurantes ^c frontis impudentiam, noluerunt ad meliora converti.*

(Vers. 4. 5.) *Ego autem dixi : Forsitan pauperes sunt et stulti (sive ^d non potuerunt) ignorantes viam*

*Domini, judicium Dei sui. Ibo igitur ad optimates, et loquar eis : ipsi enim cognoverunt viam Domini, judicium Dei sui. Pauperes hic et optimates, non inopia dicit et divitiis, sed populum principibus comparat. Et est sensus : Cernens infidelis populi pertinaciam, et quod indurata facie, noluerit recipere disciplinam, hoc mecum ratione tractabam : Forsitan vulgus ignobile Dei non potest nosse doctrinam, et idcirco excusabile est, quia propter imperitiã Dei non valet scire mandata. Pergam igitur ad sacerdotes, et eos qui præsentur populo, et loquar eis : ipsi enim voluntatem Domini cognoverunt, et sciunt judicium Dei sui. Hoc autem dicit sermone dubitantis, juxta illud Evangelicum : *Mittam filium meum, forsitan ipsum reverebuntur (Matth. xxi, 37), ut ex ambiguitate sententiæ, et suspensione verborum, liberum hominis monstraretur arbitrium.**

(Vers. 6.) *Et ecce magis hi simul confregerunt jugum : ruperunt vincula, idcirco percussit eos leo de silva, lupus ad vesperam vastavit eos, pardus vigilans super civitates eorum ; omnis qui egressus fuerit ex eis capietur. Quia multiplicatae sunt prævaricationes eorum, confortatae sunt aversiones eorum. Quos magistros putabam, inventi sunt pejores esse discipulis, et quanto in divitiis major auctoritas, tanto major insolentia peccatorum. Confregerunt enim jugum Legis, dicente Apostolo : *Nunc ergo quid tentatis Deum, imponere jugum super cervicem 874 discipulorum, quod neque patres nostri, neque nos portare potuimus ? sed per gratiam Domini Jesu credimus salvari, quemadmodum et illi (Act. xv, 10, 11) : ruperuntque vincula præceptorum Dei, et non Phariseorum, de quibus in secundo psalmo dicitur : *Dirumpamus vincula eorum, et projiciamus a nobis jugum ipsorum (Psal. II, 3). Quia igitur ista fecerunt, percussit eos leo de silva, regnum videlicet Babylonium ; lupus ad vesperam vastavit eos, Medos, Persasque significans : pro quo in Visione Danielis, ursa ponitur, cujus in ore tres erant ordines (Daniel. vii) : pardus vigilans super civitates eorum, Alexandri impetum præfigurans, et velocem de Occidente usque ad Indiam ^e percurSIONEM. Pardum autem vocat ob varietatem, et quia plurimis sibi subditis gentibus contra Medos dimicavit et Persas. Et quatuor, inquit, erant capita in bestia, et potestas data est ei. Et quia non de futuro vaticinatur, sed de præterito, ^f velut jamjamque venturis textit historiam, idcirco de Romano tacet imperio, de quo forsitan dicitur : *Omnis qui egressus fuerit ex eis, capietur.* Causasque reddit cur ista perpessi sint : *Quia multiplicatae sunt prævaricationes eorum, et perseveraverunt in transgressionibus. Unde dicitur : *Et confortatae sunt aversiones eorum.* Illud quod posuimus in principio, verbum Hebraicum****

^a Restituimus intermorientis uno verbo, expandentisque, quod et Martian. ad libri oram annotarat ex Vulgat. pro quibus antea erat intermorientes exscandentesque.

^b Mas., experta intermoritur.

^c Victor., frontes impudentia.

^d Verba non potuerunt, nostri mss. ignorant.

^e Legimus cum Victor. percurSIONEM, ex serie orationis et mss. Brixiensibus. Antea erat percussio-nem.

^f In Cisterc. ms. ac penes Raban., vel jamjamque venturam dixit, etc.

σοκκν (τρω) sonare vigiliam, in presenti loco ostenditur : ubi enim nos diximus, *pardus vigilans*, in Hebraico scriptum est **מנזר א סוכן** (τρω מצ). Juxta tropologiam, qui magni putantur in Ecclesia, quia confringunt jugum, et rumpunt vincula, idcirco tradantur in ignominiam passionum, ut faciant quæ non conveniunt.

(Vers. 7 seqq.) *Super quo propitius tibi esse poterō? Filii tui dereliquerunt me, et jurant in his qui non sunt dii : saturavi eos, et mæchati sunt, et in domo meretricis luxuriabantur : equi amatores^b in feminas, et emissarii facti sunt mihi. Unusquisque ad uxorem proximi sui hinniebat. Numquid super his non visitabo, dicit Dominus : et in gente tali non ulciscetur anima mea?* Κατάλογος peccatorum Jerusalem : dum dicit se ignorare Deus qua possit ejus occasione misereri : *Filii*, inquit, *tui dereliquerunt me*. Nequaquam filii mei, sed tui : qui jurant in his, qui non sunt dii, *Saturavi eos, et mæchati sunt*. Audiant hoc, qui acceptis a Domino divitiis incubantes, luxuria serviunt. *Equi amatores in feminas* 875 *facti sunt*. Pro *emissariis* in Hebraico scriptum est **מסעני** (מסעני), quod omnes voce consona **מסעני**, id est, *trahentes*, transtulerunt : ut ostendatur magnitudo genitalium, juxta illud Ezechielis : *quasi asinorum carnes, eorum carnes* (Ezech. xliii, 20). Hoc est quod in alio loco scriptum est : *Assimilati sunt jumentis insipientibus, et similes facti sunt illis* (Psal. xlviii, 13). Simulque tantam ostendit insaniam libidinis, ut non solum appetitum voluptatis, sed **χρηματισμὸν**, id est, *hinnitum* vocet, et servet equorum furentium ad libidinem metaphoram. Cum hæc, inquit, feceris, numquid non visitatione condigna es? Et nota quod hic visitatio pro pena ponatur atque supplicis, juxta illud quod scriptum est : *Visitabo in virga iniquitates eorum. Et in gente tali non ulciscetur anima mea* (Psal. lxxxviii, 53)? Postquam peccatis obligata est, nequaquam vocatur populus Dei, sed gens a qua recessit anima Dei, secundum illud quod scriptum est : *Neomenias vestras, et sabbata, et dies festos odit anima mea* (Isa, i, 13). Quod autem in veteri Testamento dicitur pro affectu, in Novo scriptum est pro veritate : *Salvatore dicente : Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi illam* (Joan. x, 18).

(Vers. 10, 11.) *Ascendite muros ejus (sive propugnacula) et dissipate : consummationem autem nolite facere. Auferte propagines ejus (sive sustentacula) quia non sunt Domini. Prævaricatione enim prævaricata est in me domus Israel, et domus Juda, dicit Dominus. Imperat gentibus, de quibus supra dixerat : Percussit eos leo de silva, lupus vastavit eos, et pardus in circuitibus eorum, ut ascendant muros Jerusalem, sive propugnacula, et dissipent eam : consummationem autem non faciant, ut salventur reliquæ, et sit qui annuntiet in gentibus gloriam Dei, severitatemque mi-*

scet clementiam. Quodque intulit : *Auferte propagines ejus, sive sustentacula*, omnia tolli auxilia jubet, quæ suo vitio perdidit, eo quod prævaricata sit in Deum [Al. Dominum] domus Israel, et domus Juda, decem tribus et duas significans. Audiat hoc Ecclesia, quod cito muri et propugnacula dissipentur eorum, qui non habent spem in Domino, et prævaricantur in eum, sed tamen non fiat consummatio propter clementiam judicis, et non propter merita delinquentium.

(Vers. 12, 13.) *Negaverunt Dominum, et dixerunt : non est ipse (sive non sunt hæc) nec superveniet [Vulg. veniet] 876 super nos malum : gladium et famem non videbimus. Prophete fuerunt in ventum^d locuti : et responsum (sive sermo) non fuit in eis. Hæc ergo evenient illis. Quia negaverunt Dominum, sive mentiti sunt Domino, et dixerunt : non est ipse, cujus iudicio fiunt omnia, sed fortuita hæc omnia acciderunt : neque evenient, quæ nobis Prophetarum voces minantur, nec videbimus gladium, nec famem sustinebimus obsidionis, et quidquid locuti sunt Prophete, in ventum locuti sunt, et irrita omnia transierunt, nec habuerunt responsum, hoc est, oraculum, sive sermo Dei non fuit in eis, ideo sustinebunt quæ sequens sermo describit. Audiat hoc Ecclesia negligens, et providentiam Dei refusans, quod et gladium et famem sustineat, nisi ventura crediderit quæ dicuntur.*

(Vers. 14.) *Hæc dicit Dominus Deus exercituum, quia locuti estis verbum istud : cæca ego do verba mea in ore tuo in ignem, et populum istum in ligna, et devorabit eos. Dixistis : Prophete fuerunt locuti in ventum, nec ventura sunt : quæ minantur : propterea, o Propheta, do verba mea in ore tuo, quæ ignis habeant potestatem, et populum istum in ligna convertam, ut sermone tuo, et prophetia inereduli concrementur. Sic Deus ignis consumens dicitur, ut consumat in nobis, si super fundamentum Christi edificaverimus, ligna, fenem, stipulam (Deut. iv).*

(Vers. 15 seqq.) *Ecco ego adducam super vos gentem de longinquo, domus Israel, dicit Dominus : gentem robustam, gentem antiquam, gentem cujus ignebris linguam, nec intelliges quid loquatur. Pharetra ejus quasi sepulcrum patens, universi fortes. Et comedet segetes tuas et panem tuum : devorabit filios tuos, et filias tuas : comedet gregem tuum, et armenta tua : comedet vineam tuam, et ficum tuam, et conteret urbes munitas tuas, in quibus tu fiduciam habes gladio. Verumtamen in diebus illis, ait Dominus, non faciam vos in consummationem. Nequaquam multo post tempore, nec ut falso creditis, Prophete vobis loquantur in ventum, sed jam nunc adducam super vos gentem Babyloniorem, quæ veniet de longinquo : gentem robustam, pro quo in Hebræo scriptum est **עמלק** (עמלק), gentem antiquam, cujus quondam dominatus est Nemrod gigas (Genes. x). Cujus ignorabis im-*

^a Aut *Saced*, aut *Sachad* præferunt mss. Vide quæ hac de voce superius annotavimus in cap. i.

^b Idem ille annotat voces *in feminas* in Hebraico

non haberi, ac similiter vocem *michi penes* LXX.

^c Unus Cisterc., et non *prævaricantur* eum.

^d In Vulgata Hieron. vers. *locuti desideratur*.

quam, ^a sive ut in Hebræo scriptum est: *nec intelliges quid loquatur*: est enim malorum **377** solatium, si illos habes hostes, quos possis rogare, et qui tuas intelligant preces. Quodque sequitur: *Pharetra ejus quasi sepulcrum patens*, et in Septuaginta editione non dicitur, Babyloniam significat armaturam. Nec dubium quin regnum Assyriorum, Babyloniorum, Medorum, atque Persarum, agitando peritissimum sit. Simulque describit vastitatem terræ Judææ, interfectionemque multorum, abactionem pecorum, subversionem urbium atque murorum, quod gladio hostili cuncta capiantur, et tamen in tantis malis non eos perdat usque ad interfectionem; sed reliquias salvas faciat, vel eorum, qui in Babylonem ducti sunt, dimissisque ad agriculturam terræ [Al. culturam agrorum] Judææ, vel eorum, qui post persecutionis ardorem vel fuga, vel confessione fidem Domini servaverunt.

(Vers. 19.) *Quod si dixeritis: quare fecit Dominus Deus noster nobis hæc omnia? Dices ad eos: Sicut de-*

^a Mavuli Victor. alio sensu *sicut pro sive*, quippe cum utrumque in Hebraico scriptum sit et utrumque Vulgata Hier. editio retinuerit: *cujus ignorabis linguam, et nec intelliges quid loquatur*. Vult autem illeo dici *sicut* in Hebræo scriptum est, quia LXX

Reliquistis me, et servivistis deo alieno **378** (vel *diis alienis*) *in terra vestra: sic servivistis alienis in terra non vestra*. Grandis stultitia necire cur passi sint, cum tanta peccaverint: brevisque ad ambigentes responsio: sicut servivistis deo alieno, id est, Baal, vel diis alienis cunctarum gentium in terra Judææ, sic servivistis diis alienis in terra non vestra: haud dubium quin Babylonis, atque Chaldææ. Si enim vos peregrina religio delæctat, quid necesse est longinquum errorem suscipere? Habitate cum talibus, immo servite his quorum deos colitis. Potest hoc et super hæreticis accipi, de quibus scriptum est: *Ex nobis exierunt, sed non fuerunt ex nobis. Si enim fuissent ex nobis, mansissent utique nobiscum* (1 Joan. II, 19), quod projiciat de Ecclesiâ hæreticos Dominus, qui **B** ^b multo tempore sub nomine ejus mendaciorum suorum simulacra venerati sunt, ut foris colant, quod intus prius venerabantur, ut paleæ separentur a tritico.

aliter verterunt: hoc est, *cujus non audias vocem linguæ ejus*.

^b Negandi particulam Cisterc. et Vatic. mss. Interserunt.

LIBER SECUNDUS.

377-378 Secundum, frater Eusebi, in Jeremiam **C** *faciunt ea, et omnes qui confidunt in eis* (Psal. cxiii, 5, 6). Proprio autem ad Judam loquitur, et ad domum Jacob: Israel enim multo jam tempore in Assyriis ^a exultabat: simulque dat intelligentiam, quod etiam absque præcepto, naturali sensu debeamus intelligere quæ recta sunt.

(Vers. 22 seqq.) *Ne ergo non timebitis, ait Dominus: et a facie mea non dolebitis?* (sive *timebitis*) *qui posui arenam terminum mari: præceptum sempiternum, quod non præteribit. Et commovebuntur, et non poterunt* (sive *turbabuntur, et non poterit*), *et intumescunt* (sive *sonabunt*) *fluctus ejus, et non transibunt illud. Populo huic factum est cor incredulum et exasperans: recesserunt, et abierunt, et non dixerunt in corde suo: Metuamus Dominum Deum nostrum, qui dat nobis pluviam temporaneam et serotinam in tempore suo; plenitudinem annuæ messis custodientem nobis*. Narrat beneficia ut ingratos arguat. *Me, inquit, non timebitis, qui tanta vobis præstiti? Non dilectionem desidero perfectorum, sed timorem incipientium, qui posui arenam terminum mari; qui tam potens elementum et immensas gurgitum moles meo præcepto litoribus refronavi, juxta illud quod scriptum est: Præceptum posuit, et non præteribit* (Psal. cxlviii, 6). Audiunt me et sentiunt, quæ sensum non habent audiendi: et populus quondam meus suo vitio stultus effectus,

(Vers. 20, 21.) *Annuntiate hoc domui Jacob, et auditum facite in Juda dicentes: Audi, popule stulte, qui non habes cor: qui habentes oculos non videtis; et aures, et non auditis*. Multis modis peccantes retrahit ad salutem, et stultum vocat populum, qui sapientiæ reliquit auctorem, comparatque eos simulacris, de quibus scriptum est: *Oculos habent et non vident: aures habent et non audiunt. Similes illis sunt qui* **379**

^a Isthæc, et si Dominus vitam dederit, plenius responduri sumus, in laudatis mss. desiderantur. Inavit vero S. Doctor Dialogorum adversus Pelagium libros.

^b Vatic., alterum præcidit.

^c Duo mss. in Assyriis epulabatur.

non solum contemnit; sed et dulcem exasperat Deum. Recesserunt, ait, a me, et mihi terga vertunt, et concito abierunt gradu; nec tacita eos retraxit conciliantia, ut dicerent in cordibus suis: *Motuanus eum, qui dat nobis pluviam temporaneam et serotinam.* Per quam omnia ostendit bonam [Al. bona] plenitudinem annue messis, pro quo Aquila^a prima editio, et Symmachus, *hebdomadas* interpretati sunt. In Hebræo enim scriptum est *שַׁבְּוֹתַי (שַׁבְּוֹתַי)*, quod pro ambiguitate verbi, et *septimanas* significat, et plenitudinem^b.

(Vers. 23.) *Iniquitates vestras declinaverunt hæc, et peccata vestra prohibuerunt bonum a vobis.* Ergo si quando et mare transcendit terminos suos, et pluvia retrahitur, nequaquam **CCC** abbreviata est manus Domini, ut ista non faciat: sed peccata nostra hæc ad nos venientia declinaverunt, ut ad alios pergerent qui non peccaverunt. Et prohibuerunt, inquit, iam veniens ad nos bonum, iuxta illud quod secundum litteram scriptum est: *Mandabo nubibus, ne pluam super eam imbrem (Isa. v. 6).* Posumus autem imbrem temporaneum et serotinum, Legem accipere et Evangelium, et diversas vocationes a prima hora usque ad undecimam, in quibus operarii vineæ unum æternæ vitæ præmium pullicetur (*Math. xii*).

(Vers. 26.) *Quia inventi sunt in populo meo impii insidiantes quasi aucupes: laqueos ponentes, et pedicas ad capiendos viros: sicut decipula plena avibus, sic domus eorum plena dolo.* Cur^c declinaret ab eis imber temporaneus et serotinus, et bona omnia non venirent, causæ subjiciuntur: quia inventi sunt in populo ejus impii. Non dixit, iniquos et peccatores (ut nova vult hæresis), sed impios. Impietas aperte negat Deum: iniquitas atque peccatum si confiteatur errorem, facile ad misericordiam flectit Deum. Quodque nos diximus: *Insidiantes quasi aucupes*, et in LXX non habetur, Aquila et Symmachus transtulerunt^d *יַסִּיר (יַסִּיר)*, quasi rete aucupis, quod etiam qui bonus inter eos videtur et rectus, instar aucupis tendat insidias, dum invicem se venantur ad mortem, et aliorum damnis atque dependiis, suas complent domos, ut impleatur^e philosophorum illa sententia: Omnis dives aut iniquus, aut hæres iniqui. Atque utinam ab his tantum fiant, qui videntur foris esse,

et quos Dominus judicat; et non in nostris conviticulis impleantur, quos possidet radix omnium malorum avaritia (*Coloss. iii*), ita ut venientium ad nos non ora contempleremur, sed manus.

(Vers. 27 28-29.) *Ideo magnificati sunt et ditati: increpanti sunt et impinguati, et præterierunt sermones meos pessime: causam^f non judicaverunt: causam (sive judicium) pupilli non diraxerunt [Al. direrunt]: iudicium pauperum (sive viduar) non judicaverunt. Numquid super his non visitabo, **CCC** dicit Dominus: aut super gentem hujuscemodi non ulciatur anima mea?* Si voluero annotare per singula quæ in LXX editione prætermittuntur, longum foret. Qui tendunt, ait, insidias, et aliorum nuditate lætantur, ideo magnificati sunt et ditati, quia superiora fecerunt. *Increpanti sunt et impinguati*, juxta illud quod scriptum est: *Increpatus et impinguatus es, et recalcitras dilectus (Deut. xxxii, 15).* Et præterierunt sermones meos, quia divitiarum conscientia illud dixerunt de Evangelio: *Anima, habes multa bona posita in annos multos: requiesce, comede, bibe, epulare (Luc. xii, 19).* Præterierunt autem in malum sui, cunctosque homines^g despicientes non posuerunt Dei iudicium ante oculos suos. Pupillum et pauperes contempserunt: pro quo LXX dixerunt, *viduas*, quod in Hebræo non habetur; *סוֹמְנוֹן (סוֹמְנוֹן)* quippe proprio pauperes, non viduas sonat. Quod autem sequitur, *Numquid super his non visitabo, dicit Dominus: aut super gentem hujuscemodi non ulciatur anima mea?* jam supra dissertum est.

(Vers. 30, 31.) *Stupor et mirabilia facta sunt in terra. Prophetae prophetabant mendacium (sive iniqua) et sacerdotes applaudebant manibus suis: et populus meus dilexit talia: quid ergo facietis in novissimo [Vulg. fiet in novissimo ejus] (sive post hæc)?* Supra dixerat: Ibo ad optimates, et loquar eis? forsitan ipsi cognoverunt viam Domini, et ecce hi magis pariter confregerunt jugum, ruperunt vincula: non describit qui sint optimates, propheta videlicet et sacerdotes: quorum alii futura prædicant, alii ex lege facienda decernunt. Et ecce, inquit, illis mendacium prophetantibus, sacerdotes manibus applauserunt. Et ut ostendatur nec populus esse sine culpa, qui a talibus abducatur, scriptum est: *Et populus*

^a Constat Aquilam bis in Græce interpretanda Scriptura operam suam posuisse, quod noster cum primi Hier. testatur in Ezechiel cap. ii, ubi *secundam Aquilæ editionem laudat, quam Hebræi זַרְעָא אֶפְסִיִּתָּא nominabant.* Falso itaque mss. et vocula interjecta legunt, *Aquila et prima editio.*

^b In utroque m-s. Vatic. et Cisterc. hujusmodi glossema hic atexitur: *Notandum quæ de hæreticis dicat, qui nostris tantum insidiari conantur, et dicunt, Iniquitates nostræ declinaverunt hæc, et peccata nostra prohibuerunt bonum a nobis.*

^c Veteres libri cum Italiano, *Ut declinaret, et mox non invenirent.*

^d Cunctos plerique omnes tum nostri, tum quos Benedictini convulerunt, præponunt hic *verbum*, quod cum veteres quoque editiones retineant, in eo præterea peccant, quod *Jasir* ex Massoretico textu pro *Jasir* legunt. Drusius $\zeta\eta$ *verbum* expuncto, quod

D perperam intrusum manifesto erat, pro *Jasir* Hebræo. Latinum ejus vocis vocabulum substituit, *rectus*. At ipsum interpretatum *Jasir* positum ab Aquila Symmachoque, Hieronymus docet: puta *ἵστωρ, ὁ δίκαιος ἴστωρ, Jasir, quasi rete aucupis; tametsi vox illa, quæ a ω derivatur, commode rectum appellative sonare potuisset. Impressam lectionem, quæ prior ad idem est, ut ex ipsa Hieronymiana expositione liquet, ex Sancygiranno ms. Martianus asseruit.*

^e *Philosophorum illa sententia.* In Epistola ad Hebræos, quæst. 4, *Unde et illa vulgata sententia mihi videtur esse verissima: Dives aut iniquus, aut iniqui hæres.* MARTIAN.

^f Addunt tres mss. *viduar*, sacro tamen textu refragante.

^g *Idem mss, decipientes, pro despicientes.*

meus dilexit talia : quondam meus ; sed [*Al.* et] A postquam dilexit ^a talia, meus esse desivit. Quid igitur facient, cum novissimum iudicii tempus advenit, sive captivitatis necessitas ? Unde stupor et mirabilia sunt, quod nec in principibus, nec in populo inventus sit qui recta sentiret.

(Cap. VI. — Vers. 1.) *Confortamini, filii Benjamin, in medio Jerusalem; et in Thecuā clangite buccina; et super Bethacherem levate signum (sive vexillum), quia malum visum est (sive apparuit) ab Aquilone et contritio magna.* Jerusalem in tribu Benjamin sitam nullus ignorat. Thecuam quoque viculum esse in monte sitam, et duodecim millibus **882** ab Hierosolymis separatum, quotidie oculis cernimus. Inter hos alius vicus est, qui lingua Syra ^b et Hebraica BETHACHARMA nominatur, et ipse in monte positus (בֵּית־כַּרְמַי). Quod ergo dicit, hoc est : quia ab Aquilone jamjamque venturus est Nabuchodonosor, et imminet vicina captivitas, o habitatores Jerusalem, arma corripite, et in Thecuā buccina congregate; et in Bethacherem levate vexillum, ait, ut contra hostes valeatis resistere. Benjamin interpretatur *filius dexteræ* : Thecuā, *tuba* : Bethacherem, *villa vinearum*. Hæc omnia referamus ad Ecclesiam : ut si deliquerit, et persecutionis impetus fuerit, se præparet ad resistendum.

(Vers. 2, 3.) *Speciosæ et delicatæ assimilavi filiam Sion : et ad eam venient pastores, et greges eorum : fixerunt (sive figent) in ea tentoria in circuitu : pascet unusquisque eos qui sub manu sua sunt. Sanctificate (sive parate) super eam bellum : consurgite et ascendamus in meridie.* Describitur pulchritudo Jerusalem, quæ est ipsa Sion : ut ^c aliud totam urbem, aliud arcem urbis insinuet esse. Sion enim ^d *specula* interpretatur, et speciosæ mulieri comparatur : et quomodo ad illam amatores, sic ad istam pastores convenire dicuntur. Satisque eleganter in Hebræo verbum quod quatuor litteris scribitur, רֶעִים, RES, AIN, JOD, MEM, si legatur רַעִים (רַעִים), *amatores*, si רֹעִים (רֹעִים), *pastores* significat, ut vel juxta metaphoram, pulchræ mulieris amatores, vel juxta eversionem urbis, pastores intelligantur : quorum alii scortum polluere festinant, alii obsidere et subvertere civitatem. In pastoribus et gregibus eorum, principes sentiamus, et exercitus Chaldæorum. Figent autem tentoria sua in obsidione urbis in circuitu : et pascet ^d *unusquisque eos qui sub manu sua sunt* ; suas videlicet turmas et numeros [*Al.* innumeros]. Qui principes, sive pastores, dicent gregibus suis : *Sanctificate su-*

per Jerusalem bellum : Domini enim imperium est. *Consurgite, et ascendamus in meridiem* : non per noctem et insidias ; sed plena luce pugnemus : nullus enim nobis potest resistere.

(Vers. 4, 5.) *Væ nobis, quia declinavit dies, quia longiores factæ sunt (sive defecerunt) umbrae vesperis. Surgite et ascendamus in nocte, et dissipemus domos ejus (sive fundamenta illius).* Illi dicunt : *Surgite, et ascendamus in meridie*, et clara luce pugnemus. Isti respondent : *Væ nobis, quia longiores factæ sunt umbrae vesperæ.* Secundum illud Virgilianum (Eclog. 1) :

Et jam summa procul villarum culmina fumant :
Majoresque cadunt altis de montibus umbrae.

883 Et est sensus : Si per diem hæc patimur, quid patiemur in nocte ? Rursumque qui supra dixerant : *Sanctificate super eam bellum, atque consurgite*, nunc ipsi se provocant ad bellandum, dicentes : *Surgite, et ascendamus in nocte* : ut sciant adversarii, non temporis victoriam esse, sed virium : et dissipemus domos, quæ frustra murorum firmitate vallantur.

(Vers. 6.) *Quia hæc dicit Dominus exercituum : Cadite lignum (sive ligna ejus) et effundite [Vulg. fundite] (sive comportate) circa Jerusalem aggerem.* Idcirco, inquit, de victoria securi sumus, quia præceptum Domini est imperantis Chaldæis : ligna succidite, et futuris munitionibus aggerem comportate. Per quæ ostenditur antequam veniat corona, non statim urbem esse capiendam : sed longa obsidione, ut postea legimus.

(Vers. 7.) *Hæc est civitas visitationis (sive mendax), omnis calumnia (sive oppressio) in medio ejus. Sicut frigidam facit cisterna (vel lacus) aquam suam : sic frigidam fecit malitiam suam.* Præcepit Dominus ut arbores succidantur, et ut fundantur per circuitum aggeres : quia tempus visitationis ejus advenerit, ut recipiat pro peccatis suis : quorum maximum est *συνοψαρις*, ut innocentem opprimat per calumniam. Quomodo ergo cisterna, vel lacus frigidam facit aquam suam : sic in medio Jerusalem, malitia quæ in ea est, omnem calorem perdidit vitæ. Et hoc notandum, quod sancto Spiritu accensi, ferventes appellentur : mala autem frigida sint. Unde et illud scriptum est (Matth. xxiv), quod in novissimis diebus, quando multiplicata fuerit iniquitas, refrigescet charitas multorum. Quod puto et illud sonare : *Assimilatus sum descendentibus in lacum (Psal. xxvii, 1).* Hoc autem Latinus lector intelligat, ut semel dixisse sufficiat, *lacum*, non *stagnum* sonare juxta Græcos, sed *cisternam*, quæ sermone Syro et Hebraico ^e *GUBBA*

^a Suffragimus vocem *talia* mss. plurium apud Victor. auctoritate.

^b Et Hebraica Bethacharma nominatur. Hoc nomen diverso legitur in exemplaribus Græcis et Latinis ; apud LXX. Βαθαχαρμα Bethacharma, et Βαθβαχαρ Βethithachar ; apud Hieronymum in ms. codice Saccygiranno Bethacharem ; in uno Regio et altero Cluniacensi Bethacharma ; denique in nostro Sangermanensi, prima manu Bethacharem, posteriore Bethacharim. Bene tamen monet Hieronymus illud nomen lingua Syra et Hebraica dici Bethacharma.

quia vinea utraque lingua dicitur כַּרְמַי Karma, vel Karmo. MARTIAN.

^c Vat., ut alii totam urbem, alii arcem occupent urbis.

^d Antea addebatur *arx*, quam vocem rectius ignorant mss.

^e Et Hebraico Gubba appellatur. Lectionem Hebraicam Hieronymi mutant hoc loco Erasmus et Marianus ponentes vocem pure Hebræam גַּבַּר Gaver ; non enim intelligunt *cisternam* sermone Syro et Chaldaico, id est, vulgari Hebraico dici גַּבַּר

(כצב) appellatur. In præsentem autem loco pro lacu, A quem omnes similiter transtulerunt, in Hebraico non (כצב) dicitur.

(Vers. 8.) *Iniquitas et rustitas audietur in ea coram me semper, infirmitas et plaga. Erudire, Jerusalem, ne forte recedas anima mea a te, ne forte ponam te desertam, terram inhabitabilem. LXX: Impietas et miseria audietur in ea contra faciem ejus. Per omnem 885 dolorem et flagellum erudieris, Jerusalem, ne forte recedat anima mea a te: ne faciam te iniviam terram, quam non habitetur. Per hæc discimus quia flagellat Dominus omnem filium quem recipit. Et idcirco plagis atque tormentis eruditur Jerusalem, ut corrigatur, et non recedat anima Dei ab ea, et redigatur in solitudinem. Si quando igitur crebris angustis subjacemus, recordemur in consolationem nostri istius versiculi: Per omnem dolorem et flagellum erudieris, Jerusalem.*

(Vers. 9.) *Hæc dicit Dominus exercituum, usque ad racemum colligent quasi in vinea reliquias Israel. Convertite manum tuam quasi vindemiator ad cartallum. LXX: Quia hæc dicit Dominus virtutum: Racemate, racemate quasi in vinea reliquias Israel. Revertentini quasi vindemiator in cartallum omnium. Alii in bonam partem, alii in malam hæc dicta suscipiunt. In bonam partem, cum vastata fuerit Jerusalem, reliquie salvæ fiunt. In malam sic, ne unus quidem racemus, et parvus botrus remaneat in vinea, omnia colligentur: et quodcumque inveneris, instar vindemiatoris in cartallum collige; ut quomodo ille racemos ad torcular: sic tu captivos pertrahas in Babylonem.*

(Vers. 10.) *Cui loquar, et quem contestabor, ut audiat? Ecce incircumcisæ aures eorum (sive vestræ), et audire non possunt. Non possunt audire, quia aures circumcidere noluerunt: nec tamen vacat impossibilitas supplicio, quæ de contemptu et infidelitate descendit. Si quis ergo Dei verba non suscipit, nec habet præceptorum ejus intelligentiam, incircumcisus auribus est. Similique notandum quæ circumcisio tribus generibus in Scripturis appellatur, in præputio, in corde, et in auribus: unde dicit Dominus: Qui habet aures audiendi, audiat (Math. xi, 15). Voluntate ergo uestra, verbum Dei non suscipimus, et idcirco sit nobis in opprobrium, ut quod datum fuerat nobis ad salutem, nostro vitio vertatur in poenam.*

(Vers. 11.) *Idcirco furore Domini plenus sum, laboravi sustinens. LXX: Et furorem meum implevi, et sustinui: et non consumpsi eum. Juxta Hebraicum,*

gubba juxta S. Hieronymum. Sermo itaque Hebraicus tempore S. doctoris erat idioma Syro-Chaldaicum, ut constat ex præsentem testimonio, et ex superiori nomine Bethacherem, quod lingua Syriaca et Chaldaica Bethacharma בֵּית־חַרְמָא appellabatur, ut testis est idem Hieronymus. Id minime attendentes editores antiqui pro vocibus Syro-Chaldaicis nomina pure Hebraica ubique nobis obtrudunt, et pro vero Hieronymo alium corruptum et stultum. MARTIAN.

— In mss. Caba, vel Cab legitur. Atque ipse quidem Hieronymus in Vita S. Pauli Eremitæ num. 6: Alter, inquit, in cisterna veteri, quam gentili sermo-

ex persona Prophetæ dicitur, quod venientem iram Dei ante prospiciat, et plenus sit furoris Domini et iracundiæ, et ultra sustinere non possit: nec pro peccatoribus audeat Dominum deprecari. Juxta LXX autem novus sensus ponitur, quod ipse Dominus 885 complevi, sciendo populum peccatorem: et tamen retinuerit illum, et non totum effuderit, ut reliquæ salvæ fiunt: quod mihi videtur sibi esse contrarium. Si enim complevit furor em suum, quomodo sustinuit ne compleret?

(Vers. 12.) *Effunde (sive effudit) super parvulum b foris, et super concilium juvenum simul: vir enim tam uxore capietur, senex cum pleno diebus. Et transibunt domus eorum ad alteros, agri et uxores pariter. Vel Propheta præcipit in spiritu venientis Chal- B dæo, ut effundat furorem Domini super parvulos, et innocis quoque non pareat ætati: vel certe narrat quid factum sit super concilium juvenum simul, qui ad repugnandum arma corripuerant. Vir enim cum uxore capietur, dulcissima inter se nomina pariter sentient captivitatem: senex cum pleno diebus. Ergo senectus non est ætas ultima, sed eorum qui pleni sunt diebus, quos nostro sermone appellamus depositos, sive decreptos. Sequitur, Et transibunt domus eorum ad alteros, captivitatis malo, agri et uxores simul: ut conjux ad hostes transeat et possessio. Quidquid juxta litteram intelligimus super Jerusalem, juxta intelligentiam spiritualem referamus ad Ecclesiam, si offenderit Deum.*

(Vers. 13 seqq.) *Quia extendam manum meam super habitantes terram, dicit Dominus. A minore quippe usque ad majorem omnes avaritiæ student, et a propheta usque ad sacerdotem cuncti faciunt dolum. Et curabunt contritionem filii populi mei cum ignominia, dicentes: Pax, pax, et non erat pax. Quod in Hebraico dicitur: Extendam manum meam super peccatores, sive habitantes terram, apud LXX semper elevabo scribitur, qui uterque percutientis est habitus. Juxta illud quod scriptum est: Et adhuc manus Domini exalta, sive excelsa (Isai. v, 25). Habitatores autem terræ semper in vitio sunt. Unde et in Apocalypsi frequentius dicitur. Væ habitatoribus terræ (Apoc. viii, 13). A minore [Al. minimo] usque ad majorem omnes student avaritiæ; secundum illud Apostolicum: Radix omnium malorum est avaritia D (1 Tim. vi, 10). Et a propheta usque ad sacerdotem cuncti faciunt dolum. Alii in prophetando mendacium, alii perverse interpretando legem Dei. Dicit enim et in alio loco Propheta: Quærite legem a sa-*

Syro Gubbam vocant, quinque carris per singulos dies sustentabatur. Unde quod hic ait Syro sermone cistentiam sic appellari, pronuntiationem Syrorum sui temporis, aut verius Syro Chaldaicum sermonem inquit. Vide quæ in eum locum annotamus.

^a Malim, quod circumcisio: in mss. autem duobus est, quod incircumcisio.

^b Pro foris, quod ex Hebræo פֶּתַח ipsaque Hieronymiana versione restitutum, mendose lectum est haecenus furor em. Aut vocis similitudo, aut subnexa expositio scilicet librarium deceperit.

ardoribus (Jerem. xviii). Et cum, inquit, tanta fa-
cerent, prospera quæque meo populo nuntiabant :
et quasi curare cupiebant vulnus, et ignominiam fi-
liæ meæ, dicentes : Pax, pax ; cum pax omnino non
esset. Hoc 886 proprie de sacerdotibus et doctori-
bus intelligendum est, qui divitibus et eis quos vi-
dent in honore maximo constitutos, repromittunt
prospera, et clementem prædicant Deum : magis
illos supplicio et iracundiæ præparantes.

(Vers. 15.) *Confusi sunt, quia abominationem fecerunt : quin potius confusione non sunt confusi, et erubescere nescierunt.* Pressius hoc legendum est juxta
Hebraicum. Et cum, inquit, tanta fecerint, numquid
confusi sunt? numquid erubuerunt in sceleribus
suis? quin potius peccatum auxere contemptu, et
erubescere nescierunt. *Nescierunt* autem hic posuit
pro noluerunt : sive nimio contemptu et vitio inolliti
mali, ne intelligere quidem potuerunt.

Quamobrem cadent inter ruentes : in tempore visitationis suæ corruent, dicit Dominus. Quoniam, ait,
erubescere nescierunt : et non solum opus, sed ne
scientiam quidem habuerunt, et sensum pœnitentiæ :
propterea cadent qui prius stabant inter eos, qui
vitiis suis corruent, et cum visitationis et pœniæ eo-
rum tempus advenerit, cunctis ruentibus socia-
buntur. Grandis autem impietas, non solum non ca-
vere, sed nec intelligere velle peccata, et nullam
habere distantiam bonorum malorumque operum.

(Vers. 16 seqq.) *Hæc dicit Dominus : State super vias et videte, et interrogate de semitis antiquis, quæ sit via bona, et ambulate in ea, et invenietis refrigerium (sive purificationem) animabus vestris. Et dixerunt : non ambulabimus (sive non ibimus). Et constitui super vos speculatores, audite vocem tubæ. Et dixerunt, non audiemus. Ideo audite (sive audierunt) gentes : et cognosce [Al. cognoscite] congregatio (sive qui pascitis greges) : aut juxta Symmachum, et cognoscite (testimonium quod in eis est) quantum ego faciam eis. Audi terra.* Evangelica parabolæ si fuerit intel-
lecta, hujus loci præbebit intelligentiam : in qua
negotiator bonus, omnes vendere dicitur margari-
tis, ut de pretio earum unam emat pretiosissimam
margaritam (Math. xiii) : quod scilicet per Pa-
triarchas et Prophetas veniamus ad eum qui dicit :
Ego sum via (Joan. xiv). Standum est igitur in pro-
phetis, et diligentissime contemplandum, et inter-
rogandum de semitis antiquis sive sempiternis,
quæ multorum sanctorum sunt trita vestigiis, quæ
significantius Græce appellantur *τρίβοι*, quæ sit
via bona in Evangelio (Math. vii), et ambulandum
in ea : quæ via cum inventa fuerit, præbet refrige-
rium, sive purificationem animabus credentium. At
illi 887 e contrario responderunt, non ambulabi-
mus per viam Evangelii : proprie hoc Propheta di-
cente de perfidia Judæorum. Statimque infert : *Et
constitui super vos speculatores.* Haud dubium quin

A Apostolorum indicetur chorus, juxta Ezechielem :
Filii hominis, speculatorem te dedi domui Israel
(Ezech. iii, 17). Et præcepi ut audiretis vocem tubæ,
vel mandata Evangelii, vel doctrinam Apostolo-
rum, juxta illud Isaie : *In montem excelsum ascende,
qui evangelizas Sion : exalta sicut tuba vocem tuam,
qui annuntias Jerusalem* (Isai. xl, 9). Qui dixerunt :
Non audiemus ; et invitati ad cœnam, noluerunt ve-
nire : propterea dicitur : *Audite, gentes.* Quod secuti
sunt et Apostoli, quando loquuntur in Lycaonia :
*Vobis quidem oportebat primum loqui verbum Dei :
sed quia repellitis illud, et indignos vos judicatis æter-
næ vitæ : ecce convertimur ad gentes* (Act. xiii, 46).
Et cognosce, congregatio nequaquam Judaica, sed
omnium nationum : sive qui pascitis greges, episcopi
B et presbyteri et omnis ordo ecclesiasticus : vel co-
gnoscite testimonium quod in eis est. *Testimonium
enim Dei fidele, sapientiam præstans parvulis* (Psal.
xviii, 8). Quibus loquitur et Dominus : *Noli timere,
grex parvule* (Luc. xii, 31). Et : *Ecce ego et pueri
mei quos mihi dedit Deus* (Isa. viii, 18). Cognoscite
ergo quanta faciam populo non credenti. Quodque
infertur : *Audi, terra, totus orbis ad audiendum vo-
catur : sicut et in principio Isaie legimus : Audi, cæ-
lum, et auribus percipe, terra* (Ibid., 1) ; quæ scilicet
Dominus facturus sit populo Judæorum.

(Vers. 19.) *Ecce ego adducam mala super populum
istum, fructum cogitationum (sive aversionis) ejus :
quia verba mea non audierunt, et legem meam proje-
cerunt.* Mala appellat supplicia pœnasque patientium,
C non super gentes quæ vocantur ad Evangelii veri-
tatem, sed super populum qui respondit : *Non au-
diemus.* Et recepturus est fructum cogitationum,
sive aversionis suæ, dicente David : *Labores manuum
tuarum manducabis* (Psal. cxxvii, 2). Causaque per-
spicua, quia verba Domini non audierint, et legem
ejus abjecerint.

(Vers. 20.) *Ut quid mihi thus de Saba offertis, et
calamum suave olentem de terra longinqua? Holocausta
[Vulg. Holocaustomata] vestra non sunt accepta : et
victimæ vestræ mihi non placuerunt.* Quod thura de
Saba veniant nemo dubitat : unde et illud Virgilia-
num : *Centumque Sabæo Thure calent aræ* (Æneid. i).
Calamum autem, quod Hebraice dicitur *canæ* (צנפ),
D pro quo LXX et Theodotio 888 ^a cinnamum trans-
tulerunt, de terra venire longinqua propheticus
sermo testatur, ut intelligamus Indiam, de qua per
mare Rubrum plura veniunt aromata. Hoc genus
pigmenti medici ^b *καταύ σόφρυγος* appellant. Et est
sensus : Frustra mihi in unguenta conficienda, quæ
Legæ præcepta sunt, suavissimi odoris pigmenta
confertis, et holocausta succenditis, qui meam in
Legæ non facitis voluntatem, juxta quod supra di-
ctum est : *Verba mea non audierunt, et legem meam
projecerunt.* Hoc autem proprie convenit his, qui
de rapinis et nudatione miserorum offerunt sacrifi-

^a Victor., cinnamomum ex LXX lectione.

^b Fort. *καταύ σόφρυγος*, sic enim Galenus appellat,
quam vulgo *canella* dicimus : quod doctis quoque

viris probari video, qui et pro India, plagam Sina-
rum multo remotiorem hic intelligunt.

cia, et eleemosynis ex iniquitate se putant redimere posse peccata, dicente Scriptura: *Redemptio animæ viri, propriis divitiis* (Prov. xiii, 8), quæ non de iniquitate, sed de labore et iustitia congregantur.

(Vers. 21.) *Propterea hæc dicit Dominus: Ecce ego dabo in populum istum rutinas: et ruent in eis (sive infirmitatem, et infirmabuntur in ea) patres et filii simul, vicini ac proximus, et peribunt. Impleta videmus omnia quæ Dominus illi populo comminatus est: quotidie enim ruunt in blasphemis suis, nihil quo in se habent forte, sed omnis apud eos infirmitas est. Filii patrum sequuntur blasphemias; et quotidie recipiunt illam imprecationem: Sanguis ejus super nos, et super filios nostros* (Matth. xxvii, 25); et non solum ipsi, sed et vicini et proximi eorum, et omnes qui Legem et Prophetas sequuntur juxta occidentem litteram, et non juxta spiritum vivificantem, et omnes pariter peribunt, quia omnes pariter peccaverunt.

(Vers. 22, 23.) *Hæc dicit Dominus: Ecce populus venit de terra Aquilonis, et gens magna concurget a finibus terræ. Sagittam et acutum (sive xebynnâ) arripiet: crudelis est (vel impudens) et non miserabitur: vus ejus quasi mare sonabit: et super equos ascendent, præparati quasi vir ad prælium adversum te, filia Sion. Proprie hoc de Babylonis prophetatur, qui ventari sunt contra populum Jerusalem: et omnis armaturæ ordo describitur, et impetus præliantium, ut vocis terrore concussi, agant penitentiam, et clementissimum placent Deum. Denique dat occasionem rogandi, dum dicit, adversum te, filia Sion. Possumus hoc testimonio abusi persecutionis tempore, quando omnis adversus nos diaboli rabies concitatur, nullaque misericordia est: et quasi vehementissimi maris fluctus, ita opprimunt resistentes.*

(Vers. 24.) *Audivimus famam ejus: dissolutæ sunt manus nostræ; tribulatio apprehendit nos, dolores quasi parturientem. Respondit populus cui Propheta, immo per Prophetam Dominus Babylonis comminatus est: quia antequam veniant, timore superati sint, nec possint elevare manus, et angustia eos comprehenderit quasi dolor parturientem; quo dolore nihil affirmant gravius quæ scusserunt.*

(Vers. 25.) *Nolite exire ad agros, et in via ne ambulatis: quoniam gladius inimici pavor in circuitu. Docet Evangelium (Matth. xxiv) non esse exeundum in agrum, nec de tectorum altitudine descendendum, sed audiendum illud: In monte salvum te fac*

^a Duo mss. *super*, pro *adversum* habent.

^b Idem mss. quemadmodum et penes Rabanum, et dolores quasi parturientis. Et paulo post, quia quod antequam veniant.

^c *Jaid*. Hoc nomen Hebræum cum proxime consequenti nonnihil corruptum est in multis manuscriptis exemplaribus, ubi scriptores antiqui propter imperitiam linguæ Hebræicæ *Aid* sine, posuerunt, et *idida*, vel *idida*, aut *idide*, pro *idid*, quod *dilectum* significat; si enim poheretur *ididia*, *dilectum Domini*

(Gen. xxi, 17). Ad quem in Isala et Michæa (Isai. ii, Mich. iv) jubemur currere, atque conscondere. Principitur autem juxta litteram, ne foras exeat, nec deserant muros, sed tueantur se firmissimis montionibus.

(Vers. 26.) *Filia populi mei, accingere cilicio, et conspergere cinere, luctum unigeniti (sive dilecti) fac tibi planctum amarum (sive miserabilem), quia repente veniet vastator (sive miseria) super nos (sive super vos).*

Quia supra dixerat: *Nolite exire ad agros et in via ne ambulatis: quoniam gladius inimici, pavor in circuitu; et fugam quoque prohibuerat, docet quid facere debeant, ut convertantur scilicet ad penitentiam, et hanc firmissimam et securam habeant armaturam. Ubi nos diximus, luctum unigeniti fac tibi, pro unigenito, in Hebræico scribitur ^c *JAM* (יָאֵם), quod magis solitarium, quam unigenitum sonat. Si enim esset *dilectus*, sive *amabilis*, ut LXX transtulerunt, *isid* (יִסִּיד) poneretur, quod et Salomoni Deus nomen imposuit. Nihil autem dolentius, quam unam vel solam perdere filium (II Reg. xii). Illud quoque quod nos interpretati sumus, *quia repente veniet vastator, sive miseria super nos, Septuaginta, super vos, posuerunt: cum multo Deus ^d misericordius dixerit: ut quidquid super suam venturam est populum, super se quoque venire testetur. Vastatorem autem proprie, vel Nabuchodonosor, vel diabolum significat.**

(Vers. 27 seqq.) *Probatorem dedi te in populo meo robustum, et scies, et probabis viam eorum. Omnes isti principes declinantes (sive inobedientes), ambulantes fraudulenter (sive perverse). Æs et ferrum, universi corrupti sunt, defecit suffinatorium in igne (quem significans Græci *quercûpa* appellanti), consumptum est*

^e *plumbum, frustra conflavit conflator (sive argentarius). Malitias enim eorum non sunt consumptæ: argentum reprobum vocate eos, quia ^e Dominus projecit illos.*

Datur propheta populo incredulo probator robustus, quod Hebræice dicitur *MABBAR* (מַבְּבָר), quod vel *manitum*, juxta Aquilam, vel *clausum* atque *circumdatum*, juxta Symmachum et LXX sonat,

^f Instar urbis firmissimæ, ut nullas populi pertimeret insidias; et cum probaveris, ait, et scieris viam populi delinquentis, tunc intelligas argentum ære commixtum nulla ratione posse purgari. Quomodo enim plumbum miscetur metallis, quæ adulterata sunt atque violata, ut materia separetur aliena, et si forsitan purgata non fuerit, plumbum omne consumitur, et in nihilum redigitur: ita omne eloquium doctrinarum, et sermo propheticus perit in

sonaret, non *dilectum* tantummodo, ut monet Hieronymus. MARTIAN.

^d Pro *misericordius*, in tribus mss. est *mirabilis*.

^e Cisterc. cum Vatic., *quia projecit eos*.

^f Atqui habent LXX in hodiernis saltem, quæ ad nos usque pervenerunt, exemplaribus, *ἡ λαὸς ἐδὲκ-κίμασεν*, quæ vix, aut ne vix quidem, his *tuster urbis firmissimæ*, consonant.

his qui audire contemnunt (*Psal. lvn*). Dicamus et super his, qui sicut aspidēs surdæ obturant aures suas, ne audiant voces incantantium. Frustra enim condavit argentariae sive confusior : malitiæ enim eorum non sunt consumptæ. Unde nequaquam argentum, sed argentum reprobum sunt vocati : quia Dominus abiecit eos. Principes autem sunt a Domino recedentes, sive inobedientes, qui perverse ambulabant et fraudulenter.

(*Cap. VII. — Vers. 1, 2.*) *Verbum quod, factum est ad Jeremiam a Domino, dicens : Sta in porta domus Domini, et prædica (vel lege) ibi verbum istud, et dic : Audite verbum Domini omnis Juda, qui ingredimini per portas has, ut adoretis Dominum.* Hoc in editione J.XX non habetur, sed de ^a Theodotione ex Hebraico additum est. Imperator autem Prophetæ, ut stet in porta Domini, per quam ad adorandum Dominum ingreditur populi multitudo : ut per hanc occasionem possint audire quæ Dominus præcipit. Per quod intelligimus duritiam populi Judæorum, quia quasi mendaces atque vesanos habuerint Prophetas, dum per occasionem et celebritatem loci audire cogunt verba Domini; et non propter hoc, quod verba sint Domini.

(*Vers. 3.*) *Hæc dicit Dominus exercituum, Deus Israel : Bonus facite (sive dirigite) vias vestras et studia vestra (sive adinventiones vestras), et habitabo vobiscum in loco isto (sive habitare vos faciam in loco isto).* **891** Clementissimus medicus omni [*Al. omnes*] vulneratos cupit sanare medicamine. Quando autem dicit : *Bonus facite, sive corrigite vias vestras*, ostendit eas esse perversas, et nihil in se habere boni. Et quia naturale est, ut unusquisque genitale diligat solum, et nihil dulcius habeat patria, pollicetur præmia obedientibus. *Habitabo inquit, vobiscum*, ut securos de habitatione vos faciam : sive vos ipsos, juxta Symmachum, firma habitatione fundabo, qui ait : *Et confirmabo vos in loco isto.*

(*Vers. 4 seqq.*) *Nolite confidere in verbis mendacibus [Al. mendacii], dicentes : Templum Domini, templum Domini est : quoniam si benedixeritis (sive ^b direxeritis) vias vestras et studia vestra : si feceritis judicium inter virum et proximum suum [Al. ejus] : advena, et pupillo, et viduæ non feceritis calumniam (sive non oppresseritis eos) nec sanguinem innocentem effuderitis in loco hoc : et post deos alienos non ambulaveritis in malum vobismetipsis ; habitabo vobiscum (sive habitare vos faciam) in isto loco, in terra quam dedi patribus vestris a sæculo usque in sæculum.* Hoc quod Septuaginta in hujus capituli addidit principio : *In verbis mendacii, quæ vobis omnino non proderunt*, in Hebraico non habetur. Præcepit autem et tunc populo Judæorum, et hodie nobis qui videmur in Ecclesia constituti, ne fiduciam habeamus

in ædificiorum splendore, auratisque laquearibus, et vestitis parietibus marmorum crustis. Et dicamus : Templum Domini, templum Domini, templum Domini est. Illud enim templum Domini est, in quo habitat vera fides, sancta conversatio, omniumque virtutum chorus. Denique inferi : *Si rectas feceritis vias vestras*, et cogitatio vestra non abierit post errorem, et secuti fueritis justitiam, et malum non feceritis, neque effuderitis sanguinem innocentem, simplices quosque non scandalizantes ; et post deos alienos non ambulaveritis, perversa adorantes dogmata, quæ de vestro corde simulastis in malum vobismetipsis : vel habitabo vobiscum in loco isto, quem vocatis Templum Dei, et in terra quam dedi patribus vestris, Apostolis scilicet et Apostolicis viris : vel certe firma statione habitare vos faciam a principio usque ad finem. Potest hoc et illis virginibus convenire, quæ factant pudicitiam, et impudenti vultu præferunt castitatem, cum aliud habeat conscientia, et nesciunt illam definitionem Apostoli virginalem : *Ut **892** sit sancta corpore et spiritu.* Quid enim prodest corporis pudicitia animo constuprato, si cæteras virtutes quas propheticus sermo descripsit, non habuerit ?

(*Vers. 8 seqq.*) *Eccœ vos confiditis vobis in verbis mendacii (sive mendacibus) quæ [Vulg. sermonibus qui] non proderunt vobis. Furari, occidere, adulterare, jurare mendaciter, libere Baalim, et ire post deos alienos quos ignoratis. Et venistis, et stetitis coram me in domo hac, in qua invocatum est nomen meum, et dixistis : Liberati sumus (sive desivimus) : eo quod fecerimus omnes abominationes istas.* Frustra eos in templo habere fiduciam, sequentia peccata demonstrant. Quid enim prodest audacter ingredi limen domus Dei, erecta stare cervice : et non solum cor, sed et manus habere pollutas, furto, homicidio, adulterio, perjurio, sacrilegio, et cultu eorum deorum quos nescias ? Hæc spiritualiter accidere in Ecclesia nemo dubitat, quando præsentis temporis considerantes felicitatem, sua peccata non reputant : et latere arbitrantur Deum, quia non statim vindicta consequitur ; quin potius in tantam prorumpunt amentiam, ut liberatos se putent, quia post mala opera etiam a cultu Domini recesserunt.

(*Vers. 11.*) *Nunquid [Vulg. Ergo] spelunca latronum facta est domus ista (sive mea), in qua invocatum est nomen meum in oculis vestris ? Ego, ego sum : ego vidi, dicit Dominus.* De hoc loco in Evangelio assumptum puto : *Scriptum est : Domus Patris mei, domus orationis vocabitur : vos autem fecistis illam speluncam latronum (Matth. xxi, 13) ; sive, ut in alio Evangelio ^c scriptum est, domum negotiationis (Joan. ii, 16).* Ecclesia Dei vertitur in speluncam

^a In quodam Hexaplati Parisiensium Jesuitarum ms. teste Montfauconio, legitur ad Theodotionem *Ioudæia pro Juda.*

^b Reponendum videtur cum Victorio ex Vulgata edit. ipseque Hieron. *Commentario bene direxeritis :*

facile enim Hieronymus ideo verbum *bene* addiderit quod ita in Hebræo replicaretur.

^c Duo mss., *quod scriptum est : pene Rabanum, ubi ita scriptum est.*

lironnm, quando furta, homicidia, adulteria, sacrilegia, perjuria, hæreses adinventi, et omnia in ea scelera versantur: quando avaritia: facibus principes inardescunt, et regum quondam opes, vile aut certe non vile palliolum possidet. Unde infert: *Ego, ego sum, ego vidi, dicit Dominus. Oculi mei contemplati sunt, quod vos putatis occultum: tenebræ thesaurorum meam non fugiunt conscientiam. Qui cum dives esset, pauper pro nobis factus est, nunc in nostris divitiis erubescit (I Cor. viii), et dicit: Væ vobis divitibus, qui habetis consolationem vestram (Luc. vi).*

(Vers. 12.) *Ite ad locum meum in Silo, ubi habitavit nomen meum a principio, et videte quæ fecerim ei propter malitiam populi mei Israel. Ex præteritis docet præsentia: et dicentibus: Templum Domini, templum Domini, et pretiosæ domus **SSS** fulgore gaudentibus, Silo ubi primum fuit tabernaculum Dei, recordatur historix, de qua in psalmo scriptum est: *Et reprobavit tabernaculum Silo (Ps. lxxvii, 60). Ut quomodo ille locus in ruinas cineresque collapsus est, ita et Templum corruiat, eum simillium habitatio fuerit peccatorum. Sicut igitur Silo Templi exemplum est, ita Templum nobis, quando tempus advenerit illius testimonii: Putas, veniens Filius hominis inveniat fidem super terram (Luc. xviii, 8)?**

(Vers. 13 seqq.) *Et nunc quia fecistis omnia opera hæc, dicit Dominus: et locutus sum ad vos mane consurgens et loquens, et non audistis: et vocavi vos, et non respondistis: faciam domui huic, in qua invocatum est nomen meum, et in qua vos habetis fiduciam, et loco quem dedi vobis et patribus vestris, sicut feci Silo: et projiciam vos a facie mea, sicut projecimus omnes fratres vestros universum scmen Ephraim [Al. Israel]. Hoc quod posuimus, mane consurgens et loquens, in Septuaginta non habetur. Mane autem consurgit Deus: non quo aliquid ei tempus absque diluculo sit; sed quo post noctis quietem viribus corporis instauratis anima hominum vegetior sit, et nequaquam voluptatibus occupata, cibi que desiderio, audire et facere valeat quæ dicuntur. Unde et illud in psalmo legimus: *Mane exaudies vocem meam: mane astabo tibi et videbo (Psal. lv, 4, 5).* Et in Isaia: *De nocte, sive diluculo ^a consurgit spiritus meus ad te, Deus: quoniam lux præcepta tua super terram (Isai. lxxvi).* Unde et filius lucis Paulus ^b apostolus appellat (Ephes. v), et non noctis neque tenebrarum, nec dormientes, sicut et cæteri dormiunt, qui Dei mandata non sentiunt. Quia igitur Deus vocavit eos, de nocte consurgens, ut et eos de tenebris liberaret, comminatur eis similia se esse facturum Templo in Hierosolymis, quæ fecit loco Silo, ubi primum fuit tabernaculum: ut peccata similia pari sententia feriantur. Et quomodo projecit Dominus semen Ephraim, id est, decem*

A tribus quæ vocabantur Israel, et habebant principes propter Jeroboam filium Nabath de tribu Ephraim, quæ eadem appellabatur tribus Joseph: sic etiam Jerusalem et tribum Judæ cum Benjamin se abjecturum esse testatur. Abjecit igitur Silo, abjecturus et Templum: abjecit decem tribus, abjecturus et duas. Quidquid illi populo dicitur, intelligamus et de nobis, si similia fecerimus.

(Vers. 16.) *Tu ergo noli orare pro populo hoc: nec assumes pro eis laudem et orationem (sive nec roges, ut misericordiam consequatur). **SSS** Et non obsistas mihi: quia non exaudiam te. Ne videatur rogans Propheta non impetrare quod postulat, præcipit Deus, ne pro populo peccatore, et nullam agente pœnitentiam, deprecetur. Quod autem dicit: **B** *Et non resistas mihi, illud ostendit, quia sanctorum preces Dei iræ possint resistere. Unde et Dominus loquitur ad Moysen: Dimitte me, ut percutiam populum istum: et faciam te in gentem magnam (Exod. xxxii, 10). Et in psalms legitur: Et stetit Phinees et placavit, et cessavit quassatio, et reputatum est ei ad justitiam (Psal. cv, 30). Aaron quoque arrepto thuribulo, inter ignem arsurumque populum medius stetit; et Dei ira cessavit. Ac ne putemus crudelitatem Dei, qui ne rigari quidem se permittat, reddit causas cur non exaudiat (Num. xvi), dicens:**

(Vers. 17 seqq.) *Nonne videtis quid isti faciant in civitatibus Juda, et in plateis Jerusalem? Filii colligunt ligna, et patres succendunt ignem: et mulieres conspergunt adipem, ut faciant placentas (sive charvonum) reginæ cœli (sive militiæ cœli, et libent diis alienis, et me ad iracundiam provocent. Numquid me ad iracundiam provocant? dicit Dominus. Nonne semetipsos in confusionem vultus sui? Vis, inquit, audire, Propheta, cur tibi dixerim? Noli orare pro populo hoc? hæc faciunt quæ sequuntur: Et intus et foris, et in plateis, et in exiibus Jerusalem, filii ligna comportant, et patres succendunt ignem, et mulieres conspergunt adipem cum farina, ut faciant ^c CHARVONUM (כַּרְוֹנִים) quas nos placentas interpretati sumus, sive præparationes, ut omne genus ostendat sacrificii reginæ cœli, quam lunam debemus accipere; vel certe militiæ cœli, ut omnes stellas intelligamus. Et post hæc libent diis alienis: non quo sint, sed quo sub nominibus eorum dæmonibus thura succendant, et me ad iracundiam provocent ista facientes. Nec intelligunt miseriam quia ista contentio non me lædat, quem nunquam ista commutat: sed semetipsos in confusionem vultus sui, et in ignominiam sempiternam. Quidquid igitur facimus, non Deum lædimus, qui lædi nunquam potest: sed nobis interitum præparamus, thesaurizantes iram in die iræ. Ideo autem diversa officia filiorum patrumque et matrum posuit vel uxorum, ut nulla ætas sit quæ ab impietate dissensit.*

^a Victor consurgit ex quatuor mss. et Græco ὀρθίασε.

^b Interferunt editi gloriosus, quod veteres libri

ignorant.

^c In duobus mss., Charvonum. Veteres vulgati, Χαρώνες.

(Vers. 20.) *Ideo hæc dicit Dominus Deus : Ecce furor meus et indignatio mea conflata est [Vulg. conflatur] (sive stillavit) super locum istum, super viros, et super jumenta, et super lignum regionis, et super fruges terræ : et succendetur : et non exstinguetur. Qui supra dixerat : Numquid me ad iracundiam provocant? quomodo nunc dicit : Ecce furor meus, et indignatio mea stillavit super locum istum? Et est sensus : Ego quidem naturaliter non irascor, sed illi ita agunt, ut me ad iracundiam provoceam, et meam videam mutare naturam. Sentiant igitur iratum, quod quantum in se est, facere conantur. Pœlebreque, non ait, effusus est furor meus super locum istum, sed stillavit : ut moderatam pœnam significet. Si autem in stilla furoris tanta duritia est, quid fiet si omnis imber fuerit effusus? Sed et conflata indignatio sic intelligi potest, ut quod diu facere noluit, peccatorum multitudine facere compellatur. Cum autem Deus iratus fuerit, et homines, et ea quæ hominum sunt, similem interitum sentient. Et succendetur, inquit, haud dubium quin furor Domini, et non exstinguetur : quia non agit populus, per quæ possit exstingui.*

(Vers. 21) seqq.) *Hæc dicit Dominus exercituum, Deus Israel : Holocaustumata vestra addite victimis vestris, et comedite carnes. Quia non sum locutus cum patribus vestris : et non præcepi eis in die qua eduxi eos de terra Ægypti, de verbo holocaustumatum et victimarum. Sed hoc verbum præcepi eis, dicens : Audite vocem meam, et ero vobis Deus; et vos eritis mihi populus : et ambulat in omni via quam mandavi vobis, ut bene sit vobis. Quorum reprobavit Templum, consequenter reprobat et sacrificia : et oblique arguit eos, quod non veneratione sui, sed equalium desiderio immolent victimas. Quod autem ait : Non sum locutus cum patribus vestris : et non præcepi eis in die qua eduxi eos de terra Ægypti, super verbo holocausti et victimarum, manifeste intelligitur, quod primum decalogum dederit in tabulis lapideis, scriptum digito Dei, et post offensam idololatriæ caputque vituli (Exod. xxxi), postea jussit sibi magis fieri quam dæmonibus : auferens puram religionem mandatorum Dei, et concedens sanguinem victimarum, carniunque desiderium.*

(Vers. 24, 25.) *Et non audierunt, nec inclinaverunt aurem suam : sed abierunt in voluntatibus (sive desideriis) et pravitate cordis sui mali : factique sunt retrorsum, et non ante [Vulg. ni ante], a die qua egressi sunt patres eorum de terra Ægypti, usque ad hanc diem. Me dicente : Audite vocem meam, et ero vobis Deus, et reliqua, non audierunt, nec inclinaverunt aurem suam, sed sui cordis fecere desideria : et contra Apostoli sententiam, 896 qui præteritorum obliviscatur, et in priora se extendebat,*

fecere contraria : ut præterita cuperent, et futura contemnerent. Quodque dicit : A die qua egressi sunt patres eorum de terra Ægypti usque ad diem hanc, omne tempus in medio dicit eos per offensam Domini transegisse. Unde et necessaria fuit Evangelii gratia, quæ illos non suo merito, sed Domini misericordia conservavit.

(Vers. 26.) *Et misi ad vos omnes servos meos Prophetas, per diem, consurgens diluculo et mittens : Et non audierunt me, nec inclinaverunt aurem suam, sed induraverunt cervicem suam, et pejus operati sunt quam patres eorum. Justa ergo ira Domini, quæ conflata est, et stillavit super populum contemptorem duræque cervicis, et verba Dei audire nolentem. Quomodo autem Deus vel de nocte, vel diluculo, et in die mittat Prophetas, supra diximus.*

(Vers. 27, 28.) *Et loqueris ad eos omnia verba hæc, et non audient te : et vocabis eos, et non respondebunt tibi. Et dices ad eos : Hæc est gens quæ non audivit vocem Domini Dei sui, nec recepit disciplinam. Perit fides, et ablata est de ore eorum. Ne dubites, inquit, eos indurasse cervicem, et pejora patribus suis operatos. Ecce do locum poenitentiae : nec ideo loquor ut flant, sed quia futura sunt, idcirco prædico. Saltem nunc loquere eis verbis meis, et tamen non audient te, et vocabis eos, et non respondebunt tibi. Tantæ enim erunt superbia, ut cum vocaveris eos ad audiendum, nullus respondere dignetur. Et dices ad eos : Hæc est gens quæ non audivit vocem Domini Dei sui, nec recepit disciplinam. Pulchre, ut ante jam dixi, nequaquam populum suum, sed gentem vocat. Quod licet et in tempore Prophetarum ex parte sit factum, et in umbra præcesserit et in imagine; tamen plenius completur in Christo, quando noluerunt recipere disciplinam, et vocem sui Domini contempserunt. Unde eleganter inferitur : Perit fides, quæ proprie Christianorum est; et ablata est de ore eorum : omnis videlicet Filii Dei, fidelique confessio.*

(Vers. 29.) *Tonde capillum tuum, et projice, et sume in directura (sive super labia) planctum : quia projecit Dominus, et reliquit generationem furoris sui. Et Job, audita filiorum et filiarum morte, capillos legimus totomdisse (Job. i) : et apud Veteres hæc erat omnium consuetudo lugentium tondere caesariem. At nunc e contrario comam demittere, luctus indicium est. Omnis 897 autem planctus et Lamentatio prophetallis idcirco assumitur : quia projecit Dominus, et reliquit generationem furoris sui. Haud dubium quin populum significet Judæorum. Et proprie hoc ad Christi tempora referendum, quando perit fides, et ablata est de ore populi Dominum blaspheantis.*

^a Idem duo mss., non recte tamen, coguntur, pro conantur; et paulo post, conflatio, pro conflata indignatio.

^b Malim esse tantum pro postea. Confer in Esth. chiel. Commentar. cap. x.

(Vers. 30, 31.) Quia fecerunt filii Juda malum in conspectu meo [Vulg. oculis meis], dicit Dominus: posuerunt offendicula sua in domo, in qua invocatum est nomen meum, ut polluerent eam. Et edificaverunt ecclesas (sive aram) Topheth, quae est in valle filii Ennom, ut incenderent filios suos, et filias suas igne: quae non praecepti, nec cogitavi in corde meo. Quod in Templo Dei filii Juda statuas Baal posuerint, in Ezechielis principio discimus. Excelsa autem, quae Hebraice appellantur **מִצְבֵּי** (מצב), sive aram Topheth, quae est in valle filiorum Ennom, illum locum significat, qui Siloe fontibus irrigatur; et est amoenus atque nemorosus, hodieque hortorum praebet delicias. Hic autem gentilitatis error omnes provincias occupavit, ut ad capita montium lucosque amoenissimas victimas immolarent, et omnis pravae superstitionis religio servaretur. **טֹפֶת** (טפת) lingua Hebraea interpretatur *latitudo*: scriptumque fertur in libro Josue filii Nun de hoc loco, qui est in valle filiorum Ennom, et Hebraice dicitur **עֵנְנוֹם** ^b *Ge*: (**ענן**) quippe *γάργυρα*, hoc est, *vallem*: et **ענן** (**ענן**), vel hominis nomen, vel *gratiam* sonat. Traduntque Hebraei ex hoc loco appellatam Gehennam, quia scilicet omnis populus Judaeorum ibi perierit, offendens Deum. In quo loco etiam filios suos igne idolis consecrariat, sive holocaustum obtulerint, quae non praeceperit eis, nec ulla Legis jussu sanctione (IV Reg. xvii). Quod si Jephthae obtulit filiam suam virginem Deo, non sacrificium placet, sed animus offerentis (Jud. xi). Neque enim si canis, aut asinus, aut immundum quodlibet animal primum occurrisset patri a caede hostium revertenti, Deo illud offerre debuerat.

(Vers. 32, 33.) Ideo ecce dies venient, dicit Dominus, et non dicetur amplius, Topheth, et vallis filii Ennom, sed vallis interfectionis: et sepelientur in Topheth, eo quod non sit locus. Et erit morticinum populi hujus in cibum volucris caeli, et bestiis terrae: et non erit qui abigat. Tempus obsidionis significat, quod ab anno nono Sedechiae regis usque ad annum duodecimum perpassi sunt (IV Reg. xxv); et **עֵנְנוֹם** quod nequaquam vocatur vallis ipsa *gehennom*, hoc est, *vallis Ennom*, sive *filiorum Ennom*: sed ob interfectionem plurimorum, *vallis occisionis*. Tanta autem caedes erit, ut in loco prius religionis, sepulcra sint innumerabilia: et quos sepelire non poterint, lacerentur ab avibus, et a bestiis devorentur. Nullusque sit qui abigat, similia metuens, et humandi victus officis. Manifesta transcurrimus, ut sicubi locus fuerit, in obscuris moremur. Ipsius enim libri magnitudo fastidium potest facere legentibus, quanto magis si a nobis latius disseratur.

(Vers. 34.) Et quiescere faciam de urbibus Juda, et

de plateis Jerusalem vocem gaudii, vocem iustitiae, et vocem sponsi, et vocem sponsae. In desolationem enim erit terra. Cum locus idololatriae versus fuerit in sepulcra: ut ubi Deum offenderant, ibi eorum inhumata jaceant cadavera, de urbe quondam [Al. quae quondam] Jerusalem et de caeteris urbibus, quae sub illius ditione erant, auferetur omnis laetitia, et dolore, gemituque et desolatione omnia complebuntur.

(Cap. VIII. — Vers. 1 seqq.) In tempore illo, ait Dominus, eicient ossa regis Juda, et ossa principum ejus, et ossa Sacerdotum, et ossa Prophetarum, et ossa eorum, qui habitaverunt Jerusalem, de sepulcris suis. Et expandent [Vulg. pandent] ea ad solem et lunam, et ad omnem militiam caeli, quae dilexerunt, et quibus servierunt, et post quae ambulaverunt, et quae quaesierunt, et adoraverunt. Non colligentur, et non sepelientur; in sterquilinum super faciem terrae erunt. Et eligent magis mortem quam vitam omnes qui residui fuerint de cognatione hac pessima, in universis locis quae derelicta sunt, ad quae eieci eos, dicit Dominus exercituum. Omnia quae prophetae sermo describit, nostro tempore cernimus accidisse: non uni Jerusalem, quae ista perpassa est a Chaldaeis atque Romanis, sed universo orbi: ita ut lacrymae aruerint, et universa completa sint ossibus mortuorum. Et quia solebant juxta antiquum morem, aurum, et quaedam ornamenta vel mulierum vel virorum in sepulcris condere, haec quoque frangebat et effodiebat avaritia, ut caelo et luco proderentur. Et ideo primum regum Juda, et principum ejus, Sacerdotum quoque et Prophetarum, et universi populi, qui fuerant in Jerusalem, ossa de tumulis proferebantur, patentia soli et lunae, et omnium stellarum aspectui: ut quibus servierant, **עֵנְנוֹם** derelicto Deo, eorum paterent aspectibus: et consumpta in sterquilinum et cineres solverentur. Si quis autem de multitudine potuisset effugere, ad quaecumque loca venisset, mortem praeferret vitae: et remedium infelicis animae putaret interitum.

(Vers. 4.) Et dices ad eos: Haec dicit Dominus: numquid qui cadet [Al. cadit], non resurget? Et qui aversus est, non revertetur (sive non avertetur)? Post tanta mala ad poenitentiam provocat eos qui potuerint remanere: sive prius quam veniant quae minatas est, hortatur ad conversionem, et dat locum poenitentiae. Quod autem juxta Hebraicum scriptum est: Et qui aversus est, non avertetur, illud significat quod qui a Deo aversatus est, si voluerit ad meliora converti, possit et Dei furorem ad meliora convertere, et venienti obistere, et plagas precibus evitare.

(Vers. 5.) Quare ergo aversus est populus iste in Jerusalem aversione contentiosa? apprehenderunt

^a Ex Brixianis endicibus hic atque infra Victor. *filii Ennom* rescripsit.

^b In Hebraico est **עֵנְנוֹם** מצב, *vallis filii Ennom*, quod brevius dicitur *Gehennom*, et *ἀρχαῖος* *Gehennam*, O littera ad Syriacae dialecti ingenium, conversa in A.

^c Idem ad sacri textus formam, et *sepelient*.

^d In Vatic. et Cister. isthaec, et *quaedam ornamenta vel mulierum, vel virorum, desiderantur*. Leviora quaedam inferius ex iisdem castigamus.

^e Idem *mas.*, *aversatus*.

mendaciam, et noluerunt reverti. Quanto, inquit, magis ego ad poenitentiam provocavi, tanto illi plures recesserunt a me non tam peccandi studio, quam me superandi. Apprehenderunt enim fortiter mendacium, vel idola, vel prava quæque veritati iustitiaeque contraria, et noluerunt reverti. Non dixit: non potuerunt; sed omni studio iniqua sectati sunt.

(Vers. 6.) *Attendi et auscultavi: nemo quod bonum est, loquitur. Nullus est qui agat poenitentiam super peccato suo, dicens: quid feci? Omnes conversi sunt ad cursum suum, quasi equus impetu cadens ad prælium.* Revocati ad poenitentiam, audire contemnunt: nec sufficit eis contra Dominum deliquisse, et locutos esse blasphemiam: sed omnes instar equorum, et fervido cursu ad prælium ruentium, non recogitant super peccato suo, nec dicunt, *quid feci?* Per quæ intelligimus, vel de omni genere humano ista dici, quia primum sit ad vitia, vel de tempore Salvatoris, quando omnes declinaverunt simul inutiles facti sunt: non fuit qui faceret bonum, non fuit usque ad unum (Psal. xiii). Unde et ipse mystice clamat [Al. clamavit]: *Salvum me fac, Domine, quoniam defecit sanctus* (Psal. xi, 1). Sin autem hæc ita se habent, ubi sunt qui in nostra dicunt positum esse voluntate, omni carere peccato? *Nemo, inquit, quod bonum est loquitur* (Matth. xi): quia etiam pro otioso verbo redditori sumus rationem in die iudicii.

900 (Vers. 7.) *Milvus in caelo cognovit tempus suum: turtur et hirundo et ciconia custodierunt tempus adventus sui: populus autem meus non cognovit iudicium Domini.* Pro milvo quem interpretatus est Symmachus, LXX et Theodotio ipsum verbum Hebraicum posuere אַשֵׁר (אֲשֵׁר), Aquila, ^b *herodium*. Rursum pro hirundine, Symmachus, *cicadam* transtulit, quæ Hebraice dicitur sis (סִיס). Pro eo autem quod nos posuimus *ciconiam*, et Aquila et Symmachus ita ut in Hebræo scriptum est, אַצְטָר (אֲצִטָר) transtulerunt: pro quo Septuaginta, *agri passeret* interpretati sunt. Unus autem atque idem sensus est, qui et in Isaie principio ponitur: *Agnovit bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui: Israel autem me non cognovit, et populus meus non intellexit* (Isai. i, 3); quod etiam parvæ aves sua norint tempora, et sciant quando ad calida festinantes loca, rigorem hyemis debeant declinare: et rursus veris principio ad solitas venire regiones. Cælum autem hic ^c pro aere qui supra est, debemus accipere.

(Vers. 8.) *Quomodo dicitis, sapientes sumus, et Lex Domini nobiscum est? Vere mendacium operatus est stylus mendax scribarum.* Ad scribas loquitur et Phariseos, qui Legis jactant notitiam, et scribentes scribunt iniquitatem. Quodque ait:

(Vers. 9.) *Confusi sunt sapientes, perterriti et capti sunt. Verbum enim Domini projecerunt, et sapientia nulla est in eis:* Non quod sapientes sint qui ista faciunt; sed sapientes vocat, ut sub iudicio condemnentur:

^a Iterum iidem mss., *declinaverunt simul, et inutiliter facti sunt*:

^b Nostris omnes mss., *herodiona*: unus Sauger-

A et e contrario sapientia eorum convincatur stultitia, dicente Paulo apostolo: *Qui doces aliam, teipsum non doces* (Rom. ii, 21)? Et quia verbum Domini projecerunt: ideo nulla sapientia est in eis. Frustra igitur jactant Legis scientiam, qui doctrinam operibus destruunt.

(Vers. 10, 11.) *Propterea dabo mulieres (sive uxores) eorum externis [Al. exteris]: agros eorum hereditibus: quia a minimo usque ad maximum, omnes avaritiæ student; a propheta usque ad sacerdotem, cuncti faciunt mendacium (sive iniquitatem). Et sanabant contritionem filiarum populi mei ad ignominiam, dicentes: Pax, pax, cum non esset pax.* Reciperunt mercedem operum suorum: ut qui verbum Domini projecerunt, ipsi abjicerentur ab eo. Uxores, inquit, eorum, et possessiones tradam hostibus. Et ne mea crudelis patetur esse sententia, causas auditor agnoscat: *A minimo usque ad maximum, 901 omnes avaritiæ student* (I Tim. vi). Radix est enim omnium malorum avaritia. *A propheta usque ad sacerdotem*, qui alios peccantes prohibere deberent, primi sceleribus subjacent: et cuncti vel iniqua faciunt, dum aliena diripiunt: vel certe mendacium, ut non sit veritas in ore eorum. Et post ista quasi boni medici, aliena vulnera verbis sanare cupiebant, qui ipsi erant omnium flagitiorum confossi vulneribus. Hæc quotidie in nostro quoque populo cernimus, dicente beato Paulo apostolo: *Qui prædicas non furandum, furaris* (Rom. ii, 21), et reliqua. Qui cum peccatores et divites viderint, sanare cupiunt contritionem filiarum populi Dei, hoc est, Ecclesiarum; in ignominiam vel eorum qui decipiuntur, vel eorum qui alios decipiunt, ut dicant omni facinore [Al. factione] coopertis: *pax, pax, cum nulla sit pax, et bellum eis imminet peccatorum.*

(Vers. 12.) *Confusi sunt, quia abominationem fecerunt: quinimmo confusione non sunt confusi, et erubescere nescierunt.* Ἐρωτηματικῶς hoc est legendum, ut sit sensus: Erubuerunt in sceleribus suis, et intellexerunt abominationes quas operati sunt? Nequaquam, sed in tantam erupere amentiam, ut nec confusione cuperent emendare vitia, nec spe veniæ sua scelera confiteri.

Idcirco cadent inter corruentes [Al. ruentes]: in tempore visitationis suæ corruent, dicit Dominus. Hæc sunt præmia eorum qui erubescere nescierunt: ut quorum dignitas erat excelsior populis, ruinis populi miscerentur. A minimo enim usque ad maximum, omnes avaritiæ student, et a propheta usque ad sacerdotem cuncti faciunt mendacium: visitationis autem tempus, propinqua captivitas est.

(Vers. 13.) *Congregans congregabo eos, dicit Dominus. Non est uva in vitibus, et non sunt ficus in ficulnea: folium defluxit, et dedi eis quæ prætergrassa sunt.* Quod sit tempus visitationis, in quo corruent delinquentes, manifestius docet, dicens: *Congregans congregabo eos.* Haud dubium quin in Jerusalem, ut obsideantur a

man. teste Montfauc., *erodion.*

^c Duo e nostris mss., *hic propinuum, qui supra est, aerem debemus accipere.* Digitized by Google

Chaldaeis longe tempore, et famis sustineant mala. Cum, inquit, tempora praetereant, et metali succedat autumnus, et hyeme arborum cadant folia, videbitis cuncta de longo, et ex his non capietis cibos. Non est enim uva in vitibus vobis, qui fructus vitium non sumitis [Al. sumotis]: et non sunt ficus in ficulnea obaease populo, qui suarum **902** arborum pomis cernit ab hostibus ^a devorari. Folia, inquit, defluent aestate autumnaque transeatis. Dedit enim eis quae praeterire cernerent; et majore dolore amitterent rerum omnium abundantiam, quam eis tangere non licobat.

(Vers. 16, 17.) *Quare ademus? Conpensis, et ingrediamur* [Al. *intramus*] *ciuitatem munitam (sive ciuitates munitas), et oleamus ibi (sive proiciamur ibi), quia Dominus noster ^b silere nos fecit, et potum dedit nobis aquam felle. Peccauimus enim Domino, expectauimus pacem, et non erit bonam: tempus modetate, et ecce famide.* Vex populi respondens inducitur, et sua vitia epantantis, et cohortantis se mutuo, et ciuitates ingrediantur munitas [Al. munitas], sive nam ciuitates Jerusalem: iam enim caeteras captas fuerant. Et oleamus, inquit, ibi, quia Dominus noster silere nos fecit: non enim habemus fiduciam deprecandi, sive abiciamur ibi, sive proiciamur instar stercoreis. Ipse potavit nos aqua felle: quia dulcem in amaritudinem conuertimus Deum. Et ut tales bibere aquas, causa perspicua est: Peccauimus enim Domine, et expectauimus pacem, qui nihil boni operis feceramus: putabamusque nobis tempus adesse melicium, cum formidine atque terrore omnia completerentur. Personarum mutatio et maxime in Prophetis, difficilem intellectum facit: quos si suis locis et causis temporibusque reddantur, plana fient quae videbantur obscura.

(Vers. 16.) *A Dan auditus est fremitus equorum ejus, a voce hinnituum pugnantium ejus (sive equitatus) commota est omnis terra. Et uenerunt et deuorauerunt (sive et uenient et deuorabunt) terram et plenitudinem ejus, urbem et habitatores ejus.* Non igitur, ut supra LXX transtulerunt, dixit populus: *Ingre diamur ciuitates munitas, sed obitatem munitam*, ut significet Jerusalem. Denique et nunc infert: *urbem et habitatores ejus.* Describitur autem a Dan per Phoenicem ueniens cum exercitu Nabuchodonosor, in quo loco fluvius Jordanis eritur, et quae LXX futura, Hebraicum pro ueritate rei, iam facta commemorat.

(Vers. 17.) *Quia ecce ego mittam uobis serpentes regulos (sive pessimos, aut ut LXX transtulerunt, mortiferos) quibus non est incantatio. Et mordebunt uos, ait Dominus, ^c insanabiliter, cum dolore cordis uestri deficietis.* Qui sunt illi, qui ueniunt a **903** Dan; et quorum auditus est fremitus, et qui terram

omnem ad solitudinem redegerunt, sub alia figura idem prophetalis sermo demonstrat, serpentes eos appellans pessimos, sive mortiferos: et ut Aquila transtulit, regulos, qui appellantur Hebraice **šarpanim** (שַׂרְפָּנִים). Pro quo quid sibi uoluerit secunda ejus Editio, ut *speculatores* diceret, non intelligo, nisi forte ob uerbi similitudinem. Quibus non est, ait, incantatio. Frustra enim ad Deum preces fundunt, aduersus serpentem antiquum colabrum tortuosum, qui Dei praecpta contempserit. Utamur hoc loco aduersus eos, qui Salvatoris eloquia contemnentis, traduntur aduersariis potestatibus.

(Vers. 18.) *Dolor meus super dolorem, in me cor meum marceat.* Pro quo, ut supra diximus, LXX superiori sententiam, quae dicta sunt copularunt, ut penerent: *Et mordebunt uos, ait Dominus, insanabiliter: cum dolore cordis uestri deficietis.* In Hebraico autem non tam dolor est, qui Graece dicitur ὀδύνη, quam *μυῖα* quod nos interpretari possumus rictum oris dolore contracti et habentem rictus similitudinem. Ἰσχυροὶς autem haec ex persona Dei legenda sunt, plangentis euerisionem Jerusalem, et ejus miseriae uou ferentis.

(Vers. 19.) *Ecce uos clamoris filia populi mei de terra longinqua.* Fletum describit et ululatum urbis Jerusalem ingressis hostibus.

Numquid Dominus non est Sion, aut rex ejus non est in ea? Sive, Dominus ipse est rex. Aut certe Dominus ad Patrem, rex refertur ad Filium, juxta illud quod sub nomine Salomonis scribitur: Deus, iudicium tuum regi da, et justitiam tuam filio regis (Psal. lxxii, 1). Cur [Al. Ut] autem vox clamoris sit in Jerusalem, et clamor ipse ueniat de terra longinqua, causa manifesta est, quod Dominus non sit in ea, et rex illius recesserit ab illa.

Quare ergo me ad iracundiam concitauerunt in aculeis suis, et in uanitibus alienis? Recessit autem, inquit, ab eis Dominus; quia me, qui Dominus et rex illorum eram, idolorum cultu ad iracundiam prouocauerunt.

(Vers. 20.) *Transiit messis, finita est aestas: et nos saluati non sumus.* Rursum populus loquitur, qui in Jerusalem diuturna obsidione conclusus est, quia mutata sint tempora, et anni circulus euectus est, et omnis eorum spes irrita fuerit, sique transierit.

(Vers. 21.) *Super contritione filia populi mei contritus sum, **904** et contritus: super obtinui me: Respondit Deus, quod in afflictione Jerusalem ipse uideatur afflicus, et in humanam similitudinem stupore conteratur.*

(Vers. 22.) *Numquid restus non est in Gabaon, aut medicus non est ibi? Quare igitur non est obducta*

^a Veteres libri omnes, diripi, pro devorari.

^b Pro uerbis *silere nos fecit*, antea erat *abiecit nos*, juxta Graecum ἀπέβηκεν ἡμᾶς. Atque arbitros quidem utramque interpretationem de more positam fuisse abs Hieronymo: sed quando mea priorum modo, quae ex Hebraeo est, praefertur, eam reponere, quam et in subnexa expositione replicat, satius visum

est, altera exclusa, cujus nulla sit mentio. In ipsa Hier. versione Deus additur, *Quia Dominus Deus noster silere nos fecit.*

^c Vid. quae de hac lectione ad Hieronymum. versionem. annotamus. Sane Victor. maluit nos *deficientis* cum quibusdam mss.

cicatrix filia populi mei? Non solum in presenti loco, A sed et in multis aliis testimoniis Scripturarum, invenimus resinam Galaad pro penitentia poni, atque medicamine, mirarique nunc Deum, quare vulnera Jerusalem nequaquam curata sint, et necdum cicatrices obduxerint eutem, eo quod non sint prophetae, nec sacerdotes, quorum debeant curari medicamine.

(Cap. IX. — Vers. 1.) *Quis dabit capitim eo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum, et plorabo die ac nocte interfectos filia populi mei.* Si totus, inquit, vertat in fletum, et nequaquam guttas sint lacrymarum, sed abundantia fluminis, tamen interfectos filia populi mei digne flere non potero. Tanta enim sunt mala, ut omnem dolorem sui [Al. sua] vincant magnitudine. Hoc autem tam ex Prophetae, quam ex Domino persona intelligi potest.

(Vers. 2.) *Quis dabit me in solitudine diversorium* [Al. in diversorio] *restorum, et derelinquam populum meum, et recedam ab eis?* LXX: *Quis det mihi in solitudine mansionem novissimam, ut relinquam populum meum, et recedam ab eis?* Melius, inquit, est habitare in extrema solitudine, quam inter tanta hominum scelera commorari. Unde et Salvator in Evangelio loquebatur: *Uaquequo sustinbo vos?* Et in alio loco scriptum est: *In tempore illo qui intelligit* [Al. intelligit], *sedebit et tacebit: quoniam tempus pessimum est* (Thren. III, Mich. II).

(Vers. 3.) *Quia omnes adulteri sunt, coetus praevicatorum. Et extenderunt linguam suam quasi arcum mendacii, et non veritatis: confortati sunt in terra, quia de malo in malum^a egressi sunt, et me non cognoverunt, dicit Dominus.* De malo ad malum transeunt peccatores, quando idolum mutant idolo, et de peccatis ad peccata transcendunt, vel certe de obsequio malo transeunt ad captivitatem. Et de Sanctis quidem dicitur: *Ibunt de virtute in virtutem* (Pent. LXXXIII, 8). De peccatoribus vero: *De malo in malum egressi sunt.* Causaque omnium miseriarum, quia non cognoverunt Dominum, coetusque sit praevicantium, et armantium linguam suam iustarum extenti arcus in blasphemiam; confortatique sunt in terra, ut mereantur audire: *Terra es, et in terram tibi* (Gen. III).

305 (Vers. 4 seqq.) *Unusquisque se a proximo suo custodiat: et in omni fratre suo non habeat fiduciam, quia omnis frater supplantatione supplantabit* [Al. supplantat et incedit], *et omnis amicus fraudulenter incedet; et vir fratrem suum deridibit, et veritatem non loquentur. Docuerunt enim linguam suam loqui mendacium* (sive didicit enim lingua eorum loqui mendacium), *ut inique agerent, laboraverunt* (sive inique egerunt, et non intermiserunt ut converterentur). *Habitatio tua in medio doli, in dolo* (sive usura super usuram, et dolus in dolo); *renuerunt* (sive noluerunt) *scire me, dicit Dominus.* Hoc loco utendum est in tempore persecutionis et angustiae, quando aut rara, aut nulla fides est: quando nec fratri nec proximo credendum est, et inimici hominis domestici

ejus (Mich. 7): quando juxta Evangelium: *Tradet pater filium, et filius patrem, et dividuntur duo in tres, et tres in duo.* Quodque infert, *Docuerunt linguam suam loqui mendacium, sive didicit lingua eorum loqui mendacium* (Math. X), ostendit consuetudinem mentiendi quodammodo in naturam verti: studioseque eos agere, ut agant iniqua. Quodque sequitur, *Habitatio tua in medio doli, in dolo*, proprio ad Prophetam sermo dirigitur, quod habitet in medio populi mentientis; sive ut Septuaginta translulerunt: *Usura super usuram, et dolus super dolum*: et quod quotidie augeant scelera, et nequaquam eos prioris facti peniteat, sed nova praeterita cumulent. Haec facientes, omni aequant [Al. aequant] studio, ut nesciant Dominum, qui haec non facienda B praecepit.

(Vers. 7.) *Propterea haec dicit Dominus exercituum: Ecce ego conflabo* (sive igne examinabo) *et probabo eos. Quid enim aliud faciam a facie filia populi mei* (sive quid faciam a facie malitia filia populi mei)? *Quotiescumque angustiis subjaceamus, mala recipimus a Deo, et examinamur persecutionibus, ut quidquid in nobis adulterinae matris est, tribulationum et miseriarum exuratur* [Al. excoquantur] *ardoribus: Argentum enim Domini igne examinatum, probatum terrae, purgatum septuplum* (Psal. XI, 7).

(Vers. 8, 9.) *Sagitta vulnerans lingua eorum, dolum locuta est: in ore suo pacem cum amico suo loquitur, et occulte ponit ei insidias. Numquid super his non visitabo, dicit Dominus: aut in gente hujusmodi non ulciscetur anima mea?* Omnis haereticus qui corda vulnerat audientium et nescientium scriptum: *Omni custodia serva cor tuum* (Prov. IV, 23), sagittam possidet vulnerantem, et in dolo loquitur. Cumque ore suo pacem proximo promittat, occulte tendit insidias. 306 *Sequentibus autem versiculis, in quibus dicit: Numquid super his non visitabo, dicit Dominus: aut in gente hujusmodi non ulciscetur anima mea?* crebro in hoc Propheta abutitur, ut cum singula malorum operum enumerarit, inferat se juste facere quod facit [Al. facit].

(Vers. 10.) *Super montes assuam* (sive assumite) *fletum et lamentum, et super speciosa* (sive spinitas) *deserti planctum: quoniam iniqua sunt* (sive defecerunt) *eo quod non sit vir* (sive homo) *pertransiens, et non audierunt vocem possidentis* (sive substantiae), *a volucre caeli usque ad pecora migraverunt et recesserunt.* Superveniente Babilonio exercitu, et cuncta vastante, solitudo provinciae prophetaur, quod planctus in montibus, felix sit in deserto, sive in solitudine solitudinis, quod universa defecerint atque succensa sint, et nullus sit qui per terram gradiatur, exis omnibus, nihilque remanserit, quod spirare possit et vivere. Unde pro possidente, LXX translulerunt *substantia*, quae Hebraice dicitur *מַצְנָה* (maznah): et substantia hic non pro odore, hoc est, essentiali accipitur, sed pro opibus, atque divitiis. Quodque infert:

^a Antea erat ingressi, uss. et sacro textu contradicentibus.

A volucribus caeli usque ad pecus recesserunt et abierunt, hoc ostendit quod sarpe diximus, iram Dei universa sentire, et non solum aves aeris, sed et pisces aquae deflere. Juxta tropologiam fetus assumitur super montes, et lamentatio super speciosa deserti, quando principes peccant Ecclesiae, et nihil in ea invenitur substantiae Dei, nec auditur vox Domini Ecclesiam possidentis, per sanctos et apostolicos viros; et a volucribus caeli usque ad pecora, ab his videlicet, qui possunt in sublime ascendere, usque ad irrationales et simpliciores quosque qui recesserunt [Al. recesserunt] a conciliabulo Dei.

(Vers. 11.) *Et dabo Jerusalem in acervos arenas (sive in transmigracionem) et in cubilia draconum, et civitates Juda dabo in desolationem; eo quod non sit habitator. Cum ecclesiastici viri et doctores quique defecerint, tunc datur Jerusalem in transmigracionem, sive in acervos arenas, ut haereticus in ea sermo praevalent, et officiat cubile draconum, et civitates illius redigantur in solitudinem, nec sit in ea divini sermonis habitatio, et ille qui dicit: Inhabitabo et inambulabo in eis, et ero Deus eorum (Levit. xvi, 12).*

(Vers. 12 seqq.) *Quis est vir sapiens qui intelligat hoc, et ad quem verbum oris Domini fiat, ut annuntiet istud: quare perit terra, et exusta est quasi desertum, eo quod non sit qui pertranseat? Et dicit Dominus: Quia dereliquerunt legem meam quam dedi eis, et non audierunt vocem meam, et non ambulaverunt in ea, et abierunt post pravitatem cordis sui, et post Baalim, quos didicerunt a patribus suis. Interrogat Propheta, si quem sapientium in Jerusalem valeat reperire, et eorum ad quos fiat sermo Dei, et qui possint annuntiare Domini voluntatem, et causas reddere cur Judaea redacta sit in solitudinem, et omnibus interfectis, nullus remanserit qui per eam transeat. Et inducit Dominum respondentem, causasque reddentem: quia dereliquerunt Legem ejus quam dederat eis, nec audierunt vocem ejus, nec fecerint quae praecepta sint; sed abierunt post pravitatem cordis sui. Ergo non in nostra voluntate, sed in Domino consistendum est. Pravam enim cor in omnibus (Infra xvii, 9). Et, De corde nostro exeunt pessimae cogitationes (Matth. xv, 19). Et post Baalim, inquit, abierunt, quos didicerunt a patribus suis. Baal idolum Sidoniorum est, et est numeri singularis, Baalim vero pluralis numeri. Ergo nec parentum nec majorum [Al. malorum] error sequendus est: sed auctoritas Scripturarum, et Dei docentis imperium.*

(Vers. 15, 16.) *Idcirco haec dicit Dominus exercituum Deus Israel: Ecce ego cibabo eos, populum istum absinthio (sive angustis), et potum dabo eis aquam fellis, et dispergam eos in gentibus, quas non noverunt ipsi et patres eorum: et mittam post eos gladium, donec consumantur. Potest et de vicino tem-*

poro prophetari, quando capti sunt a Chaldeis: et proprio de hoc tempore, quando dispersi sunt in gentibus, quas non noverant ipsi, et patres eorum: et in toto erbe divisi, cibatique sunt absinthio, sive necessitatibus et angustis. Et acciperunt potum aquam fellis, quod aut malorum significat magnitudinem, et sempiternum captivitatis jugum: aut certe per ignorantiam legis Dei, pro Christo Antichristum suscepturi sunt. Mittitur autem gladius post eos, ut usque ad interitum consumantur. Vel certe gladius qui eos dividat, et non patiat in malum habere consensum, ut dispareant in eo quod mali sunt.

(Vers. 17, 18.) *Haec dicit Dominus exercituum: contemplantini (sive intelligite) et vocate lamentatrices, et [Al. ut] veniant: et ad eas quae sapientes sunt, mittite, et properent (sive loquantur), foveant, et assumant super nos (sive super vos) lamentum: et deducant oculos nostri (sive vestri) lacrymas, et palpabra nostra (sive vestra) defuant aquis: quoniam vos lamentationis audita est de Sion (sive in Sion). Propter futuram captivitatem et everisionem Jerusalem, lamentatrices vocari jubet, quae solent in luctu, voce flebili et laertes manibus verberantes, ad lacrymas populum provocare. Hic enim mos usque hodie permanset in Judaea, ut mulieres sparsis crinibus nudatisque pectoribus, voce modulata omnes ad fletum conitent. Se autem jungit Deus compatiens affectu, sive Propheta: ut quidquid populus sustinet, ipsum sustinere et sentire se dicat. Quod autem infert: Quia vox lamentationis audita est de Sion, statim sequitur quae ista sit vox.*

(Vers. 19.) *Quomodo vastati sumus, et confusi vehementer? Quia dereliquimus terram, quoniam dejecta sunt (sive abjecimus) tabernacula nostra. Vox ista est lamentantium Sion: quomodo vastati sumus, et confusi vehementer? Statimque sibi ipsae respondent, et causas suae vastationis exponunt dicentes: Quia dereliquimus terram, nostro vitio atque peccato: et dejecta sunt tabernacula nostra, quae quasi praeterentes quondam possidebant. Dicant hoc et in persecutione quondam credentium turbis: quoniam idcirco vastatae sunt atque confusae, quia dereliquerint terram Domini, et deseruerint tabernacula sua.*

(Vers. 20, 21.) *Audite ergo, mulieres, verbum Domini, et assumat auris vestrae sermonem oris ejus, et docete filias vestras lamentum, et unaquaeque proximam suam plangentem. Quia ascendit mors per fenestras nostras, ingressa est domos [Al. domus] nostras: dispendere parvulos de foris, juvenes de plateis in superiori capitulo dixerat: vocate lamentatrices et veniant, et ad eas quae sapientes sunt, mittite, et properent: nunc quasi praesentibus loquitur, in condemnationem sacerdotum atque doctorum et virorum omnium: ut illis cessantibus a doctrina, istae audiant*

^a Verba, et nihil in ea invenitur substantiae, in duobus e nostris mss. desiderantur.

^b Tres mss. ipsaque Hieronymiana versio, prout

est a Martian. edita, interjectum nomen eos non agnoscunt, quod est tamen in Hebraeo אֵלֶיךָ

verbum Domini, et assumant sermones oris ejus, A et in his voluntas illius est. Ubi sunt ergo qui doceantque filias et proximas suas plautum causasque lacrymarum: *Quia ascendit mors per fenestras nostras: ingressa est domos nostras.* Quod quamquam et spiritualiter possit intelligi, eo quod per omnes sensus ad animæ interitum mors introeat peccatorum; tamen et de Babyloniorum impetu intelligi potest: quod tanta sit fortitudo et velocitas præliandi, ut non expectent **908** reserare fores; sed et per fenestras et tecta conscendant, ut domos vastent Jerusalem. Pereunt autem parvuli qui foris sunt, et egrediuntur de Jerusalem; et juvenes, ad quos scribit et Joannes, qui non ingrediuntur per arctam et angustam viam, quæ ducit ad vitam; sed ambulant per plateas, de quibus scriptum est: *Quam lata et spatiosa via quæ ducit ad mortem* (Matth. vii, 13).

(Vers. 22.) *Loquere hæc, dicit Dominus, et cadet morticinium hominis (sive cadavera hominum) quasi atercus super faciem regionis (sive campi) et quasi fennum post tergum metentis, et non est qui colligat.* Verbum Hebraicum, quod tribus litteris scribitur DALETH, BETH, RES (vocales enim in medio non habet), pro consequentia et legentis arbitrio si legatur DABAR (דָּבָר), sermonem significat; si DEBER, mortem; si ^a DABER, loquere. Unde et LXX et Theodotio junxerunt illud præterito capitulo, ut dicerent: ^b *Disperdent parvos de foris, juvenes de plateis morte.* Aquila vero et Symmachus transtulerunt λαθρον, id est, loquere: ut imperet Deus Prophetæ loqui quæ sequantur: *Hæc dicit Dominus, et reliqua.* Et est sensus: Cum ascenderit mors per fenestras nostras, et ingressa fuerit domos Jerusalem, et parvuli, juvenesque de foris perierint in plateis: tunc erit morticinium eorum, sive cadavera mortuorum, quasi sterquilinum super faciem terræ, et quasi stipula, quæ post tergum metentium dimittitur, et ut inutilis non colligitur. Per quæ ostendere vult, tantam in Jerusalem et circa urbem cædem futuram, ut nullus sit qui sepeliat conruentes.

(Vers. 23, 24.) *Hæc dicit Dominus: Non gloriatur sapiens in sapientia sua, et non gloriatur fortis in fortitudine sua, et non gloriatur dives in divitiis suis. Sed in hoc gloriatur, qui gloriatur scire (sive intelligere) et nosse me: quia ego sum Dominus, qui facio misericordiam, et judicium, et justitiam in terra. Hæc enim placent mihi (sive quia in istis est voluntas mea) dicit Dominus.* Omnis hominum aufertur superbia, dum sapientia, fortitudo et opes eorum reputantur in nihilum, et ista est sola gloriatio, ut sciat et intelligat quod ipse sit Dominus, qui facit misericordiam et judicium et justitiam super terram: quod omnia Dei providentiæ et justitiæ gubernentur: et quæ nobis videntur non habere rationem, justitiæ plena sint atque rationis. **910** Hæc enim sola placent Deo,

^a Rectius cum duplici ^b ms. Sangerm. apud Mont-fauc. DABER.

^b Cistere. cum Vatic. ms.; *Disperderent*; penes Rabanum, *disperdere*. Sæpius vero manifesta codicum menda dissimulamus.

et in his voluntas illius est. Ubi sunt ergo qui dicunt hominem proprio regi ^c posse arbitrio, et sic datam liberi arbitrii potestatem, ut Dei misericordia tollatur atque justitia? Unde et Apostolus, assumens hoc testimonium, ponit exemplum: *Qui gloriatur, in Domino gloriatur* (II Cor. x, 17).

(Vers. 25, 26.) *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et visitabo super omnem qui circumcisum habet præputium, super Ægyptum, et super Judam, et super Edom, et super filios Ammon, et super Moab, et super omnes qui attonsi sunt in comam, habitantes in deserto, quia omnes gentes habent præputium. Omnis autem domus Israel incircumcisi sunt corde.* Multarum ex quadam parte gentium, et maxime quæ Judææ Palestinæque confines sunt, usque hodie populi circumcibuntur, et præcipue Ægyptii, et Idumæi, Ammonitæ, et Moabitæ, et omnis regio Sarracenorum, quæ habitat in solitudine, et de quibus dicitur: *Super omnes qui attonsi sunt in comam habitantes in deserto.* Non igitur gloriari debet Juda, qui mixtus est cum gentibus superscriptis, eo quod præputium non habeat, sed ex Lege Dei circumcisus sit, cum et alii hæc faciant qui Legis mandata non servant, et ignorant Deum Israel. Nec prodest circumcisio, quæ in signum data est, nisi mandata Domini compleantur; sicut et comæ, quæ gentem significant, non ^d robor corporum et fortitudinem pugnatorum. Quddic sequitur: *Omnes gentes habent præputium: omnis autem domus Israel incircumcisi sunt corde,* hunc habet sensum: Cum præter Ægyptios, Idumæos, Ammonitas, et Moabitas, Ismaelitas in solitudine commorantes, quorum plerumque pars circumcisa est, omnes aliæ nationes in toto orbe incircumcisæ sint carne; omnis domus Israel incircumcisa est corde, non carne: quæ incircumcisio ducit ad mortem. Illa enim carnis, hæc spiritus est.

(Cap. X.—Vers. 1.) *Audite verbum, quod locutus est Dominus super vos, domus Israel. Hæc dicit Dominus: Juxta vias gentium nolite discere, et a signis cæli nolite metuere, quæ timent gentes: quia leges populorum vanæ sunt.* Proprie adversus eos loquitur, qui venerantur cælestia, et quæ in signa sunt posita annorum, temporum, mensium, et dierum, ab his æstimant regi humanum genus, et ex causis cælestium terrena moderari. **911** Quodque ait: *Leges, sive legitima, populorum vanæ [Al. vana] sunt,* omnem humanam sapientiam futilem esse demonstrat, et nullam in se habere utilitatem.

(Vers. 3-5.) *Quia lignum de saltu præcidit, opus manuum artificis in ascia: argento et auro decoravit illud, clavis et malleis compegit, ut non dissolvatur (sive non moveatur). In similitudinem palmarum fabricata sunt, et non loquentur: portata tollentur [Al. tolluntur], quia incedere non valent. Nolite ergo timere ea,*

^c Absque verbo posse tres mss. et Rabanus legunt.

^d Victorius roborant ex Brixianis codicibus. Sic paulo post quorum pleraque pars, rectius pro plerumque ex Mediceo uno ms. legit.

quia nec male facere possunt, nec bene. Descriptio idolorum quæ venerantur gentes. *Lignum*, inquit, de saltu præcidit. Materia ergo idolorum vilis atque corruptibilia : *Opus manuum artificis*. Cum artifex mortalis sit, mortalia ergo et illa quæ fabricatur [Al. fabricantur]. *Argento et auro decoravit illud*, ut fulgore utriusque materiæ decipiat simplices. Qui quidem error ad nos usque transivit, ut religionem in divitiis arbitremur. *Clavis et malleis compegit, ut non dissolvatur, sive ut non moveatur*. Quanta idolorum potentia, quæ stare per se nequeunt, nisi clavibus et malleis compingantur! *In similitudinem palmæ fabricata*, habent pulchritudinem metallorum et picturæ arte decorata sunt : sed utilitatem non possident, quæ præbeant aliquos fructus artificis. *Et non loquentur*. Nihil enim in se vitale habent. De quibus scriptum est : *Os habent, et non loquentur; aures habent, et non audient. Portata tollentur* (Psal. cxxiii, 5, 6). Fortior ille qui portat, quam illa quæ portantur; immo in illo sensus est, in hoc figura sine sensu. *Nolite ergo timere ea, quia nec bene facere possunt, nec male*. Solent enim plerique gentiliam daemones colere, ne nocent, et alios exorare ut præstent beneficia : Unde et illud Virgillianum est (*Æneid.* 1) :

Nigram hyemal pecudem, zephyris fœlicibus albam.

Quidquid de idolis diximus, ad omnia dogmata quæ sunt contraria veritati referri potest. Et ipsi enim ingentia pollicentur, et simulacrum vani cultus de suo corde conflunt. Jactant grandia et ad decipiendos simplices quosque, quasi aureis sensibus et eloquiis argenti splendore fulgentibus, imperitorum obstringunt aciem, et a suis inventoribus sublimantur, in quibus nulla est utilitas, et quorum cultura propriè gentium est, et eorum qui ignorant Deum.

(Vers. 6 seqq.) *Non est similis tui, Domine : magnum tu, et magnum nomen tuum in fortitudine. Quis non timebit te, o rex gentium? Tuum 912 est enim decus inter cunctos sapientes gentium, et in universis regnis eorum nullus est similis tui. Pariter a fatui et sapientes probabuntur, doctrina vanitatis eorum lignum est. Argentum involutum (sive productum) de Tharsis afferitur, et aurum de Ophaz, opus artificis et manus ararii. Hyacinthus et purpura indumentum eorum : opus artificum (sive sapientium) universa hæc. Dominus autem Deus verus est : iste Deus vivens et rex [Al. ipse] sempiternus. Ab indignatione ejus commovebitur terra, et non sustinebunt gentes comminationem ejus. Hæc in LXX non habentur, sed de Theodotionis Editione in plerisque addita sunt, et cum juxta litteram videantur perspicua, juxta anagogen magnam habent difficultatem. Nullus enim similis est Deo vero, eorum deorum qui hæretica arte finguntur. Omnes timebunt eum, quia rex gentium est. Principium enim*

^a In Vulg. ipsæque Hieron. versione propius ad Hebræum, *Pariter insipientes et fatui probabuntur*.

^b Vide quæ superius ad cap. Isai. 14 annotamus col. 41.

^c Valt. et Cisterc., *et Deus est rex*.

A sapientiæ timor Domini (*Prov.* ix, 10) : et de eo proficimus ad charitatem veram. *Tuum est*, inquit, *decus*. In veritate decor, in mendacio turpitudine : quamvis hæretici juxta sapientiam mundi, quæ de-structur, sibi sapientes esse videantur; tamen in omnibus regnis, quibus lacerant Ecclesiam, *nullus est similis tui*, dicente sermone divino : *Perdam sapientiam sapientium, et prudentiam prudentium reprobo* (1 Cor. i, 19). Simul sapientes et fatui sunt. Doctrina eorum pro qualitate ingenii, vel vilis est, et ligno comparatur, vel similis argento propter eloqui venustatem. *Afferitur de Tharsis*. Tharsis vel regio India est, ut Josephus, vel certe omne ^b pelagus Tharsis appellatur, et cæli habet similitudinem; et tamen involuta est verborum artificio, sive producta.

B Si enim voluerit decipere, non poterit. *Et aurum de Ophaz*. Septem nominibus apud Hebræos appellatur aurum, quorum unum *OPHAZ* (*אֹפָאז*) dicitur, quod nos dicere possumus *obryzum*, ut splendeat in superficie idolorum, quod intrinsecus lignum est villaque materiæ. Hyacintho operiuntur et purpura, ut superficie sui oculos decipiant, dum cælorum sibi colorem et regna caelestia pollicentur; et tamen opera sapientium sunt universa hæc, qui in sæculo sapientes putantur : cæterum apud Deum stulti sunt. *Dominus autem Deus noster, Deus verus est*. Ha ergo universa mendacia. *Et ipse Deus vivens : igitur illa mortua quæ finguntur*. ^c *Et ille rex sempiternus*. Hæreticorum umbræ ad tempus prævalent, sed longo tempore corrumpuntur. *Ab indignatione ejus 913 commovebitur terra* : hi qui terram habent opera, et terrena simulacra conflunt. *Et non sustinebunt gentes, nequaquam populus Domini, sed gentium multitudo, quæ Dei comminationem ferre non prævalent*.

(Vers. 11.) *Sic ergo dicatis diis : Dii qui caelos et terram non fecerunt, percont de terra et de his quæ sub caelo sunt. Falsi dii, et qui astificiose [Al. artificio] compositi sunt, ista dicenda sunt. Hi enim nec caelos fecerunt, nec terram.* ^d *Qui cooperatores sunt Christi, dii vocantur : et Domini, per doctrinam Ecclesiasticam, magna ex parte fabricantur domini*.

(Vers. 12 seqq.) *Qui facit (sive qui fecit) terram in fortitudine sua, præparat orbem in sapientia sua, et in prudentia sua extendit caelos. Ad vocem suam dat multitudinem aquarum in caelo, et elevat (sive educit) nebulas ab extremis terræ, fulgura in pluviam fecit, et educit ventum (sive ventos) de thesauris suis. Stultus factus est omnis homo a scientia sua, confusus est omnis artifex in sculptili : quoniam falsum est quod confavit, et non est spiritus in eis : vana sunt, et ^e opus risu dignum : in tempore visitationis suæ peribunt. Non est his similis pars Jacob. Qui enim formavit omnia, ipse est, et Israel virga hereditatis ejus,*

^d Idem mos., *Nec cooperatores sunt Christi, qui dii, etc.*

^e In duobus mos., *opera risu digna : temere autem penes Hebræos, operarii sui digna*.

Dominus exercituum nomen est illi. Qui facit terram A nit Deum, acceptrum est hæreditatis ejus. Cujus nomen Dominus Omnipotens est, sive Virtutum : hoc enim sonat, *Dominus exercituum* : quod in Hebraico scriptum est, *Dominus sabaoth*.

(Vers. 17, 18.) *Congrega de terra confusionem tuam, quæ habitas in obsidione; quia hæc dicit Dominus: Ecce ego longe projiciam habitatores terræ in hac vice, et tribulabo eos ut inveniantur. LXX: Congregavit de foris substantiam suam, quæ habitat in munitione. Quia hæc dicit Dominus: Ecce ego supplantabo habitatores terræ hujus, et tribulabo eos, ut inveniantur. Præcipitur Jerusalem, ut quidquid habet foris substantiæ, in urbeo munitissimam congreget, et longæ obsidioni paret alimenta. Se enim nequaquam ut prius de futuro, et longo tempore* B comminari : **915** sed jam de vicina captivitate, quæ jamjamque ventura sit. Congrega, inquit, et de foris et de terra, hoc est, de agris substantiam tuam, sive confusionem. Quidquid enim habes, confusione dignum est : quæ licet præpares hæc, super his Domini dicta cognosce. Ecce ego in hac vice, in isto tempore, projiciam, sive instar fundæ jaciam longe habitatores terræ hujus : pro quo LXX interpretati sunt *supplantabo et cadere faciam*. Pro quo verbo Hebraico^b *COLA* (כּוֹלָא), Aquila et Symmachus interpretati sunt *σποδοῖσιν*. Et est sensus : Instar fundæ cum omni impetu abjiciam, et sic eos obsideri faciam : sicut tribulabo et coangustabo, ut omnes in urbe reperiantur, et effugere nequeant malum.

(Vers. 19.) *Væ mihi super contritione mea, pessima plaga mea. LXX: Væ super contritione tua, pessima plaga tua. Juxta Hebraicum ipsa Jerusalem loquitur, quod vehementer afflicta sit, et plagam sustineat insanabilem. Juxta LXX vero Propheta loquitur ad Jerusalem, et plangit eam super contritione et plaga sui [Al. sua].*

Ego autem dixi, plane hæc infirmitas mea est (sive vulnus meum), et portabo illam (sive apprehendit me). Ipsa loquitur Jerusalem: quidquid patior, mea culpa patior: intelligo vulnus meum quod apprehendit me, sive iram Domini sustinebo, quoniam peccavi ei.

(Vers. 20.) *Tabernaculum meum^c vastatum est, omnes funiculi mei disrupti sunt (sive omnes pelles meæ conscissæ sunt), filii mei exierunt a me (sive oves meæ), et non sunt [Al. subsistunt]: non est qui extendat ultra tentorium meum (sive non est locus ultra tabernaculo meo) et qui erigat pelles meas. Subversionem urbis suæ tam^d facilem plangit Jerusalem, ut nequaquam muros et moenia funditus eruta, sed tabernaculi, atque tentorii ablationem putes. Tabernaculum, inquit, hæc est, habitatio mea, repente sublata est. Omnes funiculi mei disrupti sunt. Servat tabernaculi metaphoram, sive omnes pelles meæ conscissæ sunt. Filii mei exierunt a me, sive pecora mea,*

Dominus exercituum nomen est illi. Qui facit terram in fortitudine sua, Deus Pater est. Facit autem in fortitudine sua Domino Salvatore. Christus enim Dei virtus et Dei sapientia (I Cor. 1, 24). Qui ipse est et prudentia, in quo [Al. qua] extendit cælum. Ipse enim dixit et facta sunt, ipse mandavit et creata sunt (Psal. xxxii, 9); loquens ad Filium: *Facimus hominem ad imaginem et similitudinem nostram* (Gen. 1, 26). *Advocem suam dat multitudinem aquarum in cælo. Omnis enim doctrina Domini de cælestibus fuit, dicente David: Pluviam voluntariam segregabis Deus hæreditati tuæ et infirmata est, tu vero perfecisti eam. Et elevat, sive educit nebulas ab extremis terræ* (Psal. Lxvii, 10). Nebulæ, sive ubes quibus mandavit Deus ne pluerent super Israel imbrem (Isai. v), educuntur ab extremitatibus terræ, quarum una nebula loquebatur: *Puto enim nos Deus Apostolos ostendit novissimos tamquam morti destinatos, quia spectaculum facti sumus huic mundo, et Angelis, et hominibus* (I Cor. iv, 9). *Fulgura in pluviam fecit. Cum enim imber de cælo venerit doctrinarum, et arenia hominum corda satiarit, tunc coruscationes invenies, et clara fulgura sapientiæ. Et educit ventos de thesauris suis; in quibus 914 sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi. Stultus factus est omnis homo a scientia. Licet ille Paulus, licet Petrus, licet Moyses, et Abraham sapientes sint, ad comparisonem Dei cuncta eorum sapientia in nihilum deputabitur: unde et fatuum Dei sapientius est hominibus. Confusus est omnis artifex in sculptili, qui de suo corde simulacra conflavit: falsumque est, quod* C *conflavit. Sin autem stultus est omnis homo a scientia; stultum est omne falsumque quod fecit* (I Cor. 1). *Et non est spiritus in eis. Notandum quod et in isto capitulo, ventus et spiritus, uno apud Hebræos nomine appellentur* נֶשֶׁם (neshem); Spiritum autem sanctificationis vocat, qui in hæreticorum mentibus non potest inveniri. *Vana sunt et opus risu dignum. Quis enim non rideat cum hæreticorum simulacra perspexerit? Aut enim rustica sunt quæ dicuntur, et ligum est: aut pulchro sermone composita, et reperitur argentum; aut certe de proprio simulata sensu, et frustra auri imaginem polliceptur. In tempore visitationis suæ peribunt. Ad tempus valet hæresis, ut electi quique manifesti fiant, et probati sint. Cum autem visitatio Dei venerit, et oculus ejus* D *stulta perspexerit, omnia conticescunt* (I Cor. xi). *Non est similis his pars Jacob: eorum qui supplantavere Judæos, et quotidie destruunt hæreticos. Pars autem Sanctorum Deus est: de quo propheta dicit: Pars mea Dominus. Qui enim formavit omnia, ipse est* (Psal. Lxxii, 26): qui fecit omnia atque plasmavit, tam in animo, quam in corpore. *Et Israel virga hæreditatis ejus. Omnis qui directus in Deo est, vel sensu cer-*

^a Vatican. cum plerisque aliis Hieronymianæ versionis mss., ita ut non inveniantur, quam negandi particulam in Septuagintavirali quoque interpretatione replicat. Obstat vero sacri textus fides, tum aliorum codicum, et subnexa Hieronymi expositio,

coangustabo, ut omnes in urbe reperiantur, et effugere nequeant malum.

^b In mss. est Græcis litteris ΚΟΛΑ.

^c Cisterc. et Vatic., destitutum est.

^d Idem mss., tam felicem, quod nescio an verius.

quod a LXX additum, non stat juxta historiam. In longa enim obsidione quomodo oves et pecora auferri poterant de Jerusalem, quam etiam si fuissent, fames consumpsit? Et non, inquit, subsistunt, sive non sunt. Neque enim translati sunt in Chaldaeam: sed magna pars eorum interfecta penitusque deleta est. Non est qui extendat ultra tentorium **916** meum: non est qui me instauret, et murorum meorum jaciatur fundamenta, qui ad solum usque prostrati sunt.

(Vers. 21.) Quia stulte egerunt pastores, et Dominum non quaesierunt: propterea non intellexerunt, et omnis grex eorum dispersus est. Per translationem pastorum, atque ovium, principem culpa et dispersio populi describitur. Quia enim principes stulte egerunt, nec quaesierunt Dominum, quem toto debuerant corde perquirere: idcirco et mala venientia non viderunt, sive non intellexerunt Dominum, et omnis multitudo Jerusalem huc illucque dispersa est.

(Vers. 22.) Vox audientis, ecce venit, et commotio magna de terra Aquilonis: ut ponat civitates Juda in solitudinem, et habitaculum draconum (sive cubile struthionum). Et ut Symmachus interpretatus est, sirenarum: pro quo in Hebraico תַּנִּינִים (TANNIN) positum est. Verba Prophetæ: Ecce, inquit, sonitus et fremitus Babylonii venientis auditur, magnaque commotio, sive terræmotus de terra Aquilonis: ut omnes urbes Judææ, habitatoribus interfectis, redigat in solitudinem, et faciat pro hominibus dracones habitare, et cuncta animalia venenata, sive struthiones, quod et ipsa animal, solitudinis familiare est, et in desertis nascitur ac nutritur. Aut certe sirenas, monstra quædam et demonum phantasmata possumus intelligere. Hæc omnia quæ et præteritis et præsens sermo descripsit, ad persecutionis Ecclesiæ referamus tempora, quando tabernacula Domini subvertuntur, et omnis habitatio Ecclesiæ redigitur in solitudinem. Et ut ista universa veniant, culpa peccatorum est, qui stulte egerunt, et Dominum non quaesierunt, nec intellexerunt eum, et idcirco grex omnis dispersus est.

(Vers. 23.) Scio, Domine, quia non est [Al. sit] hominis via ejus: nec viri est, ut ambulet et dirigat gressus suos. Erubescant novi prædicatores, qui aiunt, unumquemque suo arbitrio regi: cum et hic Prophetæ dicat: Non est hominis via ejus (Psal. xxxvi, 23). Et David in lyrico canat carmine: A Domino gressus hominis dirigentur, et viam ejus volet nimis. Sive hic sensus est: quod a Babylonis sustinemus, non est eorum fortitudinis, sed nostri meriti, et indignationis tuæ.

(Vers. 24, 25.) Corripe me, Domine, verumtamen in iudicio, et non in furore tuo; ne forte ad nihilum **917** redigas me. Effunde indignationem tuam super

^a Dogma hoc erat Pelagianorum, cujus sensum, quamquam satis ex hoc loco percipitur, malim tamen ut rejicias ex Augustin. lib. de Gestis Pelagii, ipseve Hieronymo lib. in Dialogi.

^b Rectius ad Hebraicam exemplar Rabanus legit,

gentes, quas non cognoverunt te, et super provincias (sive generationes) quas nomen tuum non invocaverunt, quia ^b devoraverunt Jacob, et locum ejus consumpservunt, et decus ejus (vel pascua) dissipaverunt (sive ad solitudinem redegerunt). Hunc locum et in psalmo legimus: Domine, ne in furore tuo arguas me: neque in ira tua corripas me (Psal. vi, 1; xxxvii, 1). Et est sensus: Meremur quidem omnia quæ sustinemus, et multo meremur majora quam patimur. Verumtamen hoc obsecro, ut quasi pater me corripas, non quasi adversarius: ut me emendes quasi filium, et non punias quasi inimicum (Hebr. xii); castigas enim omnem filium quem recipis, et per omnem dolorem ac flagellum emendas Jerusalem. Hostes autem, qui non noverunt te, et provinciarum sive regionum, quæ non invocaverunt nomen tuum, nequaquam tamen debent sentire iudicium, sed indignationem (Psal. lxxvii). Tradidisti enim nos, ut emendaremur. Illi autem aggravaverunt jugum suum: seni non pepercerunt, et parvulos afflixerunt: comederunt nos, et penitus devoraverunt et in tantam solitudinem redegerunt Jerusalem, ut et publicarum et privatarum ædium omnia dissiparent, et populum tuum interficerent.

(Cap. XI. — Vers. 1-3.) Verbum quod factum est ad Jeremiam a Domino dicens: Audite verba pacti (sive testamenti) hujus, et loquimini ad viros Juda, et habitatores Jerusalem, et dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus Israel. Non quidem est positum in titulo, sub quo tempore, vel sub quo rege, et quoto anno ejus, hæc prophetia facta sit: sed intelligimus, vel priori prophetiæ et temporis hæc esse jungenda, vel certe post aliquod temporis intervallum prioris prophetiæ hunc Domini ad Prophetam factum esse sermonem. Notandum est autem, quod verbum אַרְבָּתָּא (ARBATTA), Aquila et Symmachus semper peccatum, LXX et Theodotio testamentum interpretati sunt. Proprie autem nunc ad Jerusalem et ad viros tribus Judææ sermo dirigitur,

(Vers. 4.) Maledictus vir qui non audierit verba pacti hujus, quod præcepti patribus vestris: in die, qua eduxi eos de terra Ægypti, de fornace ferrea, dicens: Audite vocem meam, et facite omnia quæ præcipio vobis, et eritis mihi in populum, et ego ero vobis in Dominum [Al. Deum]. Non propter generis privilegia, non propter circumcisionis injuriam **918**, et otium sabbati, sed propter obedientiam, et Deus efficitur populi Israel, et Israel populus ejus. Et hic quidem quasi ad servos loquitur, ut placeant Deo. In Evangelio vero Dominus ad discipulos: Vos, inquit, amici mei estis, si feceritis quæ ego præcipio vobis. Jam non dicam vos servos, quia servus nescit quid faciat Dominus ejus. Vos autem dixi amicos, quia omnia quæcumque audivi a Patre meo, nota feci vobis (Joan.

quia comederunt Jacob, et devoraverunt eum, et consumpservunt locum, et decus ejus, etc. Nobis unum licuit reponere ex mas., consumpservunt, pro quo erat antea contempserunt.

xv, 14 et 15). Cumque amici mei fuerint, de amicis A
transeant in filios: *Quotquot enim receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri (Joan. 1, 12)*. Unde amicis et filii præcipit: *Estote perfecti sicut et Pater vester perfectus est (Matth. v, 48)*; similitudinem imperans, non æqualitatem. Et tibi obedientia mandatorum est, hic similitudo Dei. Quotque ait: *In die, qua eduxi eos de terra Ægypti, de fornace ferrea*, dat nobis intelligentiam, quod caminus et fornax ferrea, atque succensa tribulationis et pœnæ significet magnitudinem, non aliquem locum pœnæ, ferri materia præparatum.

(Vers. 5.) *Ut suscitem juramentum, quod juravi patribus vestris, daturum me eis terram fluentem lacte et melle, sicut est dies hæc*. Patres videntur accipere, quando accipiunt filii; et Abrahæ promissio completur in posteris. Terram autem lacte et melle manantem, hyperbolice debemus accipere pro rerum omnium abundantia, ut est illud (*Virg. Eclog. III*):

Mella suant illis, ferat et rubus asper amomum.

Et iterum:

Et passim rivis currentia vina repressit.

Aut certe tropologice, terram lacte et melle manantem, Christi Ecclesiam sentiamus, in qua parvuli atque lactentes educantur per fidem, ut possimus solidum cibum capere.

Et respondi et dixi: Amen, Domine. Pro quo Septuaginta, *Fiat, Domine* (hoc enim amen significat) transtulerunt. Dixerat Dominus, juravi patribus vestris daturum me eis terram lacte et melle manantem, sicut rebus ipais hodie comprobatur (*Exod. III*). Propheta diligens populum suum, occupat vocem Domini, et cupit vera esse, et in perpetuum permanere quæ data sunt. Unde ait: Vere, Domine, impleti quod pollicitus es; sive fiat, Domine, hoc est semper maneat quod dedisti.

(Vers. 6.) *Et dixit Dominus ad me, vociferare (vel lege) omnia verba hæc in civitatibus Juda, et foris Jerusalem, dicens: Audite verba pacti* 919 *hujus et facite illa*. Clementissimus Deus frequenter futura prædicat, ut templum durus ad credendum animus molliatur. Prædicat autem tam in urbe Jerusalem, quam foris in agrò, et quorum commune discrimen est, eodem pœnitudo sit.

(Vers. 7, 8.) *Quia contestans contestatus sum patres vestros in die, qua eduxi eos de terra Ægypti, neque ad diem hanc. Mane consurgens [Vulg. surgens] contestatus sum, et dixi: Audite vocem meam; et non audierunt, nec inclinaverunt aurem suam, sed abierunt unusquisque in pravitate cordis sui mali, et induci super eos omnia verba pacti hujus, quod præcepi ut facerent*.^b Hæcque in Septuaginta non habetur, quod

que sequitur, et non fecerunt, ab eis positum est, et cum superioris capituli sine sociatum, in quo scriptum est: *audite verba pacti hujus, et facite illa; et non fecerunt*. Quis sit autem de mane consurgere, et Dei verba per Prophetas eis frequenter ingerere, et educere eos de Ægypto, et sæpius admonere et dicere: *audite vocem meam; et illos abiisse post pravitatem cordis sui, et postea eis reddere quæ merentur* et accipere, ante jam diximus.

(Vers. 9, 10.) *Et dixit Dominus ad me: Inventa est conjuratio in viris Juda, et in habitatoribus Jerusalem reversi sunt ad iniquitates patrum suorum, qui noluerunt audire verba mea. Et hi ergo abierunt: post deos alienos, ut servirent eis. Irritum fecerunt domus Israel, et domus Juda pactum meum, quod pepigi cum patribus eorum*. Pro conjuratione, quam nos juxta Symmachum interpretati sumus, Aquila et LXX et Theodotio *εὐδαιμονίαν* transtulerunt, quam nos *colligationem* possumus dicere. Unde et Athalia, cum in Templo sibi parari insidias deprehendisset, eodem verbo locuta est: *Conjuratio, conjuratio* (*IV Reg. XI, 14*). Proprie autem hoc verbo Scriptura abutitur, quando non subito fortuitoque peccato, sed paratis insidiis et conjuratione, tenditur ad delictum, et pari mente unoque studio id agunt, ut Dei mandata contemnant. Dicitque et patres et filios una mente parique sententia, neglecto Deo, idola veneratos, tam Israel videlicet, quam domum Juda, hoc est, tam decem tribus, quam duas, quarum imperium erat in Jerusalem, ut quorum in contemptu Dei unum studium fuit, par sit in sustinenda captivitate supplicium.

920 (Vers. 11, 12.) *Quamobrem hæc dicit Dominus: Ecce ego induco super eos mala, de quibus exire non poterunt, et clamabunt ad me, et non exaudiam eos. Et ibunt civitates Juda et habitatores Jerusalem, et clamabunt ad deos, quibus libant; et non salvabunt eos in tempore afflictionis eorum*. Non exaudit Deus in tempore necessitatis et angustiae: quia et illi audire vocem Domini noluerunt. Quod et Saul passus est. Cum enim Philisthiim agmina reformidans, verbum Domini non meruisset accipere, conversus est ad Pythonissam, ut ab idolis disceret, quod instantia orationis ac fletuum a Domino debuit extorquere (*I Reg. XXI*). Per quæ discimus, etiam si Dominus non exaudierit, nequaquam esse cessandum, nec confugiendum ad dæmones, qui cultores suos adjuvare non possunt; sed ad Domini auxilium qui cito iratus flectitur, et mutat sententiam, si et hi, quibus iratus fuerit, commutentur. Totum autem quod nunc dicitur, ad tribum Juda pertinet, et urbem Jerusalem, quibus instat captivitas.

(Vers. 13.) *Secundum enim numerum civitatum*

pere absque et copula.

^a Duo mss. ipsaque Hieron. versio inducam. Hebraice autem est *מִדְּ*. Et Græce *ἐκείνη*. Paulo post erat, *exaudiam vos*, pro eos, quod ex eadem mss. sacroque textu restituumus.

^b In aliquot mss., *plernusque dicitur*.

^a Duo mss., *qua dicta sunt*.

^b Ad fidem trium mss. et Rabani amovimus hinc verba, et non fecerunt, quæ continua serie in antea editis subdebantur contra S. Doctoris mentem, qui ea paulo post suo loco recitat, ut quæ sint a LXX interpretibus prætermittenda, uno obtutu intelligas.

Legendum est, inquit Victor., *quam merentur acci-*

tuarum erant dii tui Juda, et secundum numerum viarum Jerusalem posuisti [Al. posuisti] aras confusionis ^a ad libandum Baalim. Legamus Regum et Paralipomenon libros (IV Reg. XXI, II Paral. XXXIII), et invenimus Judam et Jerusalem multo quam Israel pejora fecisse, ut quot habebant urbes, tot haberent et idolorum species: et quot erant in urbe Jerusalem plateæ et viarum capita, tot haberent aras in confusionem suam, in quibus idolis Baalim victimas immolarent.

(Vers. 14.) Tu ergo noli orare pro populo hoc, et ne assumas pro eis laudem et orationem: quia non exaudiam in tempore clamoris eorum ad me, in tempore afflictionis eorum. Præcipitur Jeremiæ, ne velit pro eis Dominum deprecari, in quos jam est consummata sententia: ne videatur oratio ejus infirma, et propriis sceleribus non exaudiri. Noli, inquit, orare pro eis, nec laudem assumere, ut replicando veteris historiæ clementiam, qua eis semper misertus sum, et laudando, meam nitaris mutare sententiam. Etsi enim hoc feceris, non exaudiam eos, qui me necessitatis tempore rogare coguntur. Ex quibus discimus frustra aliquem rogare pro alio, cum ille non mereatur accipere, pro quo rogatur Deus.

(Vers. 15, 16.) Quid est, quod dilectus meus in domo **921** mea fecit scelera multa? Numquid carnes sanctas auferent a te malitias tuas, in quibus gloriata es? Olivam uberem, pulchram, fructiferam, speciosam vocavit Dominus nomen tuum: ad vocem loquelæ grandis exarsit ignis in ea, et combusta sunt fruteta ejus. Dilectum et amantis inum vocat populum Juda, qui in Templo ejus posuit, et veneratus est idola, et in eo se putat iram Dei placare, si multas hostias immolet, et gloriatur in sacrificiorum multitudine, quæ malitias peccatorum auferre non possunt. Comparat autem Jerusalem, sive omnem populum Judæorum, olivæ pulchra, atque fructifera, quæ exaltata per superbiam, nequaquam egit humiliter, nec intellexit Creatorem et dominatorem suum; sed elata per superbiam, et locuta granditer, Domini igne succensa est; ita ut comburerentur et redigerentur ad nihilum rami, sive fruteta ejus, id est, omnis populus adversariorum gladio deleteretur. Hic sensus et in alio loco est (Cap. II), videtur dicitur ad Jerusalem: Ego te plantavi vineam ^b frugiferam, omnem veram: quomodo conversa es in amaritudinem vitis aliena? Quando destruuntur maceris illius, et vastat eam aper de silva, et omnes bestiarum devorant fructus illius (Psal. LXXXVIII), dicimus istud capitulum principibus Ecclesiarum: Quid est quod dilectus meus in domo mea fecit scelera multa? Vel certe divitibus, qui cum aliena diripiant, et non auferant malitias cordis sui, putant se Dei clementiam mereri: Numquid carnes sanctas auferent a te malitias tuas, in quibus gloriata es? At nunc publice recitantur offerentium nomina, et redemptio peccatorum mutatur in laudem: nec

meminerunt viduæ illius in Evangelio, quæ in gazophylacium duo æra mittendo, omnium divitum vicis donaria (Marc. XII).

(Vers. 17.) Et Dominus exercituum, qui plantavit te, locutus est super te malum, pro malis domus Israel et domus Juda, quæ fecerunt sibi ad irritandum me, libantes Baalim. Olivam, inquit, uberem, pulchram, fructiferam vocavit te Dominus tuus, atque plantavit. Sed quia ad vocem loquelæ, grandis Dei in te flamma descendit, et consumpsit omnes ramos tuos, propterea qui te plantaverat, nunc locutus est super te malum: non iniquitate sententiæ, nec sabita pravitate sermonis; sed pro malis quæ fecerunt sibi domus Israel et domus Juda, et studiose egerunt libantes Baalim, ut me ad iracundiam provocarent. Cumque possit Deus facere quæ vult, reddit causas ne facere videatur injuste, **922** secundum illud, quod scriptum est: Ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas cum judicaris (Ps. L, 6).

(Vers. 18 seqq.) Tu autem, Domine, demonstrasti mihi, et cognovi: tu ostendisti mihi studia eorum, et ego quasi agnus mansuetus, qui portatur ad victimam, et non cognovi quia super me cogitaverunt consilia. Mittamus lignum in panem ejus, et conteramus [Vulg. eradamus] eum de terra viventium, et ne memoretur nomen ejus amplius. Tu autem, Domine sabaoth, qui judicas juste, et probas renes et cor: videam ultionem tuam ex eis: tibi cuius revelavi causam meam. Omnium Ecclesiarum iste est consensus, ut sub persona Jeremiæ, a Christo hæc dici intelligant, quod ei Pater monstraverit, quomodo cum oporteat loqui, et ostenderit illi studia Judæorum, et ipse, quasi agnus ductus ad victimam, non aperuerit os suum, et non cognoverit, subauditur peccatum; juxta illud quod ab apostolo dicitur: Qui cum non cognovisset peccatum, pro nobis peccatum factus est: et dixerint: Mittamus lignum in panem ejus, crucem videlicet in corpus Salvatoris. Ipse est enim qui ait: Ego sum panis, qui de celo descendi: et eradicemus, sive conteramus eum de terra viventium (Joan. VI, 51). Hoc enim scelus animo cogitaverunt, ut nomen ejus deleterent in perpetuum. Sed e contrario juxta assumpti corporis sacramentum loquitur filius ad Patrem, et imprecatur judicium ejus, dum laudat justitiam, et inspectorem renis et cordis invocat Deum, ut ipse reddat populo quod meretur, et dicit: Vidram ultionem tuam ex eis, eorum videlicet, qui in scelere perseverant, et non eorum, qui vertuntur [Al. convertuntur] ad penitentiam. De illis ait in croce: Pater, ignosce illis, quod enim faciunt nesciunt (Luc. XXIII, 34). Revelatque Patri et aperit causam suam: quia nullo suo merito, sed scelere populi crucifixus est, dicens: Ecce venit princeps mundi hujus, et invenit in me nihil (Joan. XIV, 30). Judæi et nostri judaizantes hæc ex persona Jeremiæ dici intelligunt: qui propter vaticinium futurorum, et in-

^a Idem ex Hebraico Vulgataque editione addidit iterum aras.

^b Vatic. vineam electam, et cum Gisterc. quoque me, omne semen verum: denique alienæ, pro aliena.

gruentia captivitatis mala, hæc eum a populo sustinuisse confirmant. Sed nescio quomodo possint approbare, crucifixum esse Jeremiam, cum hoc Scriptura non memoret: nisi forte cogitaverint, et non fecerint.

(Vers. 21 seqq.) *Propterea hæc dicit Dominus ad viros Anathoth qui quærent animam tuam, et dicunt: Non prophetabis in nomine Domini, et non morieris in manibus nostris. Propterea hæc dicit Dominus exercituum: Ecce ego visitabo super eos: juvenes morientur in gladio: filii eorum et filiae earum morientur in fame, et reliquiae non erunt ex die. Inducam enim malum super viros Anathoth, annum visitationis eorum.* Videtur hoc superiori sententiæ contraire, qua volumus [Al. volumus] approbare ex persona

^a Victor. ex Vulgata hic quoque rescribit eorum. Diversitas ex Hebræo Græcove textu non liquet.

LIBER TERTIUS.

923-924 ^a Lernæum anguem, fabulæ ferunt, multis ex medio capite pullulasse serpentibus: et Scyllam Siculi monstrum freti, facie quidem virginali, sed succiniam canibus, miserorum lacerare naufragia: juncto in eodem littore Sirenarum mortifero carmine, quæ ut vitaret Ulysses Homericus, clausisse aures dicitur, et malum inexasperabile, prudenti vitasse consilio. Hoc ego cum facere cuperem, et hæreticorum rabiem declinare [Al. declinarem], et juxta ^b Iemeniam, mihi canens et uelis, illudque propheticum revolverem: *Cum consisteret adversum me peccator, obmutui et siliu de bonis* (Ps. xxxviii, 2, 3), non est passus ^c diabolus me optata quiete contentum, Scripturarum sanctarum explanationi insistere, et hominibus linguæ meæ, Hebræorum, Græcorumque eruditionem tradere; sed id agit diebus et noctibus, et aperte, et per insidias, veris falsa miscendo, immo universa mendacia subdolo melle circumlineans, ut qui audit verborum dulcedinem, venena pectoris non formidet: pacem pollicetur, ut graviora bella exerceat: ridet, ut mordeat: manum offert, ut ex improvise simplicem interficiat Abner (II Reg. iii). Nimirum hoc illud est quod et Apostolus

A Christi dicta esse quæ dicta sunt, et non ex Jeremiæ, qui proprie habitabat in viculo Anathoth, qui ab Jerosolymis tribus distat millibus. Sed si intellexerimus etymologiam oppidi *ΑΝΑΘΟΘΗ* (*ΑΝΑΘΗ*), quod interpretatur *obedientia*, liquido monstrabitur **924** viros Anathoth, qui quondam Domini præceptis obtemperarunt, omnes dici Judæos, et maxime habitatores urbis Jerusalem, in quos extrema venit sententia: ut obsidionis malis, gladio, fame, et peste interirent. Ut autem nos omni interpretationis molestia liberemur, illam sequamur regulam: Quod omnes Prophetæ in typum Domini Salvatoris pleraque gesserint, et quidquid juxta præsens tempus completum sit in Jeremia, hoc in futurum de Domino prophetari.

B loquebatur: *Non enim ejus^d ignoramus astutias* (II Cor. ii, 14). Hic tacet, alibi criminatur: mittit in universum orbem epistolas biblicas prius ariferas, nunc maledicas, et patientiam nostram de [Al. in] Christi humillitate venientem, malæ conscientie signum interpretatur. Ipsoque mutus latrat per ^e Albinum canem, grandem et corpulentum, et qui calcibus magis possit savire, quam dentibus. Habet enim progeniem Scoticæ gentis, de Britannorum vicinia: qui juxta fabulas Poetarum inatrat Cerberi spiritali percussendus est clava, ut æterno cum suo magistro ^f Plutone silentio conticescat. Verum hoc alias. Nunc in Jeremiam tertium aggrediar libram, in quo conabor, frater Eusebi, latissimos explanationis campos angusta Commentariorum semita coarctare.

(Caput XII. — Vers. 1 seqq.) **925** *Justus quidem es tu, Domine, si disputem tecum (sive quia satisfactionem tibi): verumtamen judicia loquar ad te. Quid est quod via impiorum prosperatur, bene est omnibus qui prævaricantur et inique agunt? plantasti eos et radicem miscrunt, proficiunt (sive generaverunt filios, et faciunt fructum): prope es tu ori eorum, et longe a*

^a *Lernæum anguem.* Lerne lacus est in agro Argivo Herculis labore notissimus; nam in eo Hydram Lernæam fertur interemisse, vicinæ regioni adeo infestam, ut locum fecerit proverbio, *Lerna malorum.* Hunc igitur Lernæum anguem indicat his verbis Hieronymus. MARTIAN.

^b Duo mss., *juxta Manium Poetæ.* Notissimum vero est Antigeneidis Tibicinæ effatum ad Ismenium discipulum, *Mihi cane et musis,* quod non semel alibi Hieron. sibi aptat. Vid. Cicero in Bruto, Plutarch. in Pericle, Val. Max. lib. iii, cap. 7, etc. Sane et *Musia pro meis* Vlc. or hic legit prout dictum erat Ismenie, sed m. s. non suffragantur.

^c Pelagium, et Cælestium hoc nomine denotari contendunt Baronius, nosterque Norisius. Secus Paginus de Rufino, et Pelagio vult dici.

^d Modolaudati mss. *ignoratis.* Porro verbis præcipue, *hic tacet,* Rufinum designari autumo, qui jam fato functus esset. Inferior quoque orationis con-

textus commode de Rufini morte intelligitur.

^e Rescripsimus *Albinum*, pro quo Vulgati hactenus *Alpinum* legerant. Illud vero præfert ms. Corbei. quem Benedictini S. Augustini Editores laudant in Appendice altera tom. X, sicque antea restituumdem Garnerius conjecerat sane quam erudite. Pelagium quippe suggillat hoc nomine, qui gente Scotus erat, sive de *Albion*, aut *Albin*, qui appellatione patriam suam veteres Scoti donabant, sicut invenire est apud Auctorem libri *de Mundo*, qui Aristoteli ascribitur. Quæ etiam subsequuntur verba, *grandem, corpulentum,* etc., optime Pelagio quadrant, quem Paulus Orosius vocat hominem *largis humeris, crasso collo, et prægrandi vultu*: et Hieronymos in primo contra Pelagianos Dialogo humeros in eo Milonia risui vertit.

^f Duo mss. et Cistere. quidem secunda manu, *Platone* præferant pro *Plutone.*

rentibus eorum. Contra omnes quidem inique agentes A ista disputatio est, et septuagesimi secundi psalmi breviter sententia comprehenditur, in qua Propheta ait: *Quam bonus Deus Israel, his qui recto sunt corde! Mei autem pens moiti sunt pedes, pens effusi sunt gressus mei: quia zelavi^a in peccatoribus pacem peccatorum videns, etc.* (Psal. LXXII, 1, 2). Sed proprie contra hæreticos dicitur, qui cum sint impij, via eorum prosperatur; generantque filios eos quos in hæresi deceperunt: et prævaricantur, et inique agunt, ita ut Ecclesiam spolient, et dum in pravitate sententiæ perseverant, jactant se a Deo esse plautatos, et radicem misisse, generasse filios et attulisse fructum: qui cum Christi nomen sæpius replicent, habitantorem suum non habent Deum, juxta illud Isaïæ: *Populus hic labiis me honorat: cor autem ejus [Al. eorum] longe est a me* (Isai. XLIX, 13).

(Vers. 3.) *Et tu, Domine, nosti me: vidisti me, et probasti cor meum tecum.* ^b *Congrega eos quasi gregem ad victimam, et sanctifica eos in die occisionis.* Nullum, inquit, scandalum est quod impli, sive omnes hæretici pro tempore floreat: Tu, enim, Domine, nosti me, et vidisti me, et probasti cor meum tecum. Quem ita novit Pater Deus quomodo Filium suum? Nemo enim cognoscit Filium nisi Pater: et nemo cognoscit Patrem, nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare (Matth. XI, 17). Licet, inquit, proficiant, licet filios generent, et faciant fructum hæretici, et prope sis tu ori eorum, et longe a rentibus eorum, id est, conscientia: tamen non parva est consolatio, quod quasi pecora saginantur ad victimam. Congrega eos in urbem Jerusalem, sive in sua conciliabula: ut **320** quasi victimæ eandantur in mortem, et tunc sanctificentur, cum Ecclesiastico fuerint mucrone jugulati: interfectio enim hæreticorum, salus eorum est qui decepti fuerant.

(Vers. 4.) *Usquequo lugebit terra, et herba omnis regionis siccabitur propter malitiam habitantium in ea? Consumptum est animal et volucre, quoniam dixerunt: Non videbit novissima nostra (sive Non videbit Deus vias nostras).* Quidquid in mundo vel bonorum accedit, vel malorum, non absque providentia et fortuito casu accedit, sed judicio Dei. Terra nunc sterilis est, herba siccatur. Vis nosse rationem? Malitiæ habitatorum ejus hoc faciunt: ita ut animalia super terram, et volatilia cæli consumantur, quia in usus hominum hæc create sunt omnia: qui in tantam consurrexere blasphemiam, ut dicerent Deum ignorare vias suas, et nescire quid unusquisque passurus sit. Quod autem dicit, *usquequo*, illud significat, permanere iram Dei, ^c quia animus peccantium non floctebatur ad pœnitentiam.

(Vers. 5.) *Si cum peditibus currens laborasti, quo-*

modo contendere poteris cum equis? Si in terra pacis confusa es, quid facies in superbia (sive fremitu) Jordanis? Si, inquit, te crebra vicinarum gentium captivitas fatigavit, Moabitarum et Ammonitarum, Philistiim et Idumæorum: quid facies ad longam captivitatem, ^d quæ te Chaldæam usque ductura est? Et comparat peditibus equitibus, quia revera et juxta historiam, omnis Persis, et universa Chaldæa, et regionum illarum exercitus gaudet equitate. Istæ autem gentes, quas supra memoravi, propter difficultatem locorum, non tam pugne aptæ sunt, quam latrocinio. Servatque metaphoram et dicit: Si cum peditibus currens lassitudine defecti, quid facies si equis cursum tuum volueris cœquare? Et si in terra tua aliquam habuisti fiduciam, quid ætura es, cum B Jordanem transieris, et illius gurgites sustinueris.

(Vers. 6.) **327** *Nam et fratres tui et domus patris tui etiam ipsi pugnaverunt adversum te, et clamaverunt post te plena voce: ne credas eis cum locuti fuerint tibi bona.* In tantum, inquit, gravissimis Jordanis operieris fluctibus, et equitum te [Al. eum equitatu] de longe vententium multitudo vastabit, ut fratres quoque tui Idumæi, et domus patris tui, qui de Lot stirpe nati sunt, Moab et Ammon, etiam ipsi tempore necessitatis et angustie dimicent contra te, et insultent tibi (Genes. XII). Unde cave ne vells eis credere, et spem habere consanguinitatis, per quam majori in te quam hostes odio desæviant. Potest hoc et de Salvatore accipi, quod fratres ejus, et domus patris ejus pugnaverint contra eum, et clamaverint plena voce dicentes: *Crucifige, crucifige eum: non habemus regem nisi Cæsarem* (Joan. XIX, 15).

(Vers. 7, 8.) *Reliqui domum meam, dimisi hereditatem meam: dedit dilectam animam meam in manum inimicorum ejus. Facta est mihi hereditas mea quasi leo in silva: dedit contra me vocem, ideo odivi eam.* Qui in Evangelio locutus est: *Surgite, abeuntes hinc* (Joan. XIV, 31). Et iterum: *Relinquetur vobis domus vestra deserta* (Luc. XIII, 35), hic [Al. hinc] etiam in Propheta eadem comminatur; et quod facturus est, fecisse se dicit. Hereditas enim Domini, Israel, et funiculus hereditatis ejus. Quod autem ait: *Dedit dilectam animam meam in manum inimicorum ejus*, illud est, *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo resumendi illam* (Joan. X, 18). Facta est autem hereditas quondam Domini populus Judæorum contra eum quasi leo in silva: quando pari adversus illum in passione voce clamavit. Et quia dedit contra eum vocem suam: ideo eam odio habuit, et abiecit, et quæ quondam fuit dilecta atque charissima, nunc appellatur odiosa.

(Vers. 9.) *Numquid avis discolor hereditas mea mihi? numquid avis tincta per totum? ^e venite, congre-*

^a Victorius super iniquos pro in peccatoribus ex Græco et Mediceo ms.

^b Sic in mss. Rabano, ipsaque est Hieronymiana versione. Antea erat congregabo: et in Hebraico quoque est צבתי.

^c Antea erat quæ: estque in aliis libris mutetur,

pro floctebatur.

^d Vatic. et Cisterc., qua Chaldæam usque ducenda est.

^e Ex Hebræo צבתי et Vulgata edit. sapphet Victorius contra eam venite.

gamini omnes bestiae terrae: properate ad devorandum. LXX: *Numquid spelunca hyanae hereditas mea mihi? an spelunca in circuitu ejus super eam? Pergite, congregatis omnibus bestiis agri: et veniant et comedant eam.* Avem discolorum, ^a tinctamque per totum juxta litteram pavum vocat. Tantam, inquit, habuit pulchritudinem Israel, et tantis fuit Jerusalem distincta virtutibus, ut nihil esset ^b bonorum, quod non carneretur in ea. Quia igitur mihi facta est hereditas quondam mea, id est, populus Israel quasi leo in silva, et dedit contra me vocem suam, et eam omni odio detestatus sum: idcirco venite et congregamini contra eam omnes bestiae terrae, diversarum gentium multitudo, et devorate eam quae suum Dominum non cognovit. Sin autem, ut Septuaginta et alii interpretes transtulerunt, legatur: *Numquid spelunca hyanae hereditas mea mihi, referamus ad immunditiam nocturnae bestiae, quae vivit cadaveribus mortuorum, et de sepulcris solet effodere corpora, nihilque est immunditiae qua non vescatur.* Talis est Israel offendens Dominum suum, et omnium bestiarum morsibus traditus.

(Vers. 10.) *Pastores multi demoliti sunt (sive diruperunt) [Al. corruerunt] vineam meam, conculcaverunt (sive polluerunt) partem meam: dederunt portionem meam desiderabilem in desertum solitudinis (sive inviam). Posuerunt eam (sive posita est) in dissipationem* ^b. Audiant haec qui principes volunt esse populorum, quod non solum pro se, sed et pro commissis sibi gregibus redditori sunt rationem in die judicii. Propter illos enim pars Domini conculcatur, atque polluitur, ut ubi quondam erat hospitium, ibi sit habitaculum bestiarum. Alii vero non praepositos plebis et Sacerdotes, sed hostium intelligunt principes, qui Jerusalem, id est, vineam Domini dissiparunt.

(Vers. 11, 12.) *Luxitque super me: desolata est omnis terra, quia nullus est qui recogitet corde. Super omnes vias deserti venerunt vastatores, quia gladius Domini devoravit ab extremo terrae usque ad extremum ejus: non est pax universae carni.* LXX: *Propterea dissipatione dissipata est terra, et reliqua.* Ille quod posuimus, *luxitque super me*, juxta Hebraicum priori versiculo copulatur, ut sit sensus: *Posuerunt eam in dissipationem*, hoc est, hereditatem meam: *Luxitque super me*, meo auxilio destituta. Juxta LXX vero loquitur Deus, quod propter illum

terra sit dissipata et redacta in solitudinem, quia nullus sit qui corde recogitet, nec ulla pax universae carni. ^c Neque enim pacem Dei potest recipere. *Sapientia enim carnis* ^d *inimica est Deo; et qui in carne sunt, Deo placere non possunt.* Porro juxta Hebraicum, ideo Judaea omnis est desolata, quia nullus est, qui corde recogitet Deum, nec residuus, qui possit evadere. Per omnes enim vias solitudinis venerunt vastatores, id est, hostilis exercitus, et gladius Domini devoravit a termino usque ad terminum; nec requies ulla fuit de urbe fugientibus. Unde dicitur: *Non est pax universae carni.*

(Vers. 13.) *Seminaverunt triticum, et spinas messuerunt: hereditatem acceperunt, et non eis proderit.* LXX: *Seminastis triticum, et spinas messulistis: clerici eorum non proderunt eis.* Meliora, inquit, exspectaverunt, et venerunt pessima: sperabant prospera, et adversa perpassi sunt: acceperunt a Domino rerum omnium abundantiam, quae eis non proderit. Juxta Septuaginta vero, omnes haeretici quasi triticum seminant, et spinas metunt, exspectante Domino, ut facerent fructum, et non fecerunt judicium, sed clamorem. Dicitur autem hoc et Ecclesiasticis, qui verba Domini, et doctrinam ejus mala conversatione disperdunt. De quibus infertur: *Clerici eorum non proderunt eis.* Quid enim eos juvare poterit episcopi nomen et presbyteri, vel reliquus ordo Ecclesiasticus, cum magis graventur dignitatibus suis, et potentes potenter tormenta patiantur; et quando eis plus creditum fuerit, tanto plus requiratur ab eis (Sap. vi).

(Vers. 14, 15.) *Confundemini a fructibus (sive a gloriations vestra) propter iram furoris Domini (sive ab opprobrio in conspectu Domini). Haec dicit Dominus adversum omnes vicinos meos pessimos, qui tangunt hereditatem quam distribui populo meo Israel: Ecce ego evellam eos de terra sua et domum Juda evellam (sive ejiciam) de medio eorum. Et cum evulsero eos, convertar (sive revertar) et miserebor eorum, et reducam eos (sive habitare faciam) virum in hereditate sua, et virum in terra sua.* Dicitur ad eos, quibus cleri sui et Ecclesiastici ordo non proderit, ut confundantur a gloriations sua et ab opprobrio coram Domino. Quodque infert: *adversum omnes vicinos meos pessimos*, juxta litteram, vicini Terrae sanctae Idumaei sunt, Philisthiim, Moab, et Ammon: Juxta tropologiam vero, omnes haeretici, qui sub nomine

^a Obtinebat antea tectamque, quod mss. castigant.

^b Adiunt duo mss. Cisterc. et Vatic. subsequentis versiculi pericopen, *Luxitque super me*, sive perit: quam quidem et priora subnexae expositionis verba videntur attingere.

^c Tota quae hinc subsequitur ad finem usque hujus sectionis, duodecim fere versuum, lacinia deest in haecenas vulgatis libris. Quae nempe sollemnis est codicum exscriptoribus hallucinatio, cum bis eadem recurrunt verba, ut fallente oculo, quae intermedia sunt praetermittant, hoc quoque contigit loco, qui statim ab illodem, in quae desinit verbis, *pax universae carni*, inchoantur. Locumam supplent antiquissimi libri, praeter Cisterciensem, et Vaticanum, quibus

continenter utimur, duo item Vaticani numeris 323 et 324 praenotati, alique nonnulli in aliis Italiae bibliothecis, quos ad hunc modo locum consulimus. Legit praeterea totidem plane verbis in suo exemplari Rabanus, ipsaque verborum series contextusque orationis manifeste produnt e Hieronymi calamo proficisci. Sed praeter laciniam loci quam suffecimus nos satis longam, subdit Victorius continua serie haec quoque verba: *neque enim pacem Dei potest Caro recipere. Sapientia enim carnis inimica est Deo, et qui in carne sunt, Deo placere non possunt; quae quidem in nullo e nostris mss. invenimus.*

Christi censentur, et vicini magis sunt, quam habitatores Terræ sanctæ, qui tangunt hæreditatem Dei, et devastant eam: diciturque de eis quod auferantur de medio terræ; et domus Juda tollatur de medio eorum. Qui **930** cum evulsi fuerint, et de hæreticorum faucibus liberati, consequentur misericordiam Dei, et reducentur in hæreditatem et in terram suam.

(Vers. 16, 17.) *Et erit, et eruditi didicerint vias populi mei, et iurent in nomine meo, vivit Dominus: sicut docuerunt populum meum jurare in Baal, edificabuntur in medio populi mei. Quod si non audierint, evellam gentem illam evulsione et perditione, dicit Dominus.* Si translati de hæresi in Ecclesiam, didicerint vias populi Dei, et iuraverint in nomine Domini, et non in nomine idolorum, quæ de suo corde fluxerunt, edificabuntur a Domino, et erunt pars populi eius. Quod si translati in Ecclesiam, perversorum dogmatum reliquias tenerint, et non audierint verba Domini, evellatur gens illa de medio populi Dei, evulsione et perditione perpetua: ut nequaquam eis ullus locus penitentis relinquatur. Hæc quotidie cernimus, et rebus probamus, quod ideo hæretici fidei simulant veritatem, ut simplices quosque decipiant, et non ipsi convertantur ad fidem, sed fideles trahant ad infidelitatem.

(Cap. XIII. — Vers. 1 seqq.) *Hæc dicit Dominus ad me: Vade et posside tibi lumbare (sive cinctorium) lineum, et pones illud super lumbos tuos, et in aquam non inferes illud (sive per aquam non transibit [Al. transiit]). Et possides lumbare iuxta verbum Domini, et posui circa lumbos meos. Et factus est sermo Domini ad me secundo, dicens: Tolle lumbare (sive cinctorium) quod possedisti, quod est circa lumbos tuos, et surgens vade ad Euphratem, et absconde tibi illud in foramine petrae. Et abiit, et abscondi illud in Euphrate, sicut præceperat mihi Dominus. Et factum est post dies plurimos, dicit Dominus ad me: Surge et vade ad Euphratem, et tolle inde lumbare (sive cinctorium) quod præcepi tibi, ut absconderes illud ibi. Et abiit ad Euphratem, et fodi, et tuli lumbare de loco ubi absconderam illud, et ecce computruerat lumbare (sive cinctorium) ita ut nullo usui aptum esset. Et factum est verbum Domini ad me, dicens: Hæc dicit Dominus: Sic putrescere faciam superbiam (sive injuriam) Juda, et superbiam Jerusalem multam, et populum istum pessimum, qui nolunt audire verba mea, et ambulant in pravitate (sive in directione) cordis sui ^a pessimi: abieruntque post deos alienos, et servirent eis, et adorarent eos: et erunt sicut lumbare istud, quod nullo usui aptum est. Sicut enim adhæret lumbare ad lumbos viri: sic agglutinavi mihi omnem domum Israel, et omnem domum Juda, dicit Dominus, ut esset mihi in populum, et **931** in nomen et in laudem, et in gloriam, et non audierunt. Cinctorium, sive lumbare, quod Dei renibus jungitur, po-*

A pulus Israel est, qui in lini similitudinem assumptus de terra, et illotus, nec mollitudinem habuit, nec candorem, et tamen per illius misericordiam adhæsit Deo. Cumque peccasset, rationale quippe est hujusmodi linum atque lumbare, ductus est trans Euphratem, id est, in Assyrios, et ibi absconditus, hoc est, multitudine [Al. magnitudine] magnarum et innumerabilium gentium quodammodo absorptus, et nihil reputatus. Post multam autem tempus, ipse Propheta in typum Dei liberat populum de captivitate. Qui nihilominus et post reditum, Dei præcepta non fecit; sed secutus deos alienos, ad extremum etiam in Dei Filium misit manus, et æterna perditione contabuit. Omnis quoque vir sanctus lumbare Dei est, qui assumptus de terra et de terra ^b limo, Dei consortio copulatur, et quodammodo quæ in Ecclesia ejus videtur obsecra, majori diligentia operit, atque circumdat, ne gentilium et hæreticorum moribus pateant. Quod lumbare si aquam tetigerit, et Euphratis fluentia transierit, ita ut Assyriæ regionis humoribus imbuatur, perdit pristinam fortitudinem, et computrescit, atque dissolvitur. Et quamvis in usum Dei redeat, tamen pristinam pulchritudinem habere non potest, non duritia Dei, sed suo vitio: quia nolunt audire verba ejus, et ambulant in pravitate cordis sui, sive quod sibi rectum videtur, hoc faciunt. Sed et ipse sermo divinus cur hanc posuerit similitudinem, exponit dicens: *Sicut enim adhæret lumbare ad lumbos hominis: sic agglutinavi et adhærere mihi feci omnem domum Israel, et omnem domum Juda, decem fidelicet et duas tribus, ut essent mihi in populum nominatum et in laudem, et in gloriam; et pro his omnibus non audierunt me, sed sua vitia sunt secuti. Caveat ergo qui potest dicere: Mihi autem adhærere Deo bonum est (Psal. LXXII, 28), ne forte per negligentiam ab illius renibus separaretur, et transeat Euphratem, et detur in potentatem regis Assyrii, et nequaquam in solidissima petra, sed in foramine petrae corruptæ, atque vitiatæ, hoc est, hæreticorum sordibus et vitiiis occupetur, et in tantam veniat putredinem, ut in usum et in cinctorium Domini ultra redire non possit.*

(Vers. 12 seqq.) *Dices ergo ad eos (sive ad populum) sermonem istum. Hæc dicit Dominus Deus Israel: Omnis laguncula (sive uter) implebitur [Al. impletur] vino **932**. Et dicent ad te: Numquid ignoramus quod omnis laguncula (sive uter) impletur [Vulg. implebitur] vino? Et dices ad eos: Hæc dicit Dominus: Ecce ego implebo omnes habitatores terræ hujus, et reges qui sedent de stirpe (sive filios) David super thronum ejus, et sacerdotes et prophetas et omnes habitatores Jerusalem ebrietate: et dispergam eos, virum a fratre suo, et patres et filios pariter, ait Dominus: Non parcam (sive non desiderabo) et non concedam, neque miserabor, ut non disperdam eos. Ver-*

^a Additum pessimi, neque in Hebræo est, neque in Hieronymiana versione.

^b Suspiciatur Victor. legendum limo, quod de limo lumbari sermo sit.

hum Hebraicum *NEBEL* (נֶבֶל); Aquilæ primæ editio, *lagunculam*; secunda ipsum *nebel*; Symmachus, *craterem*; LXX, *utrem*; Theodotio, *vas*, interpretati sumi: quod omne non oleo, non aqua, non melle, non lacte, non alia qualibet materia liquentis elementi, sed vino, et ebrietate completur: ostendens, nos vas esse fragile juxta Apostolum dicentem: *Habemus thesaurum istum in vasis fictilibus* (II Cor. iv, 7); nec posse fieri, ut non illud impleatur in nobis quod scriptum est: *Non enim habitat in carne mea bonum*. Et iterum: *Non enim quod volo bonum, hoc facio: sed quod nolo malum, hoc operor* (Rom. vii, 18). Ac deinde: *Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus* (Ibid., 19)? Ilac autem ebrietate, qua obliviscimur præceptorum Dei, et vitiis atque peccatis omnis impletur humana conditio, dicente Propheta: *Non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens* (Psal. cxlii, 2), non ad comparisonem Dei (ut veteres et novi hæretici volunt, et patroni hæreticorum), sed ad scientiam ejus: *Homo enim videt in facie, Deus in corde* (I Reg. xvi, 7); et quod nobis interdum mundum videtur, illius oculis sordidum deprehenditur: non solum vulgus ignobile vilisque plebecula, sed reges Ecclesiarum de stirpe, sive filii David, qui sedent resupini erectaque cervice, et protento aqualiculo super thronum ejus. Sacerdotes quoque ipsi, secundum in ecclesiastico honore gradus, et prophetæ, qui videntur habere scientiam Scriptorum, et omnes habitatores Jerusalem, pro varietate peccatorum complentur: sive Juda, ut addidere Septuaginta. Cumque ebrii fuerint, disperguntur a societate sui, patresque a filiis et filii a patribus separantur, ut diversis polluantur hæresibus, et sub Christi nomine inter se digladiantur, et dimicent contra matrem suam, quæ eos genuit, Ecclesiam. Unde dicit: *Non desiderabo eos*; sed odio habeo sempiternum: *non parcam, et non concedam, neque miserabor*: non crudelitate sententiæ, sed veritate judicii. Qui enim meos populos trucidarunt, ipsi in æternum peribunt. Potest hoc et juxta historiam 933 simpliciter accipi, quod reges, sacerdotes, et prophetæ, et omnis populus Jerusalem inebriandus sit calice Babylonio, et captivitatis obruendus malis.

(Vers. 15.) *Audite e: auribus percipite: Nolite elevari, quia Dominus locutus est*. Quia supra dixerat: *omnis uter implebitur vino*: ita ut reges quoque, et sacerdotes, et prophetæ, et omnes habitatores Jerusalem impleantur ebrietate, propterea jungit et dicit: *Audite et auribus percipite*, tam extrinsecus, quam intrinsecus, tam mente, quam corpore; et nolite elevari per superbiam, cogitantes fragilitatem vestram, et quod nullus sit, qui pro qualitate peccati hac ebrietate careat. Unde disperditur, atque

A corrumpitur, et Dei misericordia indignus est, elevans se adversus eum per superbiam.

(Vers. 16, 17.) *Date Domino Deo vestro* [Al. nostro] *gloriam, antequam contenebrescat, et antequam offendant pedes vestri ad montes caliginosos* (sive tenebrosos). *Expectabitis lucem, et ibi umbra mortis, et ponentur in tenebris* ^a (sive juxta Hebraicum, et ponet eam in umbram mortis, et in caliginem). *Quod si non audieritis, in abscondito plorabit anima vestra* [Vulg. mea] *a facie superbiæ* (sive injuriæ). Eos quibus dixerat sermo divinus: *Audite et auribus percipite, et nolite elevari*, nunc provocat ad pœnitentiam, ut priusquam ducantur Babylonem, et offendant pedes eorum ad montes caliginosos, sive tenebrosos, dent gloriam Deo. Unde et peccatoribus sæpe dicitur: *Date gloriam Deo* (Psal. lxxvii, 35). Quod autem Babylon, et omnis regio Chaldæorum, montes caliginosi, sive tenebrosi, appellentur, in principio Visionis Isaiæ contra Babylonem legimus, ubi scriptum est: *Super montem caliginosum levate signum* (Isai xiii, 2), quod Hebraice dicitur נֶשְׁפָּה (נֶשְׁפָּה). Hoc itaque præcepit, ut antequam ducantur in captivitatem, et servitutis mala sentiant, agent pœnitentiam. Cumque expectent lucem, sessuri sint in tenebris. Sin autem, inquit, me audire nolueritis in abscondito [Al. abscondite], juxta Aquilam, in tenebris, plorabit anima vestra, sive juxta Septuaginta, a facie superbiæ; ut ne gemitus quidem et ploratus liber sit, ne victorum offendantur oculi. Possumus autem et sic locum istum interpretari: Salvator loquitur: *Operamini dum dies est: veniet nox quando nullus ultra potest operari* (Joan. vi, 27). De hoc tempore et Isaiæ vaticinium est: *Stellæ enim cæli et Orion, et omnis ornatus cæli lucem non dabunt, et tenebrabuntur cæto sole, et 934 luna non dabit lucem* (Isai. 13, 10). Sophonias quoque in eadem verba consentit, dicens: *Dies tribulationis et angustiae: dies miserie, et perditionis: dies tenebrarum et turbis: dies nubis et caliginis* (Sophon. i, 15). Prius ergo quam judicii tempus adveniat, et offendant pedes nostri ad montes tenebrosos, adversarias scilicet fortitudines, quæ tormentis et cruciatibus præpositæ sunt, agamus pœnitentiam, ne expectantes lucem, noctis tenebris involvamus; sciamusque, nisi hoc fecerimus, ploraturam animam, vel Dei, vel Prophetæ, a facie nostræ superbiæ, Dei verba audire nolentium: unde et ipse Propheta dicit:

Plorans plorabit Jerusalem (sive plorans plorabit et deducet oculus meus lacrymam): *quia captus est grex Domini* (sive ^b *doloremque meum tacitis gemitibus dissimulare non possum*). Omnis autem causa cruciatuum est, quod captus sit grex Domini. Dicamus Judæis et nostris judaizantibus, qui simplicem tantum et occidentem sequuntur historiam, nisi au-

^a Cum quæ juxta Hebraicum est interpretatio, Hieronymi ea sit, quæ autem Hieronymi est continuo septuagintaviralem præcedat, Victorius, vocibus sive juxta Hebraicum expunctis, locum hunc ita ex ingenio digessit: *Expectabitis lucem, et ponet eam*

in umbram mortis et in caliginem: Sive, et ibi umbra mortis, et ponentur in tenebris.

^b Hanc alteram interpretationem, Sive doloremque meum, etc., quod in nullo sacro codice invenit, quasi temere intrusum glossema Victorius eiecit.

dieritis abscondite, hoc est, in mysterio, sive in tenebris, quas posuit Deus latibulum suum (Psal. xvii), et juxta Salomonem, ut intelligant parabolam et tenebrosam sermonem, plerumque anima Prophetæ, sive ipsorum a facie superbia, dum per contumaciam resistunt Deo. Unde et stotus erit jugis lacrymæque perpetuæ: eo quod a vero Nabuchodonosor captus sit grex Domini atque corruptus.

(Vers. 18, 19.) *Dic regi et dominatrici (sive dicite regi et potentibus): Humiliamini, sedete, quoniam descendit (sive sublata est) de capite vestro corona gloriæ vestræ. Civitates Austri clausæ sunt, et non est qui aperiat. Translata est omnis Judæa (sive translatus est omnis Juda) transmigratione (sive captivitate) perfecta.* Prophetæ præcipitur, ut loquatur regi Jeconisæ et matri ejus, quam dominam et dominatricem, sive reginam appellat, ut humilientur et in pulvere sedeant: perdidisse enim eos regiam dignitatem, et regi tradendos Babylonio. Civitates Austri clausæ sunt, id est, tribus Judææ et Jerusalem, quæ juxta solitudinem ad Austrum versa est, et non est qui aperiat obsidione circumdatas. *Translata est omnis Judæa, sive omnis Juda transmigratione perfecta: sive recepit quod merebatur, et completum est in ea, ut Septuaginta transtulerunt. Delirat in hoc loco, qui regem, Christum, et potentes, Angelos, vel Apostolos intelligit, ut assumant corpus humilitatis, et 235 in pulvere sedeant, et amittant vel rex, vel potentes, de capite suo coronam; et gloriam Judææ esse translata, quando in passione completum est: Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum, non est usque ad unum.* Verbum Hebraicum צבירה (צבירה). Aquila et Symmachus dominatricem et dominam interpretati sunt, quod Septuaginta putaverunt κυβουρα (κυβουρα), potentesque dixerunt.

(Vers. 20, 21.) *Levate oculos vestros, et videte qui venitis ab Aquilone: ubi est grex, qui datus est tibi, pecus inclytum tuum? Quid dices cum visitaverit te? Tu enim doces [Vulg. docuisti et erudisti, rectius] eos adversum te, et erudis in caput tuum.* Præcipitur habitatoribus Jerusalem, ut elevent oculos suos, et videant Chaldæos ab Aquilonis parte venientes: interrogaturque ipsa civitas, et dicitur ei: *Ubi est grex, qui datus est tibi, pecus inclytum tuum? Ubi est populus tuus, quem a Deo acceperas, ubi illa tanta et inclyta multitudo, ut totius provincie turbam in unum locum crederes congregatam? Quid dices cum te visitaverit Dominus in virga sua, et Babylonis tradiderit hostibus, quos, adversum te, vel in caput tuum, vel a principio ipsa docuisti, ut ad eorum auxilia confugeret, et ipsorum idola sectareris; qui sub occasione amicitie tuæ, didicerunt per quod iter ad te venire deberent. Audiat hoc Ecclesia negligens, quod ipsa doceat adversarios suos, quomodo eam possint spiritali captivitate comprehendere, et pecus ejus bestiarum crudelitate lacerare.*

(Vers. 22.) *Numquid non dolores apprehendent te, quasi mulierem parturientem? Quod si dixeris in corde*

*tuò, quare venerunt mihi hæc? propter multitudinem iniquitatis tuæ revelata sunt verocundiora tua, pollutæ sunt (sive dehonestatas sunt) plantæ tuæ. Dum nocia, quasi mulierem partus subitis, ita te captivitas repentina comprehendet. Quod si causari volueris et querere, cur tradita sis hostibus, audi manifeste, multitudinem hæc tibi fecisse iniquitatis tuæ, ut quasi mulieris meretricis, sublati vestibis, revelaretur ignominia tua, et ostenderentur publice fornicationes tuæ. Per quas discimus, quamdiu fuerint minora peccata, agere Dominum patienter, et expectare penitentiam nostram. Sin autem voluerimus delictis copulare delicta, et cumulum facere peccatorum, revelabuntur pudenda nostra, et ostendentur canentis plantæ nostræ, vel in præsentis sæculo, vel in futuro. Nihil est enim occultum quod non reveletur (Matth. x): quando implebitur illud Domini: *Isi resurgent in vitam æternam, et illi in opprobrium et confusionem sempiternam (Dan. xii, 2).**

(Vers. 23.) *Si mutare potest Æthiops pallem suam, aut pardus varietates suas, et vos poteritis benefacere, cum didiceritis malum.* Hoc testimonio utitur adversus Ecclesiam, qui diversas captant asserere naturas; et tantam dicunt esse vel nigredinem vel varietatem peccatorum, ut in candorem, et unius coloris puritatem transire non possint: non attendentes hoc quod sequitur: *Et vos poteritis [Al. potestis] benefacere cum didiceritis malum.* Quidquid enim discitur, non naturæ est, sed studii et propriæ voluntatis: quæ nimia consuetudine et amore peccandi quodammodo in naturam convertitur. Sed hoc quod hominibus impossibile est, Deo possibile est (Matth. xix, et Luc. xviii): ut nequaquam Æthiops et pardus suam videantur mutare naturam; sed ille qui in Æthiops operatur et pardo, dicente Apostolo: *Omnia possum in eo qui me confortat Christo (Philipp. iv, 13).* Unde et in alieno loco: *Amplius, inquit, illis omnibus laboravi: non ego autem, sed gratia Dei quæ est in me (I Cor. xv, 10).* Et: *vivo jam non ego, vivit vero in me Christus (Galat. ii, 20).* Et iterum scriptum legitur: *Quid habes quod non accipisti? Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non accepisti (I Cor. iv, 7)?* Quas ob causas non gloriatur sapiens in sapientia sua, neque fortis in fortitudine sua, nec dives in divitiis suis, nec pudicus in sua pudicitia, sciens, quod in omnibus his Christi virtus sit, non eorum qui in suis virtutibus gloriantur.

(Vers. 24, 25.) *Et disseminabo eos quasi stipulam quæ vento raptatur in deserto. Hæc sors tua paraque mensuræ tuæ a me, dicit Dominus (sive et pars inobedientie tuæ adversum me).* Quia nimia consuetudine malorum non potuerunt mutare naturam, non vitio conditoris, sed studio inolitæ sceleris, propterea quasi stipulam vento raptatam dispergam eos in solitudinem, juxta illud quod alibi scriptum est: *Tamquam pulvis quem projicit ventus a facie terræ (Psal. i, 4).* Facitque apostropham ad ipsam Jerusalem: quod hæc sit sors ejus, et lata pars, quam ipsa sibi elegerit [Al. elegit], mensuram cumulari

atque perfectam, et supereffluentem [Al. super-
effluentem] (Luc. vi), sive partem inobedientiam suam,
qua noluit Deo acquiescere. In qua enim mensura
mensuraverit, remetietur illi (Matth. vii).

(Vers. 26.) *Quia oblita es mei, et confusa es (sive
esperasti) in mendacio: unde et ego nudavi (sive nu-
dabo et revelabo) femora, et posteriora tua contra fa-
ciem tuam, et apparebit [Vuig. apparuit] ignominia
tua, adulteria tua, et hincitatus tuus, scelus (vel alie-
natio) fornicationis tuæ: Causa dispersionis Jerusa-
lem, quod oblita sit Dei, et confusa, vel speraverit
in mendaciis. Qui præter Deum in rebus confidit
sæculi, obliviscitur Dei. Unde revelantur femora, vel
posteriora ejus, ut videat ignominiam suam: et quæ
repro esse deberent, sicut in prioribus: cernatque
ipsa quod fecit, et appareat 937 ignominia ejus, non
tantum ipsi, sed et omnibus. Adulteria, inquit, tua
et hincitatus tuus non solum libidinem, sed insaniam
ostendit libidinis, equarum more, quæ ad coitum
gestiunt, ut est illud Virgillii (Georg. iii, 280, 281):*

...Hippomanes, vero quod nomine dicunt
Pastores, leonum distulit ab inguinis virus.

Rogemus Jesum ut nec in præsentem nec in futuro
sæculo revelet femora [Al. femoralia], et posteriora
nostra, sed ut deleat omnes iniquitates nostras, et
omnia scelera apparere non faciat.

(Vers. 27.) *Super colles in agro vidi abominationes
tuas. Væ tibi, Jerusalem, non mundaberis (sive quia
non es mundata) post me, usquequo adhuc? non solum
in media urbe Jerusalem, sed in omni colle cunctisque
regionibus vidi idola tua, unde dicitur ad eam: Væ
tibi, Jerusalem, quia non es mundata post me, ut cum
mea te jactares sequi vestigia, et confessionem mei
nominis ventilares, tamen numquam purgata sis,
quia oblita es mei, et sperasti in mendaciis. Unde
increpat eam et dicit, Usquequo adhuc? et est sensus,
quandiu te exspectabo? quandiu feram? usquequo
oblivisceris mei in finem, et mea præcepta contem-
nes? Fornicatur in collibus et in agris, et numquam
mundatur, qui erecta cervice per superbiam non hu-
miliatur sub potenti manu Dei, sed in suis sceleri-
bus vitiositate confidit.*

(Cap. XIV. — Vers. 1.) *Quod factum est verbum
Domini ad Jeremiam de sermonibus siccitatis. Iræ Dei
universa consentiunt. Unde et sol super peccatores
occidit meridie, et luna astraque et cætera non dant
lumen suum (Amos vii). Putandumque est obsidionis
tempore pluvias non fuisse, ut sterilitatem obsessi
sustinerent aquæ. Unde quippe fonte Siloe, et hoc
non perpetuo utiliter civitas, et usque in præsentem
diem sterilitas pluviarum, non solum frugum, sed
et bibendi inopiam facit.*

(Vers. 2 seqq.) *Luxit Judæa (sive Juda) et portas
ejus corruerunt (sive vacuæ factæ sunt), et obscuratæ
(sive contenebratæ sunt) super terram, et clamor Jeru-
salem ascendit. Majores ejus miserunt minores (sive*

*juniores) suos ad aquam: venerunt ad hauriendum (sive
ad puteos) et non invenerunt aquam, reportaverunt vasa
sua vacua, confusi sunt et afflicti (sive erubuerunt), et
operuerunt capita sua propter terræ vastitatem (sive
et opera terræ, quoniam defecerunt), quia non venit
(sive non erat) pluvia super terram: confusi sunt agri-
colæ, operuerunt capita sua. Tempore siccitatis,
quando 938 famem patitur multitudo audiendi et
discendi sermonem Dei, luget Judæa, cultum Dei
prius habere se jactans, et confessionem veræ fidei,
portæque ejus vel vacuantur, vel corruunt, quas ad
sensus referre debemus, per quos animæ concipitur
disciplina. Tunc obscurantur omnia et involvuntur
tenebris; et nequaquam in Jerusalem ratio regnat
et sermo doctrinæ; sed clamor atque confusio. Ma-
jores quoque qui deberent ipsi pergere ad haurien-
das aquas, mittunt juniores, in quibus cani non sunt
sapientiæ, et idcirco veniunt ad puteos, et non inve-
niunt aquas, quas patriarchas invenisse narrat his-
toria (Genes. xvi). Reportant vasa sua vacua, ju-
niores videlicet: non quod aquæ non fuerint; sed
quod illi invenire non potuerint. Confusi sunt, et af-
flicti, sive erubuerunt et operuerunt capita sua; quia
non poterant dicere cum Apostolo: Nos autem om-
nes revelata facie gloriam Domini contemplantur (I Cor.
iii, 18). Propter terræ vastitatem, sive et terræ opera
defecerunt, per quæ ad Dei notitiam pergimus. Causa
que perpicua: quia non venit, inquit, pluvia super
terram. Mandatum est quippe nubibus ne pluerint
super eam imbrem (Isai. v). Agricolæ quoque, quor-
um unus loquitur, Dei agricultura estis, Dei ædifi-
catio estis (II Cor. iii, 9). Et in alio loco: Dei coope-
ratores sumus, operiunt caput suum, et confundun-
tur, intelligentes sine Dei gratia et adjutorio frustra
se tendere.*

(Vers. 5, 6.) *Nam et cervæ (sive cervæ) in agro pep-
erit (sive pepererunt) et reliquit (sive reliquerunt) quia
non erat herba. Et onagri steterunt in rupibus, traxe-
runt ventum quasi dracones, defecerunt oculi eo-
rum, quia non erat herba (sive fenum). Grandis ste-
rilitas, quando et cervæ in agro pariunt, et relin-
quunt fetus suos, quia non sit herba vel fenum; ut
quæ odore narium serpentes extrahunt de cavernis,
et venenata interficiunt animantia, cibo gratiæ non
utantur. Onagri quoque de quibus scriptum est in
Job: Quis dimisit in solitudine onagram liberum (Job.
xxxix, 5)? plana et campestris relinquentes, stent
in rupibus, et currere nequeant, et atrahant ventum
in similitudinem draconum, deficientque oculi eo-
rum, et claram lucem cornere nequeant, rationabi-
libus subtractis cibis. Siccitas hæc sæpe accidit in
Ecclesiis, quando cervi et onagri inventiuntur in po-
pulis, et magistrorum penuria contabescunt: sunt
qui possunt discere, et non sunt qui possunt docere.*

*Si iniquitates nostras responderint (sive restiterint)
939 nobis, Domine, fac propter nomen tuum, quo-*

^a Alt. mss. et sciendi verbum Dei. Levita quædam
infra emendamus.

^b Mavult in eodem loco Victor. quod hæc tibi invi-
cem juncta sint.

niam multas sunt aversiones nostras (vel peccata nostra). **A** quievit (sive non pepercerunt [A]. pepercit) et Domine Tibi peccavimus, exspectatio Israel: Salvator ejus in tempore tribulationis. Si dubitamus quare non descendant pluviz super terram, quare cuncta ariditate marcescant, audiamus. Iniquitates nostras restiterunt nobis; propterea, Domine, non secundum opera nostra, sed secundum sanctum nomen tuum vince multas aversiones nostras. Tibi enim peccavimus, quem cordis secreta non fallunt, et te præsolumur, qui vera spes et exspectatio es Israel: et salvas eos in tempore tribulationis, juxta illud quod scriptum est: *Ad Dominum cum tribularer clamavi, et exaudivit me (Ps. cxxx, 1)*. Dicamus et nos in tempore siccitatis, aquarumque penuria: Tibi peccavimus, et malum coram te fecimus (Psal. l.), tuum præsolumur adventum, qui salvas Israel, non suo merito, sed tua clementia.

(Vers. 9.) *Quare futurus es quasi colonus in terra, et quasi viator declinans ad manendum? quare futurus es velut vir vagus, aut [Vulg. ut] fortis, qui non potest salvare? LXX: Quare factus es sicut advena in terra, et quasi indigena divertens ad manendum? numquid eris quasi homo dormiens, et quasi vir qui salvare non possit?* Judæi hunc locum sic intelligunt: Quare segregas te a populo tuo? et quasi viator propter unius horæ refrigerium, non curas quali utaris hospitio, sed ad alia transiturus non salvas populum tuum, et templum quondam inclitum desertis? Nostri vero de futura Christi dispensatione dici putant, quod futurus sit peregrinus in terra, et parvo tempore terræ usurus hospitio, et quasi vir pertransiens ac robustus, relicto Israel, tendat ad gentium multitudinem; ut de loco ad locum, de populo ad populum, de Templo ad Ecclesiam transeat. Quod autem juxta Septuaginta dicitur: *Numquid eris quasi homo dormiens, et quasi vir qui salvare non possit?* similitudinem ponit, et non rei veritatem, secundum illud quod scriptum est: *Sarge, cur dormis, Domine (Psal. xliii, 25)?* non quod Dominus dormiat, de quo dicitur: *Non dormitabit, neque dormiet qui custodit Israel (Psal. cxx, 4);* sed quod his videatur dormire quos deserit. Denique in sequentibus non scribitur: *vir dormiens qui salvare non possit;* sed *quasi vir*, in utroque ἀδρανόντιος scribitur.

Tu autem in nobis es, Domine, et nomen tuum invocatum est super nos, ne derelinquas nos (sive ne obliviscaris nostri). Qui apud **D** Judæos quasi advena futurus es et viator, et vir vagus, et antiquam deserens mansionem, in nobis habitas; et nomen tuum invocatum est super nos (Prov. xxi), et appellemur Christiani, idcirco non derelinquas nos, et ne obliviscaris nostri, quibus de futuro adventu tuo, omnium Prophetarum ora cecinerunt.

(Vers. 10.) *Hæc dicit Dominus populo huic, quia dilexit (sive dilexerunt) movere pedes suos, et non*

quievit (sive et Deus non placuit [A]. complacuit) sibi in eis); nunc recordabitur iniquitatum eorum, et visitabit peccata eorum. Dicente populo: quare factus es ut advena, et viator et vagus, ut tuam deseras mansionem? Respondet Dominus populo quondam suo: Vis nosse rationem? ausculta quod dicitur: Quia dilexit populus movere pedes suos, et non abstulit eos de compede peccatorum, sive non quievit, et stare non potuit: idcirco et deserui eum, et nulla est in illo mihi complacentia. Qui igitur diu distulit, et per patientiam noluit punire peccantes, quia in acelere permanserunt; recordabitur iniquitatum eorum; et quasi ægrotantium, et Deum non sentientium, peccata visitabit, ut ultra peccare desistant.

B Notandum autem in Scripturis sanctis quod semper peccatorum moveantur pedes, et Sanctis dicatur cum Moyse: *Tu vero hic sta mecum (Deut. v, 31)*. Et alibi scriptum sit: *Laudate servi Dominum, qui statis in domo Domini, in atriis domus Dei nostri (Psal. cxxxiv, 1, 2)*.

(Vers. 11, 12.) *Et dixit Dominus ad me: Noli orare pro populo isto in bonum. Cum jejunaverint, non exaudiam preces eorum, et si obtulerint holocaustata et victimas, non suscipiam eas: quoniam gladio, fame et peste ego consumam eos.* Stultum est orare pro eo qui peccaverit ad mortem, dicente Joanne: *Est peccatum ad mortem, non pro illo dico ut roget quis (Joan. v, 16):* Omnis iniquitas peccatum est, et est peccatum non ad mortem. Jejunia, et preces, et victimas, et holocausta tunc proficiunt, cum recedimus a vitiis, et flemus antiqua peccata. Sin autem in sceleribus permanentes, putaverimus votis atque sacrificiis **b** redimere nos, vehementer erramus, iniquum arbitrantes Deum. Qui enim semel gladio, et fami, et pesti fuerit destinatus, nullis precibus erui potest. Unde et Propheta dicitur, *ne frustra roget quod impetrare non possit.*

(Vers. 13, 14.) *Et dixi, ah, ah, ah, Domine Deus, (sive **D** qui es, Domine Deus) Prophetas dicant eis, non videbitis gladium, et fames non erit in vobis: sed pacem veram dabit vobis in loco isto. Et dixit Dominus ad me: falso Prophetas vaticinantur in nomine meo: non misi eos, et non præcepi eis, neque locutus sum ad eos. Visionem mendacem, et divinationem fraudulentam [Vulg. et fraudulentiam], et seductionem cordis sui prophetant vobis.* Audiant hæc magistri, qui peccantibus et in suis vitiis permanentibus, prospera pollicentur, qui dicunt divitibus: *Non videbitis gladium tormentorum Dei, et fames non erit in vobis. Saturabimini quippe sermonibus Dei; et pacem dabit vobis Dominus verissimam in loco Ecclesie, sive Jerusalem.* Quod autem dixit, juxta Hebraicam, tertio *ah, ah, ah*, ad priora [A]. propria respondit, ubi Dominus fuerat comminatus, dicens: *Gladio, et*

auditores Dei.

^c Addunt vulgati libri meus, quod pronomen meo, hic non agnoscent.

^a Negandi particulam hoc loco Victorius respuit, quod in ipso Joannis, quem alludit, textu non sit.

^b Peses Rabbanum, redimere nos aures Dei, vehementer, etc. in Vatic. autem, ac Cisterc. mss. redimi nos

fame, et peste ego consumam eos: Quia igitur Prophetæ, immo pseudoprophetæ falsa polliciti sunt: ideo Dominus locutus est per Jeremiam: Nolite audire verba pseudoprophetarum, qui non a me missi sunt; sed sua voluntate venerunt. Unde nequaquam Prophetæ, sed Divini sunt appellandi, qui seductionem populo loquuntur. Multo enim melius est timore peccatorum emendare peccata, quam spe prosperorum divinæ sententiæ subjacere.

(Vers. 15, 16.) *Ideo hæc dicit Dominus de Prophetis, qui prophetant in nomine meo, quos ego non misi, dicentes: Gladius et fames non erit in terra hac: gladius et fames consumerunt Prophetas illi. Et populi, quibus prophetarunt [Vulg. prophetant], projecti erunt in viis Jerusalem præ fame et gladio, et non erit qui sepeliat eos: ipsi et uxores eorum, filii et filia eorum, et effundam super eos malum suum (sive mala sua).* Cavcant pseudoprophetæ, qui prospera promittendo, supplantant populum Dei, ne et ipsi pereant, et deceptus populus simili deleatur interitu, jaceantque in viis Jerusalem, et Domini præcepta calcantes, fame et gladio pereant, et non sit qui sepeliat eos; nec ignominiam eorum pulvere operiat poenitentia. Et ipsi enim prophetæ et populus, uxoresque eorum et filii et filia, omnisque generatio absque ullo polliatore [Al. pollicitatore] in sterquilinum erit. Quanti jacent in viis Jerusalem! quot cernimus insepultos recipere mala sua, quæ, Domino effundente, patientur!

(Vers. 17.) *Et dices ad eos verbum istud: Deducant oculi mei lacrymam (sive deducant oculi vestri lacrymas) per diem et noctem, et non taceant (sive non cessent), quoniam 242 contritione magna contrita est virgo filia populi mei, plaga pessima vehementer.* Dupliciter hic locus intelligitur, vel quod ipse Deus plangat populum suum, et oculi ejus flere non cessent, vel certe imperet ut populorum oculi lacrymis fluant, nec leve esse quod plangendum sit; cum virgo filia populi sui contritione maxima et plaga intolerabili percussa sit. Alii ex persona Prophetæ hæc dici arbitrantur.

(Vers. 18.) *Si egressus fuero ad agros, ecce occisi gladio: et si introiero in civitatem, ecce attenuati fame (sive dolore famis). Prophetæ quoque et sacerdotes abierunt in terram quam ignorabant. Justi [Al. Ista] causa plangendi, quia virgo contrita sit, filia percussa, populusque deletus. Si enim, inquit, foras exire voluero, interfectos videbo: si ingredi civitatem, attenuatos et ossibus vix hærentes, famis necessitate concipiam. Et quid mirum hoc de plebe et ignobili vulgo dicere? cum Prophetæ quoque et sacerdotes, qui aliis prospera prophetabant, et qui debebant Legis aperire mandata, ipsi terrent in terram quam ignorabant, et captivitatis sustinuerint malum. Audiant hoc nostri Prophetæ et Sacerdotes, quod nec intus nec foris propter negligentiam eorum sit ulla securitas: quod et eos scandalizent qui foris*

A sunt, et eos qui intus, fame interire patientur: et qui auctores fuerint peccandi, sint cruciatuum socii.

(Vers. 19.) *Numquid projiciens abjecisti Judam: aut Sion abominata est anima tua? quare ergo percussisti nos, ita ut nulla sit sanitas? Expectavimus pacem, et non est bonum: et tempus curationis, et ecce turbatio.* Miratur Propheta quod Judam et Jerusalem, duarum tribuum videlicet reguum, in quo erat religio Dei, et Templi cæremonia, Dominus tam repente projecit; et tanta percussit plaga, ut nulla possit adhiberi medicina. *Expectavimus, inquit, pacem et tempus curationis, et nullum est bonum; sed econtra turbatio: ut ubi prius fuerat cultus Dei atque tranquillitas, ibi seditionibus et hostili fremitu omnia completerentur.* ^a Si quando ergo nostra Sion, nosterque Juda abjicitur, et abominatur illum anima Dei, nequaquam miremur, sed magis dicamus quod sequitur:

(Vers. 20.) *Cognovimus, Domine, impietates nostras, et iniquitatem patrum nostrorum, quia peccavimus tibi. Et nos, inquit, et patres nostri eadem demerita, Dei præcepta negleximus: et impleta est in nobis mensura 243 majorum; ut quidquid illis defuerat, nostro cumulo completeretur. Unde et de Juda dicitur: In memoriam redeat iniquitas patrum ejus in conspectu Domini: et peccatum matris ejus non deleatur. Fiant contra Dominum semper: et dispercat de terra memoria eorum (Psal. cxiij, 14).*

(Vers. 21.) *Ne nos des in opprobrium propter novitiam, neque facias nobis contumeliam. Soli gloriæ tuæ recordare: ne irritum facias sædus tuum nobiscum.* Solium gloriæ Dei non solum arbitremur Templum Judææ, quod sæpe destructum est, sed omnem sanctum, ^b in quo juxta illud quod scriptum est: *Thronum ejus in terram allisisti, tunc alliditur, atque destruitur, quando multitudine peccatorum offenderit Deum; sed tamen qui sua culpa perit, Domini clementia sustentatur, quæ mutatur severitate sententiæ, si irritum faciat Dominus pactum suum, quo nos salvos futuros esse pollicitus est.*

(Vers. 22.) *Numquid sunt in sculpilibus gentium, qui pluant: aut cæli possunt dare imbres? Nonne tu es, Domine Deus; quem expectavimus? tu enim fecisti omnia hæc.* Post multos, varioque sermones redit ad titulum prophetiæ, in quo scriptum est: *quod factum est verbum Domini ad Jeremiam de sermonibus siccitatis.* Ergo quod dicit, hoc est: quia dæmonum simulacra non possunt pluere, nec cæli per se dare imbrem suum: ideo tu, Domine Deus noster, quem semper expectavimus, in quem spes nostras convertimus et vota, tu da pluviam tuam. Tu enim sunt omnia; et quidquid boni est, sine te, cujus est, dari non potest. Dicamus hoc et contra hæreticos, qui pluviam doctrinarum tribuere non possunt: et cum se cælos esse promittant, et de se scriptum gloriantur: *Cæli enarrant gloriam Dei (Psal. cxviii, 1):* tamen imbres non possunt donare doctrinæ. Solus

^a Vulgati, Si ergo quandoque, etc.

^b Voculas, in quo, ex mss. et Rabano suscitimus.

est enim Deus qui suum instruat populum, et diversitates gratiæ tribuat expectantibus se.

(Cap. XV. — Vers. 1.) *Et dixit Dominus ad me: Si steterit Moyses et Samuel coram me (sive contra me) non est anima mea ad populum istum. Hos enim legimus iræ Domini pro populo restitisse, et jam independentem avertisse sententiam. Etai, inquit, illi steterint, vel in conspectu meo, vel contra me, quorum uni dixit Deus: Dimitte me, et percutiam populum istum (Exod. xxxii. 10): tamen non exaudiam: quoniam consurata sunt scelera populi delinquentis.*

Ejice (vel emitte) illos a facie mea, et egrediantur. Non loco recedunt a Deo 944 peccatores, sed voluntate: quamquam legamus et Adam et Cain ejectos esse a facie Dei (Gen. iii et viii).

(Vers. 2, 3.) *Quod si dixerint ad te: Quo egrediamur? Dices ad eos: Hæc dicit Dominus. Qui ad mortem, ad mortem; et qui ad gladium, ad gladium; et qui ad famem, ad famem; et qui ad captivitatem, ad captivitatem. Et visitabo super eos [Al. vos] quatuor species, dicit Dominus, gladium ad occisionem, et canes ad lacerandum [Al. intrandum], et volatilia caeli et bestias terræ ad devorandum, et dissipandum. Quatuor plagas, quibus traditus est populus Judæorum, etiam Ezechielis propheta demonstrat, gladium, pestilentiam, famem, bestias et captivitatem (Ezech. xiv). Inter bestias autem canes quoque et volatilia intellige, quibus laceranda et devoranda, et dissipanda corpora tradita sunt. Neque enim fieri poterat, ut Creatore neglecto, non universa creatura consurgeret in peccatores.*

(Vers. 4.) *Et dabo eos in fervorem (sive commotionem et angustias) universis regnis terræ, propter Manassen filium Ezechie regis Juda, super omnibus quæ fecit in Jerusalem. Legimus in Dierum volumine, Manassen post captivitatem et poenitentiam reversum in Jerusalem atque regnasse (II Par, xxxii). Sed quomodo sanctorum merita descendant ad posteros, sicut David et cæterorum: sic peccatorum flagitia, si liberi nepotesque similia gesserint, ad posteros perveniunt. Quod autem dicit: Dabo eos in fervorem, sive commotionem et angustias universæ terræ, et sub Babylonis ex parte completum est, et nunc expletur in toto, quando pessimum regem, et qui repleverit Jerusalem a porta usque ad portam cruore justorum, populus imitatus est impius. Ex quo discimus, regum ac principum, et præpositorum scelere, populos plerumque deleri.*

(Vers. 5.) *Quis enim miserebitur tui, Jerusalem? aut quis contristabitur pro te? aut quis ibit ad rogandum pro pace tua? Nullum enim potest, offenso Deo, pro flagitiis rogare peccantium; quia nec tam clemens potest creatura quam conditor esse, nec ita alienus externis, quomodo Dominus suis parcere.*

(Vers. 6.) *Tu dereliquisti me, dicit Dominus: retrorsum abiisti. Causa redditur, quare nullus misereatur Jerusalem, nec contristetur pro ea, nec pro pace illius obsecret: quod cum, juxta Apostolum*

A (Philip. iii), posteriorum obliviscens, ad priora se extendere debuerit, e contrario retroversa sit, et Ægyptiis carnes desiderarit.

945 *Et extendam manum meam super te, et interficiam te: laboravi rogatus (sive rogans): pro quo LXX transtulerunt: nequaquam ultra dimittam eos. Manus extensa, percutientis indicium est: interfectio peccatorum, iram significat consummatam. Quod autem intulit: Laboravi rogatus, sive rogans, duplicem habet sensum, quod jam defecerit Deus, crebro eis ignoscendo, et lassus sit semper eos preveniens ad salutem.*

(Vers. 7.) *Et dispergam eos ventilabro in portis terræ (sive populi mei). Interfeci et perdididi [Vulg. disperdididi] populum meum; et tamen a viis suis non sunt reversi. Quid prodest sæpius me rogari, cum a viis suis pessimis non revertantur, nec agant poenitentiam? Dispersi enim eos quasi ventilabro, ut purgarem aream meam. Et dispersi in portis terræ, ut inferni quodammodo calcarent limina. Et interfeci et perdididi populum meum, ut coacti malorum necessitate, impendentia vitarent mala.*

(Vers. 8.) *Multiplicatae sunt mihi viduæ ejus super arenam maris: induci eis super matrem adolescentis vastatorem meridie: misi super civitates repente terrorem. Diversis medicaminibus cupit Deus salvare peccantes: ut qui contempserant blandientem, timeant comminantem. Viduæ multiplicatae sunt super arenam maris, interfectis viris; matres, perditis liberis, sensere vastantem, non in nocte et per insidias, sed clara luce: ut ostendat apertam vim adversarii fortioris. Misi, inquit, super civitates, haud dubium quin Juda, et populi peccatoris, repente terrorem: ut quanto fuit subitum malum, tanto difficilius esset effugium.*

(Vers. 9.) *Infirmata est (sive abjecit, aut vacua facta est) quæ peperit septem (sive plurimos); defecit anima ejus: occidit ei sol, cum adhuc esset dies (aut medius dies). Confusa est, et erubuit: et residuos ejus in gladium dabo in conspectu inimicorum eorum, ait Dominus. Sæpe diximus verbum Hebraicum SABA (צבא), vel septem, vel juramentum sonare, vel plurimos. Unde et diversa est interpretatio: Aquila, Septuaginta et Theodotione, septem transferentibus; Symmacho, plurimos. Quæ igitur erat dives liberis, orba subito facta est, et clara luce desperiit, et confusa est in solitudine sui. Reliquum autem, ait, populum tradam gladio: ut mortem et iram Dei nullus effugiat. Alii ad Synagogam referunt, quæ infirmata est, ut Ecclesiæ cresceret multitudo; juxta illud quod scriptum est: Sterilis peperit 946 septem, sive plurimos: et quæ multos habebat liberos, infirmata est (I Reg. ii, 5). Unde et occidit ei sol justitiæ, in cujus pennis est sanitas (Malach. iv): et idcirco æterna confusione cooperta est, perdens populum suum gladio spirituali.*

(Vers. 10.) *Vas huius, mater mea, quare genuisti me virum rixæ (sive judicii), virum discordiæ (sive qui judicor), in universa terra? Potest hoc evanilo-*

χρῆς; de Jeremia intelligi, quod non in toto orbe terrarum, sed in terra Judæa sit judicatus. Vero autem Domino compelli Salvatori, qui loquitur in Evangelio: *In judicium ego in istum mundum veni, ut qui non vident, videant, et qui vident, cæci fiant* (Joan. ix, 39); de quo scriptum est: *Ecce hic est positus in ruinam, et in resurrectionem multorum in Israel: et in signum cui contradicetur* (Luc. ii, 34). Quis enim philosophorum, quis gentilium, quis hæreticorum non judicat Christum, ponentium ei leges natalitatis, et passionis, resurrectionisque sue substantiæ? Nec mirum juxta assumpti corporis veritatem, Christum dicere: *Vas mihi mater mea*; cum et in alio loco perspicue personæ ejus conveniat quod dicitur: *Vas mihi quis factus sum sicut qui colligit stipulam in messe, et sicut rucentem in vindemia, non habens spicam, ut comedat primitiva* (Mich. vii, 1). Et ne putemus gemituum utilitatem [Al. utilitatem] referri ad Verbum Dei, qui sit isto qui plangit, statim acquirit: *Vas mihi anima; quis perit revertens a terra*: non quia dividamus Personas, ut Impii faciunt; sed quo unus atque idem Filius Dei, nunc juxta carnem, nunc juxta Verbum loquatur Dei.

Non fenerari, nec feneravit mihi quisquam: omnes maledicunt mihi. Pro quo Septuaginta: *Non profui, neque profuit mihi quisquam.* Theodotio: *non debui, neque debuit mihi quisquam.* Quorum omnium hic sensus est ex persona Christi: Nullus se præbuit, qui digne mea æra suscipere; nec feneravit mihi quisquam in sanctis atque pauperibus controversis, me sibi faciens debitorem. Sive non profui, nec profuit mihi quisquam; nullus enim tantum voluit accipere, quantum ego tribuere desideravi. *Nec profuit mihi quisquam*; salus enim creatoris, lucrum est Creatoris. Aut certe *non debui, nec debuit mihi quisquam*: Nemo dedit mihi quantum accipere cupiebam, nec me sibi locit in aliquo debitorem. Quodque Infert: *Nec debuit mihi quisquam*, hunc habet sensum: Quomodo enim poterat mihi usuram debere, qui senus non est dignatus accipere? *Omnes, inquit, maledicunt mihi.* Quis enim hæreticorum, 347 atque errantium non maledixit Christo, perversa credendo, et perveriora blasphemans?

(Vers. 11.) *Dicit Dominus, Si non reliquias tuæ in bonum: si non occurreris* [Al. occurrit] *tibi in tempore afflictionis, et in tempore tribulationis et angustiarum* [A Vulg. abest et angustiarum] *adversus inimicum.* Possunt hæc et ex persona Jeremiæ accipi, qui passivo tempore, et jam imminente captivitate prophetare compulsus est, et dura perpeti a populo non credente. Ad id, quod supra dixit: *Vas mihi, mater!* ut quid

^a Mss. et Rabanus cum et copula, *resurrectionis que suæ, et substantiæ.*

^b Jare. Non legebat Hieronymus mediam litteram γ Van, sive kollem, in hac voce Hebrææ, ut manifestum nobis est ex omnium mss. codicum fide; legant enim Jare, non Jaroa juxta hodiernam Hebræicæ contextus punctuationem. MARTIAN.

— Scribit Martian. ירד עם Vau, quam hodie-

A me genitici virum, qui judice? et discernat omni terrarum et reliqua, respondit Dominus: Noli considerare presentia, sed futura; reliquias enim tuæ et novissima erunt in bonum. Denique et in presentiarum: cum te caperent inimici opprimere, affui tibi, et meo es protectus auxilio. Hoc autem tam ad Jeremiam, quam secundum dispensationem carnis assumptæ, referri potest ad Salvatorem. Pro eo quod nos juxta Hebræicum interpretati sumus: *Omnes maledicunt mihi, usque ad eum locum ubi scriptum est, in tempore tribulationis adversus inimicum*, in editione Vulgata ita scriptum reperi: *Fortitudo mea defecit in his, qui maledicunt mihi; fiat, Domine, dirigentibus illis, et non astiti tibi in tempore afflictionis eorum, et in tempore tribulationis eorum, in bona contra inimicam.* Et est sensus: *Fortitudo mea defecit in his, qui maledicunt mihi.* Non enim intelligunt virtutem meam, quæ in infirmitate perficitur, et quanto plus mihi maledixerint, tanto mea in illis plus deficit fortitudo. Jungiturque vel Propheta vel Dominus, et ait: *Fiat, Domine* [Al. Dominus], *dirigentibus illis, hoc est, eventiant mihi maledicta, quæ loquuntur inimici; et illi dirigantur in bonum, si non in tempore tribulationis eorum et angustiarum, quando eos vastabat inimicus, et capere festinabat, steti in conspectu tuo, et rogavi te pro illis, et dixi: Pater, ignosce eis: quod enim faciunt, nesciunt* (Luc. xxiii, 34). Sed et Jeremiam sæpe deprehendimus in hoc volumine rogasse pro populo.

(Vers. 12.) *Numquid fuderatur ferrum ferro ab Aquilone: et æs? Symmacius, Numquid nocet ferrum ferro ab Aquilone, et æs? LXX et Theodotio, Si cognoscat ferrum et operimentum æneum? Varietatis causa periculosa est: verbum enim ב JARE (יָרַע), quod in præsentis loco scriptum est, pro ambiguitate enuntiationis et amicitiam, sonat et matitiam, quod si pro RES littera 948 (quæ DALETH litteræ similis est) legatur e DALETH, scientiam cognitionem que significat. Quod autem dicitur, sic intelligendum est: Ne doleas quod populus inimicus tuus sit; te enim dura nuntiante, non potest te amare qui durus est. Sive Babylonii, qui ab Aquilone veniunt, suntque ferrum durissimum, huic populo duriori et in æris similitudinem indomito, non poterunt amicitia copulari. Sive ferrum durissimum, hoc est, populus Israel Dei cognitione indignus est, qui in tantam pervenit matitiam, ut duriori metallo ære circumdatus sit.*

(Vers. 13, 14.) *Divitias tuas et thesauros tuos in dirptionem dabo, gratis (sive absque pretio) in omnibus peccatis tuis et in cunctis terminis tuis. Et ad vocem inimicus tuos (sive servire te faciam inimicis tuis) de-*

nam Hebræici contextus punctuationem ne ipse quidem in notis probat. Quid quod ipsum quod accusat, Hebræum exemplar sine Vau legit ירדע?

^c Scilicet si JARE legeris. Ceterum hoc uno abunde LXXa Theodotione, quod illi et γρωσθίζεται, si cognosceretur, hinc si cognosceret interpretetur. Leviam quædam inferius castigantur.

terra, quam nescis : quia ignis accensus est in furore meo : super vos ardebit. Omnem, inquit, substantiam tuam tradam inimicis tuis absque ullo prelio, propter peccata, quae fecisti in cunctis terminis tuis. Propterea adducam inimicos tuos, sive servire te faciam in terra Chaldaea : quia ignis meus, qui semel in meo furore succensus est, in te ardebit, et extingui non poterit. Tu enim praebelsti materiam ardoris tui, ut meus ignis tua, quae in te sunt, ligna consumat, et fenum, et stipulam; ac per hoc non est causa ardoris in Domino, sed in his qui fomenta incendio ministrarunt.

(Vers. 15, 16.) Tu scis, Domine, recordare mei, et visita me, et tuere me ab his, qui persequuntur me. Noli in patientia tua suscipere me, scito quoniam sustinui pro te opprobrium. Inveni sunt sermones tui, et comedi eos (sive ab his, qui reprobant sermones tuos, consume eos). Et factum est mihi (sive erit mihi) verbum tuum in gaudium et laetitiam cordis mei, quoniam invocatum est nomen tuum super me, Dominus Deus exercituum. Hoc quod diximus, Tu scis, in LXX non habetur. Felix est autem illa conscientia, quae pro Deo sustinet opprobrium. Unde dicit : Inveni sunt sermones tui, quos meo ore loquebaris. Et comedi eos, hoc est, in cibum mihi versi sunt; sive juxta Symmachum : Suscipiebam eos, ut mihi in laetitiam verterentur, qui dudum fuerant in opprobrium. Unde et Babylonii contentitur impleta, quae Jeremias futura praedixerat : Sive hic sensus est : Sensi angustias miserias pertuli populi persequentis; sed tamen gavisus sum, 949 me tuis parnisee praecipis : et propter nomen tuum dura perpessus sum.

(Vers. 17, 18.) Non sedi in concilio ludentium, et gloriatus sum (sive metuebam) a facie manus tuae : solus sedebam, quoniam amaritudine [Vulg. comminatione] repleti me. Quare factus est dolor meus perpetuus (sive quare qui contristant me, confortantur) et plaga mea desperabilis renuit curari (sive plaga mea fortis, unde curabor)? Facta est mihi quasi mendacium aquarum infidelium (sive quasi aqua mendax non habens fidem). Haec Hebraei ex persona Jerusalem dici arbitrantur : quod sola sederit, et amaritudine repleta sit, et factus sit dolor ejus perpetuus; et quomodo aquae pertranseunt, sic verba Prophetarum, quibus sibi prospera pollicebantur, transisse mendaciter. Mellius autem, ut ex persona Prophetae haec dici accipiamus, sermonibus sancti viri, qui non sederit in concilio, sive secreto ludentium, quod timuerit impendentem sibi manum Dei : sive magis gloriatus sit, se malorum non habere consortium. Solus, inquit, sedebam, secundum illud quod scriptum est : Non sedi cum concilio vanitatis, et cum iniqua gerentibus non introibo. Odivi Ecclesiam malignantium, et cum impiis non sedebo (Psal. xxv, 4, 5). Et in alio loco, Solitarius sum ego, donec pertranseam. A facie, inquit, manus tuae, solus sedebam (Psal. cxl,

A 10), dum te timeo, dum impendentem mihi manum tuam semper expecto. In concilio ludentium sedere nolui, sed meam amaritudinem devorabam, ut in futuro mihi gaudium prepararem. Nec habui intervalla doloris mei, sed jugi miseria deprimebar, ut nulla exspectarem remedia. Praevaluerunt enim qui contristabant me, et facta est plaga mea fortis. Sed in hoc habui consolationem, quod fuerit quasi aqua mendax, atque praeteriens. Sicut enim aquae praetereuntes dum fluunt, videntur et dilabuntur : sic et omnis impetus inimicorum, te adjuvante, praeterit. Utinam Dominus praestet et nobis non sedere in concilio ludentium, et eorum qui futura non cogitant : nec adversis cedere [Al. recedere], sed semper Dei sententiam formidare, et dicere cum Propheta : Solus sedebam : quia amaritudine repletus sum. Gaudeat igitur in praesenti tempore; nequaquam consilium sapientium, sed arcanum secretisque ludentium; mihi adhaerere Deo bonum sit, ponere in Deo spem meam, saturari opprobriis, et iudicis mei expectare sententiam : quae cum finis advennerit, 950 opere monstrabit omnem tristitiam et amaritudinem instar aquarum fluentium portransiisse.

(Vers. 19 seqq.) Propter hoc haec dicit Dominus : Si converteris, convertam te : et ante faciem meam stabis. Et si separaveris pretiosum a vili, quasi os meum eris. Convertentur ipsi ad te, et tu non converteris ad eos. Et dabo te populo huic in murum aeneum fortem; et bellabant adversum te, et non prevalebunt, quia ego tecum sum, ut salvum te faciam : et erum, dicit Dominus. Et liberabo [Al. liberem] te de manu pessimum, et redimam te de manu fortium (sive pestilentium). Manifestum est quod superiora nequaquam Jerusalem, sed Propheta dixerit. Cui respondit Dominus, si converteris a peccatis populum, et ego de tribulatione convertam te in laetitiam, et stabis ante faciem meam, sicut Angeli stant in conspectu Dei, quotidie videntes faciem illius. Et si separaveris pretiosum a vili, quasi os meum eris. No putes, inquit, boni operis non esse mercedem : si sanctos quosque meos de numero peccantium tuis sermonibus segregaris, eris quasi os meum, et meis praecipis copulaberis. Debent enim illi tui imitatores esse, et non tu eorum. Nec reformides, et dicas : Quare factus est dolor meus perpetuus, et plaga mea fortis, sive desperabilis, ut me desperem posse curari. Dabo enim te quasi murum aeneum atque fortissimum, ut contra adversarium omni resistas robore; et mo habeas adiutorem et liberem te de manu pessimum, sive pestilentium, et redimam te, vel meo sanguine, vel in praesentiarum meo auxilio. Consideremus quantum mercedem habeat sermo doctoris, si valuerit ab errore quempiam liberare, et de peccantium numero educere.

(Cap. XVI. — Vers. 1 seqq.) Et factum est verbum

^a Cisterc. et Vatic., sed sermonibus sancti viri, quod non, etc. Penes Raban. vel ex sermonibus, etc.

^b Ibidem, operum; moxque recessisse, pro pertransiisse.

Domini ad me, dicens : Noli accipere [Vulg. Non accipies] uxorem, et non sint [Vulg. erunt] tibi filii et filiae in loco isto. Quia hæc dicit Dominus, super filios et filias quæ generantur in loco isto, et super matres eorum, quæ genuerunt eos, et super patres eorum, de quorum stirpe nati sunt in terra hæc, mortibus ægrotationum [Al. ægrotantium] morientur : non plangentur, et non sepelientur, in sterquilinum super faciem terræ erunt, et in gladio et fame consummentur, et erunt cadavera eorum in oculis volatilibus cæli et bestiarum. Si tempore imminenti captivitatis vetatur Propheta uxorem ducere, ne tribulationem carnis habeat; et super dolorem proprium 951 uxoris quoque ac liberorum miseris torqueatur, quanto magis Apostolus jubet (I Cor. vii), quia abbreviatum tempus est, et imminet consummatio, ut etiam qui habent uxores, sic sint quasi non habeant! Unde superflua novi hæretici (Joviniani) reprehensio, qua docuimus digamiam et trigamiam non ex lege descendere, sed ex indulgentia. Aliud est enim facere, quod per se bonum sit, aliud ideo concedi, ne pejora faciamus [Al. facias]. Dicit enim et ipse causas, cur velit adolescentulas viduas nubere, inferens : *Jam enim quædam earum abierunt retro post Satanam* (I Tim. v, 15). Simulque præceptor continentia, et perpetua castitatis, et æqualem se blasphemans Deo, laudat terna quaternaque conjugia, quæ ego non tam conjugia a dicam, quam miseriarum solatia et extremam tabulam naufragorum [Al. naufragiorum] : nisi forte tribuit indulgentiam Amazonibus suis, ut usque ad decrepitam senectutem bella libidinum experiantur. Cur autem Propheta arceatur uxorem ducere, causa perspicua est, quod obsidione vicina, pestilentia, et gladio, et fame, universi intereant, et tantus sit numerus morientium, ut sepultura vincatur officium, sed instar sterquilini jaceant cadavera, volatilibus bestisque laceranda. Et hoc notandum, quod ægrotationibus et longa infirmitate tabescere, Dei ira sit. Unde et Joram filius Josaphat infirmitate consumitur (II Par. xxi). Et Apostolus docet ægrotare eos et tabescere, et mori, qui sancta violariat (I Cor. xi).

(Vers. 5 seqq.) *Hæc enim dicit Dominus : Ne ingrediaris domum convivii, neque vadis ad plangendum, neque consolaberis eos, quia abstuli pacem meam a populo isto, dicit Dominus, misericordiam et miserationes. Et morientur grandes et parvi in terra ista, non sepelientur, neque plangentur, et non se incident, neque calvitium fiet pro eis. Et non frangeat inter eos lugenti panem ad consolandum super mortuum, et non dabunt eis potum calicis ad consolandum super patre suo et matre. Et domum convivii non ingrediaris [Vulg. ingrediaris], ut sedens cum eis, et comedas et bibas.* Apostolus

A præcipit, cum his qui aversentur Deum, nec cibum quidem esse sumendum (I Cor. v). Et amplius, *Nec hoc quidem hujusmodi dixeritis* (II Joan. x). Et salvator Apostolis interdicit, ne quemquam in itinere salutent (Luc. x). Unde et Elisæus pergenti ad sanandum puerum Giezi, salutationem interdicit (IV Reg. iv). Moris autem est lugentibus ferre cibos 952 et præparare convivium, quæ Græci *παρασκευα* vocant, et a nostris vulgo appellantur *parentalia* : eo quod parentibus justa celebrentur. Dicit et alibi Scriptura divina : *Date vinum his, qui in luctu sunt* (Prov. xxxi, 6); ut videlicet obliviscantur doloris. Præcipitur ergo Prophætæ, ne ullum de populo consoletur, ne se misceat inimicorum Dei convivii, ne justa celebret super funeribus defunctorum. Aliud est enim B mori communi lege naturæ, aliud Dei occidisse sententia. *Abstuli, inquit, pacem meam de populo isto, et misericordia indigni sunt : nullique ætati parcam, sed et grandes et parvi pariter interibunt, ita ut sepultura quoque careant. Ne se incident, inquit, neque calvitium fiet [Al. Faciant] pro eis.* Mos hic fuit apud Veteres, et usque hodie in quibusdam permanet Judæorum, ut in luctibus incident lacertos, et calvitium faciant; quod etiam Job fecisse legimus (Job. i et xxi). Unde et Prophætæ dicitur, ne frangat inter eos panem, nec ingrediatur ad consolandum pro mortuo, neque potum tribuat, neque ingrediatur domum convivii, et ne misceatur eis, qui Dei sententiæ præparati sunt. Si autem hoc de lugentibus dicitur, quid fiet de hæreticis, quorum C sermo serpit ut cancer, et quotidie prosternunt in Ecclesia funera deceptorum?

(Vers. 9 seqq.) *Quia hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel : Ecce ego auferam de loco isto in oculis vestris et in diebus vestris vocem gaudii, et vocem lætitiæ : vocem sponsi, et vocem sponsæ. Et cum annuntia-veris populo huic omnia verba hæc, et dixerint tibi : Quare locutus est Dominus super nos quæne malum grande istud? quæ iniquitas nostra, et quod peccatum nostrum, quod peccavimus Domino Deo nostro? Dices ad eos : Quid dereliquerunt me patres vestri, ait Dominus : et abierunt post deos alienos, et servierunt eis, et adoraverunt eos, et me dereliquerunt, et legem meam non custodierunt. Sed et vos pejus operati estis quam patres vestri.* Quando peccaverit Ecclesia, auferitur de ea omne gaudium et universa lætitia, de qua Apostolus dicit : *Gaudete : iterum dico gaudete* (Philip. iv, 4) : Vox sponsi et vox sponsæ, de quo scriptum est : *Qui habet sponsam sponsus est* (Joan. iii, 29). Si autem, inquit, interrogaverit te populus, cur ista patiar, et causas miseriarum suarum quæsierit, respondebis ei : *Quia dereliquerunt me patres vestri, ait Dominus, qui vobis præsent* 953

^a Conferendus S. Basilii can. 4, ubi tertias nuptias *πρωτείας* καλοῦσθαι vocat, indignasque censet, quæ matrimonio duntaxat nomine. Et can. 50 tanquam *πυρκαγια* τῆς ἐκκλησίας dicit. S. quoque Nazianzenus Orat. 31, trigamiam *πυρκαγια* appellat, ne alios memorem, quibus præcisius verbis adulterium

dicitur. Ex his utique, qui nuptiarum hostem Hieronymum fuisse calumniatur, quanto aliis mitior ejus fuerit sententia, intelligitur.

^b Hoc nomine vocat S. Gaudentius dies ac festivitates Inferiarum, interque Idololatriæ partes censet. Vite Ausonium lib. *Parentilium*.

in Ecclesiis, et abierunt post deos alienos, A quorum Deus ventor est, et avaritia et luxuria, et gloria in confusione eorum, et servierunt eis. A quo enim quis vincitur, ejus et servus est. *Et adoraverunt eos*: Adorat enim unusquisque quod diligit. *Et ne dereliquerunt, et legem meam non custodierunt.* Sacerdotum est proprie, non solum docere, sed et facere legem: ut nequaquam verbis subjectis vibi populos et creditum gregem, sed exemplis doceant. Ac ne forte dicerent, injusta est sententia: patres comedere uvam acerbam (*Infra*, xxi), et dentes filiorum obstupescere (*Ezech.* xviii), inseri: *Sed et vos pejor operati estis quam patres vestri*; ut super his qui patribus pejora peccaverint, justa supplicia deferantur.

(Vers. 15.) *Eccis enim ambulat unusquisque post pravitatem cordis sui mali, ut me non audiat. Et ejectionem vos de terra hac in terram quam ignoratis vos, et patres vestri, et servietis ibi diis alienis die ac nocte, qui non dabunt vobis requiem.* Semel a Domino derelicti, faciunt ea quae non competunt, ut vadant post desideria cordis sui mali, de quo exiunt cogitationes pessimae (*Matth.* xv), et ideo de Ecclesia separantur, ut vadant in terram longinquam, quam nec ipsi, nec patres eorum noverant priusquam peccarent, ut ibi serviant diis alienis, qui non sunt dii, sed eorum putantur errore qui eos colunt. Quod autem intulit: *Die ac nocte*, perpetuam peccantium ostendit in acclere perseverantiam, dum et in diebus flagitiis, et in noctibus liliidini serviunt. *Qui non dabunt, inquit, vobis requiem.* Haud dubium quia falsos deos significet, de quibus dixit: *Et servietis ibi diis alienis.* Quidquid ergo peccamus, quidquid die et nocte facimus, et malorum operum perpetramus, imperium est demonum, qui numquam nobis dant requiem, sed semper impollunt delictis augere delicta, et cumulum facere peccatorum.

(Vers. 14, 15.) *Propterea ecce dies veniunt, dicit Dominus, et non dicetur ultra: Vivit Dominus, qui eduxit filios Israel de terra Aegypti; sed, Vivit Dominus, qui eduxit filios Israel de terra Aquilonis, et de universis terris ad quas ejectionem eos, et reducam eos in terram suam quam dedi patribus eorum.* Manifeste futura populi Israel restitutio praedicitur, et post captivitatem misericordia; quae juxta litteram sub Zorobabel et Jesu Pontifice et Ezra ex parte completa est: juxta intelligentiam spiritualem verius atque perfectius in Christo complenda 954 describitur. Veniet, inquit, tempus quando nequaquam dicetur, quod populus reductus sit de Aegypto per Moysen et Aaron, sed reductus de terra Aquilonis, Cyro rege Persarum laxante captivos. *Et de universis, inquit, terris*: quod nequaquam Cyri tempore, sed ultimo fine complebitur, dicente Apostolo: *Postquam subintraverit plenitudo gentium, tunc omnis Israel salvus fiet* (*Rom.* xi, 25, 26). Possumus hoc et de persecutionibus, quae

nostro accidere populo a diebus Neronis, de quo scribit Apostolus: *Et liberatus sum de ore leonis* (*I Tim.* iv, 17),^b usque ad Maximiani tempora, dicere: quomodo Dominus miseratus sit populo suo, et reduxit eos in terram suam. Haud dubium quia in Ecclesiam, quam dedit patribus eorum, Apostolis et apostolicis viris.

(Vers. 16 arq.) *Eccis ego mittam piscatores multos, dicit Dominus, et venabuntur eos. Et post haec mittam eis multos venatores, et venabuntur eos de omni monte, et de omni colle, et de cavernis petrarum, quis oculi mei super omnes vias eorum. Non sunt absconditis ea a facie* [Vulg. *absconditis a facie*] *mea, et non sunt occulta iniquitates eorum ab oculis meis. Et reddam primum duplices iniquitates et peccata eorum, quibus*

[Vulg. *quia*] *contaminaverunt terram meam in morticinis idolorum suorum, et abominationibus suis impleverunt hereditatem meam.* Diversa hujus capituli interpretatio est. Judaei enim antantant significari Chaldaeos, qui sub piscatore nomine describuntur, et postea Romanos, qui venatoribus comparantur, et de montibus collibusque et cavernis petrarum, infelicem populum sunt venati, hoc autem Dominus fecisse se dicit: quia respexerit vias eorum, et reddiderit iniquitates, quibus contaminaverant terram, simulacra venerantes, et abominationibus idolorum polluerant hereditatem ejus. Nostri autem rectius et melius, haec de futuro vaticinium Prophetam putant. Quia enim supra dixerat: *Reducam eos in terram suam, quam dedi patribus eorum*, nunc ostendit quomodo reducendi sint, quod primum mittat Apostolos, quibus Salvator dixit: *Venite post me, et faciam vos fieri piscatores hominum* (*Matth.* iv, 19). Et postea venatores, quos vel ecclesiasticos viros, vel Angelos possumus accipere, qui postquam consummationis tempus advenit, venientur sanctos quoque de montibus dogmatum excelsorum, et de collibus bonorum operum, et de cavernis petrarum, Apostolis et apostolicis viris. Non solum enim Christus petra, sed et apostolo 955 Petro donavit, ut vocaretur Petra (*I Cor.* x, *Matth.* xvi). In cuius sensibus requiescentes, recte dicuntur translati esse de petra. Ostenditque vel Apostolos, vel eos qui postea venati sunt, habuisse peccata, et recepisse duplices iniquitates suas. Servus enim qui scit voluntatem domini sui, et non facit eam, vapulabit multum (*Luc.* xii). Sciendumque quod in Hebraico positum sit, *primum*, et in Septuaginta editione praetermissum. Quando autem dicit: *Reddam primum duplices iniquitates, et peccata eorum*, subintendit, quod postquam receperint mala, recepturi sint et bona. Hi autem qui postea transferendi sunt, contaminaverant terram Domini in morticinis idolorum suorum, et abominationibus suis impleverunt hereditatem ejus, ut omnis mundus subditus fiat Deo: et nequaquam suo merito, sed illius misericordia conservetur. Quod

^a Dan mss., et non dicent, vivit Dominus, etc.

^b Idem mss., usque ad Maximiani tempora.

^c Haud recte obtinebat antea, venandi sunt.

hic de Hebraico posuimus: *Non sunt abscondita ea a facie mea*, in Septuaginta non habetur.

(Vers. 19.) *Domine, a fortitudo mea, et robor meum, et refugium meum in die tribulationis (sive malorum).* Omnis hominum fortitudo, sine Dei virtute, quæ Christus est, imbecilla reputatur et nihili. Unde confugiendum est ad Dominum, atque dicendum est: *Domine, refugium factus es nobis, in generatione et generatione (Psal. LXXXIX, 1).* Et in alio loco: *Qui habitat in adjutorio Altissimi; in protectione Dei casti commemorabitur (Psal. xc, 1).* Deus autem tribulationis, sive malorum, illa intelligenda est, de qua dicit et Apostolus: *Ut eriperet nos de presenti sæculo nequam*: Et, *Redimentes tempus, quoniam dies mali sunt (Galat. 1, 4).*

(Vers. 20.) *Ad te gentes venient ab extremis terræ et dicent: Vere mendacium possederunt patres nostri, vanitatem quæ eis non profuit. LXX: Ad te gentes venient ab extremis terræ, et dicent: Quomodo falsum possederunt patres nostri idola, et non est in eis utilitas? Postquam ejectus est Israel, et a piscatoribus venatoribusque translatus, consequenter vocatur ad fidem gentium multitudo, et constitetur se, sive patres suos in priori errore versatos. Qui autem dicunt, Quomodo falsa possederunt patres nostri idola, in quibus nulla est utilitas? consistunt vera esse ad quæ transeunt, et omni subnixæ præsidio.*

Numquid faciet sibi homo deos, et ipsi non sunt dii? Et hoc gentes loquuntur [Al. vocantur], quæ venerunt ad Salvatorem ab extremis terræ, sugillantantes ignorantiam tam suam quam majorum suorum, quia putaverunt ab humine fieri deos, cum Dei sit homines facere.

(Vers. 21.) *Idcirco ecce ego ostendam eis per vicem hanc: ostendam eis manum meam et virtutem meam, et scient quoniam nomen mihi Dominus.* Manus Dei per quam cuncta operatus est, et virtus, de qua dixit Apostolus: *Christus Dei virtus et Dei sapientia (1 Cor. 1, 24), ostenditur gentibus, Filii passione completa. Pulchreque dixit: Ostendam eis per vicem hanc: ostendam autem manifeste, et non ut prius, in umbra et in imagine, et vaticinio futurorum, ut postquam cognoverint, sciant nomen meum, audiantque a Filio: Pater, manifestavi nomen tuum hominibus (Joan. xvii).*

(Cap. XVII. — Vers. 1.) *Peccatum Juda scriptum est stylo ferreo in ungue adamantino, exaratum super*

latitudinem [Al. altitudinem] cordis eorum (sive in pectore cordis eorum), et in cornibus altarium (sive ararum) eorum. De gentibus quæ ad Dominum conversæ fuerant supra dictum est: *Ecce ego ostendam eis per vicem hanc, ostendam eis manum meam et virtutem meam: nunc de Israel qui abjectus est, loquitur: Peccatum Juda scriptum est stylo ferreo in ungue adamantino, et cætera.* Quod cur a Septuaginta prætermisum sit, nescio; nisi forsitan e pepercernit populo suo: sicut et in Isaiâ eos fecisse manifestam est: *Quiescite ergo ab homine cujus spiritus in naribus ejus, quia excelsus reputatus est ipse (Isai. ii, 22);* multaque hujusmodi, quæ si voluero cuncta digere, non dicam libro, sed libris opus erit. Gentium peccata deleta sunt, quia conversæ [Al. conversi] ad Dominum ab extremis terræ audierunt illud: *Laudate Dominum, omnes gentes; laudate eum, omnes populi. Quia confirmata est super nos misericordia ejus, et veritas Domini manet in æternum (Psal. cxvi, 1, 2).* Et de quibus dixerat ad Moysen: *Dimitte me, ut interficiam populum istum, et faciam te in gentem magnam (Exod. xxxii, 10).* Peccatum autem Judæ in-delebile, et, ut ita dicam, nulla ratione abolendum, scriptum est stylo ferreo in ungue adamantino, qui Hebraice dicitur SAMIR (סמיר); non quo ullus unguis sit, qui appelletur Samir; sed quo lapis adamantinus (qui ex eo quod indomitus sit et infrangibilis, hoc nomen accepit) tantum nitorem habet et levitatem, ut absque ullo impedimento in eâ scribi possit stylo ferreo: ut dura ferri materies scribit in duriori tabula adamantina, et duret quod scriptum est, in perpetuum. Ipsi enim dixerunt: *Sanguis ejus super nos et super filios nostros (Matth. xxvii).* Unde exaratum sive insculptum est in cornibus altarium, sive ararum eorum, ut opera sacrilega in æternam memoriam perseverent. Si autem hoc ita est, ubi illud quod anus delira confingit, posse hominem sine peccato esse, si velit, et facilia Dei esse mandata?

(Vers. 2, 3.) *Cum recordati fuerint filii eorum ararum suarum, et lucorum lignorumque frondentium in montibus excelsis, sacrificantes in agro, fortitudinem tuam et omnes thesauros tuos in direptionem dabo, excelsa tua propter peccata in universis finibus tuis. Et relinqueris sola ab hæreditate tua, quam dedi tibi, et servire te faciam inimicis tuis in terra quam ignoras, quoniam ignem succendisti [Al. succendisti] in furore*

^a In duobus mss., *Domine Deus fortitudo mea.*

^b Ibidem mss., *quoniam ego Dominus.*

^c Hoc verò Judæorum posteriorum temeritate ac perfidiæ tribuit Origenes, a quibus plurima τῶν LXX exemplaria in hoc corrupta queritur, H-mil. 16 in Jerem.: *καὶ δι' ὀφθαλμοῦ ἐαυτῶν ἐπίδοσαν, καὶ εἰπέιν οὐκ ἐπὶ τῶν Ἰουδαίων ταῦτα γέγραπται, ἡ μαρτυρία αὐτῶν γέγραπται.* Quæ sic Heron. vertit: *Quoniam difficile est alicquem se malum confiteri, ideo Judæi, qui exemplaria nonnulla falsarunt, etiâ hoc loco pro peccato Juda, peccatum eorum pœnerunt.* Tum penitus abscessisse tradit huic versu: ut a LXX, quem Judæi in propriis, non Græcis exemplaribus deformarint: *Ἄλλ' ἐστὶ ἀποφαντα, ὅτι οὐκ εἶδ' ὄψας παρὰ τοῖς*

*ἰδδομήκοντα οὐχ' εὐρομεν εὐρομεν δὲ ἐν ταῖς λοιπαῖς ἐκδόσεσι. v. 11: Sed et alia est propheta, quam nescio cur penes LXX, non invenimus: invenimus vero in cæteris editionibus. Arceii Eusebii Demonstrat. Ev. m. lib. x: *Et καὶ μὴ παρὰ τοῖς Ὁ, ἀλλ' οὖν ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ ταῦτα εὐρόντες, καὶ ἐν ταῖς τῶν λοιπῶν ἱερμανυτῶν ἐκδόσεσι, εἶ μετὰ παραδίσεως ἀστερίων ἐν τοῖς ἀκριβέσι τῶν παρὰ τοῖς Ὁ ἀντιγράφοις. Quamquam non amsd LXX, sed utique in Hebraico hæc invenimus, et in reliquorum interpretum editionibus: quin etiam sub asterisco in diligentioribus ipsorum LXX exemplaribus. Vid. Justinum quoque in Dial. cum Triphone.**

^d Malim ego lenitatem scribi alio sensu cum diphthongo,

meo, neque in aeternum ardebit. Et hæc in Septuaginta non habentur, eadem (ut reor) causa quam supra diximus, ne scilicet æterna in eos sententia permaneret. *Relinqueris, ait, sola ab hæreditate tua, quam dedi tibi, et servare te faciam inimicis tuis, in terra quam ignoras, vel sub Babylonis, vel, ut est verius, sub Romanis. Ipsi enim succenderunt ignem et clementissimum Dominum in furorem provocarunt: qui [Al. quis] ignis furoris ejus ardebit in æternum. Pudet me contentiones nostrorum, qui Hebraicam arguunt veritatem. Judæi contra se legunt, et quid pro se sit, nescit Ecclesia. Unde nos qui sumus filii Apostolorum recordamur iniquitatum prioris populi, et juste eos perperos esse testamur. Possunt autem excelsa, quæ Hebraice dicuntur ΒΑΝΟΤΗ (ΒΑΝΟΤΗ), et contra hæreticos accipi, qui posuerunt in excelsum os suum, et lingua eorum transivit super terram. Qui in tantam vesaniam proruperunt, ut soli absque Spiritus sancti gratia remanserint, et perdidit hæreditatem Domini, priorem videlicet fidei veritatem. Unde et æternum eis paratur incendium, et servitus dæmonum, qui sunt inimici et ultores.*

(Vers. 5, 6.) *Hæc dicit Dominus: Maledictus homo qui confidit (sive spem habet) in homine, et ponit carnem brachium suum, et a Domino recedit cor ejus. Erit enim quasi myrice in deserto, et non videbit cum venerit bonum; sed habitabit in siccitate in deserto, in terra salsuginis et inhabitabili.* Si maledictus est omnis homo, qui confidit in homine, Paulus autem Samosatenus et Photinus, quamvis sanctum et cunctis excelsum virtutibus prædicent Salvatorem, tamen hominem constituentur; ergo maledicti erunt spem habentes in homine. Quod si nobis oppositum fuerit, quod et nos credamus in eo, qui dicit: *Nunc autem queritis me interficere hominem, qui veritatem vobis locutus sum, quam audivi a Deo, hoc Abraham non fecit: vos facitis [Al. fecistis] opera patris vestri (Joan. viii, 46): respondebimus illud Apostolicorum: Et si Christum secundum carnem aliquando cognovimus, sed nunc jam non novimus.* Denique idem Apostolus in principio Epistolæ suæ scribit ad Galatas: *Paulus Apostolus non ab hominibus [Al. homine], neque per hominem, sed per Jesum Christum, et Deum Patrem, qui suscitavit eum a mortuis, et qui mecum sunt omnes fratres (Galat. i, 1, 2).* Si enim mors absorpta est in victoria (Ose. 13), quare non carnis humilitas, quæ propter humanam salutem assumpta est, in divinitatis transierit majestatem, ut fecerit utramque unam; et non adoremus creaturam, sed Creatorem, qui est benedictus in sæcula? Maledictus est igitur, non solum qui spem habet in homine, sed qui ponit carnem brachium suum, id est, fortitudinem suam, et quidquid egerit, non Domini clementiæ, sed suæ putaverit esse virtutis. Qui enim hoc agit, a Domino recedit cor ejus, asserens se

^a Mss., erit Dominus fiducia, sive spes.

^b Supplet Vatic., intellige: qui et paulo post curationis habet, pro persecutionis.

A posse quod non potest. *Et erit quasi myrice, quæ Hebraice dicitur ANOZA (אָנוּזָא), sive ut interpretatus est Symmachus, lignum infructuosum in solitudine. Et non videbit cum venerint bona, quæ visura est gentium multitudo; sed habitabit in siccitate in deserto.* Hoc dicitur de populo Judæorum qui habitant in deserto, fructusque non faciunt, et sunt in terra salsuginis, quæ nullos fructus faciat, et inhabitabili, quæ hospitem non habet Deum, nec Angelorum præsidia, nec Spiritus sancti gratiam, nec scientiam magistrorum.

(Vers. 7, 8.) *Benedictus vir, qui confidit in Domino, et erit Dominus spes (sive fiducia) ejus: et erit quasi lignum, quod transplantatum est (sive fructiferum) super aquas, quod ad humorem mittit radices suas, et non timebit, cum venerit æstus: et erit B folium ejus viride (sive ramusculi ejus frondentes): et in tempore (sive anno) siccitatis non erit sollicitum (sive non timebit) nec aliquando desinet facere fructum.* Illud de Judæis dictum sit et hæreticis, qui spem habent in homine, in Christo videlicet suo, quem non Filium Dei, sed purum hominem putant esse venturum. E contrario vir Ecclesiasticus, qui confidit in Domino, audit illud: *Et scitote, quoniam Dominus ipse est Deus (Psal. xcix, 5).* Confidit in Domino, et illi ligno comparabitur, de quo et in primo psalmo cantatur: *Et erit tanquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo, et folium ejus non defluet. Super aquas autem, Spiritus sancti gratiam, diversas donationes^b. Quod ad humorem mittit radices suas: ut a Domino*

C accipiat ubertatem. Sed et aliter possumus dicere, quod de siccitate Judaica translati sumus in baptismatis gratiam sempiternam. *Et non, inquit, timebit, cum venerit æstus, vel tempus persecutionis, vel dies iudicii: Et erit folium ejus viride, sive erunt in eo ramusculi frondentes: ut nunquam timeat siccitatem, sed cunctarum virtutum germinet gratiam.* Cumque tempus, sive annus, venerit siccitatis, non metuet, quando Dominus iratus mandaverit nubibus, ne pluant super Israel imbrem (Isai. v). Quodque sequitur: *nec desinet facere fructum, et illud locus qui in Marco scriptus est, quod venerit Dominus ad flumem, et non invenerit in ea fructum, quia nondum erat tempus, et maledixerit ei, ut fructus non faciat in æternum, exponere poterit (Marc. xi).* Qui enim confidit in Domino, et Dominus est fiducia ejus, etiam in tempore Judaicæ siccitatis non metuet; sed semper afferet fructum, credens in eam, qui semel pro nobis mortuus est, et ultra non moritur (Rom. vi) et dicit: *Ego sum vita (Joan. xiv, 6).*

(Vers. 9, 10.) *Pravum est cor omnium [Al. hominum], et inscrutabile, quis cognosceret illud? Ego Dominus scrutans cor, et probans renes, qui do unicuique juxta vias suas, et juxta fructum ad inventionem suarum. LXX: Profundum est cor super omnia, et homo*

^c Sic mss., illud locus qui, etc. Victor. autem flumem locum ex mss. aliis.

est, quis cognoscat eum? et 360 cetera similiter. Verbum Hebraicum (אִנְיָ) nos quatuor litteris scribitur, אִנְיָ et אִנְיָ et אִנְיָ et אִנְיָ. Si igitur legatur אִנְיָ, homo dicitur, si autem אִנְיָ, inscrutabile, sive desperabile: eo quod nullus cor hominum valeat invenire. Symmachus vero hunc locum ita interpretatus est: *Inscrutabile cor omnium: vir autem quis est qui inveniat illud?* Solent a quidam nostri, bono quidem voto, sed non secundum scientiam, uti hoc loco contra Judæos, quod homo sit Dominus atque Salvator, secundum dispensationem carnis assumptæ, nullusque possit nativitatis ejus scire mysterium, secundum illud quod scriptum est: *Generationem ejus quis enarrabit (Isai. LII, 8)?* nisi solus Deus qui arcana rimatur, et reddit unicuique secundum opera sua. Melius autem est, ut simpliciter accipiamus, quod nullus cogitationum secreta cognoscat nisi solus Deus: dixerat enim supra: *Maledictus homo qui spem habet in homine.* Et e contrario: *Benedictus vir qui confidit in Domino.* Unde ne hominum putaremus certum esse judicium, intulit, omnium prope-modum corda esse perversa, dicente Psalmista: *Ab occultis meis munda me, et ab alienis parce sermo tuo (Psal. XVIII, 13):* haud dubium quin cogitationibus. Et in Genesi: *Videns autem Deus quod multa malitia hominum esset in terra, et cuncta cogitatio cordis intenta esset ad malum omni tempore (Genes. vi, 5).* Et iterum: *Sensus enim et cogitatio humani cordis ab adolescentia sua prona sunt in malum (Genes. viii, 21).* Per quæ discimus solum Deum nosse cogitationes eorum. Si autem de Salvatore dicitur: *Videns autem cogitationes eorum Jesus (Luc. ix, 47);* nullasque potest videre cogitationes eorum, nisi solus Deus; ergo Christus Deus est, qui scrutatur corda, et probat renes; et reddi unicuique juxta opera sua (Psal. vii).

(Vers. 11.) *Perdix fovit (sive congregavit) quæ non peperit.* (Et ut LXX transtulerunt: *Clamavit perdix, congregavit quæ non peperit.*) *Fecit divitias suas [A Vulg. abest suas] non cum judicio. In dimidio dierum suorum relinquet eas (sive in dimidio dierum ejus relinquant eum) et in novissimo suo erit insipientis.* Aiunt Scriptores naturalis historię, tam bestiarum et volucrum, quam arborum herbarumque (quorum principes sunt apud Græcos, Aristoteles et Theophrastus, apud nos Plinius Secundus), hanc perdicis esse 361 naturam, ut ova alterius perdicis, id est, aliena fuere, et eis incubet fovantque: cumque fetus ado-

leverit, avolare ab eo, et alienum parentem relinquere. Hujusmodi divites sunt, qui aliena diripiunt, et absque cogitatione [Al. recogitatione] judicii Dei, faciunt divitias non cum judicio, quas in medio tempore relinquunt, subita morte subtracti [Al. substrati], quando dicitur eis: *Stulte, hac nocte respuent animam tuam a te, quæ autem preparasti, cujus erunt (Luc. xii, 20)?* nihilque insipientius, quam non providere novissima, et breviter putare perpetua. Alii vero et propter superiorem historiam, et propter alteram qua dicunt, perdicem esse pugnacissimum et immundum, ita ut victum polluat, diabolum sub ejus nomine interpretantur, quod alienas sibi divitias congregavit dicens ad Dominum: *Hæc omnia tibi dabo, si cadens adnaveris me (Matth. iv, 9).*

B Quem relinquent divitiæ suæ, quæ male ab eo fuerant congregatæ; et per Apostolos convertentur [Al. revertentur] ad Dominum: et qui sibi videbatur esse prudentissimus, erit omnium iudicio insipientis. Quodque a LXX dicitur: *Clamavit perdix, ad hæreticorum personam referendum est, quod per dix iste diabolus clamaverit per principes hæreticorum, et congregaverit quæ non peperit, et deceptorum sibi multitudinem congregavit, quæ postea dimittat eum: et omniura iudicio stultissimus comprobetur.*

(Vers. 12, 13.) *Solum gloriae altitudinis a principio, locus sanctificationis nostræ. Expectatio Israel, Domine, omnes qui te derelinquunt, confundentur, recedentes, et in terra scribentur [Al. describentur]; quoniam dereliquerunt venam (sive fontem) aquarum viventium Dominum.* Perdix propter suam stultitiam derelicta, expectatio Israel, id est, populi Dei et credentis in Domino, ipse est qui fecit omnia: cujus solum gloriosum est et excelsum a principio, locusque sanctificationis omnium credentium, ut non in loco sit Dominus, sed ut ubi ille fuerit, locus sanctificatus sit. E contrario qui derelinquunt Dominum, confundentur confusione perpetua, et recedentes, sive declinantes ab eo, scribentur in terra, delicti de libro viventium. Sicut enim, qui potest cum Apostolo dicere: *Noster autem municipatus in celo est (Philipp. iii),* in celestibus scribitur: sic qui derelinquit Dominum, vel declinat ab eo, scribetur in 362 terra cum his, qui terrena sapiunt. Causaque manifesta, cur scribantur in terra: quia dereliquerunt fontem vitæ Dominum, sive fontem aquarum viventium Dominum, qui loquitur in Evangelio: *Si quis sitit, veniat*

^a Ex his Tertullianus non uno in loco: Cyprianus lib. ii advers. Judæos cap. 10, Lactantius quoque lib. iv cap. 13, necnon alii de Latinorum choro, quos notat suppresso nomine.

^b Hanc alienorum ovorum curam, et incubitum perdicis tribuisse Aristotelem, Theophrastum, aut Plinium, pernegat Drusius, Hieronymum erroris incusans: at non dixit S. Pater, id ab his proprie scribi; sed a Naturalis historię Scriptoribus, quos inter il principem locum teneant. Et vero asserunt Ecclesiastici auctores permulti: Hippolytus martyr in Catena in Jerem., Epiphanius in Physiologo cap. 9, Ambrosius lib. vi Hexæmer. cap. 3 et epist. olim 48, Philastrius Præfat. in lib. de Hæresib., Augu-

stin. contra Faustum lib. xiii cap. 19, Isidorus lib. Orig. xii cap. 7, atque alii. Locum tamen æquivoce fecisse volunt Critici recentiores positum abs Jeremia nomen אִנְיָ, quod reddiderunt LXX, ex hisque Latini, *perdicem*, quia cum vocabulum non haberent, quo avem illam Europæis ignotam appellarent, quam simillimæ et specie proximæ avis nuncupatione usi sunt. Vide Bochartum de Script. animalibus, et Huetium in Notis ad Origen. ubi Pico convenire observat, quæcumque de אִנְיָ Hebræi atque Arabes tradunt.

^c Addunt mss. a te, quemadmodum in Vulgata ipsaque Hieronymiana versione habetur, Hebræo tamen textu renuente.

ad me et bibat : qui credit in me, sicut dicit Scriptura, **A** flumina de ventre ejus fluent aquae vivae. Hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes (Joan. vii, 37, 38).

(Vers. 14.) Sana me, Domine, et sanabor : salvum me fac, et salvus ero : quoniam laus mea tu es. Multi medici in Evangelio (Matth. ix) hæmorrhousam curaverant, quæ omnem substantiam suam perdiderat in eis, et tamen a nullo curari potuit, nisi ab eo, qui verus est medicus, et cujus sanitas in pennis ejus. Unde et nunc Prophetæa populo passus opprobria, et crebro in idillis circumventus, ab eo curari et salvus fieri cupit, cujus vera laus, veraque medicina est.

(Vers. 15 seqq.) Ecce ipsi dicunt ad me : Ubi est verbum Domini? Veniat. Ego autem non sum turbatus te pastorem sequens (sive non laboravi sequens te), **B** et diem hominis non desideravi : tu scis. Quod egressum est de labiis meis, rectum fuit in conspectu tuo (sive ante faciem tuam est). Non sis mihi formidini, spes mea tu in die afflictionis (sive non fias mihi alienus, parcens mihi in die pessimo). Qui non putant ventura, quæ dicta sunt, loquuntur ad Prophetam : Ubi est verbum Domini? Veniat : dissimulationem sententiæ, dilationem arbitrantur. Illis autem, inquit, ista dicentibus, ego non sum turbatus, nec laboravi te pastorem sequens, sive, post tua ingrediens vestigia. Nec hoc sui sine contentus, sed diem hominis non desideravi, vel vitam longiorem, vel prospera quæque hujus sæculi. Ipsumque vocat testem, quem et judicem : Tu nosti. Sequitur : Quod egressum est de labiis meis, rectum fuit in conspectu **C** tuo ; ut nunquam mentitus sit, et Domini voluntati adversa non dixerit. Non sis mihi, inquit, tu formidini, spes mea in die afflictionis. Quod perspicuum est juxta Hebraicum. Juxta id vero, quod Septuaginta transtulerunt dicentes : Ne fias mihi alienus, parcens mihi in die malo, est sensus : Ne parcas mihi in præseculi sæculo, quod malum est ; sed redde mihi juxta peccata mea, ut requiem habeam sempiternam. Scio enim 963 scriptum : Quem diligit Dominus, corripit : flagellas autem omnem filium, quem recipit (Hebr. xii, 6). Dies autem malus, vel omne sæculum est, vel dies iudicii, his qui propter peccata cruciantur.

(Vers. 18.) Confundantur, qui persequuntur me, et non confundar ego. Paveant illi, et non paveam ego. **D** Induc super eos diem afflictionis, et duplici contritione conterere eos. Imprecatur adversum eos Prophetæa, qui exprobrant ei verbum Domini, et dicunt : Ubi est verbum Domini? veniat ; ut confundantur qui persequuntur eum, et erubescant et redeant ad salutem : ut illi paveant mentientes, et non iste qui vera prædicat. Cumque dies ultionis advenerit, duplici contritione conterat [Al. conterere] eos, fame et gladio.

(Vers. 19, 20.) Hæc dicit Dominus ad me : Vade et sta in porta (sive in portis) filiorum populi : per quam (sive per quas) ingrediuntur reges Juda, et egrediuntur, in cunctis portis Jerusalem, et dices ad eos : Au-

дите verbum Domini, reges Juda, et omnes Juda (dive Judæa) cunctique habitatores Jerusalem, qui ingrediuntur per portas hæc. Quoniam, inquit, verba tua audire contemnunt, nec ad te veniunt, ut requirant quæ sit sententia [Al. sapientia] Dei, tu perge ad locum celeberrimum, vel portam templi, vel urbis, per quas reges et omne vulgus ingreditur et egreditur, ut necessitate cogantur audire, et importune, opportune prædicare verbum Domini (I Tim. iv) : nec ubi apud eos remaneret excusatio, quod ideo non fecerint, quia non audiverint.

(Vers 20 seqq.) Hæc dicit Dominus : Custodite animas vestras, et nolite portare pondera in die sabbati, nec inferatis per portas Jerusalem. Et nolite efficere onera de domibus vestris in die sabbati, et omnes opus non facietis, et sanctificate diem sabbati, sicut præcepit patribus vestris : Et non audierunt, nec inclinaverunt aurem suam, et induraverunt cervicem suam (et quod in Hebraico non habetur, super patres suos), ne audirent me, et ne acciperent disciplinam. Et erit, inquit, si audieritis me, dicit Dominus, ut non inferatis onera per portas civitatis hujus in die sabbati : et si sanctificaveritis diem sabbati, ne faciatis in ea omne opus, ingrediuntur per portas civitatis hujus reges et principes sedentes super solium David : et ascendentes in curribus et equis, ipsi et principes eorum, viri Juda et habitatores Jerusalem, et habitabitur civitas hæc in sempiternum. Et venient de civitatibus Juda, et de circuitu Jerusalem, et de terra Benjamin, et de campestribus, et de montosis [Al. montuosis], et ab austro, portantes holocaustum et victimas (sive thymiamata) et sacrificium 964 (sive manna) et thus, et inferent oblationem (sive laudem) in domum Domini. Si autem non audieritis me, ut sanctificetis diem sabbati, et ne portetis onus, et ne inferatis per portas Jerusalem in die sabbati, succendat ignem in portis ejus, et devorabit domos Jerusalem, et non exstinguetur. Ne præceptum sabbati instauratum per Jeremiam in frustra dicerem, totum ponere placuit, ut simul omnia cognoscantur. Custodit animam suam, qui non portat pondera peccatorum in die quietis et sabbati : nec infert ea per portas Jerusalem, quas virtutes debemus accipere. Et nolite, inquit, efficere onera de domibus vestris. Non enim portanda sunt, sed penitus abjicienda. Et omne opus ne facietis, vel servile, vel illud de quo scriptum est : Esca ventri, et venter ecies : Deus autem et hunc et illam destruet (I Cor. vi, 43) ; sed illud opus operandum, de quo Salvator loquitur : Operamini opus, quod non perit (Joan. vi, 27). Sanctificate, inquit, diem sabbati, ut omne tempus vitæ nostræ in sanctificatione ducamus, sicut fecerunt patres nostri Abraham, Isaac, et Jacob. Cumque ista præceperit Deus, non inclinaverunt aurem suam, mentis utique, non carnis ; sed induraverunt cervicem suam, rejicientes jugum Legis, et per metaphoram indomitum animalium habentes similitudinem. Videamus quod sit præmium eorum, qui non portant onera in

^a Deerat mihi, quod supplevit mas. quorum ope hujusmodi alia levioris momenti superius castigatæ.

die sabbati, et sanctificant illam. *Ingressentur*, inquit, **A** per portas civitatis hujus reges, quorum cor in manu Dei est, et qui regnant corporibus suis (*Prov. xxi*), et principes sedentes super solium David, ut Christi imitentur exemplum, et ascendentes in curribus, et equis, de quibus scriptum est: *Currus Dei decem millibus*, *multiplex millia instantium*, *Dominus in eis in Sinai in sancto* (*Psal. lxxvii, 18*). Et alibi: *Equitatio tua salus* (*Abac. iii, 8*) Omnis vir qui constitatur Deum, et qui habitat in Jerusalem, de qua dictum est: *Factus est in Salem* [*Al. Jerusalem*], id est, *in pace*, *locus ejus*, et *habitatio ejus in Sion* (*Psal. lxxv, 2*), et habitabitur Ecclesia Dei in æternum. *Venient de civitatibus Juda, et de circuitu Jerusalem*, de quibus jam diximus, et de terra Benjamin, qui filius est virtutis et dexteræ, et de campestribus, quod Hebraice dicitur **שַׁמְרַיִל** (*שמריל*), et planam historię significat intelligentiam, et de montosis, excelsis videlicet dogmatibus, et ab Austro, de quo scriptum est: *Deus ab Austro reniet* (*Abac. iii, 3*). Unde calor et plena lux, et ubi omne frigus expellitur: *Portantes*, ait, *holocausta*, seipsos consecrantes Deo, et victimam, sive **965** thynisma, ut dicant: *Sacrificium Domino spiritus contribulatus* (*Psal. l, 19*). Et, *Christi bonus odor sumus in omni loco* (*I Cor. ii, 15*). Et alibi: *Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo* (*Psal. cxl, 2*). Et sacrificium, pro quo LXX ipsum verbum Hebraicum posuere **מַנְאָה** (*מנאה*), quod pessima consuetudine, immo scriptorum negligentia, *manna* in

nostris ^a legitur. Et thus, de quo scriptum est: *Ut quid mihi thus afferitis de Saba* (*Supra vi, 20*)? Et inferent oblationem, quæ Hebraice dicitur **תְּרוּמָה** (*תרומה*), et in gratiarum actionem verti potest, et quam laudem LXX transtulerunt. *In domum David*, haud dubium quin in Ecclesiam. Hæc sunt præmia eorum, qui sanctificant sabbatum, et nullo pondere prægravantur. Sin autem, inquit, non audieritis præcepta mea, ^b et feceritis quæ non facienda mandavi: *Succendam ignem in portis ejus*, id est, Jerusalem, illum de quo dicitur: *Omnes adulterantes* **966** *quasi clibanus corda eorum* (*Use. vii, 4*): qui devorat domos, sive vicus Jerusalem, ^c quos [*Al. quod*] LXX **ἀγροδοι**, Aquila et Symmachus ^d **βάρεις**, id est *turritas domos*, interpretati sunt, appellanturque Hebraice **אַמְנֵנוֹת** (*אמננות*). Et nunquam hoc extinguetur ^e incendium, dicente Apostolo: *Uniuscujusque opus quale sit, ignis probabit* (*I Cor. iii, 13*). Et iterum: *Si calvus opus arserit, detrimentum patietur, ipse autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem* (*Ibid., 15*). Sin autem nostri judaizantes explanationem tropicam repudiarent, aut Judæi esse cogentur, et cum observatione sabbati circumcidere præputia, aut reprehendere certe Salvatorem, qui jussit in sabbato paralytico, ut portaret lectulum suum, Evangelista dicente: *Propterea magis Judæi quærebant eum interficere, non solum quia solvebat sabbatum, sed et Patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo* (*Joan. v, 18*).

^a Vatic. et Cistere. interserunt *libris*. Adhuc vero cornitur error iste hic et cap. **xlviii, 5**, et **Baruch, 1, 40**. Penes Theodoritum interdum scriptum invenies *מַנְאָה*, interdum *מַנְאָה*: Jeremias scilicet **xli, 5**, et **Baruchi** loco laudato. Chrysostomus, quoque *מַנְאָה* legit Exhortatione prima ad Theodorum cap. **iii**, et *מַנְאָה* in Danielis cap. **ii**. Vide tomo sequenti in Ezechiel. cap. **xlv** et **xlvi** nominis hujus expositionem.

C notis versionis LXX hoc affirmasse Hieronymum; quia ex fide omnium exemplarum manuscriptorum sancti Doctoris, perspicuum est ipsum legisse in LXX et dixisse ^a *ἄγροδοι*, id est, *biua*, et non *turritas domos*. **MARTIAN.**

^b In Vatic., et non *feceritis, quæ facienda mandavi*.

^c Quos LXX *ἄγροδοι*. Cave falsam hęc opinionem quam ingerunt Erasmus et Marianus, dicentes LXX cum Aquila et Symmacho interpretatos fuisse **βάρεις** id est, *turritas domos*. Nec putes cum Nobilio in

^d Lurulentius in epist. 65, ad Principiam. **βάρεις**, ait, *verbum est ἰσχυρίων Παλαιστίνæ, et usque hodie domus ex omni parte conclusæ, et in modum ædificatæ turrium, ac mœnium publicorum, ἄγροδοι appellantur*. Recole quæ in huic locum annotavimus, et Commentar. in Aios cap. 1, 2.

^e Suffecimus e mss. *incendium*, quod nomen a Vulgatis exciderat.

LIBER QUARTUS.

965-966 Semper diabolus bono operi imminet [*Foris invidet*] et ubique gradientibus ponit laqueos, narrante Propheta de satellitum ejus insidiis: *Juxta semitam scandalum posuerunt mihi* (*Psal. cxxxix, 6*), et Evangelio (*Matth. xiii, Marc. iv et Luc. viii*) hoc ipsum plenius instruente, quod volatilia cœli juxta viam jacta [*Al. jactata*] semina diripiunt atque dispendant. Cur hoc principio, frater Eusebi, usus sim, sequens sermo monstrabit. Multis et de toto huc orbe confluentium turbis, et Sanctorum Fratrum monasterii que curis occupatus, Commentarius in

D Jeremiam per intervalla dictam; ut quod deerat otio, superesset industriæ; cum subito hæreats Pythagoræ et Zenonis, *ἀκαθίας*, et *ἀνεμπρατίας*, id est, *impassibilitatis et impeccantiæ*, quæ olim in Origene, et dudum in discipulis ejus Grunio, Evagrioque ^a Pontico, et Joviniano jugulata est, cœpit reviviscere, et non solum in Occidentis, sed et in Orientis partibus sibilare, et in quibusdam insulis, præcipue Siciliæ et Rhodi, maculare plerosque, et crescere per dies singulos, dum secreto ducent, et publice **967-968** negant. Cui respondere diu tacens

^a Additum Pontico, quod in mss. non habetur, et studiosus nonnemo adjecerit, rejici denno malim ad paginæ album.

et dolorem silentio devertens, crebra fratrum exhortatione compulsus sum : nec tamen hucusque proprip, ut auctorum nomina ponerem, malens eos corrigi, quam infamari [Al. imitari]. Neque enim hominum, sed erroris inimicus sum : qui mihi ut vicem talionis et genuinum sui doloris [Al. sudoris] illiderent, veteres magistrorum suorum calumnias concinnantes, intantum elingues [Al. bilingues] et miserii demonstrati sunt, ut ne maledicere quidem suis verbis potuerint. Quorum tunc temporis, editis adversus eos libris, amara confutatae sunt, quos qui legere voluerint, liquido pervidebunt, canes eos juxta Isaiam esse motos, qui latrare nesciant : habentes quidem voluntatem et rabiem mentiendi, sed artem fingendi et latrandi non habentes [Isai. lvi]. Quibus loquar compendio : Aut bona sunt quae docetis, aut mala. Si bona, defendite libere : si mala, quid occulte micos jugulatis errore, rectaque fidei ad decipiendos simplices quosque jactatis expositionem? quem si vera est, cur absconditur? si falsa, cur scribitur? Rogo quae est ista insania? Praecipiente apostolo (1 Petr. ii), ut parati simus ad satisfaciendum omni peccanti nos rationem de ea quae in nobis est esse, et Propheta clamante : *Loquor de [Al. in] testimonio tuis in conspectu regum, et non confundor* (Psal. cxviii, 46), isti publicam fugiunt, et susurrant in angulis perditorum, dolentque quasi pro suis, quae sua metuent conderi. Cumque generaliter adversum vitia quid et haereticos dixerimus, se peti queruntur; mutumque conscientiae dissimulata diu indignatione pronuntiant. Quod si cavendum nobis est, ne veterem laedere videamur a necessitudine, si superbissimam haeresim spiritali mucrone truncemus, ergo sustinenda erunt nobis crucea prodigia fidei, et dicendum cum Propheta : *Versutus sum in miseria, dum mihi infigitur spina* (Psal. cxxi, 4). Quia potius audiant illud Apostolicum : *Obedite Deo magis oportet quam hominibus* (Act. v, 29; Gal. i). Et iterum : *Si hominibus placuerit, Christi servus non esset*. Verum haec in proprio, nisi tacerint, opere^b plenius exsequimur. Nunc coeptum in Jeroniam carpatum iter, et quartum in eum volumen breviter transcurrentes, in his tantum quae obscura fuerint immoremur.

(Cap. XVIII.—Vers. i seqq.) *Verbum quod factum est ad Jeroniam a Domino, dicens : Surge et descende in domum figuli, et ibi audies verba mea. Et descendi in domum figuli, et ecce ipse faciebat opus super rotam (sive lapidea). Et dissipatum est vas, quod ipse faciebat e luto manibus suis. Conversusque (sive et rursus) facit illud vas alterum, sicut placuerat in oculis ejus ut faceret. Et factum est verbum Domini ad me, dicens : Numquid sicut figulus iste non potestum* [Vulg.

^a Potest Pelagium latet et Hieronymum, cum uterque Romae ageret, sui cum amicis utroque esset Paulus, Demetriadis, aliarumque sanctarum mulierum aliqua intercessisse necessitate. Verosimiliter tamen videtur leuall Joannes Hierosolymitanus, quo non ita pridem amico Hieronymus utebatur, jam ut Pelagianorum patronum accusabat.

A *potero, ad Hebr. [צור] vobis facere, domus Israel? ad Dominus. Ecce sicut lutum in manu figuli, sic vos in manu mea, domus Israel. Rapente (sive ad summam) loquar adversum gentem et adversum regnum, et ardeam (sive auferam) et destruiam, et disperdam illud. Si poenitentiam egerit gens illa a malo suo quod locutus sum adversum eam, agam et ego poenitentiam super malo quod cogitavi ut facerem ei. Et subito (sive ad summam) loquar de gente et regno, ut aedificem (sive plantem) illud. Si fecerit malum in oculis meis, et non audiat vocem meam, poenitentiam agam super bono quod locutus sum ut facerem ei. Per omnes quidem sensus ad iudicium et intelligentiam animi pervenitur, auditu, odoratu, gustu, tactu, sed magis mente retinetur, quod oculis cernitur. Unde jabetur B Propheta ad domum figuli ire, et ibi Domini audire praeccepta. Cumque, ait, porrextissem et descendissem in domum figuli, faciebat ipse opus super rotam, quam LXX verbi ambiguitate seducti, lapidea translulerunt, אבן (אבן) enim pro qualitate loci et diversitate pronuntiationis, et organum, id est, rota figuli vocatur, et lapidea. Cumque, inquit, cernerem vas e luto fieri, subito dissipatum est, hoc Dei agente providentia, ut manus artificis dum nesciret, errore suo parabola figuraret. Rursumque ille figulus, qui vas e luto, rota currente, perdiderat, fecit aliud sibi ut ei visum est. Statimque Dominus ad Prophetam : Si figulus, ait, hanc habet potestatem, ut ex eodem luto rursus faciat quod fuerit dissipatum : ego in vobis, qui quantum in vobis est, peritiae videmini, hoc facere non potero? Et ut liberum significaret arbitrium, dicit se et mala assuetiari genti et regno illi, vel illi; et rursus bona : nec tamen hoc evenire quod ipse praedixerit; sed e contrario fieri, ut et bona malis eveniant, si egerint poenitentiam, et bonis mala, si post repromissiones fuerint ad peccata conversi. Et hoc dicimus, non quod ignoret Deus hoc vel illud, gentem aut regnum esse facturum, sed quod dimittat hominem voluntati suae, ut vel praemia, vel poenae sua voluntate et suo merito recipiat. Nec statim totum erit hominis quod eveniet; sed ejus gratiae qui cuncta largitus est : ita enim libertas arbitrii reservanda est, ut in omnibus excellat gratia largitoris; juxta illud propheticum : Nisi Dominus aedificaverit domum, in vanum laboraverunt qui aedificant eam. Nisi Dominus custodierit civitatem, in vanum vigilabit [Al. vigilat] qui custodit eam (Psal. cxxvi, 1, 2).*

(Vers. 11-13.) *Nunc ergo dic viro Juda, et habitatori [Mss. habitatoribus, rectius] Jerusalem, dicens, Haec (sive sic) dicit Dominus : Ecce ego frango contra vos malum et capto contra vos cogitationem : reverta-*

^b Tres Dialogorum libros, quos paulo post contra Pelagianos scripsit, videtur hoc loco minitari. Quod enim dixerat modo, *Quorum tunc temporis editis adversus eos libris nuntia confutatae sunt*, non de Pelagianis est accipiendum, sed de eorum magistris, ut ipse vocat, Rufino, Joviniano, etc.

tur unusquisque a via sua mala, et dirigite vias vestras et studia vestra. Qui dixerunt, desperavimus (sive confortabimur), post cogitationes enim nostras ibimus, et unusquisque pravitatem (sive quod placuit) cordis sui mali [Al. placuerit cordi suo malo] faciemus. Ideo hæc dicit Dominus: Interrogate gentes, quis audivit talia horribilia, quæ fecit nimis virgo Israel? Implet Dominus parabolam quam et sermionibus, et aspectu docuerat, et 970 dicit: Ecce ego frango contra vos malum, quasi sigulus lutum: malum autem juxta Isaiam qui dicit: Faciens pacem, et creans malum (Isa. XLV, 7). Non quod per se malum sit, sed quod patientibus malum esse videatur. Et cogito contra vos cogitationem, id est, pro merito inferre sententiam. Mutate opera, et dirigite vias vestras, ut et prosperis poena mutetur. Qui, inquit, dixerunt contrario: Confortabimur, in malis videlicet operibus, sive juxta Aquilam, desperavimus, et juxta Symmachum, defecimus, quod utrumque offendit Deum; ut aut nequaquam se putet posse salvari, aut ad placandum Deum animo defecisse. Et post cogitationes, inquit, nostras ibimus. Ubi est ergo absque Dei gratia liberii arbitrii potestas, et propria judicium voluntatis, cum grandis offensa sit Dei sequi cogitationes suas et pravi cordis facere voluntatem? Propterea infert, dicens: Interrogate gentes, et omnes in circuitu nationes, quis fecerit, quis audivit idolis serviens, quæ fecit nimis virgo Israel? Virginem autem vocat, eo quod uni Deo servierit, dicente Propheta: Notus in Judæa Deus, in Israel magnum nomen ejus (Psal. LXXV, 3).

(Vers. 14.) Numquid deficiet de petra agri nix Libani: aut avelli possunt aquæ erumpentes, frigidae et defluentes? LXX: Numquid deficient de petra nbera, aut nix de Libano, aut declinabit aqua violenter sublata vento? Tale quid et illud Virgilianum sonat (Æcol. 1, 60 seqq.):

Ante leves ergo pascentur in æthere curvi,
Et freta dentant nodos in littore pisces,
Quam nostro illius labatur pectore vultus.

Et in alio loco (Æneid. 1, 614 seqq.):

In freta dum fluvii current, dum montibus umbræ
Lustrant, convexa polus dum sidera pascet,
Semper honos nomenque unum laudesque manebant.

Quomodo, inquit, nix de Libani summitatibus deficere non potest; nec ullo, ut omnis liquescat, solis ardore superatur, fluentesque de montibus rivi, nequaquam siccantur in fontibus: sic meum nomen, quod per se stabile est, atque perpetuum, non poterit immutari, et tamen cum cætera naturæ ordinem servent, populus meus oblitus est mei. Sequitur enim:

(Vers. 15.) Quia oblitus est mei populus meus, frustra libantes et impingentes in viis suis, in semitis sæculi (sive sempiternis) ut ambularent per eas in itinere non trito. Qui obliviscitur Dei, et relinquit illum, qui dicit: 971 Ego sum via (Joan. XIV, 6); libatque diis alienis, impiugit in viis suis, nequaquam Dei, sed suis, et antiquas sempiternasque semitas

A derelinquit, quæ omnium sanctorum sunt tritæ vestigiis colentium Deum. Isti vero ambulaverunt in itinere non trito, et relicto cultu Dei, idola venerati sunt, propter quæ inferitur poena quæ sequitur:

(Vers. 16.) Ut fieret terra eorum in desolationem, et in sibilum sempiternum, omnis qui præterit [Al. præterierit] per eam, obstupescet et movebit caput suum. Et quia dereliquerunt, ait, cultum Dei, et pravas idololatriæ semitas sunt secuti; propterea terra eorum redacta est in solitudinem et in miraculum omnium sibilumque, ita ut qui terram quondam, et urbem florentissimam viderint in desertum et cinere esse collapsam, admirentur et stupeant, et animæ confusionem, gestu corporis indicent: hoc est enim movere caput, et stuporem mentis silentio demonstrare. Quod plenius et rectius post adventum Domini intelligimus esse completum, quando nullas Judæorum terram quondam et Urbem sanctam ingredi lege permittitur; sed cum ad planetum venerint, mirantur et desunt vaticinia Prophetarum, opere completa.

(Vers. 17.) Sicut ventus urens dispergam eos coram inimico (sive inimicis), dorsum et non faciem ostendam eis in die perditionis eorum. Usque hodie sententia Dei permanset in Judæis. In toto orbe desperati sunt coram inimico diabolo, vel inimicis dæmonibus; et cum diebus ac noctibus in synagogis Satanae invocent nomen Dei, dorsum et non faciem suam ostendit eis Deus, ut intelligant eum semper recedentem, et nunquam ad se venientem. Dies autem perditionis Judaicæ, omne tempus est post passionem Salvatoris, usque ad finem sæculi: ut postquam subintraverit plenitudo gentium, tunc omnis Israel salvus fiat (Rom. XI).

(Vers. 18.) Et dixerunt: Venite et cogitemus adversus Jeremiam cogitationes, non enim peribit lex a sacerdote, neque consilium a sapiente, nec sermo a propheta. Venite et percutiamus eum in lingua, et non attendamus ad universos sermones ejus. Ita et tunc Judæorum contra Jeremiam, sive Dominum Salvatorem, et hodie hæreticorum contra servos ejus cogitatio est, ut calumnias struant, et sanctos viros accusatione præveniant, nec cogitent quid illi veritatis loquantur, sed quid ipsi struant 972 mendacii; jactant enim in sacerdotibus, et in sapientibus, et in pseudoprophetais suis legem et consilium Dei, et eloquium permanere, dicente Scriptura: In perversam animam non intrabit sapientia (Sap. 1, 4).

(Vers. 19 seqq.) Attende, Domine, ad me: et audi vocem adversariorum meorum. Numquid redditur [Al. reddetur] pro bono malum, quia foderunt foveam animæ meæ? Recordare quod steterim in conspectu tuo, ut loquerer pro eis bonum, et averterem indignationem tuam ab eis. Propterea da filios eorum in famam, et deduc eos in manus gladii. Fiant uxores eorum absque liberis et viduæ, et viri earum interficiantur morte, juvenes eorum confodiantur gladio in prælio, audiatur

^a Intererunt duo mss. glossema istud, Notandum contra Pelagianos.

^b Nostris mss. et Rabanus, sibilu pro silentio legunt.

clamer de domibus eorum. In typum quidem Salvatoris hanc a populo Judæorum Jeremias universa perperitur, qui postea, Babylonio veniente, vastantur. Sed plenius atque perfectius complentur in Christo, et [Al. cum] urbe subversa, Romano gladio trucidati sunt, non ob idololatriam, quæ eo tempore non erat, sed ob interfectionem Filii Dei, quando cunctus simul populus conclamavit: *Tolle, tolle istam: regem non habemus nisi Cæsarem* (Joan. xix, 15). Et imprecatio eorum æterna damnatione completæ est; *Sanguis ejus super nos, et super filios nostros* (Math. xxvii, 25). Foderant enim Christo fossam, et dixerant: *Auferamus eum de terra viventium* (Isa. liii, 8). Qui tantæ erga eos misericordiæ fuit, ^a ut stans in conspectu Patris, loqueretur pro eis bonum, ut averteret indignationem suam ab eis, ut in cruce quoque diceret: *Pater, ignosce eis; quid enim sciunt, nesciunt* (Luc. xxiii, 34). Manifesta transcurrimus, ut in obcurioribus immoremur, nequaquam deliramenta quorundam et captivitatem coelestis Jerusalem interpretantes, sed perspicuam historiam et manifestissimam prophetiam, omni verborum et sensuum confidentia persequentes.

(Vers. 22, 23.) *Adduces enim super eos latronem repente, quis foderunt fossam ut caperent me, et laqueos absconderunt pedibus meis. Tu autem, Domine, acis omne consilium eorum adversum me in mortem.*

Ne propitius iniquitati eorum, et peccatum eorum a facie tua non deleatur. Fiant corruentes (sive impingentes) in conspectu tuo, in tempore furoris tui abutere eis (sive fac in eis). Si de Jeremia intelligimus, repentinum latronem referamus ad Nabuchodonosor: si de Salvatore, quod et verius, et melius est, ad Romanum exercitum. Et ne injusta videatur sententia Dei, exponit, **973** quid fecerint contra Filium Dei Christum, et quid passi sint. Quod autem infert, *ne propitius iniquitati eorum, et peccatum eorum a facie tua non deleatur*, nequaquam priori sententiæ contrarium est, in qua pro populo deprecatur Patrem; sed postquam datum tempus penitentis præterit, et illi in suo scelere perseverant, ^b populi et seniores, non tam pro se puniuntur quam pro aliis, ne hultum peccatum cæteris noceat exemplo. Quodque infert: *Fiant impingentes, sive corruentes, in conspectu tuo*, illius Isaiæ, et Petri apostoli simile est, *Et non impingetis sicut in lapidem offensionis, et petram scandali* (Isai. viii, 14; I Pet. ii, 8). Cujus et in psalmis Propheta meminit: *Lapidem, quem reproboverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli. A Domino factum est hoc* (Psal. cxvii, 22).

(Cap. XIX. — Vers. 1 seqq.) *Hæc dicit Dominus: Vade, ^c et sume lagunculam figuli testeam et de senioribus populi, et de senioribus Sacerdotum, et egredere ad vallem filii Ennom, quæ est juxta introitum portæ scitilis (sive Charith); et prædicabis (sive clamabis, vel leges) ibi verba, quæ ego loquar ad te, et dices:*

^a Idem ms., et stetit in conspectu Patris, ut loqueretur pro eis bonum, et averteret indignationem illam ab eis.

A *Audite verbum Domini, reges Juda, et habitatores Jerusalem. Pro laguncula figuli, quæ Hebraice dicitur vocac (פפפ), LXX doliolum transtulerunt, et pro porta scitili, Aquila, Symmachus et Theodotio ipsam verbum posuerunt Hebraicum מַרְסִית (מַרְסִית): pro quo LXX juxta morem suum pro aspiratione מַרְסִית litteræ, addiderunt cum Græcum, ut dicerent Charith pro Arith, sicut illud est pro Hebron, Chebron, et pro Jericho, Jericho. Vult autem Scriptura divina, non solum auribus doceri populum, sed et oculis. Magis enim (ut jam diximus) mente retinetur quod visu, quam quod auditu ad animum pervenit: *Tolle, inquit, lagunculam, sive doliolum testeam, et de senioribus populi ac Sacerdotum, et egredere ad vallem filii Ennom, de qua supra diximus, in qua erat delubrum Baal, et nemus, ac lucus Siloe fontibus irrigatus.* Ipsa autem, inquit, vallis juxta portam est, quæ Hebraice מַרְסִית (מַרְסִית), hoc est, scitilis appellatur. *Et prædicabis, vel leges ibi verba, quæ ego loquar tecum: ut ibi audiantur quæ dicturus sum.* Ideo autem (ut jam diximus) et prædicabis, et clamabis, et leges ponitur, quia verbum Hebraicum מַרְסִית (מַרְסִית), tria hæc significat. Vultque quæ dicturus est, et reges Juda audire, et habitatores Jerusalem, id est, et stirpem regiam, et omnem populum, ut **974** inexcusabiles sint, qui audire noluerint.*

(Vers. 4-6.) *Hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel: Ecce ego inducam afflictionem (sive mala) super locum istum: ita ut omnis qui audierit illam (sive illa) tinniant aures ejus, eo quod dereliquerint me, et alienum fecerint locum istum, et libaverint in oculis alienis quos nascierunt ipsi et patres eorum et reges Juda. Et repleverunt locum istum sanguine innocentum, et ædificaverunt excelsa Baalim, ad comburendos filios suos igne in holocaustum Baalim; quæ non præcepi (sive cogitavi), nec locutus sum, nec ascenderunt in cor meum. Et hunc locum stulte quidam ad coelestem referunt Jerusalem. Quod ne semper admoneamus, hoc tantum dixisse sufficiat: vitandam istiusmodi explanationem esse, immo hæresim, quæ manifesta subvertit, et præstigijs quasdam Ecclesiis Christi conatur inducere. Nulli autem dubium quin in Templo Dei, Baal idolum posuerint, sive in delubro quod erat in valle filii Ennom, ubi et lucus Baal et ara ejus fuit, super quam immolaverunt et incendunt filios suos. Quæ Dominus nec cogitavit, nec locutus est, nec ascenderit in cor ejus. Non quo Deus futura nescierit, sed quod indigna sua notitia ignorare se dicat, juxta illud Evangelicum: *Discedite a me, operarii iniquitatis, nescio vos* (Luc. xiii, 27). Novit enim Dominus eos qui sui sunt (II Tim.). Et, *Qui ignorat, ignorabitur* (I Cor. xiv, 33). Vel certe ἀδύνατον, et hæc de Deo accipienda, sicut et alia. Omnis autem hæreticus derelinquit Deum, et alienum facit locum habitatione Dei, quem sua fraude*

^b Verba, populi ac seniores, in Cisterc. ms. non sunt.
^c Vulg.: Accipe lagunculam figuli testeam a senioribus, etc.

possunt, et libat diis alienis, quos nec ipse noverat, nec patres ejus, Apostoli videlicet et apostolici viri; rex autem Juda, hoc est, hæreticorum patriarchæ, implent locum quondam Dei, sanguine deceptorum et innocentium. Nisi enim stultus et simplex fuerit, non cito subvertitur. Et ædificant excelsa Babilim, dum de sublimitate disputare se dicunt. Et comburent filios suos idole, quos in hæresi genuerunt. Quæ omnia ignorare se dicit Dominus, nec unquam ascendisse in cogitationem suam.

(Vers. 6.) *Propterea ecce dies veniunt, dicit Dominus, et non vocabitur locus iste amplius Thopheth, et vallis filii Ennom, sed vallis occisionis. LXX: Idcirco ecce dies veniunt, dicit Dominus, et non vocabitur locus iste amplius ruina et πολυάνδριον filii Ennom, sed πολυάνδριον occisionis.* Quæ sit vallis filii Ennom quæ Hebraice dicitur צעקרון (צעקרון), unde et *gekronam* appellatur, §75 putatur, a supra diximus. Miror autem quid sibi voluerint LXX pro τρωπητη (τρωπητη) δεικνυσθαι, hoc est, ruinam ponere, et pro velle, πολυάνδριον, quod significat virorum multitudinem: nisi forte ex eo quod ibi populus corruerit, et cæca sit hominum multitudo, vel spiritualiter, in errore idololatriæ, vel juxta litteram, a Babilonio exercitu, quod in consequentibus manifestius legitur.

(Vers. 7 seqq.) *Et dissipabo consilium Judæ et Jerusalem in loco isto, et subvertam eos gladio in conspectu inimicorum suorum, et in manu quærentium animas eorum, et dabo cadavera eorum escam volatilibus cæli et bestiis terræ, et ponam civitatem hanc in stuporem et in sibilum. Omnis qui præterit [Al. præterierit] per eam obstupescet, et sibilabit super univærsam plagam ejus. Et cibabo eos carnis filiorum suorum, et carnis filiarum suarum, et unusquisque carnem amici sui comedet, in obsidione et in angustia, in qua concludent eos inimici eorum, et qui quærent animas eorum. Quamquam hæc et in Babylonia captivitate accidisse populo noverimus, tamen plenius referuntur ad tempora Salvatoris, quando obsessi sunt a Vespasiano et Tito, et civitas eorum, Hadriani temporibus, in æternas cineres collapsa est, ut qui obtulerant filios suos idolis, ipsi eos postea famis necessitate compulsi, in ciborum usum verterent, carnesque omnium darentur volatilibus cæli, et bestiis terræ: ut qui Domini muneribus abusi fuerant in impietatem, et propria viscera idolis immolarant, ventres suos sepulcra facerent liberorum.*

(Vers. 10, 11.) *Et conteres lagunculam in oculis errorum, qui ibunt, vel egredientur tecum. Et dices ad eos: Hæc dicit Dominus exercituum: Sic conteram populum istum, et civitatem hanc, sicut conteritur vas figuli, quod non potest ultra instaurari. Perspicue non*

A de Babylonia, sed de Romana dicitur captivitate. Post Babylonicos quippe, et urbs instaurata, et populus reductus in Judæam, et abundantia pristina restitutus est. Post captivitatem autem, quæ sub Vespasiano et Tito, et postea accidit sub Hadriano, usque ad consummationem sæculi ruitus Jerusalem permansuras sunt [Al. permanserunt], quamquam sibi Judi auream atque gemmatam Jerusalem restituendam petent, rursumque victimas, et sacrificia et conjugia sanctorum, et regnum in terris Domini Salvatoris. Quæ licet non §76 sequamur, tamen damnare non possumus, quia multi ecclesiasticorum virorum, et b Martyres ista dixerunt. Et unusquisque in suo sensu abundet, et Domini cuncta judicio reserventur (Rom. xiv). Quomodo autem vas fictile, et testum si fractum fuerit, in antiquam spem non potest reformari: sic et populus Judæorum et Jerusalem subversa, statum pristinum non habebunt. Denique cassum est hodie nomen ipsius civitatis, et ab Ælio Hadriano Ælia dicitur, et cum habitatione pristina, pristinum quoque nomen amisit, ad decedendam superbiam habitatorum ejus. Sanctæ autem Crucis et Resurrectionis vocabula, non urbem significent, sed locum: nec divitiarum quondam magnitudinem, per quam periit populus Judæorum, sed gloriam saucitatis, quam nostra paupercula possidet Bethleem, non habens aurum et gemmas, sed panem qui in ea natus est.

(Vers. 12.) *Et in Thopheth sepellentur (sive sepelient), eo quod non sit alius locus ad sepeliendum. Sic factam loco huic, ait Dominus, et habitatoribus ejus, et ponam civitatem istam sicut Thopheth (sive ut ruinam), et erunt domus Jerusalem et domus regum Juda, sicut locus Thopheth (sive ruina). Quod autem in LXX insertur: Omnes domus regum Juda, sicut locus Thopheth, in Hebraico non habetur. Et sequitur:*

(Vers. 13.) *Immundæ omnes domus, in quarum domatibus (sive tectis) sacrificaverunt omni militiæ cæli, et libaverunt libamina diis alienis. Quod supra dixerat. Non vocabitur locus iste amplius Thopheth, et vallis filii [Al. filiarum] Ennom, sed vallis occisionis, nunc ponit manifestius, quod tanta in ipso loco futura sit cædes, ut ibi acervatim populus sepeliatur, et locus [Al. locus] quondam religionis, fiat tumultus mortuorum. Ipsa quoque civitas, quæ huic imminet loco, fiat sicut Thopheth, pro quo LXX ruinam transulerunt. Domus quoque Jerusalem, regumque palatia, in ruinis similes convertantur. Causaque redditur, eo quod immundæ fuerint, et idololatriæ pollutæ scelere, pro eo quod in domatibus et tectis earum, soli et lunæ et stellis cæli immolaverint, et ibura inceuderint; nec hoc fuerint errore contenti,*

^a Vide superius. Infra sensum interpunctionis vitio laborantem restitimus.

^b S Justinum Martyrem proprie notari, nullus dubito, cujus hæc inedit menti sententia in Dialogo cum Tryphone. Nec est quod memorem ceteros ecclesiasticos tractatores. Irenæum lib. v advers. Hæ-

res cap. 32, Tertullianum lib. de Spe fidelium et lib. iii contra Marcionem, Lactantium lib. vii capp. 24 et 26, atque alios ejus sententiæ, quam Papius Hierapolitanus primus invenit. Hieron. perquam modeste ob sanctitatis meritum, ab hac eorum doctrina cavendum monet.

sed immolaverunt demonibus, et libamina sederunt diis alienis (Sophon. 1).

(Vers. 14, 15.) Venit autem Jeremias de Thopheth, quo 977 miserat eum Dominus ad prophetandum, et stetit in atrio domus Domini, et dixit ad omnem populum: Hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel: Ecce ego inducam super civitatem hanc, et super omnes urbes ejus universa mala, quæ locutus sum adversum eam, quoniam induraverunt cervicem suam, ut non audirent sermones meos. Postquam in Thopheth presentibus populi senioribus, quos duxerat secum Jeremias confregit lagenulam, sive dolium, et prophetarum verbis Domini ad exortendum populum et civitatem Jerusalem, revertitur et stat in atrio domus Domini, et universas loquitur multitudini, quæ ad locum Thopheth ire noluerat, quod inducturus sit Dominus super civitatem Jerusalem, et super omnes urbes ejus universa mala, quæ locutus est adversum eam. Et ne patemur crudelitatem esse sententiam, reddidit causas, cur inducturus sit mala. Quoniam, inquit, induraverunt cervicem suam, ut non audirent sermones meos: ne post multas quidem impietates, volentes agere poenitentiam.

(Cap. XX. — Vers. 1, 2.) Et audivit Phasur filius Immer sacerdos, qui constitutus erat princeps in domo Domini, Jeremiam prophetantem sermones istos. Et percussit Phasur prophetam Jeremiam, et misit eum in nervum quod erat in porta Benjamin superiori in domo Domini. Pro Phasur Septuaginta translulerunt Phaschor, qui interpretatur oris nigreda, et pro nervo, quem non diximus, Septuaginta et Theodotio vertere, *cataractem*, Symmachus *συνενοήσιον* sive *συνενοήσιον* quod utrumque tormenta significat. Nos autem nervum diximus more vulgari, quod tormenti genus etiam in Actibus Apostolorum legimus, quando apostoli Paulus et Silas in custodiam carceris dati sunt (Act. xvi). Iste autem erat pontifex Templi, et data sibi Sacerdotii dignitate in perversum ablutur, non ut doceat, et sermone corripiat; sed ut cruciatibus torreat (Joan. xix). Unde et Salvator et apostolus Paulus jussione pontificis verberantur (Act. xvi). Næc mirum si hostie servi Dei occidantur [Al. occiduntur] a Phaschor, mittanturque in carcerem, et horribili custodia reserventur. Datur enim hæc potestas a Deo; ut Prophetarum ostendat fides. Nec tamen major est ille qui cecidit, sed fortior iste qui cecidit. Et patienter Propheta suscipit iudicium Dei, nec reclamatur ad verbera, sed considerat imperantem. Eunxa (עונא), verbum sonat, de quo sæpe nigredo generatur, non parentis 978 vitio, sed scelere degenerantis. Tormentum autem, quo cruciatur Propheta, videtur in parte dextra, quod interpretatur Benjamin; et in porta sublimi, quæ non veritatem indicat, sed injustam pontificis potestatem.

(Vers. 3.) Cumque illuisset in gratissimum, eduxit Phasur Jeremiam de nervo, et dixit ad eum Jeremias:

^a Duplicem innuit Symmachii versionem extitisse.
^b Victor. futurum supplicium; et mox habebis nomen oris nigredinem.

Non Phasur vocavit Dominus nomen tuum, sed pavorem undique. Et hic tam nomen pontificis, quam tormenti genus similiter omnes ut supra interpretati sunt. Mutatur autem nomen pontificis, ut ex nomine naturorum supplicium demonstratur. Nequaquam, inquit, habebis oris nigredinem, et insignis imperium potestatis; sed captivus duceris in Babylonem, hoc enim significat pavor undique sive per circuitum: ut tremens et propriæ salutis incertus, hæc illucque circumspicias, et venientes contra te adversarios reformides. Pro pavore, quod in Hebraico scriptum est macan [Al. Magor] (מַגּוֹר, LXX et Theodotio *πέτρον*, id est, migrantem, Aquila secunda editio peregrinum, prima circumspicientem, Symmachus *ablatum* sive *congregatum* et *conatum*, interpretati sunt.

(Vers. 4-6.) Quis hæc dicit Dominus: Ecce ego dabo te in pavorem, et omnes amicos tuos, et corrumpit gladio inimicorum eorum, et oculi tui videbunt: et omnem Judam dabo in manum regis Babylonis, et traducet eos in Babylonem, et percussit eos gladio. Et dabo universam substantiam (sive fortitudinem) civitatis hujus, et omnem laborem ejus cumque pretium (sive gloriam, et cunctos thesauros regum Juda dabo in manu inimicorum eorum, et diripiet eos, et tollent et ducunt in Babylonem. Tu autem Phasur, et omnes habitatores domus tuæ, ibitis in captivitatem, et in Babylonem venies, et ibi morietis, ibique sepelietis, tu et omnes amici tui, quibus prophetati mandatum. Iuxta superiorem interpretationem, qua Phasur [Al. Phaschor] nomen fuerat impositum, ut appellaretur Magor [Al. Magor], omnes similiter translulerunt, ut significarent vel pavorem, vel persequitionem, vel sublationem et translationem, et congregationem. Conminaturque eum cum amicis suis jam jamque capiendam, tradendamque bestium manibus, et cunctum populum tribus Judæ, Babylonii regis manibus obtinendum, aliosque interficiendos gladio, et alios ducendos in captivitatem, et universas divitias tam urbis quam thesaurorum regionum ab inimicis esse capiendas, ipsumque 979 Phasur cum omni congregatione sua et familia ducendum in captivitatem, et in Babylone esse moriturum, eo quod populum suum mendacio deceperit, nequaquam illi vera et tristitia, sed per mendaciam prospera pollicendo. Simulque animadvertenda Prophete patientia atque prudentia, quod missus in carcerem læset, et silentio vincit injuriam, nec tamen dissimulat quod scit esse venturum, ut saltem sic pseudopropheta pontifex peccare desistat, et Dei clementiam deprecetur.

(Vers. 7, 8.) Seduxisti me, Domine, et seductus sum, (sive decepti me, Domine, et deceptus sum). Fortior me fuisti et invalidi (sive obtulisti et potuisti). Factus sum in derisum tota die, omnes subvertunt me; quia jam olim loquor, reciferans iniquitatem, et vanti-

^c Reponi malim ex Vatic. ms. *conmigrationem*. Confer in hanc rem, quæ de Phasur replicat S. Pater in fine hujus libri, et capitulis 23.

latam clamita (sive quia amaro verbo meo rideba pravaricationem, et miseriam invocabo). Dicit se Propheta a Domino esse deceptum, quia in principio audiens: Prophetam in gentibus dedi te (Supra 1, 5). Et iterum: Ecce constitui te hodie super gentes et super regna, ut evellas et destruas, et disperdas et dissipas, et edifices et plantas (Ibid., 10), arbitratus sit nihil se contra populum Judæorum, sed contra diversas in circuitu nationes esse dicturum. Unde et prophetiam libenter assumpserit; et evenisse contrario, ut captivitatem Jerusalem prædicans, persecutiones et angustias sustineret. Quodque intulit. Factus sum in derisum tota die, omnes subsannant me: eo quod æstimant illum universa mentitum, et cuncta quæ prædixerit esse ventura, mendacia fuerint. Et Propheta enim statim putaverat futurum, quod Dominus minabatur, et populus æstimabat nequaquam ultra venturum, quod statim non venerat. Atque vociferor vasitatem Babyloniam et iniquitatem hostium per quam opprimenda sit populus meus. Sin autem sequimur Septuaginta in eo quod dixere: quia amaro verbo meo ridebo pravaricationem, et miseriam invocabo, hic sensus est: Scio præsentem tristitiam futuro gaudio commutandam, juxta illud quod scriptum est: Beati fentes, quoniam ipsi ridebunt (Matth. v, 5); et idcirco miseriam, et iniquitatem afflictionemque libenter sustineo, ita ut capiam et invocem eas; et brevitatem injuriæ, felicitatis æternitate compensem.

(Vers. 9, 10.) *Quia factus est mihi sermo Domini in opprobrium, et in derisum tota die. Et dixi: Non recordabor ejus (sive non nominabo Dominum), nec loquar ultra in nomine ipsius. Et factus est in corde meo quasi ignis exarsuans, claususque in ossibus meis, et defeci (900) (sive dissolutus sum), ferre non sustinens. Audivi enim contumelias (sive vituperationem) multorum, et terrorem in circuitu (sive congregatorum undique), persequimini, et persequamur eum. Clamante me atque dicente, quod jam Babylonius veniret exercitus, et omnia hostilis gladius prædaretur, versus est mihi sermo Domini in opprobrium atque derisum, dum tarditatem prophetiæ putant esse mendacium. Quamobrem in mea mente decrevi, ut ultra ad populum Dei verbis non loquerer, nec nomen illius nominarem. Quod cum pudore superatus, verecunde quidem, sed stulte constituissem, factus est, inquit, in corde meo quasi ignis exarsuans claususque in ossibus meis; sive undique dissolutus sum, ita ut ferre non possem. Conceptus enim animo sermo divinus, nec ore prolatus, ardet in pectore. Unde et Paulus loquitur: Si evangelizavero, non est mihi gloria: necessitas enim mihi incumbit. Væ enim mihi est, nisi evangelizavero; si enim volens hoc ago, mercedem habeo: si autem involitus, dispensatio mihi credita est (I Cor. ix, 16, 17). Et in Athenis videns idololatriæ deditam civitatem, incitabatur [Al. incitatur] spiritu, et tota mente fervebat (Act. xvii). Et post modicum in eodem volumine legimus: Cum venissent autem de Macedonia Silas et Timotheus, instabat verbo Paulus,*

A testificans Judæis esse Christum Jesum (Act. xviii). Sed et plerique Doctorum in Ecclesia usque hodie similia sustinent, audientes vituperationem multorum congregatorum adversum se in circuitu, atque dicentium: Persequimini, et persequamur eos.

(Vers. 11.) *Omnes viri [Al. Ab omnibus viris], qui erant pacifici mei [Al. mihi], et custodientes latus meum: si quomodo decipiantur, et prevaleamus adversum eum, et consequamur ultionem ex eo. Dominus autem mecum est quasi bellator fortis. Cum adversarii surrexerint, et amici quondam atque pacifici fuerint ad bella conversi, voluerintque nobis insidias tendere, non magnopere curemus; sed optemus hoc dicere quod Propheta loquitur: Dominus autem mecum est quasi bellator fortis.*

B Idcirco qui me persequuntur, cadent et infirmi erunt (sive ideo persecuti sunt, et intelligere non poterunt). Confundantur [Vulg. confundentur] vehementer, qui non intellexerunt opprobrium (sive ignominiam) sempiternum, quod nunquam delebitur. Quia persecuti sunt, ideo propheticum non poterunt intelligere sermonem, et ignorantiam consuetudo vehemens consecuta est, nec intellexerunt ignominiam sempiternam, quæ obtinebit eos, et nulla obliuione delebitur. Dicant igitur quod volunt viri quondam pacifici, et qui custodiebant latus meum, et decipere cupiebant, dummodo justam virum atque doctorem Ecclesiæ post persecutionem tanta vindicta, tantaque præmia consequantur.

(Vers. 12.) *Et tu, Domine, exercituum probator justi (sive qui probas justa) qui vides renes et cor, videam quæso ultionem tuam ex eis, tibi enim revelavi causam meam (Luc. vi). Solus est Dominus, qui noverit probare justitiam, quomodo solus est, qui cordis interna conspiciat. Unde et Jesus sciens cogitationes hominum, non ex profectu, ut quidam putant, sed natura Deus est. Tale quid et in psalmis sonat: Non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens (Psal. cxlii, 2). Si vivens virtutibus non justificabitur, quanto magis qui pro peccatis mortuus est? Cumque se sciat justus propugnatorem habere Deum, tamen impatientia fragilitatis humanæ, quod novit esse venturum, jam nunc videre desiderat. Cui et revelavit causam suam, qui dicit in alio loco: Mihi vindictam, et ego retribuam, dicit Dominus (Deut. xxxii, 35). Felix autem conscientia, ejus causa Domino revelatur (Hebr. x, 30), dicente Apostolo: Omne quod manifestatur, lux est (Ephes. v, 15).*

(Vers. 13.) *Cantate Domino, laudate Dominum, quia liberavit animam pauperis de manu pessimorum [Vulg. malorum]. Qui pauper est spiritu, nec habet divitias, quæ receperunt in isto sæculo consolationem suam, de quibus et Paulus loquitur: Tantulum ut pauperem memores essemus (I Cor. xiii), cum fuerit vindictam a Domino consecutus, Dominum laudat in spiritu, et se de manu pessimorum erutum gloriatur. Hoc autem totum fit, non nostro merito, sed ejus gratiæ qui pauperem liberavit, nec habet divitiarum superbiæ concurrentis; sed humilitatem pauperis liberati.*

(Vers. 14 seqq.) *Malédicta dies, in qua natus sum, in qua peperit me mater mea non sit benedicta. Malédictus vir (sive homo) qui annuntiavit patri meo dicens, natus est tibi filius masculus, et quasi gaudio lætificavit eum. Sit homo ille ut sunt civitates, quas subvertit Dominus, et non paravit eum: audiat clamorem meum, et ululatum in tempore meridiano, qui non interfecit me a vulva, ut fieret mihi mater mea sepulcrum, et vulva ejus conceptus æternus. Quare de vulva egressus sum, ut viderem laborem et dolorem, et consumerentur in confusione dies mei? (Qui putant animas fatess in caelestibus, et de meliori in pejorem statum præcipitatas, hoc et hujuscemodi utantur testimonio, quod scilicet mellos fuerit in caelestibus, quam in terrenis commemorari, et corpus humilitatis assumere: nova quædam, immo jam vetera hæreticos esse argumenta querentes. Nos vero legentes illud beati Job: 33. Malédicta dies in qua natus sum, et non illa in qua dixerunt, ecce masculus (Job. 13, 5). Et: Malédictus homo qui annuntiavit patri meo, dicens, natus est tibi puer, huic testimonio coaptamus, quod scilicet melius sit non esse, quam vivere in suppliciis, juxta illud quod scriptum est: Mors viro requies, cui claudit Deus viam suam (Ecclesi. xxii, 4). Et iterum: Quare data est misero lux, et vita his qui in amaritudine animæ sunt (Job. 11, 20)? Et in Evangelio simpliciter dictum legimus: Melius est fuerat si natus non fuisset (Matth. xxvi, 24): non quod sit qui natus non fuerit; sed quod melius sit non esse, quam male esse. Aliud est enim omnino non esse, aliud cum sit, ab-que ulla intermissione cruciari, quomodo mortem quietam, vitæ miseræ præferimus. Unde et Amos diem appellat tenebrarum, diem afflictionis (Amos, v). Et Jacob eo quod vixerit in labore et angustia, dies vitæ suæ parvos et pessimos vocat (Genes. xlvii). Et Paulus apostolus dicit: Ut eriperet nos de præsentis seculo nequam (Galat. 1, 4). Et iterum: Redimentes tempus quoniam dies mali sunt (Ephes. v, 16). Hebræi quintum mensem quo capta Jerusalem Templumque subversum est, navititati Jeremiæ supputant, inextricabilibus quibusdam et incredibilibus argumentis. Quod si probare potuerint, quomodo testimonium Job interpretari valeant, nescio: nisi forte et illum diem quadam præfiguratione, et vaticinio futurorum subversionis Templi autumat. Quodque imprecatur similitudinem subversarum civitatum, de Sodoma et Gomorrha dici arbitratur, et omne tempus in luctu, ut mane sit clamor et ululatus meridie. Quod autem infert: Qui me non interfecit in vulva, Deum significari putant. Ut esset, inquit, mihi conceptus æternus, quæ omnia dicuntur hyperbolice. Denique exponit causas cur mortem præferat vitæ, et omnino non esse, quam male esse, subjungens: Quare de vulva egressus sum ut viderem laborem et dolorem, et consumerentur in confusione dies mei?*

(Cap. XXI. — Vers. 1 seqq.) *Verbum quod factum est ad Jeremiam a Domino, quando misit ad eum rex Sedecias Phasur filium Melchiz, et Sophoniam filium*

A Nansis sacerdotem, dicens: Interroga pro nobis Dominum, quia Nabuchodonosor rex Babylonis præfatur adversum nos, et forte faciat Dominus nobiscum secundum omnia mirabilia sua, et recedat a nobis. Supra pontifex Phasur, sive Phaschor, qui percussit Jeremiam, patrem habuit Emmer (Supra, xx). Ille autem Phasur filius est Melchiz. Hoc idcirco, ne quis eundem putet. Misit autem rex Sedecias ad Prophetam, volens vel populum scire, vel 333 principes, ut occulto per legatos nuntio receperat, quam Dominus super urbem Jerusalem, et populum Judæorum habent sententiam. Quodque infert: Quia Nabuchodonosor rex Babylonis præfatur adversum nos, ostendit jam obsessa Jerusalem, a Propheta hoc sciscitari Sedeciam. Et notandum, quod in Prophetia, B maximoque in Ezechiele, et Jeremia, nequaquam regum et temporum ordo servetur; sed præputere, quod juxta historiam portet factum sit, prius referri: et quod prius gestum sit, postea. Aliud est enim historiam, aliud prophetiam scribere: ut in præsentis loco, Sedecias, qui cum urbe Jerusalem captus est, mittens scribitur ad Jeremiam, et eo tempore, quo obsidebatur Jerusalem, et postea narratur historia Joacim fratris ejus, qui ante eum rex fuit: et Joachin, id est, Jeconias, qui fuit filius Joacim, super quibus dicitur in sequentibus.

(Vers. 3 seqq.) *Et dicit Jeremias ad eos: Sic dicitis Sedecias: Hæc dicit Dominus Deus Israel: Ecce ego convertam vasa belli (sive arma bellica) quæ sunt in manibus vestris, et quibus pugnatis adversum regem Babylonis, et Chaldaeos, qui obsident vos in circummurorum: et congregabo eos (sive eos) in medio civitatis hujus, et debellabo vos in manu extensa, et brachio forti (sive excelso) et in furore, et in indignatione, et in ira grandi. Et percussiam habitatores civitatis hujus: homines et jumenta pessillientia magna morientur. Frustra, inquit, repugnare vultis Chaldæis obsidentibus, et arma bellica præparatis, quorum in media tantum urbe usum habebitis, ut armati esse videamini. Cæterum illis obsidentibus, ego vos debellabo in manu extensa et brachio forti meoque furore et indignatione percussiam: ut et vos et omne quod præter, fame et pestilentia in media urbe moriatur. Quod quidem et factum legimus. Ab-que ulla enim corona, strepituque pugnantium, urbs tanta obsidione capta est, ut quos vincere non haberent, sed quos tantum caperent: Meliores, ait, fuerunt gladio vulnerati, quam occisi fame.*

(Vers. 7.) *Et post hæc, ait Dominus: Dabo Sedeciam regem Judæ, et servos ejus, et populum ejus, et qui derelicti sunt in civitate hac a peste, et gladio, et fame, in manu Nabuchodonosor regis Babylonis, et in manu inimicorum eorum, et in manu querentium animam eorum: et percussiet eos in ore gladii, et non flectetur, neque parces, nec miserabitur. Hoc quod nos transtulimus: 334 In manu Nabuchodonosor regis Babylonis, et in manu inimicorum eorum, in Septuaginta non habetur. Et pro eo quod nos diximus: Non flectetur, neque parces, nec*

miserebitur, Septuaginta transtulerunt: *Non parcam*, A *nec miserebor*. Meliusque est juxta Hebraicum, ut crudelis sententia et inflexibilis, magis regis Babylonii, quam Domini esse videatur. Primum autem de universa urbe prophetatum est: nunc proprie Sedeciae praedicitur, et populo ejus, qui residui fuerint post pestem, gladium, et famem, quod a Nabueodonosor rege Babylonio capiendus sit, interficiendusque cum amicis suis gladio: nec ullam ejus misericordiam speret, cujus foedus et necessitudinem perjurio deseruit.

(Vers. 8 seqq.) *Et ad populum hunc dices: Haec dicit Dominus: Ecce ego do coram vobis viam vitae, et viam mortis. Qui habitaverit in urbe hac, morietur gladio, fame, et peste. Qui autem egressus fuerit, et transfugerit ad Chaldaeos, qui obsident vos, vivet, et erit ei anima sua quasi spoliū. Posui enim faciem meam super civitatem hanc in malum, et non in bonum, ait Dominus. In manu regis Babylonis dabitur, et exuret eam igni. His qui a rege missi sunt, et ad Prophetam venerant deprecandum. ut interrogaret pro eis Dominum, superiora responderat, et quae referrent regi Sedeciae. Nunc hortatur ut respondeant populo, datque consilium ut transfugiant ad Chaldaeos, contra regiam voluntatem, quod periculosum fuisse Prophetæ, nullus ignorat. Unde et mortem sibi imprecatur et dicit: *Maledicta dies, in qua natus sum (Jerem. xx, 14). Et, Quare de vulva egressus sum, ut viderem laborem et dolorem (Ibid., 18)?* Non quod leve sit, necdum captis dare consilium, se ultro tradere captivitati, quasi si passuris naufragium imperetur, ut ante naufragium et dissipatam navem, remos et tabulas corripiant, et se undis tradant: sed quod tolerabilius sit, utcumque captos vivere, quam gladio, fame, et peste consumi. Sunt qui hunc locum secundum tropologiam sic edisserunt, melius esse saecularibus se tradere disciplinis, et maxime philosophiæ, quam in illa permanere Ecclesia, in qua famas sit sermonis Dei, et cunctus populus, hæreticorum gladio doctrinæque penuria, et hæretica peste moriatur.*

(Vers. 11, 12.) *Et domui regis Juda, audite verbum Domini domus David. Haec dicit Dominus, Judicate mane judicium, et eruite oppressum de manu calumniantis, ne forte egrediatur (sive ut non egrediatur) quasi ignis 985 indignatio mea. et succendatur, et non sit qui exstinguat, a propter malitiam studiorum vestrorum. Quod sequitur, Propter malitiam studiorum vestrorum, in Septuaginta non habetur. Quia supra [At. jam supra] dixerat, *Et ad populum hunc dices, Haec dicit Dominus, consequenter nunc infert, et domui regis Juda: ut subaudiatur, dices, haec dicit Dominus: κτὸ τοκοῦ enim et superiora et inferiora junguntur; ut sit sensus: Et ad populum hunc dices, Haec dicit Dominus. Proprie autem sermo fit ad domum regiam, ob cujus maxime culpam civitas obsidetur, ut emendet errorem poenitu-**

dine, et clementiam Domini consequatur. *Judicate*, inquit, *mane judicium*, non in tenebris iniquitatis, sed in luce justitiæ. *Et eruite vi oppressum, de manu calumniatoris*, ut non accipiatis personam in judicio, sed divitibus pauperes opprimentibus, magis apud vos Dei imperium valeat, quam potentia persequentis. Et si, inquit, hoc feceritis, nequaquam succendetur in vobis ignis furoris mei, nec inveniet materiam quam consumat. Incredibilis in hoc loco Dei clementia demonstratur, ut de quibus supra dixerat: *Posui enim faciem meam super civitatem hanc in malum, et non in bonum; in manu regis Babylonis tradetur, et exuret eam igni* [At. ignis], jam Domini ingruente sententia, eos provocet ad salutem. Non quod ignoret urbem Jerusalem esse capiendam; sed quod liberum homini servetur arbitrium, ut non ignorantia futuri, sed voluntate propria videantur perire. Quomodo et Salvator sciebat Apostolum negaturum, et se esse crucifigendum: quippe qui hoc Apostolis sæpe praedixerat, et nihilominus commonebat, volens eos corrigere ad poenitentiam; ut quidquid postea sustinuerunt, suo vitio eis accidit, non duritia comminantis.

(Vers. 13, 14.) *Ecce ego ad te habitatricem vallis solidæ atque campestris, ait Dominus, qui dicitis, quis percutiet (sive terribit) nos? Et quis ingreditur domus nostras? Et visitabo super vos; quodque sequitur, juxta fructum studiorum vestrorum, dicit Dominus, in LXX non habetur. Et succendam, inquit, ignem in saltu ejus, et devorabit omnia in circuitu ejus. Pro habitatrice vallis solidæ atque campestris, Septuaginta transtulerunt, *Ecce ego ad te, qui habitas in valle sor (73) campestri*, pro quo Symmachus, *petram, Theodotio obsessam*, interpretati sunt; Aquilæ prima editio *solidam, secunda Tyrum*. Sor enim sive Sur lingua Hebræa 986 et Tyrum, et *silicem*, et *b coarctatam* sonat. Loquitur autem contra Jerusalem quæ obsidione vallata est, sive in similitudinem Tyri, quasi mari grandi, ita Babylonio exercitu ciugitur, et evadere non potest; aut certe quæ se instar petræ durissimæ inexpugnabilem putat atque robustam pro soliditate murorum et magnitudine, et dicit: *Quis terrere nos poterit? et quis ingreditur domus nostras?* cum e contrario loquatur Deus: *Ego visitabo vos; meum evadere oculum non poteritis. D Visitabo autem vos in perniciem, et reddam vobis fructum malitiæ vestræ. Et ego succendam ignem in saltu vestro. Non Babylonius, ut putatis, non rex Chaldaeorum; sed mea hæc omnia ira perficiet. Saltum autem vocat Jerusalem, et omnem circa regionem, quæ frugifera arbores bonorum operum non habet, quod sit incensio præparatus. Pulchreque vallem appellat campestem, quod pervia sit hostibus: et non montem excelsum, qui difficulter ascendendi potest, juxta quod et in Isaia dicitur: *Visio vallis Sion (Isa. xxii, 1). Quidquid ad domum regiam,***

* Malim ad fidem Cisterc. et Vatic. mss. hic recitari verba, *propter malitiam studiorum vestrorum*, quæ hic abundant, et statim post suo loco, rectis-

simoque ad Hieronymi mentem sensu exhibentur

^b In Vatic., et *cohortatam sonat.*

et ad urbem metropolim prophetatur, referamus A ad ecclesiasticum ordinem, et ad principes Ecclesiarum, eos dumtaxat qui se superbiæ et divitiis lasciviæque tradiderint. Nec statim quia domus regia est, ab interitu liberabitur, quomodo et qui de stirpe fuere David, pauci admodum sunt inventi, qui placuerint Domino ut ipse David, Ezechias et Josias, magna pars principum et stirpis regiae in universum populum iram Domini provocavit.

(Cap. XXII. — Vers. 1 seqq.) *Hæc dicit Dominus : Descende in domum regis Juda, et loqueris ibi verbum hoc, et dices, Audi verbum Domini, rex Juda, qui sedes super solium David, tu et servi tui et populus tuus, qui ingredimini per portas istas. Hæc dicit Dominus, Facite iudicium et justitiam, et liberate vi oppressum de manu calumniatoris, et advenum et pupillum et viduam nolite contristare, neque opprimatis inique (sive impie), et sanguinem innocentem ne effundatis in loco isto. Si enim facientes feceritis verbum istud, ingredientur per portas domus hujus reges sedentes de genere David super thronum ejus, et ascendentes currus et equos, ipsi et servi, et populus eorum. Quod si non audieritis verba hæc, per memetipsum juravi, dicit Dominus, quia in solitudinem erit domus hæc. Hæc visio, immo hic sermo Domini, vel ante sit ad Prophetam quam Sedecias nuntios 987 ad eum mitteret, vel certe postquam nuntius præcepit quid regi referre deberent, præcipitur Jeremiæ, ut nequaquam per nuntios loquatur ad regem, sed ipse vadat ad palatium, et ibi loquatur ei. Simulque animadvertamus divinam sapientiam, quod per nuntios a jubet tristitia nuntiari, mixtis et prosperis, si agere voluerit rex poenitentiam. Hic vero quia ipsi imperatur ut pargat, non tristitia nuntiat, et captivitatem jamjamque venturam; sed monet quid facere debeat ut vitet impendentem sententiam Dei. Regum autem proprium est facere iudicium et justitiam, et liberare de manu calumpnatorum vi oppressos, et peregrino, pupilloque, et viduæ (qui facilius opprimuntur a potentibus) præbere auxilium. Et ut curam eis præceptorum Dei majorem injiceret, intulit: *Nolite contristare, ut non solum non eripiat, sed ne patiamini quidem per vestram convenientiam ab aliis contristari. Et sanguinem innocentem non effundatis in loco isto.* Homicidas enim et sacrilegos et venenarios punire, non est effusio sanguinis, sed legum ministerium. Si, inquit, hæc feceritis, o rex Juda, tenentis pristinam potestatem, et cum ambitione ingrediemini portas Jerusalem. Sin autem facere nolueritis, o domus regia, non tam Domini erit crudelitatis, quam tuæ voluntatis, ut omnis civitas redigatur in solitudinem. Quidquid regis domui dictum est, intelligant episcopi, sociique eorum presbyteri, atque diaconi, et omnis ordo ecclesiasticus, quod si fecerint quæ præcepta sunt, et inter cætera innocentem sanguinem non fuderint, scandalizantes minimos quosque, et percutientes conscientias singulorum,*

obtineant traditam sibi a Domino dignitatem. Sin autem facere noluerint atque contempserint, ipsi redigant Ecclesiam Dei in solitudinem. Ingridiuntur autem de genere David per portas Jerusalem, et sedent super thronum ejus, qui interpretatur fortis manuum, et ascendunt currus et equos, quando refronant et suas et populi perturbationes. et composito in Ecclesia ingrediuntur gradu, et multarum virtutum choro, sibi que ex omni parte concinentem. Et ut hoc verum esse credamus, jurat per se, quia juxta Apostolum, majorem alium per quem jurare possint, non habet (Hebr. vi).

(Vers. 6, 8.) *Quia hæc dicit Dominus super domum (sive ad domum) regis Juda, Galaad, tu mihi caput (sive principium) Libani, si 988 non posuero te in solitudinem, urbs inhabitabilis. Et sanctificabo [Al. edificabo] super te interficientem virum, et arma ejus: et succident electas cedros tuas, et præcipitabunt (sive mittent) in ignem, et pertransibunt gentes multæ per civitatem hæc, et dicet unusquisque proximo suo: Quare fecit Dominus sic civitati huic magnæ? Et respondebunt, eo quod dereliquerunt pactum Domini Dei sui, et adoraverunt deos alienos, et servierunt cis. Galaad, quam possedit dimidia tribus Manasse, trans Jordanem Scriptura commemorat. In quo monte Liban fugientem consecutus est Jacob, et mons juxta Genesim nomen accepit *גלב*, id est, *tanulus testimonii*, eo quod ibi Jacob Libanque juraverint, in acervum lapidibus congregatis (Genea. xxxi). Est autem caput, sive principium Libani montis excelsi, qui universus cedris conatus est, juxta illud David canentis: *Et commovebit Dominus cedros Libani (Psal. xxviii, 5).* Et alibi: *Vidi impium super-exaltatum, et elevatum sicut cedros Libani (Psal. xxxvi, 35).* Et in Zacharia legimus: *Aperi, Libanus, portas tuas, et comodat ignis cedros tuas (Zach. xi, 4).* Igitur presenti loco, quia ad domum regiam loquebatur, per metaphoram loquitur ad Templum, sive ad domum stirpis Juda, quod ipsa sit in excelsis, sive quod de Templo, atque Sacratio, omnium peccatorum remedia posebantur. Unde et hic idem propheta commemorat: *Numquid resina non est in Galaad, aut medicus non est ibi? Quare non accendit curatio filia populi mei (Supra viii, 21)?* Comminatur igitur regis domui, et urbi Jerusalem, et Templo, quod vocat caput Libani, quod redigendum sit in solitudinem cum universis urbibus suis: non potentia regis Babylonii, sed Domini irasione, qui dicit: *Sanctificabo super te interficientem.* Sanctus autem vocatur Nabuchodonosor, et omnis ejus exercitus, quia exsequitur sententiam Dei. *Et succident, inquit, electas cedros tuas: potentes quoque, et principes civitatis; et mittent in ignem, ut omnia devorans flamma consumat.* Cumque deleta fuerint universa, transibunt gentes multæ per civitatem, et Templum, quod eis prius ingredi non licebat; et unusquisque loquetur proximo suo, quare fecerit Dominus civi-*

* Cisterc. e contrario, per nuntios prohibet tristitia, etc.

tati inclytæ et magnæ tam subitam, et tam grandem A
 eversionem? *Respondebuntque*, inquit, qui interro-
 gati fuerint, et exponant causas ruinarum, dicentes :
quia dereliquerunt pactum Domini Dei sui, et pro
 Deo idola venerati sunt. Audiat hoc et nostræ urbis
 domus regia, et **989** principes ejus, et cedri, quæ
 elevant usque ad nubes verticem suum, et per su-
 perbiam loquuntur : *quis non videbit?* quod cito
 flamma Domini consumantur, si noluerint illius præ-
 ceptis acquiescere. Alia autem est sanctificatio [Al.
 sacrificatio] interfectoris, et armorum ejus : alia
 sacerdotum, et eorum, qui ministrant Domino.

(Vers. 10, 11.) *Nolite flere mortuum, neque lu-*
gentis super eum : plangite fletu eum qui egreditur :
quia non revertetur ultra, nec videbit terram nativitat
is suæ. Quia hæc dicit Dominus ad Sellum filium Josie
regem [Vulg. regis] Juda, qui regnavit pro Josia pa-
tre suo, qui egressus est de loco isto : non revertetur
huc amplius; sed in loco, ad quam transtuli eum,
ibi morietur, et terram istam non videbit amplius. Jo-
sias rex justus tres filios habuit, Joachaz, et Jacim,
et Sedeciam, quorum primum rex Ægypti Pharao
Nechao captivum duxit in Ægyptum, ibique mor-
tuus est, et constituit pro eo regem Eliacim [Al.
*Joachim] fratrem ejus (IV Reg. xiii, xxiv et xv).
 Quo mortuo, regnavit filius ejus Jechonias, qui a*
Nabuchodonosor rege Babylonio, cum matre, et
principibus ductus est in captivitatem : pro quo pa-
trus ejus regnavit Sedecias qui, capta Jerusalem,
ductus est in Babylonem. Quæritur itaque, quis sit
iste qui fieri non debeat, ducendusque sit in capti-
vitatem, et ultra non reversurus, cum tres capti-
siat, atque transducti? Hebræi putant hoc omnibus
convenire, id est, et Joachaz, et Jechoniæ, et Sede-
ciæ : appellarique omnes filios Josiæ Sellem, sive
Sellum (שלם), quod interpretatur consummatio, sive
completio; eo quod regnum Juda in ipsis finitum sit.
Mihi autem proprie hoc dici videtur de Sedecia, de
quo est præsentis, et præteriti capituli prophetia est,
in quo vero regnum Juda finitum est, sub quo et
urbs capta est : ductusque in Babylonem, ibi mor-
tuus scribitur. Iste est Sellum, id est, consummatio,
atque completio, filius Josie, rex Juda, qui regnavit
pro Josia patre suo. Jechonias autem non fuit filius,
sed nepos Josiæ, filius Joacim : ut a principio visio-
nis, quando misit ad Jeremiam rex Sedecias Phasur
filium Melechiæ, et Sophoniam filium Maasiæ sacer-
dotem, usque ad istud capitulum, omnia ad regem,
et de rege Sedecia dici intelligamus (Supra xxi).

(Vers. 12 seqq.) *Væ qui ædificat domum suam in*
injustitia, et cœnacula sua non in judicio. Amicum
suum opprimit [Vulg. opprimit et reddet] frustra, et
mercedem ejus non reddit ei. Qui dicit, ædificabo mihi
domum latam, et cœnacula spatiosa, qui aperit sibi
fenestras, et facit laquearia cedrina, pingitque sino-
pide. Numquid regnabis, 990 quoniam confers te
cedro? Pater tuus nonne comedit et bibit, et fecit ju-
dicium et justitiam tunc cum bene erat ei? Judicavit
causam pauperis, et egeni in bonum suum : numquid

non ideo quia cognovit me? dicit Dominus. Tui vero
oculi et cor ad avaritiam, et ad sanguinem innocentem
fundendum, et ad calumniam, et ad cursum mali ope-
ris. LXX : O qui ædificas domum tuam non cum ju-
stitia, et cœnacula tua non in judicio! Apud eum pro-
ximus operatur gratis, et mercedem ei non reddit.
Ædificasti tibi domum parvulam, cœnacula perflatilia
distincta fenestris, et contignata cedro, et lita sinopide.
Numquid regnabis, quia tu contendis contra Achaz
patrem tuum? non comedent, et non bibent, Melius
tibi erat [Al. erit] facere judicium et justitiam bonam ;
non cognoverunt, non judicaverunt judicium humilis,
neque judicium pauperis. Nonne hoc est te ignorare
me? dicit Dominus. Ecce non sunt oculi tui recti, nec
cor tuum bonum, sed ad avaritiam tuam, et ut sangui-
nem innocentem effundas, et ad iniquitatem et homici-
dium, ut facias ea. Utramque editionem ex integro
 posui, ut et Hebraica veritas, et difficultas Vulgatæ
 editionis facillius cognoscatur. Est autem sermo con-
 tra Joacim filium Josiæ regis Judæ, de quo supra
 diximus, quem constituit Nechao Pharao rex Ægy-
 pti pro Joachaz fratre suo, quem vincitum duxit in
 Ægyptum. Legimus autem, ut tam Regum quam
 Paralipomenon narrat historia (IV Reg. xxiii et xxiv,
 II Paral. xxxvi), undecim annis regnasse in Jerusa-
 lem Joacim filium Josiæ, et regnasse crudeliter, et
 existisse impium, et postea mortuum; nec tamen
 ejus sepultura narratur, hanc habent Scriptura
 sacra consuetudinem, ut omnes reges et mortuos
 referat et sepultos. Hunc autem proprie narrat mor-
 tuum et non sepultum, de quo dicemus in posterio-
 ribus [Al. consequentibus]. Plangit itaque supra-
 dictum regem, quod confidat in injustitia [Al. addunt
 sua] et putet esse perpetuam regiam dignitatem,
 faciatque sibi cœnacula, et amicos opprimat, ope-
 rantibusque non reddat mercedem suam, et æter-
 nam palatii sui ædificationem arbitretur. Numquid,
 ait sermo divinus, regnare poteris in perpetuum,
 quoniam conferte te cupis cedro excelso, patri tuo
 Josiæ videlicet, regi justo? *Pater*, inquit, *tuus et co-*
medit, et bibit, et fructus est opibus regis, nec tamen
in eo offendit Deum quod habuit divitias, sed in eo
placuit, quod fecit judicium atque justitiam. Et id-
circo tam in præsentis sæculo, quam in futuro bene
ei foit, et erit. Judicavit, inquit, causam pauperis et
egeni, et in eorum refrigerium quos 991 audivit,
et proprie in bonum suum. Hæc autem omnia evene-
runt ei prospera, quia me cognovit, dicit Dominus.
 Tui vero, o Joacim, oculi declinant ad avaritiam, et
 ad cursum mali operis. Juxta Septuaginta vero,
 quem sensum habeant, intelligere non possum. Cum
 enim cætera sibi aliqua ex parte consentiant, illud
 quod inferitur : *Numquid regnabis, quoniam tu con-*
tendis in Achaz patre tuo? pro quo in Hebræo scri-
 ptum est ΑΡΑΧ (ἄραχ), et hic sermo cedrum signifi-
 cecit, manifestum est quod nullum sensum habeat.
 Illud quoque quod sequitur : *Non comedent et non*
bibent, et cætera quæ ita inter se dissipata sunt atque

confusa, ut absque veritate Hebraicæ lectionis nullam intelligentiam habeant. Possumus autem hanc locum juxta anagogam contra hæreticos accipere, qui ædificant sibi domum non magnam, et [Al. nec] Ecclesiæ ubertate latissimam, sed parvulam. Ædificant autem non cum justitia atque iudicio, aliena diripere cupientes. Unde dicitur: *Ædificasti tibi domum parvulam, cœnacula perfætilla, quæ circumferuntur omni vento doctrinæ, et distincta fenestris*: non enim habent perpetuum ædificium, nec solidam firmitatem. *Et contignata*, inquit, *cedro*. Videntur quidem contignationem habere pulcherrimam; sed ad imbres, et persecutionum tempestatem cito putrescant et corruunt. *Litque sinopide*. Et ipsi quidem passionem Domini, et sanguinem pollicentur; sed in perpetuum non regnant, quia contendunt et ad iracundiam provocant *Aras*, id est, *cedrum* patrem suum. Omnis enim hæreticus nascitur in Ecclesia, sed de Ecclesia projicitur, et contendit, et pugnat contra parentem. Quodque infert: *Non comedent et non bibent*, subauditur Corpus et Sanguinem Salvatoris, cæteraque his similia. Errorumque omnem dicit inde descendere, quod ignoraverint Deum, nec habeant rectos oculos; sed cor eorum pronum sit ad avaritiam ut aliena diripiant, et deceptorum sanguinem fundant. Hoc est enim facere homicidium Obscura latius disserenda sunt.

(Vers. 18, 19.) *Propterea hæc dicit Dominus ad Joacim filium Josiæ regem Juda. Non plangent eum, væ frater, et væ soror, non concrepabunt ei, væ Domine, et væ inlytle. Sepultura asini sepeliatur, putrefactus et projectus extra portas Jerusalem*. Hoc quod nos de Hebraico posuimus: *non plangent eum, 992 væ frater, et væ soror*, in Septuaginta non habetur. Proprieque dicitur contra Joacim regem Juda, et aperitur ænigma, quod prius videbatur occultum, et inter tres fratres ambiguum ^a, ut non sit sermo de Joachaz, neque de Sedecia, sed proprie de Joacim, quem interfectum a latrunculis Chaldæorum, Syriæ, Ammonitarum, et Moabitarum, Hebræa narrat historia. Unde et in Malachim mortuus scribitur, et sepultus tacetur (IV Reg. xxiv). In libro Dierum legimus, vinctum catenis et ductum in Babylonem (II Par. xxxvi): nec ultra quid refertur de eo. Pulchre quoque sepultura asini dicit eum sepeliendum, ut aliis verbis significet insepultum, hoc est, a bestiis, ^b avibusque lacerandum. Hæc est enim asini sepultura.

(Vers. 20 seqq.) *Ascende Libanum, et clama, et in Basan da vocem tuam, et clama ad transeuntes, quia contriti sunt omnes amatores tui. Locutus sum ad te in abundantia tua, dixisti: non audiam. Hæc est via*

^a Amovimus hinc verbum *solvitur*, quod superfluum erat, nec Vatic. ms. aut Rabanus legit.

^b In duobus inss. *Jechonias* scribitur, quod et præferunt Latini plerique libri. Verum *Chonias* hic legendum ipse paulo inferius jubet Hieronymus, *Jechonias*, inquit, *interpretatur Domini præparatio*. Cui in præsentii loco prima syllaba, id est, Domini nomen auferitur, et dicitur *Chonias*, ut subaudiatur *perditioni*

*tua ab adolescentia tua: quia non audisti vocem meam. Omnes pastores (sive amatores) tuos pascat ventus: et amatores (sive amici) tui in captivitatem ibunt. Et tunc confunderis, et erubescas ab omni malitia tua. Quæ sedes in Libano, et nidificas in cedris, quomodo congemuisti, cum venissent tibi dolores quasi dolores parturientis? Per metaphoram Libani et Basan, regionum et montium trans Jordanem, ad Jerusalem sermo dirigitur, quod frustra in Ægypto sit confusa, sive ad ipsam Joacim, qui eo tempore regnabat in Jerusalem, et ab Ægyptiis rex fuerat constitutus, quod frustra Ægyptiorum speret auxilium, et quod ipsi quoque a Babylonio rege superandi sint, et decendi in captivitatem (IV Reg. xxiii). Quodque ait: *locutus sum ad te*, hoc est, ipse Deus per Prophetas; ^B sive, *locuti sunt ad te*, ut subaudiatur, *Prophetez mei; et tu in abundantia tua dixisti, non audiam*: arguit eam superbiam, et quod divitiarum magnitudine abusus sit in contemptum Dei. Et narrat, quod non solum hoc tempore, sed ab initio quando educta sit de Ægypto, non audierit vocem Dei; unde et omnes pastores ejus, et principes hoc illicque dispersi sint, et captivitati Babylonis colla submisserint. Quodque infert: *Quæ sedes in Libano, et nidificas in cedris*, arrogantiam suggillat, quæ de omnium rerum creverat abundantia, et quod instar mulieris puerperæ, repentinus ei dolor et subita veniat captivitas. Quod autem nos diximus: *clama ad transeuntes, 993* et in Hebraico scriptum est *MEABARUM* (מַעְבָּרִים), Septuaginta, Theodotioque vertentur, ^C *trans mare*: Symniachus de contra, ut significet, quod vox Prophetæ de Jerusalem usque ad montem Libanum, et Basan debeat pervenire.*

(Vers. 24 seqq.) *Vivo ego, dicit Dominus: Quia si fuerit ^b Chonias filius Joacim regis Juda annulus in manu dextera mea, inde evellam eum, ^c (sive te) et dabo te in manu querentium animam tuam, et in manu quorum tu formidas faciem, et in manu Nabuchodonosor regis Babylonis (quod in LXX non habetur) et in manu Chaldæorum. Et mittam te (sive projiciam te) et matrem tuam quæ genuit te, in terram alienam in qua nati non estis: ibique moriemini. Et in terram [Al. in terram autem], ad quam ipsi levant animam suam ut revertantur, illuc non revertentur. Supra dixerat, domui regis Juda hæc loqueris: et deinde, ^D *descende in domum regis Juda: iterum: hæc dicit Dominus super domum regis Juda, et præpostero ordine, postquam locutus est de Sedecia, qui ultimus regum fuit in Jerusalem, revertitur ad Joacim fratrem ejus, qui ante eum regnavit. Qua vaticinatione completa, nunc loquitur ad filium Joacim, nepotem Josiæ, regem Jerusalem Jechoniam, qui et alio nomine ap-**

et interitui præparatus.

^o Antea erat gravi mendo *sine te*, quod et Italico caractere describatur, ne putares typographum luisse errorem, *sine* ponentium pro *sine*. Jam liquet illud de more notatum Hieronymo, in quo abluendum LXX qui *ei*, sive *te* pro *eum* interpretantur.

pellatur Joachin, qui captus a Nabuchodonosor cum matre sua, principibus et artificibus, et multis nobilibus, ductus est in Chaldæam, ibique mortuus. Hoc igitur dicitur, si quemodo annulus non recedit de manu portantis, et de digito difficulter elabitur: sic sit in manu mea Jechonias; tamen evellam eum, et tradam regi Babylonio, ibique cum matre et omnibus sociis suis morietur, et ultra terram Judæam, quam desiderat, non videbit. Miserabilis Grunnius, qui ad calumniandos sanctos viros aperuit os suum, linguamque suam docuit mendacium, Sexti Pythagorei, hominis gentilissimi, unum librum interpretatus est in Latinum; divisique eum in duo volumina, et sub nomine a sancti Martyris Xysti, urbis Romanæ episcopi, ausus est odere: in quibus nulla Christi, nulla Spiritus sancti, nulla Dei Patris, nulla Patriarcharum, Prophetarum, et Apostolorum sit mentio, et hunc librum solita temeritate et insaniam, *Annulum* nominavit, qui per multas provincias legitur, et maxime ab his qui *credulam*, et impotentiam prædicant. Quomodo igitur Dominus Jechoniam instar annuli de manu sua et digito se projecturum comminatur: ita lectorem obsecro, ut nefarium librum abiciat; legatque, si voluerit, ut ceteros philosophorum libros, non ut volumen ecclesiasticum. Soleo in commentariis et explanationibus, quorum mos est diversas sententias ponere interpretum, hujuscemodi miscere sermonem: quidam hoc dicunt, alii hoc autemant, nonnulli sic sentiant. Quod et ipse miserabilis Grunnius, et post multos annos discipuli Joviniani, et illius calumniati sunt et calumniantur me, sub alienis nominibus proprias sententias ponere, quod ego causa benevolentis facio, ne aliquem certo nomine videar lacerare. Quia igitur benignitas versa est in calumniam, nunc dico et illi qui mortuus est, et isti qui vivit, et hæresim illius instaurare conatur, magistrum eorum Origenem hunc locum referre ad Christum, quod de manu Dei Patris instar annuli avulsus sit, et missus in terram captivitatis, in valem lacrymarum, crucelique traditus, matrem quoque ejus, laud dubium quin Synagogam, captam atque projectam; et non pertimescit ista commemorans, hoc quod sequitur: *Terra, terra, terra, audi verbum Domini. Hæc dicit Dominus: Scribe virum istum abominatum, sive sterilem, et reliqua, intelligere de Domino majestatis. Scribit autem hoc, ne discipuli ejus negare sudeant, in quinto Stromatum libro.*

(Vers. 28.) *Numquid vas ætyle, atque contritum vir iste Chonias [Al. Jechonias]? Numquid vas abaque omni voluptate (sive utilitate)? Quare abjecti sunt ipse et semen ejus, et projecti in terram quam ignorave-*

^a Scripserat vero in Præfatione ad eum librum Rufinus, quasi ex aliorum sententia, *Sixtum* in Latinum verti, quem *Sixtum ipsum esse tradunt, qui apud eos idem in urbe Romana Sixtus vocatur, episcopi et Martyris gloria decoratus.* Et S. Augustinus adducta ex eo libro a Pelagianis testimonia in bonam partem interpretari conatus est, quamdiu Sixti Martyris esse credidit, quod postea retractavit. Vide Epist. in ne-

runt? Pro eo quod nos diximus, *Numquid vas ætyle atque contritum*, Symmachus transtulit: *Numquid purgamentum, sive quiescilia viles atque projectæ?* Pro quo in Septuaginta nihil habetur, sed hoc tantum interpretati sunt: *Inhonoratus est Jechonias, quasi vas in quo nulla est utilitas.* Et cum hoc de Jechonia dicitur [Al. dicitur] filio Joacim, audet quispiam ad typum referre Christi; et ex eo quod Apostolus dicat Dominum Salvatorem imaginem esse Dei invisibilis (*Coloss. 1*), primogenitum omnis creaturæ, id est, sapientiam, Verbum, veritatem atque vitam et justitiam, eum appellari annulum, qui projiciatur vel avellatur de manu Domini, et regi tradatur Nabuchodonosor. *Abjecti sunt, inquit, ipse et semen ejus, et projecti in terram quam ignorabant:* quod de Jechonia factum nemo dubitat. *Jechonias* interpretatur *Domini præparatio*, cui in præsentia loco prima syllaba, id est, Domini nomen auferitur, et dicitur *Chonias*, ut subaudiatur, perditioni et interitui præparatus.

(Vers. 29, 30.) *Terra, terra, terra, audi sermonem Domini. Hæc dicit Dominus: Scribe virum istum sterilem, virum qui in diebus suis non prosperabitur. Nec enim erit de semine ejus vir qui sedeat super solium David et potestatem habeat ultra in Juda [Al. Judæa].* Si voluero per loca notare singula, quanta LXX vel prætermiserint vel mutaverint, longum fiet, præsertim cum possit diligens lector ex utraque editione considerare, quid mutatum, quid additum, quid subtractum sit. Pro sterili in Hebræo scriptum est *ארימ* (א-ר-י-מ), quod Aquillæ prima editio, *sterilem: secunda, ἀναξίρον*, id est, *non crescentem*: Symmachus, *racum*: Septuaginta et Theodotio, *abominabilem, et abdicatum* interpretati sunt. Et oritur questio, quomodo stare possit prophetia, de stirpe ejus nullum esse generatum, qui sederit super thronum David, nec princeps fuerit ultra in Juda, cum Dominus atque Salvator de hujus natus sit semine; super cujus ortu loquitur Gabriel ad Mariam: *Ecce concipies in utero et paries filium, et vocabis nomen ejus Jesum. Ipse erit magnus, et Filius Altissimi vocabitur. Et dabit ei Dominus Deus sedem David patris sui, et regnabit super domum Jacob in æternum, et regni ejus non erit finis (Luc. 1, 31-33).* Possumus ergo hoc dicere, quoniam illud quod docet [Al. esset] in LXX, videlicet, *in diebus ejus non prosperabitur, sive non crescet*, ignorantibus lecerit questionem. Septuaginta enim transtulerunt: *Scribe virum istum abdicatum hominem [Al. hominum]: quia non crescet de semine ejus vir qui sedeat super thronum David, princeps ultra in Juda, quod in Hebræo bis positum est; quod patentes qui ab initio scripserunt,*

sira recensione 133, ad Ctesiphontem, num. 3, et quæ ibi annotamus.

^b Sic habent mss. et Rabanus: antea erat *discipulus*.

^c Illum qui mortuus sit, Rufinum debere intelligi, qui jam ab anno 410 decesserat, nihil est dubium; eum vero, qui vivit, non Anianum, ut putat Martianæus, sed Pelagium ipsum dici autumo!

In Græcis libris additum, subtraxerunt. Respondeamus igitur quod in diebus Jechoniae non successerit ei vir qui sederit super thronum ejus; **306** sed multo post tempore de semine ejus natus sit qui solium ejus obtinuerit. Potest autem et sic solvi: Non ardebit quidem super thronum David vir et homo, sed sedebit Deus, regnumque ejus non erit terrenum et breve, ut fuit David, sed perpetuum atque celeste, dicente Scriptura: *Regnabit super domum Jacob in æternum, et regni ejus non erit finis* (Luc. 1, 32). Natus est ergo de Joacim Jechonias, de Jechonia Salathiel, de Salathiel Zorobabel, et per ordinem venit ad Christum. Sed in diebus Joacim non successit ei rex filius, sicut ipse patri successerat, sed fuit in captivitate et Salathiel, et Zorobabel, et usque ad Christum nullus regiam obtinuit potentatem. Hoc autem idcirco, quia in Hebraico scriptum est: *in diebus ejus et in tempore suo, quo ipse fuit, non erit vir qui sedeat super solium David*. Omnes enim fuere captivi, et nullus deinceps de stirpe David in terra Judæa tenuit principatum. Unde et Josephus refert de sacerdotali genere ac tribu Levi fuisse principes quibus successerit Herodes Antipatri proselyti filius, et postea sub Vespasiano, regnum hujus generis, immo imaginem imperii funditus fuisse deletam.

(Cap. XXIII. — Vers. 1 seqq.) *Vos pastoribus, qui disperdunt et lacerant gregem pascuæ meæ (sive o pastores, qui disperditis et dissipatis oves pascuæ meæ), dicit Dominus. Ideo hæc dicit Dominus Deus Israel ad pastores, qui pascunt populum meum: Vos disperdatis gregem meum, eiecistis eos, et non visitastis. Ecce ego visitabo super vos multitudinem studiorum vestrorum, ait Dominus. Et ego congregabo reliquias grægis mei de omnibus terris ad quas eieceram eos illuc, et convertam eos ad rura sua (sive restituum illos ad pascua sua) et crescent et multiplicabuntur. Et suscitabo super eos pastores, et pascent eos. Non formidabunt ultra, et non pavebunt, et nullus quæretur ex numero, dicit Dominus. Ad pastores, sive de pastoribus, propheticus sermo est. Et quia de Jechonia penultimo rege Judææ, qui fuit de stirpe David, legimus scriptum: *Terra, terra, terra, audi sermones Domini, scribe virum istum abdicatum, sive sterilem, et non erit de semine ejus vir qui sedeat super solium David* (Supra xxii, 29, 30), omnisque spes regni Judaici fuerat amputata: transit ad principes Ecclesiæ, et Synagoga cum suis pastoribus derelicta atque damnata, ad Apostolos sermo sit, de quibus dicitur: *Et suscitabo super eos pastores, et pascent eos, non formidabunt ultra, et non pavebunt, et nullus quæretur ex numero, dicit Dominus* (Ezech. iii, 24). Apostoli enim confidenter, et absque ullo timore pascent Ecclesiasticum gregem, et reliquæ populi Israel salvabuntur de omnibus terris, et convertentur ad rura, sive ad pascua sua, et crescent et mul-*

tiplicabuntur. Super malos autem pastores, Scribas et Phariseos, visitabit Dominus propter malitiam studiorum ipsorum. Possumus autem hoc juxta tropologiam, et de Ecclesiæ principibus intelligere, qui tamen non digne regunt oves Domini, quod illis abjectis atque damnatis, salvetur populus aliis traditus, qui digni existerint: et reliquæ salvæ sunt. Perdunt oves pastores, qui docent hæresim. Lacerant et dissipant, qui schismata faciunt. Ejiciunt eas, qui contra justitiam de Ecclesia seferant. Non visitant, qui poenitentibus contrahunt manum. Quorum omnium miserebitur Dominus, reddens eis pristina pascua, et malos pastores auferens.

(Vers. 5, 6.) *Ecce dies veniant, dicit Dominus, et suscitabo David germen [Al. regem] justum (sive orientem justum); et regnabit rex, et sapiens erit (sive intelliget), et faciet judicium et justitiam in terra. In diebus illis salvabitur Juda, et Israel habitabit confidenter. Et hoc est nomen, quo vocabunt eum (sive vocabunt eum) Dominus justus noster (sive justitia nostra). Quod Hebraice dicitur *šadedcenu* (צדקנין). Hoc quod in Septuaginta male additum est, in Prophetis, penitus amputandum. Aliud enim capitulum sequitur, quod ab eis prætermisum est, quo finito, titulus est, ad Prophetas, sive contra Prophetas, de quo suo dicemus loco. Abjectis ergo pastoribus synagogæ, Scribis videlicet et Phariseis, et salvatis reliquiis ex Israel, Apostolisque Evangelii in locum priorem principum constitutis, inducitur pastor pastorum, et princeps principum, et rex regum, et Dominus dominantium, Christus videlicet Salvator noster, qui proprie est germen justum, sive oriens justus, de quo legimus: *Orietur in diebus ejus justitia* (Psal. lxxi, 7). Et in alio loco: *Ecce vir, Oriens nomen ejus* (Zach. vi, 12), et subter eum oriatur, et edificabit templum Domino: ut quomodo in I-saia *Emmanuel* appellatur, hoc est, *nobiscum Deus* (Isai. vii, 14): sic in Jeremia nomen accipiat, *justitia nostra*. Unde et apostolus loquitur: *Qui factus est sapientia nobis a Deo, et justitia et sanctificatio et redemptio* (I Cor. 1, 30). Cui contrarius Antichristus, et ejus habitator diabolus, in Zacharia stultus pastor **307** dicitur (Zach. xi). *Et faciet, inquit, judicium et justitiam in terra*. Non enim Pater judicat quemquam, sed omne judicium dedit Filio (Joan. v, 22). In diebus illis et duæ et decem tribus Juda, et Israel pariter salvabuntur. Et de duabus virgis, juxta Ezechiel, una virga fiet (Ezech. xxxvii). Nomenque ejus, si juxta Septuaginta, vocaverit eum Dominus, appellabitur *Josedec*, id est, *Dominus justus*: si secundum Hebraicum, qui dixerunt, nomen ejus vocabunt, dicitur, *Dominus justitia nostra*. Hoc enim significat *šadedcenu* (צדקנין ידע), pro quo Symmachus vertit, *Domine, justifica nos*.*

(Vers. 7, 8.) *Propter hæc ecce dies veniant, dicit Dominus. Et non dicent ultra, vivit Dominus, qui*

^a Clister. ms., in tempore ipso, ille ipse fuit.

^b Vatic. alisque tradatur, qui, etc.

^c In utroque mss. *Sadecena*. Tum Vatic. *Hoc quod in Septuaginta non habetur, male, etc.*

eduxit filios Israel de terra Ægypti; sed vivit Dominus, qui eduxit et adduxit semen domus Israel de terra Aquilonis, et de cunctis terris, ad quas ejecerant eos illuc, et habitabunt in terra sua. Hoc omne capitulum in Septuaginta non habetur. Cujus hic sensus est, quod nequaquam per Moysen populus Dei de Ægypto liberetur, sed per Jesum Christum de omni orbe terrarum, in quem desperatus fuerat. Quod ex parte et nunc completur in mundo, et ex toto complebitur, quando de Oriente et Occidente, Septentrione et Meridie venient et discumbent cum Abraham, Isaac, et Jacob (*Matth. viii*). Ut postquam subintraverit plenitudo gentium, tunc omnis Israel salvus fiat (*Rom. xi*).

Ad Prophetas (sive in Prophetis, vel contra Prophetas). Hic, titulus, ut supra diximus, in editione Septuaginta, finis anterioris capituli positus est, ubi scriptum legimus: et hoc est nomen, quo appellabit eum Dominus Josedec, in Prophetis. Quod plerique ignorantes, varia explanationis deliramenta conflungunt. Multoque melius fuerat simpliciter insecritiam confiteri, quam imperitiæ suæ alios haeredes facere. Est autem sermo contra Prophetas, immo pseudoprophetas Jerusalem et Samaritæ, quos nunc communi et vulgato nomine Prophetas vocat, de quibus Scriptum est in consequentibus: Et in Prophetis Samaritæ vidi iniquitatem; statimque: Et in Prophetis Jerusalem vidi horribilia. Quando autem ponit conjunctionem, et, ostendit superiora de Prophetis dicta Domini, qui et ipsi pseudoprophetarum similes exstiterunt.

(Vers. 9.) Contritum est cor meum in medio mei (sive in me), contremuerunt (sive commota sunt) omnia ossa mea, factus sum quasi vir ebrius et quasi homo madidus (sive **980** ^a soporatus) vino a facie Domini, et a facie verborum Sanctorum ejus (sive et facie decoris gloriæ ejus). Considerato vultu omnipotentis Dei, hoc est, Patris, et considerato vultu Filii, qui juxta Apostolum splendor illius gloriæ appellatur, et forma substantiæ Dei (*Hebr. i*), Prophetæ et animo et corpore perhorrescit, et intelligit esse se nihili, secundum quod et in alio loco dicitur: Ut jumentum factus sum apud te (*Psal. lxxii, 25*). Sive victimam conscientiæ et humilitatis suæ offert Deo juxta illud quod in Psalmis legitur: Sacrificium Deo spiritus contribulatus, cor contritum et humiliatum Deus non spernit (*Psal. l, 19*). Ossa autem quæ contremuerunt, sive commota sunt, illa intelligamus, de quibus idem David canit: Omnia ossa mea dicent, Domine, quis similis tui (*Psal. xxxiv, 10*)? Factus est quasi ebrius, et quasi homo madidus, sive soporatus vino, nullam habens intelligentiam, nullamque sapientiam. Dominus enim novit cogitationes hominum, quoniam vana sunt (*Psal. xciii, 11*). Si autem hoc ita est, ubi sunt qui perfectam in homine justitiam prædicant? Quod si responderint desancti hoc

A se dicere, non de seipsis, certe nullum puto sanctiorem esse Jeremiã, qui virgo, Prophetæ, sanctificatusque in utero, ipso nomine præfiguratur Dominum Salvatorem. Jeremias enim interpretatur, Domini excelsus.

(Vers. 10.) Quia adulteris [Al. adulteriis] repleta est terra, quia a facie maledictionis (sive juramenti) luxit terra, arefacta sunt arva (sive pascua) deserti, et factus est cursus eorum malus, et fortitudo eorum dissimilis. Hoc quod nos de Hebraico posuimus: quia adulteris repleta est terra, in Septuaginta non habetur, qui juramentum dixere, pro maledictione. Redditque causas, quod propter adulteria, et maledicta, sive superfluum juramentum, immo perjuriam, frugum sterilitas consecuta sit. Quidquid de terra Judæa juxta litteram intelligis, refer ad congregationem credentium, quoniam propter adulteria, et mendacia, sive perjuriam, virtutum et donationum Dei, sterilitas in Ecclesiis sit.

(Vers. 11, 12.) Prophetæ namque et Sacerdos polluti sunt, et in domo mea inveni mala [Vulg. malum] eorum, ait Dominus. Idcirco via eorum erit quasi lubricum in tenebris. Impellentur enim et corruent in ea, quia afferam (sive inferam) super eos mala, annum visitationis eorum, ait Dominus. Quando in Ecclesia Dei, et maxime in principibus ejus inveniuntur mala, sciamus esse completum, **1000** Prophetæ et sacerdos polluti sunt; in domo mea inveni mala eorum, ait Dominus. Domus autem Christi Ecclesia est, de qua et Apostolus scribit ad Timotheum: Ut scias quomodo te oporteat in domo Dei conversari, quæ est Ecclesia Dei vivi, columna et firmamentum veritatis (*1 Tim. iii, 15*). In propheta, doctorem accipe: in sacerdote, ministerii dignitatem. Qui si prava mente consenserint, erit via eorum in lubricum et in tenebris; nec habebunt Dominum loquentem: Ego lux in mundum veni, ut omnis qui credit in me, in tenebris non maneat (*Joan. xii, 46*). Unde sanctus loquitur, omnes tenebras fugiens [Al. fugientes]: Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine: dedisti lætitiã in cor meum [Al. corde meo] (*Psal. lv, 7*). Cum autem fuerint in tenebris et in via lubrica, errore videlicet hæretico, ad omnem motum impellentur et corruent. Et inierit super eos Dominus mala, non quo mala sint, ut Dominus mala inferat: sed mala his qui sustinent supplicia. Alioquin eadem et mala sunt et bona. Mala, juxta eos quos cruciant: bona, juxta eos quos emendant. Et hoc notandum, quod annus visitationis Domini, correctio peccantium dicatur atque cruciatus, juxta illud quod scriptum est: Visitabo in virga iniquitates eorum, et in verberibus peccata eorum: misericordiam autem meam non dispergam ab eo (*Psal. lxxvii, 35, 34*).

C
D
E
F
G
H
I
J
K
L
M
N
O
P
Q
R
S
T
U
V
W
X
Y
Z

(Vers. 13.) Et in prophetis Samaritæ vidi stultitiã (sive iniquitatem) [Vulg. fatuitatem]; prophetabant in Baal, et decipiebant populum meum Israel. Ego prophetas Samaritæ, juxta mysticos intellectus, proprio hæreticos dici puto, et omnes qui jactant falsi no-

quoque est עֲבָדִים עֲבָדִים.

^a Cistere. hic atque infra superatus, pro soporatus.

In Græco est στυγόμενος. Adde quod in Hebraico

^b Idem ms. addit, et decipiebant in Baal.

minis scientiam. Quomodo autem prophetae Samariae quidquid loquebantur, prophetabant in Baal, idolo videlicet, daemionibus consecrato: sic haeretici quidquid loquuntur in Ecclesia, sive extra Ecclesiam, ut supplantent populum Israel, qui prius cernebat Deum, loquuntur in daemionibus. Unde et significanter, ait: *Et in Prophetis Samariae vidi stultitium* (I Cor. 1, 24): non enim habent eum, de quo dicitur, *Christus Dei virtus et Dei sapientia*.

(Vers. 14.) *Et in prophetis Jerusalem vidi similitudinem (sive horribilia), adulterium et iter mendacii, et confortaverunt manus pessimorum, ut non converteretur unusquisque a militia sua (sive a via sua pessima). Facti sunt mihi omnes quasi Sodoma, et habitatores ejus quasi Gomorrha.* Non solum, inquit, in haeticorum conciliabulis haec reperta sunt, sed in prophetis quoque Jerusalem, id est, doctoribus Ecclesiae vidi similia, sive horribilia, adulterantium verbum Dei, et ingredientium per viam mendacii, ut haeticorum fallaciis acquiescerent, et confortarent manus pessimorum, eorumque mala suis sceleribus adjungerent, et quos corrigere debuerant, ducerent in interitum. Qui hoc fecerint, non se ximent impunitos. Erunt enim et ipsi et hi quibus favent, quasi Sodoma, omnesque qui habitantur cum eis, nec recedent a talibus, quasi Gomorrha. Exsultet igitur quantum vult doctrina pessima, et gloriatur prophetae Jerusalem quod obtinuerint per mendacium, et confortaverint manus pessimorum: finis eorum erit quasi Sodoma et Gomorrha.

(Vers. 15.) *Propterea haec dicit Dominus exercituum ad Prophetas: Ecce ego cibabo eos absinthio (sive doloribus, et juxta Symmachum, amaritudine) et potabo eos felle (sive aqua amara), quia egressa est a prophetis Jerusalem pollutio in omnem terram.* Utamur hoc testimonio adversum eos, qui epistolas plenas mendaciorum et fraudulentiae atque perjurii in orbem dirigunt, ut et aures polluant audientium, et existimationem simplicium laedant, quod impleatur in eis hoc quod scriptum est: *A prophetis Jerusalem est egressa pollutio in omnem terram.* Non enim eis sufficit iniquitatem propriam devorare, et proximos laedere: sed quos semel oderunt, per universum orbem infamare conantur, et ubique seminare blasphemias.

(Vers. 16, 17.) *Haec dicit Dominus exercituum: Nolite audire verba prophetarum, qui prophetant vobis, et decipiunt vos: visionem cordis sui loquuntur, et non de ore Domini. Dicunt his qui blasphemant me (sive abjiciunt verbum meum), locutus est Dominus, pax erit vobis. Et omni qui ambulat in pravitate cordis sui, dixerunt: non veniet super vos mala.* Ne putaret se populus alienum esse a culpa si perversis acquiesceret doctoribus: *Nolite, inquit, audire verba Prophetarum, qui vobis prophetant mendacium, et decipiunt vos.* Par enim erit poena et magistro et discipulo. Non loquuntur ex ore Domini, sed ea quae in

suo corde simularunt. Dicunt his qui blasphemant me, haeticis videlicet atque perversis, sive qui abjiciunt sermonem meum: quid dicant? *Locutus est Dominus, pax erit vobis.* Ne timeatis dura supplicia, nec vanis comminationibus terreamini: pax erit vobis atque tranquillitas, et quidquid dicimus et annuntiamus vobis, locutus est Dominus; nec veniet super vos malum, quod timetis: sed bonum quod vobis locutus est Dominus.

Quis enim affuit in consilio Domini, et vidit, et audivit sermonem ejus? quis consideravit verbum illius, et audivit? Ubi vos interpretati sumus, in consilio, et in Hebraeo scriptum est NASO (נָסוּ): Aquila, secretum: Symmachus, sermonem: Septuaginta et Theodotio, substantiam, sive subsistentiam interpretati sunt. Et est sensus: Nolite credere, o vulgus indoctum, Prophetis, vobis falsa annuntiantibus, qui dicunt, haec locutus est Dominus, pax erit vobis: non veniet super vos malum. Unde enim possunt Dei nosse secreta, aut quo annuntiante, Dei didicere consilium? quomodo ad eos divinae dispositionis sermo pervenit? Quidam nostrorum in hoc loco reperisse se putant, ubi Dei describitur substantia.

(Vers. 19, 20.) *Ecce turbo (sive tempestas, et commotio) Dominicae indignationis egredietur, et tempestas erumpens super caput impiorum veniet, et non revertetur furor Domini usque dum faciat, et usque dum compleat cogitationes cordis sui. In nocissimis diebus intelligetis consilium ejus.* Qui supra dixerant: *locutus est nobis Dominus, pax erit vobis*, et quos corripuerat quod non possent ventura cognoscere, nec Dei nosse sententiam, nunc ostendit per contraria, eos omnino nescire. Pro pace enim et securitate, tempestatem venire Babyloniam, et venire non super quoslibet, sed super capita impiorum, vel universi populi, vel eorum qui falsa populo nuntiabant. Nec sicut in praeteritis temporibus Dei iram furoremque placandum, sed quod praedixit et saepissime comminatus est, opere complendum, et cogitationem illius atque sententiam impiorum supplicii comprobandam. Cum, inquit, extremum captivitatis tempus advenerit, et obtinuerit vos victor exultans, et manus stridore vinxerit catenarum: tunc intelligetis consilium ejus, quod vos frustra nunc scire jactatis.

(Vers. 21, 22.) *Non mittebam Prophetas, et ipsi currebant: non loquebar ad eos, et ipsi prophetabant. Si stetissent in consilio meo, et nota fecissent verba mea populo meo, avertissem utique eos a via sua mala, et a pessimis cogitationibus suis.* Hunc sensum et Apostolus explicat ad Romanos: *Et sicut non probaverunt Deum habere in notitia, tradidit eos Deus in reprobum sensum, ut faciant quae non conveniunt, repletos omni iniquitate, malitia, fornicatione, nequitia, avaritia* (Rom. 1, 28, 29), et ceteris. Cum enim semel se tradiderint falsi doctores mendacis atque perjuriis et mortibus deceptorum, non pedetentim, 1003

^a In uno ms. ac penes Rabanum. cum Vulgat. et Hieronymiana editione. *adulterantium.* Hebr. נָסוּ.

nec considerato gradu, sed præcipites currunt ad interitum et suum et eorum quos deceperint. Nec loquitur eis Dominus, sed ipsi loquuntur quasi ex ore Domini, de quibus et dicitur: Si stetit in consilio meo, hoc est, si meæ voluissent acquiescere voluntati, et nota fecissent verba mea populo meo, non blandientes eis et adulatione perdentes, ut dicerent, non habetis peccata; perfectam justitiam possidetis; sanctitas et pudicitia atque justitia in vobis tantummodo reperiuntur: et ego non tradidissem eos in immunditiam et ignominiam, ut facerent quæ non conveniunt, et sequerentur cogitationes suas pessimas. Contemplemur hæreticos, quomodo semel desperantes salutem, gulæ se tradant et deliciis, vescantur carnibus, frequenter [Al. frequentes] adeant balneas; musco fragrent; unguentis variis delibuti quærant corporum pulchritudinem. Semel enim fatura non sperant, neque credunt in resurrectionem. Quod cum sermone non pandant, ostendunt operibus. Si enim crederent, ista non facerent. Et in hoc loco ubi scriptum est: si stetit in consilio meo, Aquila, et Symmachus, et Theodotio, et Septuaginta, ut supra similiter transtulerunt.

(Vers. 23, 24.) *Numquid [Vulg. Putasne] Deus ericino ego sum, dicit Dominus, et non Deus de longe? Si occultabitur vir in absconditis, et ego non videbo eum? dicit Dominus. Numquid non cælum et terram ego impleo? dicit Dominus. LXX: Deus appropinquans ego, dicit Dominus, et non Deus de longe. Si abscondetur homo in absconditis, et ego non videbo eum? dicit Dominus; a numquid non cælum, et terram ego impleo? dicit Dominus.* Aquila et Symmachus similiter interpretati sunt: *Numquid Deus de propinquo, sive de vicino ego sum, et non Deus de longe?* Septuaginta vero et Theodotio sensu vertere contrario, ut dicerent: *Deus appropinquans ego, dicit Dominus, et non Deus de longe.* Quod scilicet superiores asserant Deum non tantum vicina, sed et ea quæ longe sunt cognoscere; nec præsentia, sed futura conspiciere. Isti vero ubique Deum æstimant esse præsentem, nec aliquem esse locum ubi non adsit Deus. Omnibus enim et præcipue sanctis appropinquat Deus, quomodo si vestimentum adhæreat cuti. Peccatores autem longe recedentes ab eo, perihunt. Hunc sensum et in psalmis legimus: *Quo ibo a spiritu tuo, et a facie tua quo fugiam? Si ascendero in 1004 cælum, tu illic es: si descendero ad infernum, tu ades. Si sumpsero pennas meas diluculo, et habitavero in extremis maris: etenim illuc manus tua deducet me, et tenebit me dextera tua (Psal. cxviii, 1 seqq.).* Amos quoque in hæc verba consentit, dicens: *Si descenderint usque ad infernum, inde manus mea [Al. tua] educet eos; et si absconditi fuerint in vertice Carmeli, inde scrutans euserans eos. Et si celaverint se ab oculis meis in profundo maris, ibi mandabo serpenti*

A et mordebit eos (Amos ix, 2, 3); rursumque in superiori psalmo: *Quia tenebræ, ait, non obscurabuntur a te; et nox sicut dies illuminabitur: sicut tenebræ ejus, ita et lumen ejus (Psal. cxxxviii, 12).* Quod autem in Prophetis crebro dicitur, *Hæc dicit Dominus,* propterea semper inferitur, ne contemnuntur quasi verba Prophetarum, sed admeantur jugiter Dei esse sermones quos loquuntur.

(Vers. 25 seqq.) *b Audiri quæ dixerunt Prophetæ, prophetantes in nomine meo mendacium atque dicentes: Somniavi (sive vidi somnium). Usquequo istud est in corde [Al. in cordibus] Prophetarum vaticinantium mendacium, et prophetantium seductiones (sive voluntates cordis sui)? Qui volunt (sive cogitant) succere ut oblitiscatur populus meus nominis mei: propter somnia eorum, quæ narrat unusquisque ad proximum suum: sicut obliti sunt patres eorum nomina mei propter Baal (sive in Baal).* Quia superior titulus contra Prophetas est, sive ad Prophetas, quos perspicue pseudoprophetas intelligimus (sunt autem multa genera prophetandi: quorum unum est somniorum, quale fuit in Daniele), idcirco et ad eos prophetalis sermo dirigitur, qui credunt somniis, et omnia quæcernunt, putant revelationem esse divinam, quæ proprie sanctis et servis Dei aperitur. Quod si legitimus Pharaon (Gen. xli) et Nabuchodonosor (Dan. ii) impios reges vidisse somnia quæ vera fuerint: non eorum fuit meriti qui viderunt; sed ut per eorum occasionem sancti viri Joseph, Danielque clarescerent, et dura corda atque indomabilia tyrannorum propria conscientia sentirent Domini majestatem. Sunt hodie quoque somniatores in Ecclesia, et maxime in nostro grege, qui errores suos Domini jactant prophetiam, et crebro ingerunt, *somniavi c, somniavi: quos corripit Dominus dicens: Usquequo istud est in corde prophetantium, vaticinantium mendacium, et prophetantium seductiones cordis sui? Hoc autem faciunt, ut quomodo antiquus populus, qui de Ægypto egressus est, 1005 oblitus est nominis Dei [Al. mei]; sic et posteri eorum oblitiscantur mei.* Hujuscemodi autem prophetatio non est in nomine Domini, sed in nomine Baal, quod proprie idolum Sidoniorum est, sive Babylonium, et vicino nomine appellatur Bel.

(Vers. 28, 29.) *Propheta qui habet somnium, narret somnium, et qui habet sermonem meum, loquatur sermonem meum vere. Quid paleis ad triticum? dicit Dominus. Numquid non verba mea sunt sicut ignis, dicit Dominus, et quasi malleus (sive securis conterens petram)?* Eorum est exponere somnium qui Dei merentur habere sermonem, et dicere: *Hæc dicit Dominus; quibus locutus est Dominus, in quibus veritas est, et non mendacium fraudulentum.* Quid sibi volunt hæreticorum paleæ ad triticum Ecclesiarum? de quo Joannes Baptista plenius loquitur (Matth. iii), quod purget Dominus aream suam, et ventilabro

phetæ, in Cisterc. ms. non sunt.

c Idem Cisterc., somniavi somnia.

^a Hunc versiculum, *Numquid non cælum, etc.*, suppleant mas. nostri.

^b Verba isthæc priora, *Audiri quæ dixerunt Pro-*

paleas ^a ventorum flatibus dispergendas, urendasque A
 ignibus dereliquat : triticum autem condat in hor-
 rea, ut fiat cœlestis panis : et loquatur unusquisque
 credentium : *Curate et videte, quoniam suavis est
 Dominus (Psal. lxxiii, 9)*. Et pulchre doctrina perversa
 paleis comparatur, quæ medullam non habent,
 nec possunt nutrire credentium populos, sed de inanibus
 stipulis conteruntur. Et quia solent hæretici
 semper prospera polliceri, et cœlorum regna peccatoribus
 pandere : ut dicant, parata sunt tibi regna cœlorum,
 potes imitari majestatem Dei, ut absque peccato sis ;
 accepisti enim liberi arbitrii potestatem, et legis scientiam,
 per quam consequaris quod volueris : docipiantque
 blanditiis miseros, et maximo mulierentur oneratas
 peccatis, quæ circumferuntur omni vento doctrinæ,
 semper discentes et nunquam ad scientiam veritatis
 pervenientes, et omnes auditores suos admiratione
 decipiunt (*Ephes. iv*) ; idcirco Dominus verba sua
 hæreticorum paleis comparans dicit : *Numquid non
 verba mea sunt quasi ignis, dicit Dominus, et quasi
 malleus conterens petram ?* Meus enim, inquit,
 sermo nuntiat futura supplicia, ut deterreat homines
 a peccando ; et paleis peccatorum comminatur
 incendium, ut hæreticorum corda dera et iustar
 silicis indomabilia, sermonis sui malleo conterantur
 : auferens cor lapideum, ut ponat pro eo cor
 carneum, molle videlicet, et quod possit Dei
 suscipere et sentire præcepta. Tale quid et per
 Ezechielem Dominus loquitur (*Ezech. xiii*), quia
 pseudopropheta blanditiis suis liniant **1008**
 parietem absque temperamento, qui postea imbre
 vehementi et veritate iudicii subruatur. Et
 pseudoprophetae consuunt cervicalia sub omni
 cubito manus, ut faciant peccatores requiescere,
 et nequaquam iram Dei lacrymis mitigare. Pro
 malleo, Septuaginta securim interpretati sunt,
 illam videlicet, de qua Baptista Joannes loquitur
 : *Jam securis ad radices arborum posita est
 (Matth. iii, 10)*. Hæc securis infructuosas
 succidit arbores, et hic malleus conterit
 durissimos lapides. Unde et Nahum Propheta
 loquitur : *Furor ejus, haud dubium quin Dei,
 consumet principatus : et petrae conterentur ab
 eo (Nahum, i, 6)*. Hoc contra hæreticos. Cæterum
 de Ecclesiasticis viris scriptum est, quod malleus
 et securis non sint audita in domo Domini (*III Reg. vi*).

(Vers. 30 seqq.) Propterea ecce ego ad Prophetas,
 dicit Dominus, qui surantur verba mea unusquisque a
 proximo suo [Al. ad proximum suum]. Ecce ego ad
 Prophetas, dicit Dominus, qui assumunt linguas suas
 et aiunt, dicit ^b (sive dormitant dormitationem). Ecce
 ego ad Prophetas somniantes mendacium, ait Dominus,
 qui narrant ea, et seducunt [Al. narraverunt et
 seduxerunt] populum meum in mendaciis suis et in
 miraculis (sive stuporibus atque terroribus suis), cum
 ego non misissem eos, nec mandussem eis, qui nihil
 profuerunt populo huic, dicit Dominus. Semper imita-
 tur mendacium veritatem : et nisi habuerit aliquam

similitudinem recti, decipere non potest innocentes.
 Quomodo igitur in priori populo mentiebantur
 Prophetae : atque dicebant : *Hec dicit Dominus*. Et, *Vidi
 Dominum* ; et, *Verbum Domini quod factum est ad
 illum*, sive illum : sic hæretici assumunt testimonia
 Scripturarum de veteri et novo Testamento, et surantur
 verba Salvatoris unusquisque a proximo suo,
 Prophetis et Apostolis, et Evangelistis : et assumunt
 linguas suas, ut cordis venena ore pronuntient, et
 dormitant dormitationem, de quibus vere dictum
 est : *Dormitaverunt somnum suum, et nihil invenerunt
 (Psal. lxxvi, 5)*. Sive juxta Hebraicum : *Et
 aiunt dicit*, ut subaudiatur Dominus, aut certe [Al.
 forte], *sermo divinus*. Comminatur itaque Dominus
 [Al. addit nunc] seipsum contra hujusmodi magistros
 esse venturum, qui seducant populum ejus in
 mendaciis suis et in stuporibus atque miraculis. Magna
 enim et incredibilia et ingentia [Al. insensibilia]
 repromittunt, ut seducant miseros : qui nihil
 profuerunt populo Dei. Et illud implent Apostolicum,
 docentes quæ non oportet turpis lucri gratia : qui solent
 malis prospera, et bonis contraria nuntiare.

(Vers. 35 seqq.) **1007** Si igitur interrogaverit te
 populus iste, vel propheta, aut sacerdos, dicens : quod
 est onus Dei (sive quæ est assumptio Domini) ? dices
 ad eos : Vos estis onus (sive assumptio). Projiciam
 quippe (sive allidam) vos, dicit Dominus. Et propheta
 et sacerdos et populus [Al. Prophetam et Sacerdotes et
 populum], qui dicit, onus (sive assumptio) Domini,
 vitabo (sive ulciscar) super virum illum, et super
 domum ejus. Hæc dicitis unusquisque ad amicum [Valg.
 proximum] suum, et ad fratrem suum : quid respondit
 Dominus, et quid locutus est Dominus ? Et onus (sive
 assumptio) Domini ultra non memorabitur, quia onus
 (sive assumptio) erit unicuique sermo suus [Al. ejus].
 Verbum Hebraicum massa (מַסָּה), Aquila ἄρρα, id
 est, onus et pondus interpretatur : Symmachus,
 Septuaginta et Theodotio, assumptionem. Ubi-
 cumque ergo grave est, quod Dominus comminatur,
 et plenum ponderis ac laboris, et importabile, in
 titulo quoque ἄρρα, hoc est, pondus dicitur. Ubi-
 cumque autem prospera Dominus pollicetur, sive post
 comminationem meliora promittit, ibi Visio dicitur,
 vel certe verbum Domini : et perspicuum erat ex ipso
 titulo prophetiæ ponderis, sive visionis, et Verbi
 Dei, qualis vaticinatio sequeretur. Quia igitur
 Prophetæ solebant populo peccatori tristitia
 nuntiare, et comminari supplicia, ut eos retraherent
 ad poenitentiam : clemens autem et miserator
 Dominus diu sententiam differere, putabat
 deceptus populus et pseudoprophetarum fraude
 seductus, non ventura quæ Dominus minabatur,
 et rem severam, in ludum et jocum vertentem ;
 prophetantibusque Prophetis quasi irridentes,
 dicebant : Rursum hic videt pondus et onus
 Domini. Atque ita fiebat, ut nequaquam
 ultra Visio, sed per jocum atque derisum, onus
 et pondus appellaretur. Præcepit ergo Dominus,
 ut sive

^a Duo miss., paleas verborum.

^b Addit Vatic. hic quoque Dominus.

populus, sive propheta, sive sacerdos interrogaverint Jeremiam, quid sit pondus [Al. onus] vel quæ assumptio Domini, respondeat eis et dicat: *Vos estis onus, et vos assumptio*. Assumam enim vos et projiciam, allidamque et interire faciam. Si quis autem deinceps, vel prophetarum, vel sacerdotum, vel populi, ausus fuerit onus et pondus Domini nominare: *Visitabo*, inquit, *super virum illum, et super domum illius*; et eum delebo in perpetuum. Dicat itaque unusquisque proximo et amico suo, nequaquam quod est **1008** onus Domini? sed quid respondit Dominus? et quid locutus est Dominus? Veteris obliviscimini: onus, et pondus, sive assumptio in ore vestro ultra non resonet: quia singulis hominibus sermo suus et opus suum in onus pondusque reputabitur, secundum illud quod scriptum est: *Ex ore tuo justificaberis, et ex ore tuo condemnaberis* (Math. xv).

(Vers. 37 seqq.) *Et pervertistis* [Al. pervertistis] *verba Dei viventis: Domini exercituum, Dei nostri. Hæc dices* (sive *dicatis* [Al. dicitis]) *ad Prophetam: Quid respondit* [Al. respondebit] *tibi Dominus, et quid locutus est Dominus? Si autem onus Domini dixeritis.* ^a Hucusque in LXX non habetur, et sequitur: *Propter hoc hæc dicit Dominus: Quia dixistis sermonem istum, onus* (sive *assumptio*) *Domini, et mihi ad vos, dicens: nolite dicere, onus* (sive *assumptionem*) *Domini: propterea ecce ego tollam* (sive *assumam*) *vos portans, et projiciam* [Vulg. *relinquam*] *vos et civitatem, quam dedi vobis et patribus vestris, a facie mea, et dabo vos in opprobrium sempiternum, et ignominiam æternam, quæ nunquam oblivione delebitur*. Præcepit Dominus, ut nequaquam oneris, et ponderis, et assumptionis sermo diceretur in populo; sed respon-

^a Clausula isthæc, *Hucusque in LXX non habetur*, non hic loci antea erat, sed ad finem usque sacri textus differebatur. Falso autem tunc dicebantur versiculi 38, 39 et 40, qui hinc subsequuntur, in Septuagintavirali versione desiderari, cum manifesto

ationis et verbi Dei: quod quia populus implere contempserat, ipsum verbum interpretatur super eis, et dicit: Quoniam dixistis quod nolui, et hoc cum sæpe Prophetas mitterem, et juberem ne diceretis: propterea sermonem vestrum assumptionis, oneris et ponderis in vobis opere complebo. Assumam quippe vos et tollam atque portabo, et allidam, ac de sublimibus in terram corruere faciam. Non solum autem vos, sed et urbem vestram, quam dedi patribus vestris. *Et dabo*, inquit, *vos in opprobrium, et ignominiam sempiternam, quæ nunquam oblivione delebitur*. Hoc autem et tempore Babylonia: captivitatis factum esse novimus; sed plenius atque perfectius post Salvatoris passionem resurrectionemque completur, quando locutus est Dominus: *Relinquetur vobis domus vestra deserta* (Luc. xiii, 35): et usque ad finem ejus sententia permanebit. Dicamus et aliter dumtaxat juxta Septuaginta: *λῆμμα* non solum *assumptionem*, sed et *donum*, *manusque* significat. Quia igitur sibi populus semper prospera promittebat, dicit, eos nequaquam ultra hoc debere dicere. Indignos enim esse eos donis Dei atque maneribus, quin potius abjiciendos **1008** et a Dei auxilio penitus relinquendos. Ex verbis autem et interpretatione nominum sæpe res ostenduntur, ut Abraham, Saræ, et Petri, et filiorum Zebedæi vocabula commutata significant rerum mutationem: et in hoc eodem propheta (Supra xx), *Phasor* [Al. *Phasor* et *Phasor*] dicitur *paror*, sive *translatio*, et *colonus*, sive *peregrinus*. Notandum quod verba, *Dei viventis, Domini exercituum, Dei nostri*, Latini et Græci codices non habent; et Hebræi in suis voluminibus contra se legant, quod proprie mysterium significat Trinitatis.

habentur hodiernum *Δὴ τοῦτο τὰδε λέγει κύριος*, etc., nec nisi superior desit pericope, quam huic revocata annotatio concludit. Nos de loco ita, ut fecimus, restituendo mss. quoque monuerunt.

LIBER QUINTUS.

1009-1010 Quintus Commentariorum in Jeremiam liber, a duobus, frater Ensebi, calathis habebit exordium, quorum alter rectæ fidei dulcedinem, alter hæreticorum perfidiæ amaritudinem demonstrabit. Quamvis Ananias filius Azur repugnet Jeremiæ, et Semcias Nebelamites Prophetam mitti ^a cupiat in carcerem, et Sophonias sacerdos in Pseudo-prophetarum verba conjuret (Jerem. xxviii, xxix): tamen veritas claudi et ligari potest, vinci non potest, quæ et suorum paucitate contenta est, et multitudine hostium non terretur. Erige itaque cum Moyse ad cælum manus, et antiquum serpentem in eremo suspende, statinique et Amalec delebitur, et ve-

nenati morsus non prævalebant, securusque populus Domini cum Jesu Jordanis fluentia transibit, et post vastam solitudinem, comedit panem, qui in Bethleem nostro natus est viculo (Exod. xvii, Num. xxi).

(Cap. XXIV. — Vers. 1 seqq.) *Ostendit mihi Dominus, et ecce duo calathi* (sive ^b *cophini*) *pleni ficis, positi ante Templum Domini: postquam transtulit Nabuchodonosor rex Babyloniae Jeichoniam filium Joacim regem Juda et principes ejus, et sabrum, et inclusorem de Jerusalem, et adduxit eos in Babylonem. Calathus unus ficus bonas habebat nimis, ut solent ficus esse primi temporis: et calathus unus ficus habebat malas nimis, quæ comedi non poterant, eo quod essent malæ.*

^a Duo mss. atque olim editi, *inheat*.

^b Interserunt nostri mss. et vetustior unus penes

Montfaucon., denique vulgati aliquot libri, juxta Symmachum, quas voces in textum recipere per nie

*Et dicit Dominus ad me: Quid tu vides, Jeremia? Et dicit: ficus bonus, bonus valde; et malus, malus valde, qui comedi non possunt, eo quod sint mali: hanc dicit Dominus, sic dabo [Al. clamabo] (sive tradam) Sedeciam regem Juda et principes ejus, et reliquos de Jerusalem, qui remanserunt in urbe hac, et qui habitant in terra Egypti. Et dabo eos in vexationem, afflictionemque (sive dispersionem) omnibus regnis terrarum in opprobrium, et in parabolam, et in proverbium, et in maledictionem in universis locis, ad quam ejeci eos. Et mittam in eos gladium, et famem, et pestem, donec consumantur de terra quam dedi eis et patribus eorum. Duo cophinos, sive calathos bonorum et malorum [Al. bonarum et malorum] floorum, quidam interpretantur in Lege, et in Evangelio; Synagoga, et Ecclesia; et Judaeorum populo, et Christianorum; gehenna, et regno caelorum, quorum alterum ad supplicium pertinet peccatorum, alterum ad Sanctorum **IOII** habitaculum. Sed nos scientes juxta Apostolum Paulum (Rom. vii) legem bonam et sanctam, et mandatum bonum et sanctum, et unum esse utriusque Testamenti Deum, vel ad eos magis referamus, qui in adventu Domini Salvatoris crediderunt, et non crediderunt: ut qui a Scribis et sacerdotibus concitati clamaverunt, dicentes: *Crucifige, crucifige talen* (Luc. xxiii, 21), sint calathos floorum malorum; qui vero post ascensionem ejus de populo crediderunt, ad bonas ficos, et ad calathum cophinamque optimum referantur. Simplicem autem et veram sequamur historiam, quod bonorum floorum calathum dixerit Jechoniam, qui se Jeremiae consilio, et imperio Dei, tradiderat regi Babylonia: cui et prospera Dominus pollicetur: Malorum autem Sedeciam, qui contradicens sententiae Dei captus sit, caecatusque oculis ductus est in Babylonem, ibique mortuus est (IV Reg. xxv). In tantum autem Deus posuit oculos suos in bonum his qui imperio ejus acquieverunt (Infra. xlii), et reduxit illos in terram suam, et edificavit et non destruxit, et plantavit et non evulsit, deditque eis cor ut scirent eum, quod ipse esset Dominus, et floreat illi in populum, et ipse eis esset in Deum: et etiam in captivitate posuerit oculos suos super illos, et exercere terram, edificare domos, plantare pomaria [Al. pomeria] in Babylonia regione permiserit: Daniel signorum miraculis, de captivo subito princeps factus sit (Dan. v), et tres pueri gloriose de fornacis incendio liberati sint*

A (Dan. iii): et expletis annis septuaginta sub Zereb-
B bel et Jenu sacerdote magno et Ezra ac Neemia, plu-
 rima pars revera sit Jerusalem: quorum numerus
 in ejusdem Ezra volumine continetur (I Esdr. vii).
 Notandum quoque [Al. quippe] quod haec Visio Se-
 deciae temporibus facta sit ad Propbetam, postquam
 Jechonias ductus est in transmigrationem: Non enim
 dixit captivitatem, quia se ultro tradiderat. Fabras
 autem et inclusores, vel legis interpretes atque doc-
 tores debemus accipere, vel artifices inclusoresque
 [Al. clusoresque] auri atque gemmarum, quae ars
 apud Barbaras nationes pretiosissima est. Pro inclu-
 soribus Septuaginta viuctos interpretati sunt, ut
 captivitate significarent malum; et de suo addidere,
 divites, quod in Hebraico non habetur. Comparat autem
 calathum qui bonis ficos habebat et bonas nimis,
 ficos primi temporis, quae Graece appellantur *απίνα*,
 Abraham videlicet, Isaac, et Jacob, et Moyse, et
 Aaron, et Job, et ceteris sanctis viris, de quibus mox
 de duodecim **IOI2** loquitur Prophetarum: *Sicut*
uxor in deserto iuxta Israel, et sicut ficus in ficulnas
inveni patres eorum (Ose. ix, 10). Unde et nos appel-
 lamur filii Abraham. Et e contrario dicitur ad Ju-
 daeos: *Si pater vester esset Abraham, faceratis opera*
ejus (Joan. viii, 39). Hi autem calathi, qui bonas ha-
 bebant et malas ficos, non erant foris et extra Eccle-
 siam, sed ante templum Domini, eo quod cuncta fi-
 lius scientiae pateant: nec tantam habent amaritudi-
 nem huiusmodi ficos quae foris sunt, quantum illae quae post
 confessionem fidei praevagatione mutatae sunt. Nec
 tantam suavitatem bonae ficos, quae non sunt in coe-
 pectu templi Dei: quales fuerunt mundi philosophi,
 qui naturali bono et intelligentia Creatoris, non tam
 visi sunt sequi, quam laudare virtutes: quantum ha-
 bent suavitatem ficos, quae sunt in templo Dei, qu-
 rum fuerunt Prophetae et Apostoli, de quibus una fi-
 cus loquebatur: *Lac vobis dedi, non solidum cibum*
(I Cor. iii, 2). Et: *Filioli mei, quos iterum parturio*
donec Christus formetur in vobis (Galat. iv, 19). Unde
 dicitur, quod in conspectu templi Dei, ficos bonae
 fuerint bonae valde; et ficos malae, fuerint malae
 valde. Ac ne putemur nostrum sensum ponere, ipse
 Scriptura se pandit. *Sicut, inquit, ficus haec bona:*
sic cognoscam transmigrationem Juda, quam emisi de
loco isto in terram Chaldaeorum in bonum: Jechon-
D
iam et principes, qui cum eo capti sunt, significans.
 Et e contrario de calatho, qui malas habebat ficos; et
sicut ficus, ait, pessime [Al. pessimas] quae comedi non
possunt, eo quod sint malae: sic dabo Sedeciam regem
Juda et principes ejus, et eos qui in Egyptum transfu-
gerunt, et qui remanserunt in urbe hac in vexationem af-
ffictionemque omnibus regnis terrarum (Infra. xlii), quando
 in Egypto quoque capti sunt, et Nabuchodonosor
 posuit in Taphnis solium suum, misitque super
 eos Dominus gladium, famem, et pestem, donec
 consumerentur de terra quam dedit patribus eo-
 rum. Quod autem dixit de ficos bonis: *Dabo eis*

^a In uno Vatic. ad placandum legitur, pro in bonum:

cor ut sciant me, quia ego sum Dominus, illi simile est Apostolico: *Deus est qui operatur in vobis et velle, et perficere* (Philipp. II, 13): quod non solum opera, sed et voluntas nostra Dei nitatur auxilio. Delirat in hoc loco allegoricus semper interpret, et vim cupiens historicæ facere veritati, de cœlesti Jerusalem captos refert, atque translatos in terram Chaldæorum: rursumque ad locum pristinum reversuros, ut Jeremiam et cæteros sanctos prophetas; alios vero qui peccatores fuerint, in terra hac et in valle lacrymarum esse morituros. Totam visionis hujus simul posui κεραιων, 1013 ne sensum in expositione dividerem.

(Cap. XXV.—Vers. 1.) *Verbum quod factum est ad Jeremiam de omni populo Juda (sive super omnem populum Juda) in anno quarto Joacim filii Josiæ regis Juda.* Hæc priora sunt præterita visione: illa enim sub Sedecia facta est, postquam Jechonias translatus est Babylonem; hæc autem sub Joacim filio Josiæ, et patre Jechoniæ. Non enim curæ erat (ut ante jam dixi) Prophetis [Al. prophetiæ] tempora conservare, quæ historicæ leges desiderant; sed scribere utcumque audientibus atque lecturis utile noverant. Unde et in Psalterio male quidam juxta textum historicæ psalmodum requirunt ordinem, quod in lyricis carmine non observatur.

(Vers. 2.) *Ipse est annus primus Nabuchodonosor regis Babylonis* (quod in LXX non habetur. Et sequitur): *Quod locutus est Jeremias Propheta ad omnem populum Juda, et ad universos habitatores Jerusalem dicens.* Quarto anno regis Joacim, filii Josiæ patris Jechoniæ, Nabuchodonosor in Babylone suscepit imperium, atque ita factum est, ut annus qui primus erat Nabuchodonosor in Babylone, quartus esset in Jerusalem regis Joacim. Denique octavo anno regni sui, Jechoniam cum matre et principibus duxit in captivitate, qui tribus tantum post interfectionem patris Joacim regnarat mensibus. Interfectus est autem Joacim undecimo anno regni sui in Jerusalem (IV Reg. xxiv).

(Vers. 3.) *A tertio decimo anno Josiæ filii Ammon regis Juda usque ad diem hanc, iste est tertius et vicissimus annus, factum est verbum Domini ad me, et locutus sum ad vos de nocte consurgens et loquens, et non audistis.* Tertio decimo anno regis [Al. regni] Josiæ qui regnavit in Jerusalem annis^b triginta et uno, Jeremias prophetare exorsus est, et prophetauit sub eo annis decem et novem, cui successit in regnum filius ejus Joachaz: quo statim ducto in captivitate a Necho rege Ægyptiorum, regnum obtinuit Joacim frater ejus (IV Reg. xxiii). In cujus regni quarto anno, iste ad Jeremiam sit [Al. fuit] sermo Domini, ac per hoc vigesimus tertius annus erat Jeremiæ prophetæ, ex quo loqui ad populum coepit; et nunquam prædicare cessavit, sed singulis

diebus diluculo et de nocte consurgens, loquebatur ad populum. *Et non, inquit, audistis.* Sin autem, ut novi ex veteribus 1014 hæretici volunt, lex semel in adjutorium data est, et constituta præcepta quæ nostri arbitrii voluntate vel facimus, vel non facimus; quomodo Propheta se semper ingerit, et quotidie replicat mandata Dei, quæ utique semel accepta, suffecerant eis quibus data fuerant; nisi ut hoc ostendat, Dei nos semper indigere auxilio; et nunquam posse sufficere, quod semel datum est, nisi quotidie Domini admonitione renovetur?

Et misit Dominus ad vos omnes servos suos Prophetas, consurgens diluculo, mittensque: et non audistis. Non per unum Prophetam, sed per omnes populum suum Deus semper admonuit, et quasi ipse in vigiliis, atque excubiis constitutus surrexit diluculo, ut suum populum commoneret. *Et non, inquit, audistis;* ut quanto crebrior admonitio, tanto contemptium fuerint peccata majora?

(Vers. 4, 5.) *Neque inclinastis aures vestras, ut audiretis, cum dicerem [Vulg. diceret]: Revertimini ad me unusquisque a via sua mala, et a pessimis cogitationibus vestris: et habitabit in terra, quam dedit Dominus vobis et patribus vestris a sæculo usque in sæculum.* Tanta fuit duritia populi, ut ne habitum quidem audientis assumeret, et inclinaret aurem suam, præcipue Domino commone, ut reverteretur unusquisque a via sua mala et a pessimis cogitationibus suis. Et, o infinita clementia, non supplicium inferre pro scelere, sed ad pœnitentiam provocare, tam malorum operum, quæ significat via mala, quam pessimorum cogitationum, quæ et ipse absque opere reputentur in peccatum. Et promittit præmium, si fecerint quod præceptum est, ut habitent in terra, quæ data sit patribus, et propter filiorum vitia sublata. Quodque ait: *A sæculo et usque in sæculum*, sive, *ab æterno et usque in æternum*, ostendit Dei dona perpetua, si digni exsisterint hi quibus data sunt.

(Vers. 6, 7.) *Et nolite ire post deos alienos, ut serviat is, adoretisque eos; neque me ad iracundiam provocetis in operibus manuum vestrarum, et non affligam vos. Et non audistis me, dicit Dominus, ut me ad iracundiam provocaretis in operibus manuum vestrarum in malum vestrum.* Et hæc, inquit, monebam cum superioribus, ne diis alienis serviretis, et adoraretis eos, et ne ista faciendo me provocaretis ad iracundiam propter opera manuum vestrarum, ut facerem quod nolebam, et affligerem 1015 vos, et non audistis me. Quodque sequitur, *Dicit Dominus, ut me ad iracundiam provocaretis in operibus manuum vestrarum in malum vestrum*, in Septuaginta non habetur.

(Vers. 8.) *Propterea hæc dicit Dominus exercituum: pro eo quod non audistis verba mea, ecce ego*

^a Victor. hæc verba parenthesi inclusa delet, quippe cum falsum sit, commæ illud in LXX non haberi.

^b Cisterc. ms., annis viginti et uno.

^c Quæ hinc subsequuntur sacri textus verba, in Cisterciensi ms. hic loci non habentur, quippe quæ paulo post proprio loco recitantur.

mittam et assumam univērsas cōnationes Aquilonis, **A** anni septuaginta, visitabo super regem Babylonis, et ait Dominus; et Nabuchodonosor regem Babylonis servum meum. Quia me ad iracundiam provocastis, et fecistis malum in interitum vestrum, et provocantem ad pœnitentiam, superbo calcastis pede, mittam, inquit, ad univērsas cōnationes, sive nationes Aquilonis, et adducam principem earum Nabuchodonosor regem Babylonis servum meum. Mittit autem Dominus vel Angelos, ut concitent gentes, vel certe hujusmodi movet cōnationes, ut faciant Domini voluntatem. Quodque vocat servum suum Nabuchodonosor, non sic servus vocatur ut Prophetae et omnes sancti, qui vere serviunt Domino; sed quo in eversione Jerusalem, Domini serviat voluntati: secundum quod et Apostolus loquitur: *Quos tradidi Satanæ, ut discant non blasphemare* (1 Tim. 1, 20). In Aquilonis autem parte esse Chaldæos, juxta situm Jerusalem nulli dubium est.

(Vers. 9.) *Et adducam eos super terram istam, et super habitatores ejus, et super nationes omnes quæ in circuitu illius sunt; et interficiam eos, et ponam eos in stuporem, et in sibilum, et in solitudines sempiternas.* Ista sunt præmia contemptorum, et Dei verba audire nolentium. Quidquid igitur mali super nos adducitur, nostra peccata fecerunt. Omnesque gentes ut tunc adductæ sunt contra Jerusalem: sic hodie adducuntur contra Ecclesiam negligentem, ut interficiat eos, et ponat in stuporem, et in sibilum, et in solitudines sempiternas, ut in exemplo sint omnium atque miraculo. Sibilus autem miraculi et stuporis indicium est; et solitudo sempiterna in his deprehenditur, qui præsidem non habent Deum.

(Vers. 10.) *Perdamque ex eis vocem gaudii, et vocem lætitiæ; vocem sponsi, et vocem sponsæ; vocem molæ, et lumen lucernæ. Et erit universa terra ejus* [Vulg. hæc] *in solitudinem et in stuporem.* Hoc in concillabulo malignantium et hodie comprobatur; ut magistri eorum non doceant verbum Dei, sed instar colubri sibilent. Peritque in eis vox gaudii, voxque lætitiæ, ut nunquam audiant illud Apostoli: *Gaudete, iterum dico gaudete* (Philipp. 1v, 4). Vox quoque sponsæ, Ecclesiasticæ fidei; et vox sponsi, Domini Salvatoris: *Qui enim habet sponsam, sponsus est* (Joan. 111, 29). **1016** Vox molæ, ut non contendantur in ea frumenta, et populis vescenda tribuantur: et lumen lucernæ, doctrina videlicet et scientia [Al. doctrinam et scientiam] Prophetarum. Denique et de Joanne Baptista dicitur: *Ille erat lucerna lucens* (Joan. v, 35). Et alius Propheta: *Lucerna, inquit, pedibus meis verbum tuum, Domine, et lux semitis meis* (Psal. cxviii, 105). Univera, inquit, terra hæreticorum erit in solitudinem, et in stuporem, cum novissimum ejus insipiens fuerit demonstratum.

(Vers. 11 seqq.) *Et servient omnes gentes istæ regi Babylonis septuaginta annis. Cumque implèti fuerint* **Q**

super gentem illam, dicit Dominus, iniquitates eorum, et super terram Chaldæorum, et ponam illam in solitudines sempiternas. Et adducam super terram illam omnia verba mea quæ locutus sum contra eam: omne quod scriptum est in libro isto, quæcumque prophetavit Jeremias adversum omnes gentes. Sicut Jerusalem post septuaginta annos recipit [Al. recepit] pristinos habitatores, et expletis suppliciis, quia obedivit sententiæ Dei, felicitate pristina perfruitur; sic rex Babylonis qui elatus est in superbiam, et suarum arbitratus est virium, quod regnavit in gentibus, et non Domini voluntatis, Medis Persisque venientibus destruetur. Denique usque hodie urbis Babylonis reliquæ tantum manent. Et posuit illam Dominus in solitudinem sempiternam, et implevit omnia verba, quæ in istius ipsius Prophetae volumine continentur. Nam in consequentibus, quæ mala passura sit Babylon, Jeremiæ sermo describit.

(Vers. 14.) *Quia servierunt eis cum essent gentes nullæ, et reges magni; et reddam eis secundum opera eorum, et secundum facta manuum suarum.* Hoc in Septuaginta non habetur. Significat autem quod non solum contra Babylonem prophetaverit Jeremias, sed contra cæteras gentes, quæ in Babylonio fuerant exercitu, et contra Domini populum dimicarunt. Denique in sequentibus dicitur contra Ægyptum, et Phillistiim, et Moab, et Ammon, et Edomæam, et Damascum, et Cedar, et regna Asor, et Elam, et ad extremum contra Babylonem terramque Chaldæam.

(Vers. 15 seqq.) *Quia sic ait Dominus Deus Israel ad me* [Vulg. addit exercituum, et silet ad me]: *sume calicem vini furoris (sive meri) hujus de manu mea, et propinabis de illo cunctis gentibus, ad quas ego mittam te, et bibent, et inebriabuntur* [Vulg. turbabuntur] *(sive vomant); et insanient a facie gladii, quem ego mittam inter eos. Et accipi calicem de manu Domini, et propinari cunctis gentibus ad quas misi me Dominus.* Propinatio calicis, et **1017** calicis meri, sive non mixti [Al. commixti], quæ Græce dicitur *ἐμπέρον*, Domini furoris indicium est, ^a ut omnes gentes, quæ contra Dei populum militarunt, bibant de calice furoris Domini, de quo scribit Isaias contra Jerusalem: *Scyphum furoris, calicem riuus ebibisti et evacuasti, propterea con surge* (Isa. 11, 17). Iste autem calix idcirco bibitur a cunctis gentibus, ut vomant et insaniant. Quod quidam pravus interpretes in bonam partem accipit: ut instar cathartice potionis quiddam cholerae et pituitæ et noxii humoris in pectore est, foras exire compellat, et restituat pristinam sanitatem. Pro Jeremia quoque Salvatorem ^b accipit, quod ipse cunctis gentibus propinavit ad quas et missus sit, ut abjecta idololatria, Dei se cultui dedicarent. Quod contrarium esse Scripturæ sauciæ, monstra-

^a Interferit Rabanus, de quo in psalmo scriptum est, *Calix in manu Domini, vini meri plenus mixto.*

^b Confer Origenis Homiliam in hunc locum.

bunt sequentia. Non enim pro remedio, ut ille A vult, sed pro pœna meraco calice propinantur.

(Vers. 18.) *Jerusalem et civitatibus Juda, et regibus ejus, et principibus ejus, ut darem eos in solitudinem, et in stuporem, et in sibilum, et in maledictionem, sicut est dies ista.* Putabam, inquit, quod solis gentibus propinarem, et ideo me huic ministerio lætus obtuleram; sed inter cæteras gentes, immo ante cæteras, propinavi Jerusalem et civitatibus Juda, et regibus ejus, et principibus, ut darem eos in stuporem, et in solitudinem, et in sibilum, et in maledictionem, sicut et præsentem probatur exemplo. Unde dicit et supra: *Seduxisti me, Domine, et seductus sum: involuisti et potuisti* (Supra xx, 7).

(Vers. 19.) *Pharaoni regi Ægypti et servis ejus, et principibus ejus, et omni populo ejus, et universis generatim.* Post Jerusalem bibit Pharaon rex Ægypti et socii ejus: biberant principes et universus populus, cunctisque, qui non quidem est Ægyptius, sed in ejus regionibus commoratur: quos Septuaginta vertere *συμπίπτους*, id est, *mixtilios*, vulgus non Ægyptiæ regionis, sed peregrinum et adventitium.

Et cunctis regibus terræ Ausitidis. Quæ Hebraice appellatur *us* (אשׁוּר), de qua et Job fuisse narrat historia: *Homo quidam erat in regione Ausitidi, nomine Job* (Job. 1). Et tamen sciendum hunc versiculum in LXX non haberi, Theodotionemque pro *Us*, interpretatum esse *insulam*.

(Vers. 20.) *Et cunctis regibus terræ Philistiim et Ascalonis, Gazæ, Accaronis, et reliquis Azoti.* 1018 C Generaliter posuit Philistiim, hoc est, terram Palæstinorum, et specialiter urbes eorum Ascalonem, Gazam, Accaron, Azotum; solam tacuit Geth, quæ continetur in reliquiis. Hoc est enim quod scriptum est: *Et reliquis Azoti*: vicina enim atque confinis est Azoto, quæ Hebraice dicitur *azod* (אָזוֹד), regio urbis Geth. Palæstinus autem a Babylonis captos atque vastatos, scribit Isaias.

(Vers. 21.) *Idumææ, et Moab, et filiis Ammon, et cunctis regibus Tyri, et universis regibus Sidonis.* Idumæa in qua sunt montes Seir, et quæ Hebraice appellatur *ezom* (עֲדוֹם): Moab, et Ammon, ipsi sunt filii Lot, proximi maris Mortui. Tyrus et Sidon in Phœnicis littore principes civitates, quæ et ipsæ Babylonio veniente a superate sunt, quarum Carthago colonia. Unde et Pœni sermone corrupto quasi Phœni appellantur: quorum lingua Hebrææ lingue magna ex parte confinis est.

(Vers. 22.) *Et regibus insularum, quæ sunt trans mare.* Trans [Al. transit] Cyprum, et Rhodum, et insulas, quæ appellantur *κυκλάδες*. Et hæc enim a Babylonio occupatæ sunt.

(Vers. 23.) *Et Dedan, et Theman, et Bus, et universis qui attonsi sunt in comam.* Hæc gentes in solitudine sunt, vicina et mixtæ regionibus Ismaelita-

rum, quos nunc Saracenos vocant, et de quibus dicitur: *qui attonsi sunt in comam.*

(Vers. 24.) *Et cunctis regibus Arabiæ: et cunctis regibus Occidentis, qui habitant in deserto.* Hoc in LXX non habetur. Post [Al. Propter] Dedan igitur, et Theman, et Buz, et lamaelitas, regionum ordinem sequitur.

Et cunctis regibus Zamri. Hoc quoque in LXX non habetur.

(Vers. 25.) *Et cunctis regibus Elam, cunctisque regibus Medorum.* Ex eo quod Zamri sequitur Elam regesque Medorum, arbitramur et Zamri regionem esse Persidiam, nisi forte ex eo quod præcessit Arabia, et hi reges solitudinis accipiendi sunt. Elam autem regio Persidia trans Babylonem, unde et Elamitæ. Medi quoque, atque Persæ, a quibus capta et destructa est Babylon. Et ipsi enim meracum calicem, Alexandro rege Macedonum propinante potarunt.

Et cunctis regibus Aquilonis [Al. *Babyloniæ*] *de prope et de longe.* Quia Persidis et Babyloniæ, Elam atque Medorum enumeraverat regiones: nunc generaliter ponit omnes reges Aquilonis, qui prope sunt, et 1019 qui longe. Pro Aquilone, qui Hebraice dicitur *sarnon* (שָׂרְוֹן), LXX vertere *ἀπὸ ἀριστερῶν*, quem nos *Subsolanum* possumus dicere.

(Vers. 26.) *Unicuique contra fratrem suum, et omnibus regnis terræ quæ super faciem ejus sunt.* Ne cunctas Orientalis provinciæ regiones enumerare per partes longum fieret, generaliter posuit omnia regna terræ, quæ memorantur in terra. Quod autem dixit contra fratrem suum, subauditur, *dedit meracum potionem*, ut omnes furerent, vomerent, ipsarent, et mutuis inter se præliis dimicarent. Quodque intulit:

Et rex Sesach bibit post eos: et in LXX non habetur, hunc habet sensum: Omnes, inquit, in circuito nationes Babylonio imperio subjacebunt, et cuncta suæ subiciet potestati, ita ut univorsæ, quas præteritus sermo narravit gentes, ipsi serviant et bibant de calice ejus. Unde et in visione contra Babylonem scribitur: *Calix aureus Babylon, inebrians omnem terram* (Infra li, 7). Novissimus autem rex Babylonis bibit hanc potionem, propinante sibi ascensore bigæ, camelli, et asini, Cyro rege Medorum, atque Persarum. Quomodo autem Babylon, quæ Hebraice dicitur *babel* (בָּבֶל), intelligatur *sesach* (שֶׁשַׁח), non magnopere laborabit, qui Hebrææ lingue parvam saltem habuerit scientiam. Sicut apud nos Græcum alphabetum usque ad novissimam litteram per ordinem legitur, hoc est, *Alpha, Beta*, et cætera usque ad ω: rursusque propter memoriam parvulorum solemus lectionem ordinem invertere, et primis extrema miscere, ut dicamus *Alpha, O, Beta, Psi*: sic et apud Hebræos primum est *ALEPH*, secundum *BETH* β, tertium *GAML* γ, neque ad

bræo tantum est *קאף*.

Non incongrue hic supplet Val. alteram versiculi partem, *Et rex Sesach bibit post eos.*

^a Addit Vatic. *exercitu*.

^b Rursum Vatic. addit *terras*, quod nomen ipsa hic retinet versio Hieronymiana, pro quo in He-

vigesimam secundam, et extremam litteram $\text{THAU } \Gamma$, A cui penultima est $\text{SIN } \text{SH}$. Legimus itaque $\text{ALEPH, THAU, BETH, SIN } \text{W } \text{B } \text{N } \text{M}$. Cumque venerimus ad medium, $\text{LAMED } \text{L}$, litteram occurrit $\text{CHAPH } \text{C}$: et ut, si [Al. sic] recte legamus, legimus BABEL (בבל): ita ordine commutato, legimus SESACH (שש). Vocales autem litteræ^a inter BETH et BETH , et $\text{LAMED } \text{L}$, juxta idioma linguæ Hebrææ in hoc nomine non ponuntur. Arbitrorque a sancto Propheta prudenter fuisse celatam, ne aperte eorum contra se insaniam commoveret, qui obsidebant Jerusalem, et jam jamque ejus potituri erant 1020. Quod et Apostolum contra imperium Romanum locisse legimus, scribentem de Antichristo: *Non meministis quod cum apud vos essem adhuc, hæc dicebam vobis? Et nunc quid detineat scitis, ut revelatur in suo tempore, subauditur Antichristus. Jam enim mysterium iniquitatis operatur: tantum qui [Al. ut qui] tenet modo, teneat donec de medio fiat, et tunc revelabitur ille iniquus, quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui, et destruet illuminatione adventus sui (II Thess. II, 3 seqq.).* Eum qui tenet, Romanum imperium ostendit: nisi enim hoc destructum fuerit, sublaturumque de medio, juxta prophetiam Danielis, Antichristus ante non venit. Quod si aperte dicere voluisset, stulte persecutionis adversum Christianos et tunc nascentem Ecclesiam rabiem concitasset. Longius quam Commentariorum brevitatis patitur, de hoc capitulo diximus, quod Græci forsitan Latini que fastidiant, quia in suis codicibus non habetur. Sed quid proderit cum in consequentibus hic ipse Propheta dicat: *Quomodo capta est Sesach, et comprehensa est inclitya universe terræ? quomodo facta est in stuporem Babylon inter gentes? Allegorici interpretes istum omnem locum ad cunctas referunt nationes, quas inebriaverit diabolus calice peccatorum meracissimo. Et novissimum etiam ipsam bibiturum supplicia atque cruciatum, de quo scribit Apostolus: Quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui (II Thess. II, 8). Et [Al. Unde et] in alio loco dicit: Novissimus autem inimicus destruetur mors (I Cor. XV, 26). Quod magnarum virium est posse diversarum vocabula nationum transferre sub etymologiis suis, et singula vitia, singulis nominibus coaptare.*

(Vers. 27.) *Et dices ad eos; hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel: Bibite et inebriamini, et vomite, et cadite, et nolite consurgere [Vulg. neque surgatis] a facie gladii, quem ego mittam in [Al. inter] vos. Postquam, inquit, cunctis gentibus propinaveris, et impleveris præceptum Domini, rursus hæc verbis Domini imperabis, et dices: Bibite et inebriamini, et*

^a Inter BETH et BETH . Superflue in omnibus exemplaribus mss. additur et Caph : ibi enim legitur, inter Beth et Beth , Lamed et Caph : cum sit sermo de nomine בבל , cujus inter consonantes litteras, non adduntur vocales litteræ juxta idioma linguæ Hebrææ. *Boias vocant.* Consule lib. Nominum ad vocem Lusa . MARTIAN.

^b In Cistere. quemadmodum et in suis mss. reperit Martianus, additur et Caph : hoc scilicet sensu, quod sicuti in nomine Babel , duplici Beth ,

vomite, et cadite, et nolite consurgere. Si bibere et inebriari, vomere, et cadere salutis iudicium est, ut instar cathartice potionis;noxia queque pellantur: quomodo sequitur, et nolite consurgere? Quæ ait autem potio, quæ eos cadere faciat in æternum, potest manifestius, id est, 1021 a facie gladii quem ego mittam inter vos.

(Vers. 28.) *Cumque noluerint accipere calicem de manu tua ut bibant, dices ad eos: Hæc dicit Dominus exercituum: Bibentes bibetis: quia ecce in civitate, in qua invocatum est nomen meum, ego incipio [Vulg. incipiam] affligere, et vos quasi innocentes immunes eritis (sive et vos munditia mundi eritis)? non eritis immunes (sive non eritis mundi). Latenter ostendit, præceptum Dei, qui voluntate facere noluerint, suscepturos necessitate, et audituros: Bibentes, bibetis. Vellitis, inquit, nolitis, Dei sententia complenda est. Si enim civitas Jerusalem, in qua notam fuit nomen Dei, diceat Propheta: *Notus in Judæa Deus: in Israel nomen magnum ejus (Psal. LXXV, 4), bibit meracum calicem furoris: quanto magis vos non eritis mundi, qui pro Dei nomine idola colitis!**

(Vers. 29.) *Gladium enim ego voco super omnes habitatores terræ, dicit Dominus exercituum. Ista est potio meracissima, iste calix furoris Domini, qui non super solam Jerusalem, sed super omnem vocatur terram, et cunctas in circuitu nationes. De quo supra dixerat: Et mittam ad Nabuchodonosor regem Babylonis servum meum, et adducam eum super terram istam, et super habitatores ejus, et super omnes nationes quæ in circuitu illius sunt.*

(Vers. 30, 31.) *Et tu prophetabis ad eos omnia verba hæc, et dices ad illos: Dominus de excelso rugiet (sive responsum dabit), et de habitaculo sancto suo dabit vocem suam. Rugiens rugit super decorem suum (sive respondebit super locum suum), calcet quasi calcantium concinetur adversum omnes habitatores terræ. Pervenit sonitus (sive interitus) usque ad extrema (sive super partem) terræ: quia iudicium Domino cum gentibus: judicatur ipse cum omni carne: impios tradidi [Al. tradidit] gladio, dicit Dominus. Primum dicamus ut se interpretationis veritas habet. Cunctis, inquit, gentibus prophetabis, et dices quod Dominus de excelso rugiat, hoc est, det sui furoris iudicium; juxta illud quod scriptum est: Leo rugiet, et 1022 quis non timebit? Dominus locutus est, et quis non prophetabit (Amos III, 8)? Et de habitaculo sancto suo dabit vocem suam, ut cunctos terreat audientes. Rugiet autem super decorem suum, hoc est, super Templum. Cumque ille rugio-*

quæ in alphabeto Græco secunda est littera, duplex in nomine Sesach respondet Sin , quæ penultima est: ita eodem ordine $\text{r} \text{p}$ Lamed respondet Chaph . Sunt vero qui locum ita supplendum velint, inter Beth et Beth et Lamed : inter Sin et Sin et Chaph . Hujus autem Cabbalisticæ permutationis, quæ apud Judæos obtinet, vulgarique nomine appellatur a primis litteris Athbas , tota in Alphabeto ratio est hujusmodi:

א ב ג ד ה ו ז ח ט י כ ל
 • Cistere. impropere, pro imperabis.

rit instar calcantium in torcularibus ^a celeuma cantabitur, et in effusione sanguinis mutui [Al. mutuo], carmen lugubre concinetur : quod Symmachus, *κατάλημμα*; Aquila, ^b *λαμὸς* vocat. Cujus calcumatis et carminis sonitus usque ad terræ extrema perveniet, quia judicium Domini cum gentibus. Si autem judicium Domini cum gentibus est, sunt et gentium merita diversa (Oss. IV). Ad exponendum illum locum, ut quidam volunt : *Qui non credit, jam judicatus est* (Joan. III, 18). Judicatus quidem est in eo quod non credidit; sed ipsi qui non credunt inter se, diversis afficientur supplicis. Judicatur ipse cum omni carne, ut nullus injudicatus absat. Impios autem, hoc est, qui Domino [Al. in Deum] non credunt, tradit gladio sempiterno. Allegorici interpretes juxta LXX hunc locum sic edisserunt, ut ad bonam partem referant apertam Domini comminationem. Dominus, inquit, de excelsis responsum dabit, his videlicet quos salvat^{us} est. Et de loco sancto suo dabit vocem suam, respondebitque sermonem in loco suo. Illi autem quasi vindicantes pleni fructibus, illius sententiæ respondebunt : Super omnes habitatores terræ veniet interitus : non super universam terram, sed super partem terræ, eorum videlicet qui non credunt. Judicium erit in gentibus, et ipse judicabitur cum omni carne. Impii autem tradentur gladio.

(Vers. 32, 33.) *Hæc dicit Dominus exercituum : Ecce afflictio (sive malum) egredietur de gente in gentem. et turbo magnus (sive tempestas) egredietur a summitatibus (sive extremis) terræ. Et erunt interfecti Domini (sive vulnerati a Domino) in die illa a summo terræ usque ad summum ejus. Non plangentur : et non colligentur, neque sepelientur : in sterquilinum super faciem terræ jacebunt.* **1023** Erubescant qui vim Scripturæ sanctæ læcere conantur, in bonam partem ea quæ comminationis plena sunt, disserentes. De hoc autem loco paulo dixisse et Dominum : *Consurget gens adversus gentem, et regnum contra regnum* (Luc. XXI, 10); et cetera quæ in ipsius Evangelii sententia continentur. Intelligamus autem hæc [Al. ipsa] facta juxta historiam, quando a rege Babylonio cunctæ nationes in circuitu subjugatæ sunt : et imperium ejus sensere crudele. Vel juxta prophetiam longo post tempore in consummatione mundi futura.

^a Malunt alii *celeuma*, sed et *celenna* bene est. Rutilius lib. I, *Dum resonat varii. Nile celenna modis*, et est Græce *κλέσμα*, pro *κλέσμα*. Notum sic appellari cantum, qui magno clamore efferebatur : unde Macarius Homil. 6 eos, qui inter precandum vociferantur, celeustis comparans. *Οὐ γὰρ, inquit, κρυφαῖς κληρονομαὶ κληρονομαῖς ἴστανται.* In Actis S. Genovefæ Vrgin. c. p. 7 : *Pariterque omnes cum eo in modum celeusticæ concinentes, magnificaverunt Deum in cælum clamore sublato.*

^b Quid sit, inquit Montfauconius, *λαμὸς*, explicatur ex interpretatione Syri, Jerem. XLVIII, 33, ubi hæc Hebraica verba, *לֹא יִשְׁמְעוּ אֶת הַקּוֹל*, sic a Syro interprete redduntur, *οὐκ ἔτι οἱ ἀνομοτατοῦντες κλέουσαι λέγοντες ia, ia*, id est, *Non amplius calcantes in torculari jubent dicentes ia, ia*. Hæddiderim ego, *cantabant dicentes ia, ia* : ut quemadmodum nomen *κλέσμα* cantum, ita *κλέουσαι* canere verbum signi-

A Dicanturque interfecti a Domino, non quod Dominus ipse percussit; sed quo in interitu pessimorum, voluntas et imperium Domini compleatur.

(Vers. 34, 35.) *Ululate (sive jubilate) pastores, et clamate, et aspergite vos cinere optimates gregis (sive plangite arietes ovium) : quia completi sunt dies vestri ut interficiamini, et dissipationes vestras, et cadetis quasi vasa pretiosa (sive quasi arietes electi). Et peribit fuga a pastoribus, et salvatio ab optimatibus (sive arietibus) gregis.* Notandum quod in hoc tantum loco LXX *jubilum* in malam partem posuerunt : pro quo alii interpretes *ululatum* (ut in Hebræo scriptum est) transtulere. Inter pastores et arietes, sive optimates gregis, ista distantia est, quod pastores rationalium sunt; arietes autem et optimates referuntur ad divites, qui et ipsi pars gregis appellantur. Quodque infert : *Completi sunt dies vestri, ut interficiamini* : tunc complebuntur dies eorum, quando fuerint peccata completa; et dispergentur et cadent, sicut vasa pretiosa, ut confracta non valeant instaurari : et quanto ante fuere pretiosiora [Al. pretiosa], tanto majus eorum in contractione sit damnum : sive quasi arietes electi, ut planguis hostia sit devorare cupientium. *Peribit, inquit, fuga a pastoribus*, quando non egerint penitentiam. Denique dicitur ad Pharisæos : *Genimina viperarum, quis ostendit vobis fugere a ventura ira* (Luc. v, 7)? Et in psalmis legimus : *Periit fuga a me* (Psal. CXXI, 5). *Et salvatio, inquit, ab optimatibus gregis, sive arietibus* : ἀπὸ κορυφῆς, subauditur *peribit*.

C (Vers. 36.) *Vox clamoris pastorum, et ululatus optimatum gregis (sive jubilum arietum) : quia vastavit Dominus pascua eorum. Et conticuerunt arva (sive speciosa) pacis a facie iræ furoris Domini.* Et hic notandum quod apud LXX *jubilum* pro *ululatu* positum sit. Inter pastores autem et arietes ista diversitas est, quod pastores putentur in Ecclesia, qui præstant gregi cum sapientia et eruditione atque doctrina. Arietes vero **1024** qui principes quidem videntur in populo, sed nihil habent in se doctrinam atque sapientiam, et per nimiam simplicitatem propemodum stultitiæ vicini sunt. Quando autem habuerimus pacem, et non intellexerimus vel bona, vel speciosa pacis, sed luxuriæ nos et otio, et vo-

D sicut. *λαμὸς* itaque est cantus jubilationis ex vocibus *ia, ia*, qui solemniter erat calcantibus in torculari, expressus. Cæterum totum huic Hieronymi locum, qui et magno Orusio suspectus de nihilo olim fuit, emendat Lambertus. Vos satis erudite ex ingenio. Primum pro *κατάλημμα*, repōnit *κατάλημμα* per e, quod *carmen lugubre* significat ἀπὸ τοῦ καταλέγεσθαι, quod Hesychius exponit ὀδυρεσθαι τὸν τρωϊώτα, atque ita recte legitur hæc vox apud Originem ad Ezechielis XI, 10, ubi LXX *θρήνος καὶ μῆλος καὶ οὐαί*, docet Symmachum transtulisse. *Θρήνος καὶ ΚΑΤΑΛΕΓΜΑ καὶ μῆλος πένθιμὸς*. Pro posteriori vero *λαμὸς* legi vult *αἰαμὸς*, quod etiam *lamentationem et lugubrem cantum* significat, ἀπὸ τοῦ αἰάζειν, *lamentari*, quod ab αἰ, huc deducitur. Atque ita due voces corruptæ, quæ etiam lexica ex uno hoc Hieronymi testimonio pervaserunt, integritati restituntur.

luptatibus dederimus : tunc conquiescent, sive con-
ticescent bona pacis, et auferentur a nobis propter
iram furoris Domini, et implebitur illud quod
scriptum est : *Cum dixerint, pax et securitas, tunc
repentius eis superveniet interitus* (1 Thess. v, 3).
quo veniente, omnia conticescent.

(Vers. 37, 38.) *Dereliquit quasi leo umbraculum
(sive cubile) suum.* (Et ut verius est, *tabernaculum* :
hoc enim succmo (𐤇𐤃) Hebraicum sonat.) *Quia facta
est terra eorum in desolationem (vel in via) a facie irae
columbae (sive a facie gladii magni) et a facie^a irae
furoris Domini.* Dominus de quo supra dixerat : *de
escolis rugiet, et de habitaculo sancto suo dabit vocem
suam. Rugiens rugiet super decorem suum, ipse relin-
quet tabernaculum suum,* de quo scriptum est : *Factus
est in pace, sive in Salem, locus ejus : et habitatio
ejus in Sion* (Psal. LXXIV, 2) : ipse relinquet sedem
suam, et complebit quod per eundem hunc Pro-
phetam locutus est : *Dimisi domum meam, dereliqui
hereditatem meam* (Jerem. XII, 7). Reliquit autem
quasi leo cubile suum, ut omnes bestiae, vastandi
terram ejus habeant potestatem. Leone enim custode
et praeside, nullus ad eandem sudet accedere. *Facta
est, inquit, terra eorum, haud dubium quin vel populi
Judaeorum, vel certe universatum gentium, in
desolationem, et in irum a facie irae columbae.* Non
mirabitur columbam Domini intelligi Nabuchodonosor,
qui supra eum vocari sertum Domini legerit. Pro quo
Septuaginta transtulerunt, *gladium magnum.* Licet
columbam et in persona Jerusalem possimus accipere,
quod irascatur et tristis sit, se leonis sui perdidisse
custodiam, et terram suam venisse in desolationem.

(Cap. XXVI. — Vers. 1 seqq.) *In principio
regni [Vulg. regis] Joacim, filii Josiae regis Juda,
factum est verbum istud a Domino dicens : Haec dicit
Dominus : Sta in atrio domus Domini, et loqueris ad
omnes civitates Juda, de quibus veniunt ut adorent in
domo Domini, universos sermones, quos ego mandavi
tibi, ut loquaris ad eos : Noli subtrahere verbum, si
forte audiant, et convertantur unusquisque a via sua
mala : et poeniteat me mali (sive quiescam a malo),
quod cogito facere eis propter malitias [Vulg. mali-
tiam] studiorum eorum.* Haec propheta^b superior
est priore : **1025** licet sub eodem rege sit facta.
Illa enim facta est in anno quarto Joacim filii Josiae
regis Juda : haec autem in principio ejusdem regis,
Scriptura dicente : *In principio regis Joacim filii Jo-
siae regis Juda, factum est verbum istud a Domino.*
Non igitur (ut saepe jam diximus) in Prophetis histo-
riae ordo texendus est, cum in praesentiarum sub
eodem rege priora postea, et posteriora ante dicantur.
Qui autem verbum dicitur est Domini, debet stare cum
Moyses (Deut. v), et audire cum Psalmista : *Qui
statis in domo Domini, in atrio domus Dei nostri* (Psal.
CXXXIV, 2). Et praecipitur illi

A ut loquatur ad omnes civitates Juda : licet *civitas*
LXX non transtulerint, ne indecorum forte vide-
retur, in atrio domus Domini loqui ad urbes quae
coram non erant : sed quando ad populum, et ad
cives loquitur, ipsis civitatibus loquitur. Pulchre
autem stat in atrio atque vestibulo Templi Domini :
ut per occasionem orationis Domini, et adorandi
[Al. orandi] eum, sermones Prophetae audire cogatur.
Noli, inquit, subtrahere verbum : licet triste
sit, licet adversum te audientium rabies concitetur,
tamen dicitur quod tibi imperatum est : non formi-
dans persecutiones eorum, qui adversum te conciti-
tandi sunt, sed Domini jubentis imperium. *Si for-
sitan, inquit, audiant, et convertantur.* Verbum
ambiguum, *forsitan*, majestati Domini non potest
convenire, sed nostro loquitur affectu : ut liberum
homini servetur arbitrium, ne ex praescientia ejus,
quasi necessitate vel facere quid, vel non facere
cogatur. Non enim ex eo, quod Deus scit futurum
aliquid, idcirco futurum est : sed quia futurum est,
Deus novit, quasi praescius futurorum. Et tamen
sciendum juxta hunc eundem Jeremiam : et si mala
praedixerit Dominus, et egerit populus poenitentiam,
quod et ipse acturus sit poenitentiam super his, quae
facere comminatus est. Et si prospera pollicitus
fecerit, et egerit populus negligenter, mutet Deus
sententiam, et pro bonis mala inferat. Tale quid et
illud in Evangelio est : *Mittam filium meum, forsitan
verebuntur eum* (Luc. xx, 15). Quod utique ex per-
sona Dei omnipotentis dicitur. Denique et in praesenti
ait : *Si forte audiant, et convertantur unus-
quisque a via sua mala* : ut cum illi conversi fuerint,
et mea sententia me poeniteat, et non faciam, quod
eis facere cogito. Cogitatio autem facere propter ma-
litas studiorum illorum, quae si fuerint immutatae,
et mea sententia commutabitur. Legamus historiam
Jonae et Ninive.

(Vers. 4 seqq.) *Et dices ad eos : Haec dicit Domi-
nus : Si 1026 non audieritis me, et [Al. ut] ambu-
letis in lege mea, quam dedi vobis, ut audiatis sermo-
nes servorum meorum Prophetarum, quos ego misi ad
vos de nocte consurgens, et dirigens, et non audistis :
dabo domum istam sicut Silo, et urbem hanc dabo in
maledictionem cunctis gentibus terrae.* In nostra ergo
positum est potestate vel facere quid, vel non facere :
ita duxerat ut quidquid boni operis volumus, ap-
petimus, expleremus, ad Dei gratiam referamus, qui
juxta Apostolum dedit nobis et velle, et perficere
(Phil. n). Sibi autem sufficit semel ambulare in lege,
quae nobis data est per Moysen, ut stulta haereticis
suspicatur, quomodo addidit : *Ut audiat sermo-
nes servorum meorum Prophetarum.* Qui utique post legem
missi sunt, et non semel, sed frequenter : nec otiosi
et a securo, sed semper et a sollicito. *Nisi, inquit,
ad vos servos meos Prophetas quotidie, et de nocte con-
surgens : quos si audire nolueritis, dabo domum is-*

^a Vocem irae supplet Vatican. Hebraico textu assentiente, **וְהָיָה יְהוָה**.

^b Continuus in Vatic., *superiore est prior*

tam, hoc est, templum Dei sicut Silo, ubi fuit tabernaculum. Cumque templum destructum fuerit, consequenter et civitas erit in maledictionem cunctis gentibus terræ. Sicut autem exstructo templo in area Ornæ, et in monte Moria, hoc est, visionis, in quo Abraham filium suum Isaac obtulisse narratur, cessavit religio Silo, nec postea ibi sunt celebrata sacrificia: sic exstructa Ecclesia, et spiritualibus in ea victimis immolatis, cessarunt Legis cæremoniæ (II Par. iii); et data est urbs Judæorum in maledictionem cunctis gentibus [Al. regibus] terræ: de qua nos Dominus liberavit, dicente Apostolo: *Christus redemit nos de maledictione Legis, factus pro nobis maledictio* (Gal. iii, 13).

(Vers. 7-9.) *Et audierunt sacerdotes, et prophetæ (sive pseudoprophetæ), et omnis populus Jeremiam loquentem verba hæc in domo Domini. Cumque complexus Jeremias loquens omnia quæ præceperat ei Dominus ut loqueretur ad universum populum, apprehendit eum sacerdotes et prophetæ (sive pseudoprophetæ), et omnis populus, dicens: Morte moriatur: quia [Vulg. quare] prophetavit nomine Domini, dicens: Sicut Silo erit domus hæc et urbs ista desolabitur, eo quod non sit habitator. Sacerdotes, et prophetæ, quos pseudoprophetæ manifestius LXX transtulerunt, irascuntur Jeremiæ, quod vera prædicat, et subverso Templo, et civitate deserta, sit peritura religio, et læra ex religione venientia; idcirco apprehendunt eum, et consentiente sibi populo, morti destinant: quare dixerit in nomine Domini, sicut Silo erit domus hæc, et urbs desolabitur, eo quod non sit habitator. Si quando igitur propter mandata 1027 Domini, et fidei veritatem, vel sacerdotes nobis, vel pseudoprophetæ, vel deceptus populus irascitur, non magnopere curemus; sed exsequamur sententiam Dei, nequaquam præsentia mala, sed futura bona animo cogitantes.*

(Vers. 10.) *Et congregatus est omnis populus adversus Jeremiam in domum Domini, et audierunt principes Juda verba hæc, et ascenderunt de domo regis in domum Domini, et sederunt in introitu portæ Domini [Vulg. domus Domini] novæ. Jeremias in templo Domini verba prophetabat, et dixerat: *⁎ Dabo domum istam, sicut Silo, et urbem hanc in maledictionem dabo cunctis gentibus terræ; statimque a sacerdotibus et prophetis et populo seditione commota, omne vulgus adversus Prophetam congregatur in Templum, ubi erat Propheta, et sacerdotum, ac prophetarum vulgique manibus tenebatur. Quod cum audissent principes civitatis, qui in domo regia versabantur, transtulerunt, sive ascenderunt de domo regis in domum Domini. Notandumque, quod ire ad domum Domini, semper ascensus sit. Sederuntque in introitu portæ Domini novæ. Principum enim erat officium sedere in porta domus Domini, et ibi negotii et seditionis cognoscere veritatem. Nova autem porta dicitur, quia qui sedebant in ea et iudicio præ-**

A erant, sacerdotum et pseudoprophetarum calumniæ resistebant.

(Vers. 11.) *Et locuti sunt sacerdotes et prophetæ ad principes, et ad omnem populum dicentes: Iudicium mortis est viro huic: quia prophetavit adversus civitatem istam, sicut audistis auribus vestris. Seditibus urbis principibus in porta templi et in porta nova, qui de regis palatio ad templum cucurrerant, ut seditio populi sedaretur, et concione populi congregata, accusant sacerdotes et pseudoprophetæ Jeremiam: perieratque Propheta, quantum fuit in sacerdotibus et prophetis, si accusatores ipsi habuissent iudicii potestatem. Ex quo intelligimus crudeliores fuisse in Prophetam per invidiam sanctitatis, qui religioni videbantur dediti, quam qui necessitatibus publicis præerant.*

(Vers. 12 seqq.) *Et ait Jeremias ad omnes principes, et ad universum populum, dicens: Dominus misit me, ut prophetarem ad domum (sive super domum) istam, et ad civitatem (sive super civitatem) hanc omnia verba quæ audistis. Nunc ergo bonas facite vias vestras et studia vestra, et audite vocem Domini Dei vestri, et pœnitebit Dominum mali quod locutus est adversum vos (sive 1028 et quiescet Dominus a malis quæ locutus est contra vos). Ego autem ecce in manibus vestris sum: facite mihi ut bonum et rectum est in oculis vestris (sive ut expedit vobis). Verumtamen scitote et cognoscite, quod si occideritis me, sanguinem innocentem tradetis contra vosmetipsos, et contra civitatem istam, et habitatores ejus. In veritate enim misit me Dominus ad vos, ut loquerer in auribus vestris omnia verba hæc. Cum præsentem populo, sederent in porta civitatis principes, et accusarent sacerdotes et prophetæ Jeremiam prophetam, et mortis crimen intenderent, Jeremias ad principes loquitur, et ad universum populum, quos sacerdotum et pseudoprophetarum factio concitaverat, prudenter pariter et humiliter atque constanter. Prudenter, quod a Domino missum esse se diceret, ut contra templum et civitatem loqueretur, daretque consilium, quod si ejus vellent audire consilium, et agere pœnitentiam, Dominus quoque suam sententiam commutaret. Humiliter autem in eo quod ait: *Ecce in manibus vestris sum: facite mihi ut bonum et rectum est in oculis vestris.* Porro constanter: *In veritate misit me Dominus ad vos, ut loquerer in auribus vestris omnia verba hæc.* Aliisque sermonibus loquitur: *Si irascimini quod [Al. cur] contra templum et urbem Domini sum locutus, et curæ vobis est salus urbis et templi: cur augetis peccata peccatis, et sanguinis mei tam urbem quam habitatores ejus reos facitis? Si quando igitur et nobis pro necessitatis angustiis, humilitate opus est: sic eam assumamus, ne veritatem et constantiam deseramus. Aliud est enim superbe contumeliam facere iudicanti, quod signum stultitiæ est: aliud sic impendens vitare discrimen, ut de veritate nihil subtrahas.**

⁎ Verbum dabo Victorius suffecit.

(Vers. 16.) *Et dixerunt principes, et omnis populus ad sacerdotes et prophetas: Non est viro huic iudicium mortis, quia in nomine Domini Dei nostri locutus est ad nos. Populus qui prius a sacerdotibus et pseudoprophetais fuerat supplantatus, jungitur principibus civitatis; et pro Jeremia loquitur, quod nequaquam reus mortis sit, sed in nomine Domini et ex ore illius prophetarit. Cito enim vulgus indoctum accepta ratione mutat sententiam. Dolor autem accusantium, praecipue sacerdotum, et pseudoprophetarum non potest inmutari. Et ideo illis accusantibus, et in accusatione perseverantibus, populus commutatur: quod spem eis dederat indulgentiae Dominus, si bonas facerent vias suas, et audirent vocem Domini Dei sui, ut et Dominus suam sententiam reverteret.*

(Vers. 17. seqq.) *Surrexeruntque viri de senioribus terrae, et dixerunt ad omnem caetum populi loquentes: Michæas de Morashti fuit Propheta in diebus Ezechiae regis Juda, et ait ad omnem populum Juda, dicens: Hæc dicit Dominus exercituum: Sion quasi ager arabitur, et Jerusalem in acervum lapidum erit, et mons domus in excelsa silvarum. Numquid morte condemnavit eum Ezechias rex Judæ, et omnis Juda? Numquid non timerunt Dominum, et deprecati sunt faciem Domini? Et poenituit Dominum mali, quod locutus fuerat adversum eos. Itaque nos facimus malum grande contra animas nostras. Principes civitatis et populus intelligunt iudicii veritatem. Senes autem, quorum proprie erat nosse vetera, replicant historiam: et prophetiam Michææ de Morashti, qui prophetavit sub rege Ezechia, comparant prophetiæ Jeremias, pro qua ei mortis discrimen intenditur; ostenduntque illum dixisse graviora, et tamen a iusto rege Ezechia nihil esse permissum: sed conversos ad poenitentiam, Domini in bonam partem vertisse sententiam. Michæas enim dixit: Sion quasi ager arabitur, et Jerusalem in acervum lapidum erit, et mons domus in excelsa silvarum (Mich. iii, 12). Porro Jeremias: Dabo, inquit, domum istam sicut Silo, et urbem hanc dabo in maledictionem cunctis gentibus terræ (Supra xxiv, 9). Dantque consilium, putantes nequaquam futurum quod Michæas prædixerat, quia multo tempore non sit factum propter populi poenitentiam. Et hoc quoque quod Jeremias locutus est, nequaquam fore, si juxta consilium ejus bonas faciunt vias suas, et studia sua, et audiant vocem Domini Dei sui, ut Dominus non inferat malum quod eis fuerat comminatus. Simulque frangunt accusatorum rabiem, et se miscent cum eis dicentes: Itaque nos facimus malum grande contra animas nostras: non quo facere debeant, sed quia si fecerint, nequaquam noceant accusato, sed animabus suis, quas mutatione sententiæ potuerint liberare.*

(Vers. 20 seqq.) *Fuit quoque vir prophetans in nomine Domini Urias, filius Senei de Cariath-Jarim, et prophetavit adversum civitatem istam, et adversum ter-*

^a Vult. et omnes principes.

rum hanc, juxta universa verba Jeremias. Et audire rex Joacim et omnes potentis, et principes ejus verba hæc, et quæsiit rex interficere eum, et audivit Urias, et timuit, fugitque et 1030 ingressus est Ægyptum.

Quodque sequitur: Et misit rex Joacim viros in Ægyptum, Elnathan filium Achabor, et viros cum eo in Ægyptum, in LXX non habetur. Deiu jungitur: Et eduxerunt Uriam de Ægypto, et adduxerunt eum ad regem Joacim, et percussit eum gladio, et projectus cadaver ejus in sepulcris vulgi ignobilis. Verumtamen magnus Ahicam filii Saphan erat [Vulg. fuit] cum Jeremia, ut non traderetur in manus populi, et interficerent eum. Quæritur cur, cum Urias filius Senei de oppido Cariath-Jarim, eadem quæ Jeremias prophetarit, timore perterritus, fugerit in Ægyptum,

B et inde retractus, occisus sit: Jeremias putaverit evadere, qui certo non fugerat, sed auctor in priori sententia perseverans, liberatus sit, tam vulgi principumque iudicio, quam consilio seniorum adversum accusatores, sacerdotes, et pseudoprophetas. Ad quod breviter respondendum: nequaquam Dei sciri posse iudicium, dum eadem causa, eademque sententia alius punitur, et alius liberatur. Nisi forte hoc respondere possumus, quod Urias in condemnationem accusatorum, et populi trucidatus sit: Jeremias autem reservatus iudicio Dei, ut reliquis infelicis populi prædicaret, et eos retraheret ad poenitentiam. Quod quidem et in Apostolorum Actibus legitur, Jacobum Apostolum (Act. xii) statim Herodis perturbasse sententiam, et martyrio coronatum; beatum autem Petrum et ceteros Apostolos doctrinam Domini reservatos. Et animadvertenda constantia prophetalis, quod ne de Ægypto quidem retractus Urias mutaverit sententiam: sed videns sibi intentari mortem, nihilominus sit locutus quæ præceperat Dominus. Quodque timuit, et fugit, et ingressus est Ægyptum, non infidelitatis, sed prudentiæ iudicium est: ne frustra nos offeramus periculis. Alioquin et Dominum Salvatorem de manibus persequentium lapsum legitur (Luc. iv, Joan. viii); et præcipientem Apostolis: Cum vos persecuti fuerint in hac civitate, fugite ad aliam (Matth. x, 23). Quæritur quoque quomodo Joacim rex Juda, parvi imperii, et debilitati, et jam jamque perituri, mittendi in Ægyptum habuerit potestatem, et inde Uriam

D educendi. Quod facile solvitur, si consideremus eum a rege Ægypti Nechao principem constitutum, et hanc prophetiam factam esse in principio regni ejus. Quamquam autem Jeremias Domini adjutorio liberatus sit, tamen et illi reputatur 1031 in mercedem, per quem Prophetam suum Dominus liberavit: Ahicam videlicet filio Saphan, quod in posterioribus lecturi sumus, quando de cisterna luti, Abdonelech spadonis consilio, atque præsidio Jeremias de mortis periculo liberatur (Infra xxxviii).

(Cap. XXVII. — Vers. 1.) *In principio regni Joacim, filii Josias regis Juda, factum est verbum*

^b Cistere., si quando de cisterna.... liberetur.

hoc ad Jeremiam a Domino, dicens. Hoc in editione LXX non habetur. Et multi putant sequentis capituli esse principium, quod nequaquam ita est, sed jungendum superiori, ut quidquid dictum refertur et factum in principio regni Joacim factum esse credamus. Unde et mittendi in Ægyptum, quasi ad amicum regem habuit potestatem. Videntur autem mihi LXX titulum istum hac ratione siluisse, ne secundo dicere viderentur. Jam enim in principio posuerant: *In principio regis Joacim filii Josiæ regis Juda, factum est verbum istud ad Jeremiam a Domino dicens.*

(Vers. 2.) *Hæc dicit Dominus ad me: Fac tibi vincula et catenas.* Sive *κλωίδες*, qui Hebraice appellantur *מִטוֹת* (*MITOT*), et sermone vulgari *Boias* vocant.

(Vers. 3, 4.) *Ponesque eas in collo tuo, et mittere eas ad regem Edom, et ad regem Moab, et ad regem filiorum Ammon, et ad regem Tyri, et ad regem Sidonis per manum [Vulg. in manu] nuntiorum qui venerunt Jerusalem ad Sedeciam regem Juda. Et præcipies eis, ut ad dominos suos loquantur: Hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel. Hæc dicetis ad dominos vestros.* Præterita visio in principio facta est ad Prophetam regni Joacim, filii Josiæ regis Juda. Hæc autem sub Sedecia, qui extremus regnavit in Jerusalem, et sub quo urbs capta est atque subversa. Præcipitur iue Jeremiæ, ut catenas, sive furcas ligneas, quæ Hebraice, ut diximus, appellantur *מִטוֹת*, imponat collo suo, et mittat eas ad reges Edom, Moab, filiorum Ammon, Tyri, Sidonis, per legatos, qui venerant ad Sedeciam: et præcipiat suis dominis nuntiare, quod regi Nabuchodonosor servire debeant; et audire quæ sequens Prophetæ sermo prosequitur. Ac ne forsitan legati et reges istarum gentium responderent, cur hoc tuo populo non præcipis? Sedeciæ quoque regi similia loquitur, et sacerdotibus ac prophetis. Hunc locum allegoricus semper interpretes (*Origenes*), et historiæ fugiens veritatem interpretatur de cælesti Jerusalem, **1032** quod debeant habitatores ejus sponte assumere corpora, et descendere in Babylonem, id est, confusionem mundi istius qui in maligno positus est, et servare regi Babylonio, hand dubium quin diabolo. Quod si hoc facere noluerint, nequaquam eos gravia corpora portaturos; sed perituros gladio, et lame, et peste; et nequaquam homines futuros, sed demones. Hoc ille dixerit, ne defensores ejus nobis calumniam faciant. Cæterum nos simplicem et veram sequamur historiam, ne quibusdam nubibus atque præstigiis involvamus.

(Vers. 5.) *Ego feci terram, et hominem, et jumenta, quæ sunt super faciem terræ in fortitudine mea magna, et in brachio meo extenso, et dedi eam ei, cui [Al. qui] placuit in oculis meis.* Licet *ἀνθρωποποιῶν* hæc Scriptura loquatur, quomodo nos homines loqui possumus et intelligere: tamen fortitudo Dei et brachium ejus ille est, de quo et Apostolus loquitur: *Christus*

^a Sic *κλωίδες* in Glossis veteribus redditur *Boia*, et æqualeus. Et ibidem in *Boia κλωίδων περιβάται*. Sæpe

Dei virtus et Dei sapientia (I Cor. 1, 14). Et Isaias: Domine, quis credidit auditui nostro, et brachium Domini cui revelatum est (Isai. LIII, 1)? Scribit et Joannes Evangelista: Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil (Joan. 1, 3). David quoque in suo carmine loquitur: Verbo Domini cæli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum (Psal. xxxii, 6). Quod autem ait: Dedi eam ei, cui [Al. qui] placuit in oculis meis, hoc significat, quod omnia humano generi per Dei gratiam sint tributa. Ego, inquit, feci terram, et hominem, et jumenta (Psal. xxxv). Ordo contrarius. In Genesi enim primum sunt animantia, et extremus homo (Genes. 1), sed hic prius hominem nominat, et postea quæ subjectæ sunt homini.

(Vers. 6, 7.) *Nunc itaque ego dedi omnes terras istas in manu Nabuchodonosor regis Babylonis servi mei: insuper et bestias agri dedi ei ut serviant illi. Et servient ei omnes gentes, et filio ejus et filio filii ejus.* Cujus infelicitatis est Israel, quando comparatione ejus Nabuchodonosor servus Dei appellatur? Scriptum est in Evangelio: *Mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit. In propria venit, et sui eum non receperunt (Joan. 1, 10).* Recte itaque conditor creaturam suam tradit cui voluerit. Denique et diabolus, in cuius typum præcessit Nabuchodonosor, confitetur: *hæc omnia mihi tradita sunt.* Quod autem intulit: *Insuper et bestias agri dedi ei ut serviant illi, vel simpliciter omne genus animalium intelligere debemus; cum homine enim et ea traduntur, 1033* quæ ei subdita sunt; aut certe bestias, feras gentes accipiamus, quod etiam illæ serviant, quæ prius servire non noverant. Filium autem ejus, et filium filii, juxta Hebraicum Balhasar vocat, et Evilmerodach, de quibus scribit Daniel.

Donec veniat tempus terræ ejus et ipsius. Pulchre ne perpetuum Nabuchodonosor putaretur imperium, et ipsum dicit a Medis Persisque capiendum. Hoc est enim quod significat: *Donec veniat tempus terræ ejus et ipsius: sed nec hoc habetur in Septuaginta.*

Et servient ei gentes multæ, et reges magni. Non dixit, *omnes*: hoc enim proprio Christi debetur imperio, quamquam juxta Symmachum non legatur: *Servient ei gentes multæ, et reges magni; sed subjicient eum servituti gentes multæ, et reges magni, ut ipse quoque serviat Medis et Persis, cui ante omnes gentes servierant.* Hoc quod ex Hebraico posuimus: *Dedi ei ut serviant illi, et servient ei omnes gentes, et filio ejus, et filio filii ejus, donec veniat tempus terræ ejus et ipsius: et servituti eum subjicient gentes multæ et reges magni, in Septuaginta (ut jam diximus) editione non legitur.*

(Vers. 8.) *Gens autem et regnum, quod non servierit Nabuchodonosor regi Babylonis, et quicumque non curvaverit collum suum sub iugo regis Babylonis, et in gladio, et fame, et peste visitabo super gentem illam, ait Dominus, donec consumam eos in manu ejus.* Non autem hac de voce diximus. Vid. Lib. Nopain, in *Lusa*.

solum Dominus peccatrices gentes subjicit Nabuchodonosor, sed Apostolus de peccatoribus loquitur: *Quos tradidi Sathanæ, ut discant non blasphemare* (I Tim. 1, 20). Et in alio loco: *Tradidi hujusmodi Sathanæ in interitum carnis, ut spiritus salvus fiat* (I Cor. v, 5). Potestatibus quoque obediendum monet, non solum propter iram, sed et propter conscientiam, ne contemnemur ab eis.

(Vers. 9 seqq.) *Vos ergo nolite audire prophetas vestros, et divinos, et somniatores, et augures, et maleficos, qui dicunt vobis: Non servietis regi Babylonis, quia mendacium prophetant vobis; ut longe faciant vos de terra vestra, et ejiciant vos, et perentis. Gens autem quæ subjecerit cervicem suam sub jugo regis Babylonis, et servierit ei, dimittam eam in terra sua, dicit Dominus: et colet eam, et habitabit in ea.* Delirat et in hoc loco allegoricus interpres, et hortatur in cælesti positos Jerusalem, ne audiant prophetas suos, atque divinos, et somniatores, et augures, et maleficos: sed ut potius serviant Nabuchodonosor, et corpus humilitatis assumant, infantium vagitus, et inenabula parvulorum. Si enim hæc fecerint, expleto famulatu, et conditione mortalitatis humanæ, reversuros eos ad terram suam, et habitaturos in ea, et operaturos, quæ prius operati sunt. Dicuntque se suspicari eos, qui Dei præcepta contempserint, humanis corporibus prægravari futuros dæmones, et immundos spiritus, et sedem pristinam nequaquam recepturos. Nos autem simpliciter exponamus, et prophetas esse in gentibus, qui simul'ent se divino spiritu futura prædicare: et divinos, de quibus et vulgare proverbium est: *Aliiut divinare sapientes: et somniatores qui imitantur Joseph et Daniel: et augures, qui volato avium et oscinum vocibus, faciendum quid, vel non faciendum denuntiant: et maleficos, quos vel veneficos possumus appellare, vel dæmonum phantasmatibus servientes, qui Hebraice dicuntur cassapæ (שׂוֹדֵדִים).* Omnes isti, inquit, decipiunt vos, atque supplantant, ne serviat regi Babylonis. Multo enim melius est servitatem sponte suscipere, et amicum habere cui serviat, et gentilem terram colere, quam vi et necessitate servire captivos.

(Vers. 12, 13.) *Et ad Sedeciam regem Juda locutus sum secundum omnia verba hæc, dicens: Subjicite colla vestra sub jugo regis Babylonis, et servite ei, et populo ejus, et vivetis. Quare moriemini tu, et populus tuus gladio, et fame, et postea: sicut locutus est Dominus ad gentem, quæ servire noluerit regi Babylonis. Nolite audire verba Prophetarum, dicentium vobis: Nolite servire [Vulg. Non servietis] regi Babylonis, quia mendacium ipsi loquuntur vobis, quia non misit eos, ait Dominus: et ipsi prophetant in nomine meo mendaciter, ut ejiciant vos, et perent tam vos, quam Prophetæ qui vaticinantur vobis.* Post universas gentes transit ad Sedeciam regem Juda; et iisdem quibus gentibus comminatus est, sermonibus loquitur:

neque enim meretur privilegium gentis Israeliticæ, qui cæteris gentibus, aut similia, aut majora peccavit. Denique quia audire contempsit populus per duellis, gladio, fame, et peste consumptus est. Observandum autem in Scriptura sancta, quod pro pseudoprophetais appellet prophetas, qui vaticinantur in nomine Domini mendaciter. Hoc autem, inquit, faciunt, ut ejiciant vos, et perent tam vos, quam prophetæ, qui vaticinantur vobis. Et eorum igitur qui decipiuntur, et eorum qui decipiunt, similis interitus est. Hoc quod de Hebraico posuimus: *Sub jugo regis Babylonis, et servite ei, et populo ejus, et vivetis. Quare moriemini tu et populus tuus gladio, et fame, et peste: sicut locutus est Dominus ad gentem, quæ servire noluerit regi Babylonis? Nolite audire verba prophetarum dicentium vobis, in LXX non habetur.* Et idcirco admonco, ut prudens lector intelligat quantum desit per stigmata Græcis codicibus et Latinis.

(Vers. 16, 17.) *Et ad Sacerdotes, et ad populum istum locutus sum, dicens: hæc dicit Dominus: Nolite audire verba prophetarum vestrorum, qui prophetant vobis, dicentes: Ecce vasa Domini revertentur de Babylone nunc cito: mendacium enim prophetant vobis.* Hoc quod posuimus, nunc cito, in LXX non habetur: et illud quod sequitur, *Nolite audire eos, ad servite regi Babylonis, ut vivatis. Quare datur hæc civitas in solitudinem?* Post gentes autem et regem, sacerdotibus loquitur et populo, qui jam prophetis supra interitum nuntiaverat, dicens: *ut ejiciam vos, et perentis, tam vos, quam prophetæ, qui vaticinantur vobis.* Loquitur autem eadem quæ locutus fuerat regi et gentibus, ne audiant verba Prophetarum suorum, et dicant vasa templi Domini reportanda jam, quæ cum Jechonia principibusque et matre ejus fuerant asportata: monentque ut deserviant regi Babylonis, et vivant, et civitas sponte subjecta, nequaquam tradatur incendio. Et in hoc clementia Domini, leviori poenam tradere [Al. vult tradere], ne sustineant graviorem.

(Vers. 18.) *Et si prophetæ sunt, et est verbum Domini in eis, occurrant.* Quodque sequitur, et rubituri sumus usque ad finem hujus capituli, in LXX non habetur.

(Vers. 19 seqq.) *Domino exercituum, ut non veniant vasa quæ derelicta fuerant in domo Domini [Vulg. in domo Domini non habet], et in domo regis Juda, et in Jerusalem, et in Babylonem. Quia hæc dicit Dominus exercituum ad columnas, et ad bases (pro quibus in Hebraico scriptum est מַכְוֵנוֹת) et ad reliqua vasorum, quæ remanserunt in civitate hac, quæ non tulit Nabuchodonosor rex Babylonis, cum transferret Jechoniam filium Joacim regem Juda a Jerusalem in Babylonem, et omnes optimatos Juda et Jerusalem. Quia hæc dicit Dominus exercituum, Deus Israel, ad vasa quæ derelicta sunt in domo Domini; et in domo regis Juda et Jerusalem. In Babylone enim meretur privilegium gentis Israeliticæ, qui cæteris gentibus, aut similia, aut majora peccavit. Denique quia audire contempsit populus per duellis, gladio, fame, et peste consumptus est. Observandum autem in Scriptura sancta, quod pro pseudoprophetais appellet prophetas, qui vaticinantur in nomine Domini mendaciter. Hoc autem, inquit, faciunt, ut ejiciant vos, et perent tam vos, quam prophetæ, qui vaticinantur vobis. Et eorum igitur qui decipiuntur, et eorum qui decipiunt, similis interitus est. Hoc quod de Hebraico posuimus: Sub jugo regis Babylonis, et servite ei, et populo ejus, et vivetis. Quare moriemini tu et populus tuus gladio, et fame, et peste: sicut locutus est Dominus ad gentem, quæ servire noluerit regi Babylonis? Nolite audire verba prophetarum dicentium vobis, in LXX non habetur. Et idcirco admonco, ut prudens lector intelligat quantum desit per stigmata Græcis codicibus et Latinis.*

^a In Cisternæ., reportanda jam nunc quæ, etc.

lonem transferentur, et ibi erunt usque ad diem visitationis suæ, dicit Dominus; et afferri faciam ea, et restitui in loco isto. Hæc, ut diximus, in Septuaginta non habentur, sed de Hebraica veritate **1036** translata sunt: pro quodaliud quod scriptum non erat, posuere dicentes: ^a *Mihi quia sic dixit Dominus: Et reliqua vasa quæ non tulit rex Babylonis, quando transtulit Jechoniam de Jerusalem in Babylonem, intrabunt, dicit Dominus, sensum magis quam verba ponentes: forsitan irrationale arbitrati, ut Deus loqueretur ad columnas, et ad mare, et ad bases, et ad reliqua vasa quæ remanserant in Jerusalem, quasi non legamus, et vermi matutino increpuisse Dominum, et mari locutum: Tace, et obmutescere (Jonæ 17). Quodque ait: Occurrant mihi, sive Domino exercituum, (Marc. iv, 39), illud ostendit, verum Prophetam posse Domino precibus resistere, secundum quod et Moyses stetit in percussione contra Dominum, ut averteret iram furoris ejus. Samuel quoque idem fecit (I Reg. viii). Et Dominus ad Moysen: Dimitte me, ait, ut percutiam populum istum (Exod. xxxii, 10). Quando autem dicit, Dimitte me, ostendit se precibus sanctorum posse retineri. Occurrant, inquit, Prophetæ, et quæcumque prædicunt, opere completa demonstrent: et tunc veritate vaticinium comprobabitur. Columnas autem, et mare, et bases, et reliqua vasorum, in Malachim et in extremo hujus prophetæ volumine legimus (IV Reg. ult.). Et enumerantur vasa quæ translata sint in Babylonem, quando captus est Sedecias, et incensa civitas, templumque subversum.*

(Cap. XXVIII. — Vers. 1 seqq.) *Et factum est in anno illo, in principio regni Sedecias regis Juda, in anno quarto, in mense quinto, dixit ad me Ananias filius Azur, propheta de Gabaon in domo Domini, coram sacerdotibus et omni populo, dicens: Hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel: Contrivi jugum regis Babylonis, adhuc duo anni dicrum, et ego referri [Al. inferri] faciam ad locum istum omnia vasa Domini [Vulg. domus Domini]. Quos Hebraicum prophetas, hoc est, נְבִיאִים (נְבִיאִים), LXX pseudoprophetas interpretati sunt, ut manifestiorem facerent intelligentiam. Denique et in præsentis loco propheta dicitur, hoc est, נְבִיאָה (נְבִיאָה), et non pseudopropheta. Fit autem sermo Domini sub rege Sedecia, in quarto anno regni ejus, et in mense quinto (necdum propheta Ezechiel vaticinante in Babylone ad eos qui cum Jechonia fuerant transmigrati); habetque fiduciam in templo Domini loqui contra Prophetam, quia prospera populo pollicetur, et libenter audiunt mendacia, præsertim quæ læta promittunt. Jeremias dixerat etiam cætera vasa, **1037** vel: templi, vel domus regia: et universi populi, quæ Na-*

buchodonosor dimiserat, transferenda Babylonem. Hic autem e contrario, etiam ea quæ translata fuerant, referenda promittit.

(Vers. 5, 4.) *Quæ b transtulit Nabuchodonosor rex Babylonis de loco isto, et transtulit ea in Babylonem. Et Jechoniam filium Joacim, regem Juda, et omnem transmigrationem Judæ, qui ingressi sunt Babylonem, ego convertam in locum istum, ait Dominus. Conteram enim jugum regis Babylonis.* Pro quibus LXX transtulerunt: *Jechoniam, et transmigrationem Judæ; quia conteram jugum regis Babylonis*, breviter Hebraicæ veritatis sensum, magis quam verba ponentes. Pollicetur autem Ananias, ^c qui propheta tunc populo videbatur, non solum vasa, sed et regem Jechoniam reducendum esse Jerusalem; et jugum regis Babylonis conterendum, hoc est, destruendum ejus imperium, et hoc necdum completo futurum biennio, ut gaudii magnitudinem, vicium tempus repromissionis auget.

(Vers. 5, 6.) *Et dixit Jeremias propheta ad Ananiam prophetam, in oculis sacerdotum et in oculis omnis populi qui stabat in domo Domini. Et ait Jeremias propheta: Amen, sic faciat Dominus. Susciet Dominus verba tua quæ [Al. additur tu] prophetasti; ut referantur vasa in domum Domini, et omnis transmigratio Babylonis [Al. de Babylone] ad locum istum.* Optat fieri quod pseudopropheta mentitur, hoc enim significat *Amen*: quo verbo sæpe Dominus utitur in Evangelio: *Amen, amen dico vobis* (Joan. v, 19). Et cupit pro rerum prosperitate, magis illum quam se vera dicere. Unde et alius propheta testatur, dicens: *Utinam non essem vir habens spiritum, et mendacium potius loquerer* (Mich. ii, 11). E contrario Jonas contristatur quare mentitus sit, et arguitur a Domino, ^d utilius prophetæ esse mendacium, quam tantæ ruinæ multitudinem (Jon. iii). Ac ne videretur pseudoprophetæ comprobare vaticinium, sub aliorum exemplo absque injuria mentientis asserit veritatem.

(Vers. 7 seqq.) *Verumtamen audi verbum hoc, quod ego loquor in auribus tuis, et in auribus univarsi populi: Prophetæ qui fuerunt ante me et te ab initio, et prophetaverunt super terras multas, et super regna magna de prælio, et de afflictione, et de fame. Propheta qui vaticinatus est pacem, cum venerit verbum ejus, sciatur propheta quem miserit **1038** Dominus in veritate. Poterat Jeremias Ananiæ dicere: Falsum loqueris, decipis populum, non es propheta, sed pseudopropheta. Quod si dixisset, poterat et pseudopropheta in Jeremiam eadem retorquere, ergo non facit injuriam. Et quasi ad prophetam loquitur. Non solum, inquit, ego sum propheta et tu, sed fuerunt ante te et me multi alii, quorum fuit Isaias, Osee,*

sit his, qui de officioso mendacio tam multa et varia disputant in utramque partem. Nec dissimularim illud S. Hilarii in psalm. xiv, num. 15: *Est nonnumquam falsitas utilis, cum aut percussus de latente mentimur, aut testimonium pro periclitante frustramur, aut fallimus de difficultate curationis agrotum.*

^a Vatic., *Est mihi quia, etc.*

^b Mss., cum Vulgata, *Quæ tulit Nabuchodonosor.*

^c Idem. *Ananias prophetas, ut tunc populo videbatur.*

^d Penes Rabanum, *arguitur a Domino, quod illius prophetis nolit mandacium non esse, quam tantæ ruinæ multitudinis.* Expendenda hæc quoque sententia

Joel, et Amos, et cæteri. Prophetaverunt, inquit, contra terras multas, et regna non parva, sed magna, bellum illis et adversa, et rerum omnium perniciam nuntiantes. Et e contrario fuerunt alii, qui pacem pollicerentur et prospera. Utrorumque sententia, non adulatione mendacii, sed rerum exitu comprobata est. Sub aliorum ergo exemplo de se loquitur et Anania, quod cum rerum finis adveniret, tunc Prophetarum veritas ostendatur. Hoc idem et Dominus locutus est per Moysen (*Deut. xxiii*), quod propheta vaticinii fine monstraretur. Et hoc animadvertendum, quod non minaciter, non truculenter, sed fiducia veritatis increpet mentientem, et differat in futurum, ut qui audiunt, rerum exitum præstolentur.

(Vers. 40, 41.) *Et tulit Ananias propheta catenam (vel furcam, quæ Hebraice dicitur מוֹטוֹת (מוֹטוֹת), de collo Jeremiæ prophetæ, et confregit eam. Et ait Ananias in conspectu omnis populi, dicens: Hæc dicit Dominus: sic confringam jugum Nabuchodonosor regis Babylonis duobus annis dierum de collo omnium gentium. Et abiit Jeremias in viam suam [Vulg. addit prophetam]. Duos annos non transtulerunt Septuaginta. Prophetam quoque non dixere Ananiam; ne scilicet prophetam viderentur dicere, qui propheta non erat: quasi non multa in Scripturis sanctis dicantur, juxta opinionem illius temporis, quo gesta referuntur, et non juxta quod rei veritas continebat. Denique et Joseph in Evangelio pater Domini vocatur: et ipsa Maria, quæ sciebat se de Spiritu sancto concepisse, et responderat Angelo: Quomodo eris istud, quoniam virum non cognosco [Al. cognovi] (*Luc. i. 34*)? loquitur ad Filium: *Fili, quid fecisti nobis sic? ecce ego et pater tuus dolentes quærebamus te* (*Luc. ii. 48*). Simulque consideranda prudentia Jeremiæ, et humilitas, atque patientia. Pseudopropheta rebus facit injuriam, et arripit furcam de cervice ejus conterit, quod utique in ferrea **1039** facere non poterat. Iste tacet, doloremque dissimulat: necdum enim ei a Domino quid loqueretur fuerat revelatum: ut tacite sancta Scriptura demonstret, nequaquam prophetas suo tantum arbitrio loqui, sed ex Domini voluntate: maxime de futuris, quorum solus Deus notitia est. Abiit, inquit, et recessit in viam suam, quasi victus, et illud implens propheticum: *Factus sum quasi homo non audiens, et non habens in ore suo increpationes.**

(Vers. 2 seqq.) *Et factum est verbum Domini ad Jeremiam, postquam confregit Ananias propheta catenam (vel furcam) de collo Jeremiæ prophetæ dicens: Vade, et dices Ananiæ, hæc dicit Dominus: Catenas (vel furcas) ligneas contrivisti, et facies (sive faciam), pro eis a furcas ferreas. Quia hæc dicit Dominus exer-*

^a Victor. pro eis catenas (vel furcas) ferreas: ex Hebraico scilicet addens catenas, et quæ LXX est interpretatio furcas, parenthesi de more includens.

^b Ad mss. fidem amovimus hinc postrema hujus versiculi verba, et servient ei, etc., quæ statim con-

A citum Deus Israel: Jugum ferreum possi super col-
lam cunctarum gentium istarum, ut serviant Nabuchodonosor regi Babylonis. ^b Quodque sequitur: *Et servient ei, insuper et bestias terræ dedi illi*, in Septuaginta non habetur. Et in præsentī loco, juxta LXX, Ananias propheta non scribitur, et in consequentibus, ne scilicet (ut prius dixi) pseudopropheta appellare viderentur prophetam. Sed ^c quid ad Hebraicam veritatem? postquam abiit Jeremias propheta in viam, et injuriam silentio devoravit, factus est sermo Domini ad eum, ut non suis verbis propheta loqueretur ad pseudopropheta mendacio gloriantem; sed diceret: *hæc dicit Dominus: quamquam et Ananias confringens furcam ligneam eadem auctoritate in conspectu Domini sit locutus: hæc dicit Dominus.* Imitatur enim semper mendacium veritatem. Quodque intulit: *Furcas ligneas contrivisti, et facies (sive faciam) [Al. fecisti], pro eis catenas ferreas*, hoc ostendit, quod minorem renuens poenam, majoris supplicii causa fuerit in populo. Delirat et in hoc loco allegoricus interpres, furcas et catenas ligneas ætherea appellans et aerea corpora, dæmonum videlicet, et adversariorum potestatum. Furcas autem, sive catenas ferreas, nostra corpora crassiora, quæ nervis et ossibus ^d carnibus venisque contexta sint, ut qui noluerint de cælesti Jerusalem pro qualitate peccati, minores subire cruciatus, in catenas nostrorum corporum condemnentur; et infantia vagitus, pannorum **1040** vincula sordesque sustineant; et serviant diabolo, regi Babylonis, id est, mundi hujus, dicente Scriptura: *Mundus in maligno positus est* (*1 Joan. v. 19*), cum bestis terræ, quæ in brutorum animantium corpora sunt religata: [Al. religata]. Compulit me tractator indoctus, et sectator calumnie Grunnianæ, aperte ponere aliena vitia, quæ prius cum dissimulatione dicebam, lectoris prudentiæ derelinquens.

(Vers. 5 seqq.) *Et dixit Jeremias propheta ad Ananiam prophetam: Audi, Anania: Non misit te Dominus, et tu confidere fecisti populum istum [Vulg. illum] in mendacio. Idcirco hæc dicit Dominus: Ecce mittam (sive efficiam) te a facie terræ, hoc anno morieris.* Quodque sequitur: *Quia adversum Dominum locutus es. Et mortuus est Ananias propheta in anno illo, in mense septimo*, in Septuaginta non habetur. Pro quo tantum posuerunt: *Et mortuus est mense septimo.* Et hic in LXX Ananias propheta non dicitur, cum secundum Hebraicum Scriptura sancta prophetam vocet, licet in eo quod arguit eum Jeremias dicens: *Audi, Anania, non misit te Dominus, prophetam tulerit.* Quomodo enim prophetam poterat appellare, quem missum a Domino denegabat? Sed historia veritas et ordo servatur, sicut prædiximus, non juxta

cinniori ad reliqua sensu habes, frustra que erat his repetere.

^c Ex Britianis codicibus legit Victorius, *Sequatur Hebraicum raritatem*, sicutque restituendam lectionem ex contextus serie comendit.

^d Vitiose antea, carnis, venisque.

id quod erat, sed juxta id quod illo tempore putabatur. Decepisti, inquit, populum mendacio, ne Dei sententiæ acquiesceret. Unde scias te hoc anno esse mortuum. Si quando morimur, de carceribus corporum liberamur, secundum illud testimonium, quod male interpretantur hæretici: *Educ de carcere animam meam* (Ps. cxli, 8): quomodo nunc pseudoprophetae pro supplicio mors irrogatur! Sed hoc loco notandum quod Jeremias a pseudopropheta passus injuriam, necdum ad se facto sermone Domini, silet; postea vero missus a Domino audacter arguit mentientem, et mortem propinquam nuntiat. Quodque in mense septimo mortuus est, qui semper interpretari solent, requiem sub hoc numero demonstrari, forsitan eum idcirco mense septimo mortuum mentientur, ut de malis corporis liberaretur, juxta illud quod scriptum proferunt [Al. proferitur]: *Mors viro requies*. Nos autem novimus corpora credentium templa esse Dei, si tamen Spiritus sanctus habitat in illis (Eccli. xxii, 41).

(Cap. XXIX. — Vers 4 seqq.) **1041** *Et hæc sunt verba libri, quem misit Jeremias propheta de Jerusalem, ad reliquias seniorum transmigratorum, et ad sacerdotes, et ad prophetas, et ad omnem populum, quem traduxerat Nabuchodonosor de Jerusalem in Babylonem. Postquam egressus est Jechonias rex, et domina (sive regina) et eunuchi, et principes Judæ et Jerusalem (sive optimates) et artifices [Vulg. et faber et inclusor] de Jerusalem in manu Elasa filii Saphan, et Gamariæ filii Helchæ, quos misit Sedecias rex Juda ad Nabuchodonosor regem Babylonis, in Babylonem, dicens: Hæc dicit Dominus exercituum, Deus Israel, omni transmigratori, quam transtulit de Jerusalem in Babylonem, ædificate domos et habitate, et plantate hortos (sive pomaria,) et comedite fructum eorum. Accipite uxores, et generate filios et filias; date filiis vestris uxores, et filias vestras date viris, et pariant filios et filias, et multiplicemini [Vulg. multiplicamini], et nolite esse paucissimi. Et quærite pacem civitatis (sive terræ) ad quam transtuli vos [Vulg. transmigrare vos feci], et orate pro ea ad Dominum: quia in pace illius erit pax vobis.* Hæc Epistola, immo libellus Jeremiæ prophetæ per legatos Sedeciæ Ellassam et Gamariam mittitur in Babylonem, ad eos qui cum Jechonia et matre ejus translati fuerant a Nabuchodonosor: ut per occasionem legationis regis suum quoque opus Prophetæ completeret, et moneret populum transmigratum, quæ sibi a Domino fuerant imperata. Pulchreque dixit: *Egressus est Jechonias rex et domina, et eunuchi, et principes Judæ, et cæteri. Et: Hæc dicit Dominus exercituum, Deus Israel, omni transmigratori, quam transtulit de Jerusalem in Babylonem, ut non potentia regis Babylonis, sed Domini voluntate translati esse videantur. Et primo ad senes, deinde ad sacerdotes, tertio ad prophetas, quarto ad omnem populum Dei sermo dirigitur: ut secun-*

*dum ordinem ætatis, prophetæ quoque ad eos, qui monebantur, litteræ pervenirent. Monet autem eos non suis verbis, sed Domini, ut ædificent domos et habitent in eis, et plantent hortos, sive pomaria, et comedant fructum eorum, accipiant uxores, et generent filios et filias, et multiplicentur in loco transmigratorum: et non sint pauci numero, quærantque pacem civitatis, sive terræ, ad quam eos transtulerit Dominus, et orent pro eis [Al. ea] ad Dominum. Causasque reddens, ait, quia in pace illius terræ erit pax vobis. Jeremiæ, quia post breve tempus erat Jerusalem **1042** secutura captivitas, imperatur ne accipiat uxorem, nec faciat filios. Unde et nobis per Apostolum dicitur: *Tempus breve [Al. brevium] est, superest, ut qui habent uxores tamquam non habentes sint [Al. sic sint quasi non habeant]* (I Cor. vii, 49). Quod si propter angustiam temporis habentibus usus uxorum tollitur, quanto magis non habentibus ne accipiant imperatur! Hoc autem totum præcipit vaticinium prophetale, ne acquiescant pseudoprophetae, qui eis post breve tempus in Jerusalem relictum promittebant; sed ut sciant multo se in Babylone tempore moraturos: ita ut uxores accipere, plantare pomaria, hortosque serere, ædificare domos, et generare filios debeant. Quodque intulit: *Quærite pacem civitatis, sive terræ. Et iterum: Quia in pace illius erit pax vobis*, illud Apostolicum comparabitur, in quo jubet: *Obsecro igitur primum omnium, fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones, pro omnibus hominibus, pro regibus et cunctis qui sunt in sublimitate, ut quietam et tranquillam vitam agamus in omni pietate et castitate* (II Tim. ii, 1, 2). Porro secundum mysticos intellectus, postquam de Jerusalem, id est, Ecclesia propter peccata nostra ejecti fuerimus, et traditi Nabuchodonosor, de quo dicit idem Apostolus: *Tradidi hujusmodi Satanæ in interitum carnis, ut spiritus salvus fiat in die Domini* (I Cor. v, 5). Et iterum: *Quos tradidi Satanæ, ut discant non blasphemare* (I Tim. i, 20), non debemus esse securi, nec torpentes otio, salutem penitus desperare; sed primum ædificare domos, non super arenam, sed super petram, et tales domos, quales ædificaverunt obstetrices in Exodo: quia timebant Dominum (Exod. i). Deinde plantare hortos, sive pomaria, qualem et Dominus plantavit paradysum in Eden, et posuit in eo lignum vitæ, de quo scriptum est: *Lignum vitæ est his qui apprehenderit eum: et qui tenuerit eam, beatus* (Prov. iii, 18). Tertio accipere uxores, quarum una est sapientia, de qua scribit Salomon: *Amam illam, et servabit te; et circumdabit illam, et exaltabit te* (Prov. iv, 6). Et in alio loco: *Hanc exquisivi sponsam accipere mihi, et amator factus sum decoris ejus* (Sap. viii, 2). Nec sufficit nobis una conjux sapientia, nisi habeamus et reliqua, fortitudinem, temperantiam,*

* Sic habet Vatic. ms., sicque olim Victorius restituit et, pro sive, quod perperam juxta Erasmus

retinuit Martianus, Hieronymi versioni verbum præcipiens, ut Septuagintavirali ascriberet.

atque iustitiam, ut plures ex eis generemus filios. A Filias quoque nostras demus viris, ut et fidei veritas, quæ interpretatur in filiis, bonis operibus copuletur, quæ referuntur ad filias, et opera bona jungantur **1043** fidei sanitati; talesque filios generantes et filias, multiplicemur in numero, ut destruentes ea quæ parvuli sunt, et in perfectum crescentes virtutum, audire mereamur: Scribo vobis, patres: quoniam agnovistis eum, qui ab initio est (1 Joan. II, 13); et cum Apostolo dicamus liberis nostris: In Christo enim Jesu per Evangelium ego vos genui (1 Cor. IV, 15). Queramus quoque pacem Ecclesie, civitati, et terræ nostræ: ut ad eam redire mereamur, de qua Domini iudicio translati sumus, ut habitaremus in confusione errore. Si enim illa susceperit nos, habemus pacem. Simulque consideranda clementia Domini: orare præcepit pro inimicis nostris, et benefacere his qui persequuntur nos, ut non simus nostra tantum salute contenti, sed inimicorum quoque queramus salutem (Luc. VI).

(Vers. 8, 9.) *Hæc enim dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Non vos seducant prophetae vestri, qui sunt in medio vestrum et divini vestri; et ne attendatis ad somnia vestra, quæ vos somnatis, quia falsæ [Vulg. falso] isti prophetant vobis in nomine meo: et non mihi ess, dicit Dominus. Prophetas, immo pseudoprophetas, et divinos et somnatores fuisse in Babylone, inter eos quos Nabuchodonosor cum Jechonia et matre ejus adduxerat, Ezechiel propheta testatur, scribens contra eos, quibus Jeremias quoque præcipit non credendum (Ezech. XIII). Necdum autem eo tempore, quo hæc Epistola dirigebatur, Ezechiel in Babylone cæperat prophetare. Hic enim sermo in principio Sedecie regis mittitur. Ezechiel autem quinto anno transmigræonis Jechoniae exorsus est prophetare, qui idem annus regni Sedecie erat. Porro secundum topologiam pseudoprophetas eos debemus accipere, qui aliter Scripturarum verba accipiunt quam Spiritus sanctus sonat. Et divinos eos, qui conjecturam mentis suæ, et incerta futurorum quasi vera pronuntiant absque divinatorum auctoritate verborum. Somnatores quoque, qui non audiunt illud scriptum: Nec [Al. Ne] dederis somnum oculis tuis, neque dormitationem palpebris tuis (Prov. VI, 4); de quibus Judas apostolus loquitur: Similiter et hi somniantes, carnem quidem maculant: dominationem autem spernunt (Judæ 8); quorum mens nequaquam vigilat, sed arrogantia^a et erroris sopore depressa, noctis horrore circumdatur, quibus loquitur et apostolus Paulus: Elevare, quid dormis? et **1044** exsurge a mortuis, et illuminabit te Christus (Ephes. V, 14).*

(Vers. 10 seqq.) *Quia hæc dicit Dominus: Cum cæperint impleri in Babylone septuaginta anni, visitabo vos, et suscitabo super vos verbum meum bonum, ut reducam vos ad locum istum. Ego enim scio cogitatio-*

*nes, quas cogito super vos, ait Dominus: cogitationes pacis, et non afflictionis: ut dem vobis finem [Al. additur bonum] et patientiam (sive spem). Et irrocabitis me, et ibitis (sive juxta Symmachum^b invenietis), et orabitis [Al. odorabitis] me, et exaudiam vos. Quæretis me, et invenietis, cum quæsieritis me in toto corde vestro, et inveniar a vobis (sive apparebo vobis), dicit Dominus. Nolite, inquit, credere pseudoprophetas, divinis, et somnatoribus vestris, qui vobis viciniam in Jerusalem reditum pollicentur. Nisi enim septuaginta anni expleti fuerint, Cyro rege Persarum^c laxante captivos, nequaquam in patriam revertemini; et tunc mea promissa complebo, ut reducam vos ad locum istum: Ego enim scio cogitationes, quas cogito super vos, ait Dominus. Se dicit nosse quid cogitet: illos autem cum suis prophetis, divinis, et somnatoribus ignorare. Futurorum igitur scientia soli Deo competit. Ut dem vobis, ait, finem et patientiam: finem captivitatis, et patientiam laborum præsentium, sive^d spem futurorum. Tunc invocabitis me, et ibitis Jerusalem: et orabitis, et exaudiam vos. Certe abaque invocatione et oratione captivorum, poterat implere Dominus quod promiserat; sed hortatur eos ad preces, ut quod promissum est, mereantur accipere. Quæritis me, et invenietis, cum quæsieritis in toto corde vestro; juxta illud Evangelicum: Petite, et accipietis: quærite, et invenietis: pulsato, et aperietur vobis (Matt. VII, 7). Secundum anagogen, tandiu in sæculi hujus confusione versamur, quamdiu requiem septenarii numeri mereamur accipere, et accepta poenitentia, Deus C impleat quod promisit, et reducamur ad locum nostrum Ecclesiam. Idcirco enim Dominus percussus visus est, ut sanaret: dabitque nobis finem laboris nostri atque patientiæ: et invocabimus eum, et revertemur in Ecclesiam, et orabimus, et exaudiemur: quæremus, et inveniemus eum, cum toto corde quæsierimus illum, et tunc apparebit nobis. Quidam septuaginta annos juxta illud interpretantur quod scriptum est: Dies **1045** annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni (Psal. LXXIX, 10), qui cum fuerint expleti, tunc ad Dominum revertamur in toto corde nostro, et exaudiamur, et finis sit laboris nostri atque patientiæ: nunc enim in umbra nos omnia et in imagine possidere.*

(Vers. 14 seqq.) *Et reducam captivitatem vestram, et congregabo vos de universis gentibus, et de cunctis locis ad quæ expuli vos, dicit Dominus. Et reverti vos faciam de loco, ad quem transmigrare vos feci. Quia dixistis: Suscitavit [Al. suscitabit] nobis Dominus prophetas in Babylone. Hæc enim dicit Dominus ad regem, qui sedet super solium David, et ad omnem populum habitatorem urbis hujus, et ad fratres vestros qui non sunt egressi vobiscum in transmigræonem. Hæc dicit Dominus exercituum: Ecce ego mittam in eos gladium, famem, et pestem: et po-*

^a Antea erat, et soporis errore: dissidentibus mens.

^b Recte annotat Drusius, hanc Symmachii lectionem non respicere hæc verba, et ibitis, sed sequentem versum, ubi in Hebræo legitur וְיָבִיטוּ וְיִשְׁכְּבוּ וְיִשְׁתַּחֲוּוּ וְיִשְׁתַּחֲוּוּ וְיִשְׁתַּחֲוּוּ et in-

renietis.

^c Vatic., ante captivos remittente; et mox, tunc in ea promissa, etc.

^d In Cisterc. nomen spem desideratur.

nam eos quasi ficus malas quæ comedi non possunt, A
 eo quod pessimas sint. Et persequar eos in gladio, et
 in fame, et in pestilentia, et dabo eos [Al. vos] in
 vexationem universis regnis terræ, in maledictionem,
 et in stuporem, et in sibilum, et in opprobrium cunctis
 gentibus, ad quas ego ejciam [Al. ejeci] eos, eo
 quod non audierunt [Vulg. audierint] verba mea, dicit
 Dominus; quæ misi ad eos per servos meos prophetas
 de nocte consurgens, et mittens : et non audistis,
 dicit Dominus. Vos ergo audite verbum Domini, omnis
 transmigratio, quam emisi de Jerusalem in Babylonem.
 ✠ Hucusque in LXX non habetur, quæ asteriscis
 prænotavi. Cætera enim, in quibus vel singuli ver-
 sus, vel pauci ab eis prætermissa sunt verba, victus
 lædio, annotare nolui, ne fastidium legentibus facerem.
 Pullicetur autem Dominus, his qui erant in B
 transmigratio, quod post septuaginta annos captiv-
 itatis redire eos faciat de universis gentibus, et
 de cunctis locis, ad quæ expulerit eos, et captivitate
 laxata, pristinum statum et patriam recipere.
 Et cum ego hæc, inquit, mea sponte facturus sim,
 et certo tempore redituros vos ^a, frustra decipi-
 mini, et putatis vos habere prophetas in Babylone,
 qui vobis falsa promittunt. Ita autem sciatis nequaquam
 vos reditum nunc sperare debere : sed ædificare
 domos, plantare pomaria, accipere uxores, et
 generare filios, et multiplicari numero, et tempus
 expectare promissum. Audite quid Dominus loquatur
 ad Sedeciam, qui nunc regnat in Jerusalem, et ad
 omnes ^b 1046 habitantes urbis ejus, id est, ad fratres
 vestros, qui noluerant meæ obedire sententiæ, C
 et Babylonem migrare vobiscum, quod nequaquam
 captivitatem possint effugere, sed gladio, et fame, et
 peste moriantur. Et ponam eos quasi ficus malas;
 quas Theodotio interpretatus est sudrinus : ^b Secunda
 pessimas : Symmachus, novissimas : quæ Hebraice
 appellantur SUARIM (שורים), sed scriptorum vitio
 pro media syllaba, sive littera Alpha, Græcam Delta
 inolevit : ut pro SUARIM legatur AUDRIM. Quomodo
 autem cophinus, sive calathus, qui habebat ficus
 bonas, primitivas habuisse dicitur : sic ^c alter cophinus,
 qui habebat ficus malas, habuisse ficus novissimas
 scribitur. Et persequar, inquit, eos, qui nunc in
 Jerusalem urbe versantur, gladio, fame, et pestilentia :
 ut primum obsidione, ^d confestim qui remanere
 et effugere potuerint, dispergantur in universas
 terras, et exemplo sint omnibus maledictionis,
 stuporis, et sibilii et opprobrii : ad quos ego
 ejciam eos [Al. vos], quia non audierunt verba mea,
 dicit Dominus, quæ per servos meos locutus sum
 ad eos de nocte consurgens, et mittens : et num-

quam monere cessavi, ut imitarentur vos qui nunc
 in transmigratioe securo otio perfruimini, donec
 promissio Domini compleatur. Vos autem qui meæ
 obedistis sententiæ, et regi vos Babylonio tradidistis,
 audite quæ dicturus sim. Et in hoc loco delirus Inter-
 pres somniat ruinam cœlestis Jerusalem, et ad
 eos prophetiam dirigi suspicatur, qui in hujus mundi
 Babylonia regione versantur : quod benefecerint in
 hæc corpora sponte descendere, et in terra Chal-
 dæorum ædificare domos, plantare pomaria, acci-
 pere uxores, filios generare, bonisque operibus
 restitui post septuaginta annos in locum pristinum,
 et in cœlestem Jerusalem. Illos autem, qui noluerint
 propria voluntate ad terrena descendere, hæc
 passuros, quæ Dominus Sedeciae, et ejus populo
 comminatur. Qui noluerint imitari fratres suos, nec
 venire in Babylonem, quod mittat in eos gladium, et
 famem et pestem, hoc est, rerum omnium penuriam,
 et ponat quasi ficus pessimas, quæ penitus comedi
 non possunt; et persequatur eos gladio sempiterno,
 et det in vexationem universis regnis terræ : quo
 scilicet nequaquam ^c 1047 homines, sed dæmones
 sicut aeris potestates : et sicut apud cunctos Ang-
 gelos, qui præstat singulis provinciis in maledic-
 tionem, et in stuporem, et in sibilum, et in oppro-
 brium cunctis gentibus. Et hoc eos idcirco passuros,
 quia verba Prophetarum in cœlesti Jerusalem audire
 noluerint, qui eos hortabantur, ut ad terrena descen-
 derent, et corpus humilitatis assumerent; et acta
 pœnitentia post verum sabbatismum, locum pris-
 tinum possiderent. Hæc ille dixerit. Quæ cum audiunt
 discipuli ejus, et Grumianæ familiæ stercora,
 putant se divina audire mysteria. Nosque qui ista
 contempnimus, quasi pro brutis habent animalibus,
 et vocant *καλοουδίας*, ^e eo quod in luto istius corporis
 constituti non possimus sentire cœlestia.

(Vers. 21 seq.). Hæc dicit Dominus exercituum,
 Deus Israel, ad Achab filium Coliæ, et ad Sedeciam
 filium Maasie, qui prophetant vobis in nomine meo
 mendaciter : ecce ego tradam eos in manu Nabuchodonosor
 regis Babylonis, et percutiet eos in oculis vestris.
 Et assumetur ex eis maledictio omni transmigratioe
 Judæ, quæ est in Babylone dicentium : Ponat te Dominus
 sicut Sedeciam, et sicut Achab, quos frisit rex
 Babylonis in igne, pro eo quod fecerunt [Vulg. fecerint]
 stultitiam (sive iniquitatem) in Israel, et mœchati
 sunt uxores amicorum (sive civium) suorum :
 et locuti sunt verbum in nomine meo mendaciter, quod
 non mandavi eis : ego sum iudex et testis, dicit
 Dominus. Aiunt Hebræi hos esse presbyteros, qui fecerint
 stultitiam in Israel, et mœchati sunt uxores

^a Victorius addit verbum *deceverim* : et paulo post Clistorc. ms. *desperare* habet, pro *sperare*.

^b Pro *secunda*, id est, *editio*, Martianus ex ingenio, ut videtur, rescipit *scilicet*. At *secunda* est in ms. quoque nostris omnibus, et in uno Saengermanensi, teste Montfauconio, ne vulgatos pridem commemorem, e quibus Victorius et vocem *editio* addit. Recte adeo notatum est Druasio, secundam Aquilæ editionem designari.

^c Hic rursus vitiose Mart. *aliter*, pro *alter* legit.

^d Laborare videtur hic sensus : at enim suspicor *confecti* legendum, pro *confestim*.

^e Homines videlicet crassæ minervæ, et plumbeos, allusione facta, non minus ad mores incolarum Pelusii, quam ad nominis etymologiam : est enim, auctore Strabone, *Παλούσιον* κατὰ τὸ καλὸς, ut si Luce-
 tiam a luto dixeris derivari.

res civium suorum, quorum uni loquitur Daniel : *A* *Inveterate dierum malorum. Et alteri : Semen Chan-
nam, et non Juda, species decepit te, et concupiscentia
subvertit cor tuum. Sic faciebatis filiabus Israel, et
illæ metuentes loquebantur vobiscum; sed non filia
Juda sustinuit iniquitatem vestram (Dan. xiii, 56, 57).*
Quodque Propheta nunc loquitur : *Et locuti sunt
verbum in nomine meo mendaciter, quod non mandavi
eis, illud significari putant, quod miseris mulier-
culas quæ circumferuntur omni vento doctrinæ, sic
deceperint, quo dicerent eis, quia de tribu erant
Juda, Christum de suo semine esse generandum :
quæ illectæ cupidine præhebant corpora sua, quasi
matres futuræ Christi : Sed illud, quod in præsen-
tiarum dicitur : quos frixit 1048 rex Babylonis in
igne, videtur Daniellæ historiæ contraire. Ille enim
asserit eos ad sententiam Daniellæ a populo esse la-
pidatos : hic vero scriptum est, quod frixerit eos
rex Babylonis in igne. Unde et a plerisque ac pene
omnibus Hebræis, ipsa quasi fabula non recipitur,
nec legitur in synagogis eorum. Qui enim, inquit,
fieri poterat, ut captivi lapidandi principes et pro-
phetas suos haberent potestatem? Et magis hoc esse
verum affirmant, quod scribit Jeremias, convictos
quidem esse presbyteros a Daniele, sed latam in
eos sententiam a rege Babylonis, qui in captivos, ut
victor et dominus, habebat imperium. Quanti et de
nostro grege similes Achab et Sedecias, prophetant
in nomine Domini mendacium, et faciunt stultitiam
in Israel, et mœchantur uxores civium suorum, qui
in eadem Ecclesiæ sunt urbe generati! quos verus
Nabuchodonosor ^a friget in igne peccati : dicente
Osee propheta : *Omnes adulterantes quasi cibum
succensus a coquente (Osee vii, 4).* Felix qui tollit
jugum ab adolescentia sua, et sedet solus, quia ama-
ritudine repletus est (*Thren. iii*) ; potestque dicere
cum David : *Non sedi in consilio malignantium, et
cum iniqua gerentibus non introibo (Psal. xxv, 4.)*
Quodque intulit nunc Propheta : *Ego sum iudex et
testis, dicit Dominus, hunc habet sensum : Hæc que
dicenda duobus pseudopropheta, qui loquantur verbum
in nomine meo mendaciter, quod non mandaveram
eis, nequaquam opinione cognovi : sed ipse scio vera
esse, ^b quem celare nemo potest, nec effugere mei
iudicii veritatem.**

(Vers. 24 seqq.) *Et ad Semeiam Neclamitem di-
ces. Et quod sequitur : Hæc dicit Dominus exerci-
tuum, Deus Israel : Pro eo quod misisti in nomine
tuo libros ad omnem populum qui est in Jerusalem, in
LXX non habetur. Rursusque addidere de suo, Non
misi te in nomine meo. Et consequenter juxta ordi-
nem : Et ad Sophoniam filium Maasiæ sacerdotem.*

^a Vid. Commentarios in Daniel. in fine.

^b Antea erat, quæ celare, etc.

^c Quidam uss. atque eddii, *Sinoc. Ms. Sangerman.*
pene Montfauconium, *Sinas*, haud dubie pro *SINAC*.

^d Interserit Victor. *sic pomaria* : quod verbum
ait in prioribus editionibus Hieronymianæ versioni
præserti, ut LXX ascribatur.

^e Et recludi jubeatur in carcerem. Ex hoc loco et

Et iterum de Hebræo : *Et ad omnes sacerdotes
[Vulg. addit dicens]. Ac deinde historia texitur :
Dominus dedit te sacerdotem pro Joiade sacerdote : ut
sis dux (sive præceptor et episcopus) in domo Domini
super omnem ritum arreptitium, et prophetantem, ut
mittas eum in verum et in carcerem (sive in custo-
diam) et in cataracten, quem Symmachus ῥόχλων,
Aquila ipsam verbum Hebraicum posuit εἰνακ.*

1049 *Et nunc quare non increpuisti Jeremiam
Anathothiten, qui prophetat vobis? Quia super hæc
misi ad nos in Babylonem, dicens : Longum est,
edificate domos, et habitate : et plantate hortos ^d, et
comedite fructus eorum. Legit ergo Sophonias sacer-
dos librum istum in auribus Jeremiæ prophetæ. Se-
meias de loco Neclami, qui interpretatur torrens,
cum rege Jechonia ductus fuerat in Babylonem, et
prophetabat populo mendaciter, eo quod celeriter
essent in Jerusalem reversuri. Fuisse autem eum
pseudopropheta, sequentia Jeremiæ verba demon-
strant : *Hæc dicit Dominus ad Semeiam Neclamitem,
pro eo quod prophetavit vobis Semeias, et ego non misi
eum. Quia igitur Jeremias ad eos, qui erant in Ba-
bylone, litteras miserat dicens : Edificate domos,
et habitate : plantate hortos, et comedite fructus eo-
rum : accipite uxores, et generate filios; et post alia
junxerat : Non vos seducant Prophe:æ vestri qui sunt
in medio vestri [Al. vestrum], et divini vestri; ac
deinde, Quia isti falso prophetant vobis in nomine
meo, et non misi eos, dicit Dominus : intelligens Se-
meias sub communi nomine pseudoprophetarum
contra se scriptum, mittit litteras Jerusalem ad
Sophoniam filium Maasiæ sacerdotem, et ad reli-
quos sacerdotes, contra Jeremiam, quare non in-
crepetur a Sophonia sacerdote, cujus officium est
discernendi inter prophetas, qui Spiritu sancto
loquantur et qui contrario ^e, et recludi jubeatur
[Al. jubeatur] in carcerem, ut mendacii sui pœnas
luat, et populum ultra supplantare desistat. Joiada
sacerdos fuit, qui Joas post interfectionem ^f Atha-
liæ imperium tradidit, et interfecit sacerdotes Baal
(IV Reg. xi; II Paral. xxiii). Hoc est ergo quod
scribit : Quare non imitatis Joiadem sacerdotem,
et interficis Jeremiam pseudopropheta? Dominus
enim te pro Joiade constituit, ut habeas curam
Templi; et præcipue discernas qui sancto Spiritu
loquantur, qui dæmoniaci. Discretionem autem spi-
rituum divinæ esse gratiæ, et Apostolus memorat
(I Joan. iv). Cur, inquit, non increpuisti Jeremiam
Anathothiten? Quodque ipse merebatur quasi pseu-
dopropheta, refert in prophetam, et præcavit men-
dacio veritatem. Unde et prudentiores putantur
filii tenebrarum filii lucis in generatione hac.**

roxime consequenti, ubi Hieronymus utitur verbo
recludere, sensum claudendi, æstimare debet lector
prudens eruditionem Joannis Clerici, qui me imperi-
tate insimulare ausus est, quod dixissem nihil ob-
stare scholion quoddam vere esse Hieronymianum,
licet in eo legeremus verbum *recludere*, sensu clau-
dendi. MARTIAN.

^f Du: mss. Vatic. et Cisterc. *Godolia* pro *Athalia*.

Nobis,que agentibus patienter, et expectantibus miserorum salutem, præveniunt hæretici, et nos suo appellant nomine, ducentes cæci cæcos in voram. **1050** *Misit, inquit, ad nos in Babylonem, dicens: Longe est. Hoc est omne quod dolet: quare adversum suum mendacium Jeremias scripserit veritatem, longe esse reditum, et post septuaginta annos redituros in Jerusalem: unde debere eos ædificare domos, plantare pomaria, et comedere fructus eorum, accipere uxores, et facere filios, quæ præteritus sermo narravit. Quas literas, cum accepisset Sophonias sacerdos, ad cujus specialiter nomen scriptæ erant^a, legit Jeremias: quodammodo suggillans eum, et ipsa [Al. ipsam electionem] increpans lectione, quare auderet in Babylonem talia scribere.*

(Vers. 50 seqq.) *Et factum est verbum Domini ad Jeremiam, dicens: Mitte ad omnem transmigratorem, dicens: Hæc dicit Dominus ad Semeiam Neelamitem: Pro eo quod prophetavit vobis Semeias, et ego non misi eum, et fecit vos confidere in mendacio: idcirco hæc dicit Dominus: Ecce ego visitabo super Semeiam Neelamitem, et super semen ejus. Non erit ei vir sedens in medio populi hujus, et non videbit bonum quod ego faciam populo meo, ait Dominus, quia prævaricationem locutus est adversus Dominum. Pseudopropheta Semeias vere Neelamites, qui de torrente alienas et turbidas aquas sumpserat, irascitur contra mendacium suum vera scripsisse Jeremiam, et ad Sophoniam sacerdotem mittit epistolas, cur ausus sit Propheta scribere veritatem, et*

^a Cisterc., scriptæ erant literæ Jeremiæ, etc.

^b Græce εἰ Ἰερουσαλὴμ τὴν ὑποστάσιν μου. Unde

A cupit eum recludi carcere [Al. in carcerem], ne loquatur. Sophonias quoque prophetam latenter accusat, dum legit epistolam mentientis, et accusationem ejus habere se jactitat. Quanto magis sceleris rei sunt, qui defendunt pseudoprophetas, et mentientes fovent, et aliorum male inventa, sua faciunt esse peccata! Audiatur itaque pseudopropheta, intelligat sacerdos quid per eum et ipse audire mereatur: *Hæc dicit Dominus: Ecce ego visitabo super Semeiam. Hoc Dominus loquitur, non propheta, quod visitet super Semeiam Neelamitem, non in remedium, sed in supplicium mentientis, juxta illud quod scriptum est: Visitabo in virga iniquitates eorum, et in flagellis peccata eorum (Ps. LXXXVIII, 55). Nec solum super pseudopropheta visitat,*

B sed et super semen ejus, omnes discipulos quos suo errore decepti. *Non erit, inquit, vir sedens in medio populi hujus. Deleatur de sanctorum conciliabulo stirps pessima, nec sedeat in medio quietentium, qui cum stantibus stare non potuit, nec audivit illud: Si stetit in substantia mea (Jer. xxiii). Cumque Dominus perfectionem virtutum omnium finito septenario tempore promittat, ille non videbit bonum, quod sibi in præsentis tempore vindicabat. Hoc autem totum fiet, quia prævaricationem locutus est adversus Dominum, ut diceret jam soluta peccatorum captivitate reversuros esse in Jerusalem; quibus Apostolus comminatur: Jam saturati estis, jam divites facti estis, sine nobis regnatis; et utinam regnaretis, ut et nos regnaremus vobiscum (1Cor. iv, 8)!*

Victor. plurium numero legi vult stetitissent.

LIBER SEXTUS.

1051 - 1052 Prolixitas voluminis Jeremiæ prophetiæ vincit nostrum propositum, ut quamvis breviter, tamen multa dicamus. Unde et præsens sextus liber Commentariorum in Jeremiam repositiones mysticas continebit, quas Judæi putant, et nostri judaizantes in consummatione mundi esse complendas: nec dum enim sub Zorobabel possunt expletas convincere. Nos autem sequentes auctoritatem Apostolorum et Evangelistarum, et maxime apostoli Pauli, quidquid populo Israel carnaliter D repromittitur, in nobis spiritualiter completum esse monstramus, hodieque compleri: nec inter Judæos et Christianos ullum aliud esse certamen, nisi hoc: ut^a cum illi nosque credamus Christum Dei Filium repromissum; et ea, quæ sunt futura sub Christo a nobis expleta, ab illis explenda dicantur. Qui [Al. Quia] igitur Christum venisse jam credimus, necesse est ut ea, quæ sub Christo futura dicuntur, expleta doceamus; nosque esse filios A-

braham, de quibus scriptum est: *Potens est Deus de lapidibus talia suscitare filios Abraham (Math. iii, 9), ad quem facta est repromissio: Et in semine tuo benedicentur omnes gentes (Gen. xxii, 18). Quam benedictionem vas electionis in Christo expletam docens: Non dixit, inquit, in seminibus, sed in semine, qui est Christus (Gal. iii, 16). Ora igitur, frater Eusehi, Dominum Jesum Christum, ut eodem labore et Spiritus gratia, quo aliorum prophetarum, et præcipue Isaïæ repromissiones interpretati sumus, etiam hujus prophetæ explanare valeamus. Qui quantum in verbis simplex videtur et facillimus, tantum in majestate sensuum profundissimus est.*

(Cap. XXX. — Vers. 1 seqq.) *Hoc verbum, quod factum est ad Jeremiam a Domino, dicens: Hæc dicit Dominus, Deus Israel, dicens: Scribe tibi omnia verba, quæ locutus sum ad te, in libro. Ecce enim dies veniunt, dicit Dominus, et concertam conversionem populi mei*

^a Cisterc. ms., ut cum illis nos credamus, etc.

Israel et Juda, ait Dominus ⁴, et convertam eos (sive A sedere faciam) in terra, quam dedi patribus eorum, et possidebant eam. Promittentibus in Babylonem pseudopropheta **1053** cito populum, qui cum Jechonia captus fuerat, reversurum, et Anania filio Azur in Jerusalem eadem predicante, Jeremias propheta, et illud quidem futurum asseruit, non intra biennium, ut illi mentiebantur, sed finitis septuaginta annis : et tunc jubetur in libro scribere, et memorie tradere, quæ Dominus ventura prænuntiet. Ex quo manifestum est, nequaquam vicinum tempus esse vaticinii, sed multa post tempora hæc explendo, quando Israel et Juda reversuri sunt in terram suam, et implendum illud quod Ezechiel propheta- vit : duas virgas sibi pariter copulandas, et imperatorum David regem, de quo scribit : *Et servus B meus David rex super eos, et pastor unus erit omnium eorum* (Ezech. xxxvii, 24). Si quid igitur in illa propheta diximus, etiam in præsentii loco intelligendum est, præsertim cum eadem, et eo tempore Ezechiel in Babylone, et Jeremias in Jerusalem prophetaverint.

(Vers. 4 seqq.) *Et hæc verba, quæ locutus est Dominus ad Israel et ad Judam, quoniam hæc dicit Dominus : Vocem terroris (sive timoris) audivimus, formido, et non est pax. Interrogate et videte si generat masculus. Quare ergo vidi omnis viri manum super lumbos suos quasi parientis [Vulg. parturientis], et conversæ sunt universæ facies in auruginem? Primum tristitia annuntiantur, ut post malorum magnitudinem, læta succedant. Gravior quippe sanitas est C ægrotatione depulsa; et doloris magnitudo in magnitudinem vertitur gaudiorum. Quod autem dicit, hoc est, tantus erit timor, tantaque formido, ut fugata pace, bellis et sanguine omnia compleantur, et viros quoque (quorum proprium est contra adversarios dimicare) muliebris timor obtineat: manusque nequaquam ad arma, sed ad fœnes tenendos conferant, quasi si mulier pariens illa lumbosque contineat. Unde et cunctorum facies vertentur in auruginem, pavorem cordis, vultus pallore testantes. Quidam hunc locum secundum tropologiam sic interpretantur, ut putent illud testimonium : A timore, tuo, Domine, concepimus, et parturivimus, et peperimus : spiritum salutis tuæ fecimus super terram (Isai. xxvi, 17, 18), et illud Apostolicum in quo dicit : *Filioli mei, quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis* (Galat. iv, 19), huic exemplo comparari : quod manifestum est non ad terrorem, sed ad gaudium pertinere, cum præsens Scriptura vastationis Israel, et ruinæ tempus significet.*

(Vers. 7.) *Væ quia magna dies illa, nec est similis ejus, tempusque tribulationis est Jacob, et ex ipso salvabitur.* Prædicat tempus miseriæ, **1054** ut inferat

tempus gaudii. Cum, inquit, tanta præcesserint mala, ut dolor virorum omnium dolori parturientis femine comparetur : tamen tempus tribulationis Jacob, hoc est, populi Dei mutabitur in prospera; et ex ipso quoque salvabitur, subauditur tempore, de quo sermo processerat. Jacob autem duodecim tribus intellige, quæ nequaquam sub Zorobabel, et nonnulli falso putant; sed de Evangelica vocatione salvati sunt.

(Vers. 8, 9.) *Et erit in die illa, ait Dominus exercituum, conteram jugum ejus de collo tuo, et vincula illius dirumpam : et non dominabuntur eis [Vulg. ei] amplius alieni, sed servient (sive operabuntur) Domino Deo suo, et David regi suo, quem suscitabo eis.* Hæc est David, cujus et Evangelium meminit (Luc. i), daturum se nobis, ut sine timore de manu inimicorum nostrorum liberati, serviamus illi; in sanctitate et justitia coram ipso omnibus diebus nostris. Quomodo enim primus Adam, et secundus Adam scribuntur juxta corporis veritatem; sic et David Dominus atque Salvator : quia juxta carnem ex David, totum in eo sancta Maria conferente, quidquid fuit ex stirpe David, et habente originem atque conceptum de Spiritu sancto. Quodque ait : *Conteram jugum ejus de collo tuo, et vincula illius dirumpam*, non dubium, quin sub typo Nabuchodonosor de diabolo sentiendum sit.

(Vers. 10, 11.) *Tu ergo ne timeas, serve meus Jacob, ait Dominus; neque paveas, Israel. Quia ecce ego salvum te faciam de terra longinqua, et semen tuum de terra captivitatis eorum; et revertetur Jacob, et requiescet, et cunctis affluunt bonis, et non erit quem formidet: quoniam tecum ego sum, ait Dominus, ut saltem te. Faciam enim consummationem in cunctis gentibus, in quibus dispersi te. Te autem non faciam in consummationem : sed castigabo (sive erudiam) te in judicio, ut non tibi videaris innocens (sive et mundans non mundabo te).* Hæc *καραντι* in Septuaginta non habetur, et in plerisque codicibus Vulgatæ editionis sub asteriscis de Theodotione addita est. Pullicetur autem sermo divinus, et familiariter [Al. familiarem] vocat servum suum Jacob, et Israel, sicut Abraham, Isaac, et Jacob vocantur servi Dei (Moyses quoque, et alii propheta, et apostolus Paulus in principio Epistolarum suarum hoc titulo gloriatur); ut duæ et decem tribus, id est, duodecim sciant se de terra longinqua esse salvandas, et solvendam captivitatem, reddendamque pacem, et omni eas replendas abundantia, juxta illud quod in psalmo dicitur : *Fiat **1055** pax in virtute tua, et abundantia in turribus tuis* (Psal. cxvi, 7). Hoc autem erit, quia præsentia Domini perfrentur, quando et gentes adversariæ, quæ eos ceperant, disperibunt, et isti liberabuntur ex gentibus. Docetque eos nequaquam

⁴ In aliis libris additur *Deus*. Porro Victorius pro *in terra*, legendum cum Vulgata *ad terram* contendit, cum et in Hebræo legatur *בארץ*, et congruere lectio debeat cum verbo *convertam*. Addit-

que diversam versionem, id est, *conversam*, et *sedere faciam*, quam genuit vox *סָדַרְתִּי*, utramque Hieronymi esse, nam et Septuaginta *ἐκτρέψω* dixerant.

poenæ, sed eruditioni traditos, ut judicarentur quasi proprii, et non perderentur quasi alieni. *Quoniam non credit, jam judicatus est* (Joan. iii, 18) hoc est, præjudicatus in Interitum. Quod autem intulit: *Ut non tibi videaris innocens, sive juxta Symmachum, et mundans non mundabo te; vel juxta Aquilam, cum te erudiero per judicium, nequaquam innocentem faciam*, illud significat, quod omnis mundus [Al. immundus] indigeat misericordia Dei, et nullus, quamvis sanctus sit, securus pergat ad Judicem: contra novam ex veteri hæresim, quæ putat in isto sæculo, et in ista carne mortali, antequam corruptivum hoc induat incorruptionem, et mortale induat immortalitatem, perfectionem esse in quoquam, et omnes simul justum posse implere virtutes.

(Vers. 12 seqq.) *Quia hæc dicit Dominus, insana- bilis fractura tua, pessima plaga tua. Non est qui judicet judicium tuum ad alligandum, curationum utilitas non est tibi. Omnes amatores tui obliti sunt tui, te non querent. Plaga enim inimici percussit te, castigatione crudeli (sive forti) propter multitudinem iniquitatis tuæ, dura facta sunt (sive multiplicata sunt) peccata tua. Quid clamas super contritione tua? Insanabilis est dolor tuus, propter multitudinem iniquitatis tuæ, et propter dura peccata tua feci hæc tibi. Quasi ad speciosam mulierem loquitur, cui supra dixerat: Castigabo te in iudicio, ut non tibi videaris innocens, sive innocens; et per metaphoram [Al. additur loquitur] ad Jerusalem, quod Dei iudicio pessime vulnerata sit, et nequaquam alio, nisi ipso qui percusserat, possit curante sanari. Non est, ait Dominus, qui judicet judicium tuum: nec altissimo vulnere valeat autem cicatricis obducere. Quocumque te converteris, utilitas non est tibi, quin offendisti eum qui verus, et solus est medicus. Omnes amatores tui obliti sunt tui, vel sacerdotes, vel principes, aut certe Angelorum præsidia, quibus priusquam offenderes Dominum, vallabaris. Te non querent, facientes contra Apostolum, qui querebant credentes, et non ea quæ erant credentium (II Cor. xii). Plaga enim inimici percussit te, castigatione crudeli. Aliter amicus, aliter inimicus percussit: aliter **1086** pater, aliter hostis. Ille cædit ut corrigat, iste percussit ut occidat (Psal. vi). Unde et Propheta lacrymabiliter dicit: *Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me* (Psal. xxxvii, 1). Hoc autem factum est, quia propter multitudinem iniquitatis tuæ, dura facta sunt peccata tua. Quodque sequitur: *Quid clamas super contritione tua? insanabilis est dolor tuus propter multitudinem iniquita-**

tis tuæ, in Septuaginta non habetur; videlicet ^b quia secundo dicitur, *propter multitudinem iniquitatis tuæ, et dura peccata tua*; et qui scribebant a principio, additum putaverunt. Et est sensus: Ut inimici te plaga percuterem, et cæderem castigatione crudeli, fecit multitudo iniquitatis tuæ, et dura peccata tua, quæ sanari non poterant, nisi mordacissimo pulvere, et ardenti cauterio, et ferro acutissimo, quo putridas carnes, et insanabiles amputarem. Et tamen propter multitudinem iniquitatis tuæ, et dura peccata tua, feci hæc tibi, non mea voluntate, sed medicinæ ratione cogente.

(Vers. 16, 17.) *Propterea omnes, qui comedunt te, devorabuntur: et universi hostes tui in captivitate ducentur: et qui te vastant, vastabuntur: cunctoque prædatores tuos dabo in prædam. Obducam enim cicatricem tibi, et a vulneribus tuis sanabo te, dicit Dominus. Quia ejectam (sive disperam) vocaverunt te Sion. Hæc est quæ non habebat requirentem. Et sub Zorobabel hæc facta cognoscimus, quando Assyrios, hoc est, Niniven vastavere Babylonii atque Chaldæi, et rursus Babylonios et Chaldæos Medi Persæque ceperunt, et Babylon destructa est. Tunc Sion cepit habere Dominum requirentem, et obducta est cicatrix vulneribus illius, et sanata est a plagis suis, quod plenius atque perfectius completur [Al. complebitur] in Christo.*

(Vers. 18 seqq.) *Hæc dicit Dominus: Ecce ego convertam conversionem tabernaculorum Jacob: et lectis (sive captivatis) eorum [Vulg. ejus] mirrebor. Et edificabitur civitas in excelso suo, et Templum iuxta ordinem suum fundabitur. Et egredietur de eis laus, voxque iudicium. Et multiplicabo eos, et non minuentur. (Quodque sequitur: Et glorificabo eos, et non ^c attenuabuntur, in LXX non habetur). Et erunt, inquit, filii ejus sicut a principio, et cælus ejus eorum me permanebit, et visitabo adversum omnes qui iribulant eum. Et erit dux ejus ex eo, et princeps de medio ejus producet. Et applicabo eum, **1087** et accedet ad me. Quis enim iste est qui applicet cor suum, ut appropinquet mihi, ait Dominus? (Rursumque ^d et hoc in LXX non habetur.) Et eritis mihi in populum, et ego ero vobis in Deum. Quorum typus præcessit in Zorobabel et Ezra, quando reversus est populus, et cæpta est ædificari civitas in excelso suo, Templique observari religio, et cætera quæ ipsius Ezræ volumine continentur. Plenius autem atque perfectius in Domino Salvatore, Apostolieque completum est, quando ædificata est civitas in excelso suo, de qua scriptum est: *Non potest abscondi civitas quæ in**

quoque apparet. Dixerat enim supra Hieronymus, *quodque sequitur, et glorificabo eos, et non attenuabuntur, in LXX non habetur*: subdens postea, *Rursumque et hoc in LXX non habetur*, verba conveniunt. At non ita si legatur, *Rursumque in Hebraico non habetur*: cum aliquod deesse in Hebraico supra dictum sit. Hic locus vitatus diu eruditorum toris ingenia: conjiciebant enim ex eo, aut non esse Hieronymi, quæ vulgo circumfertur editio, in qua is versus reperiretur; aut si sit, affunde supplementum, cum Hebraicus codex integer illi defuerit.

^a Internerit Vatic. ad me.

^b Ejusmodi omissionem ob eandem litterarum recursum supra in Isaiæ Commentar. col. 482 notat.

^c In Cistern., et non attenuabo eos.

^d Legerat Martinianus post Erasmus, et hoc in Hebraico non habetur, quam lectionem Victorius mutavit, substituens Septuaginta pro Hebraico: quippe cum in Hebraico reperiretur hic versus, non reperiretur autem in LXX in quorum Græco codice deest. Locum, inquit, corruptum, ex superioribus

monte sita est (Matth. v, 14) : et Templum juxta ordinem suum caeremoniasque fundatum, ut quidquid in priori populo fiebat carnaliter, in Ecclesia spiritualiter completeretur. Tunc egressa est laus sive gratiarum actio. Hoc enim significat תְּהוֹדָא (תָּהוֹדָא), ut omnes Apostoli dicerent : *Gratia vobis et pax* (1 Cor. i, 3). Voxque ludentium, non illo ludo, quo manducavit populus et hñbit et surrexit ut luderet (Exod. xxiii) ; sed eo quo coram Area Domini lusit David (II Reg. vi). Et multiplicati sunt et non immi-nuti, ut totus orbis crederet in Dominum Salvato-rem : et glorificati sunt, ut impleteretur quod scriptum est : *Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei* (Psal. lxxxvi, 3). Fueruntque filii ejus, hoc est, Apostoli sicut fuerunt a principio, Abraham, et Isaac, et Ja-cob, principes generis Israelitici. Tunc visitavit Do-minus adversum omnes qui tribulaverunt populum Dei, adversarias videlicet potestates. Et fuit dux ejus ex eo : haud dubium quin Dominus et Salvator secundum carnem ex genere Israel, et princeps de medio ejus productus est. Applicavit eum Pater ad se, et accessit ad eum, ut diceret Filius : *Ego in Patre, et Pater in me* (Joan. xiv, 11) : quia nullus potest sic cor suum applicare Deo, nec ita ut Filius Patri esse conjunctus. Quodque dicit juxta *Septua-ginta : *Et eritis mihi in populum, et ego ero vobis in Deum, certissimus opere completum ex parte in Israel, et ex toto in gentium multitudinem.*

(Vers. 23, 24.) *Ecco turbo Domini furor egrediens, et procella ruens, in capite impiorum conquiescet. Non avertet iram indignationis Dominus, donec faciat et compleat cogitationem cordis sui, 1059 in novissimo dierum intelligetis ea.* Turbo furoris Domini et pro-cella ruens atque tempestas requiescet in capite eor-um, vel dæmonum, vel eorum qui Dei filium blasphemaverunt : *et non avertet iram indignationis suæ, donec faciat et compleat cogitationem cordis sui* ; et circumdetur exercitu Jerusalem, et penitus deleatur. Quomodo autem artifex non potest intelligi nisi opere completo ; nec medicinæ industria, nisi postquam fuerit sanitas consecuta : ita cum eversio fuerit Je-rusalem, et prioris populi abjectio, tunc intelligent credentes, quod repulsio Judæorum, nostræ salutis occasio sit.

(Cap. XXXI. — Vers. 1.) *In tempore illo dicit Do-minus, ero Deus universis cognationibus Israel (sive generi Israel) et ipsi erunt mihi in populum.* Nisi cogitatio Domini fuerit impleta, et furor ejus requie-verit super impiorum caput, universitatis Dominus cognationibus Israel Deus esse non poterit. Hoc au-tem dicit reliquiis, quæ salvæ factæ sunt. Quod si opponitur nobis id, quod dictum est : *Ero Deus generi Israel, sive universis cognationibus Israel, assumamus*

* Dicere debuisset juxta Hebraicum, si vera sunt quæ modo ex Victorio annotamus. Quin immo neque Hebraicum laudare oportebat ; sed quando expresso juxta Septuaginta hæc diei annotat, plurimum de proxime superiori emendatione dubito, aut hæc vo-ces ipsæ juxta Septuaginta expungendæ sunt.

A exemplum : *Si filii essetis Abraham, faceretis opera pa-tris vestri* (Joan. viii, 39). Et Apostolus scribit : *Vi-dete Israel secundum carnem* (1 Cor. x, 8). Ex quo docet esse alium Israel secundum spiritum. Ille igitur Israel est, qui mente cernit Deum, sive rectissi-mus Domini est, et hujusmodi Israel erit populus Dei.

(Vers. 2.) *Hæc dicit Dominus : Invenis gratiam in deserto populus qui remanserat gladio, vadat ad requiem suam Israel.* LXX : *Sic dicit Dominus : Inveni calidum in deserto cum his, qui perierant gladio. Itc et nolite interficere Israel.* Ridicule Latini codices in hoc loco ambiguitate verbi Græci, pro *calido*, lupinos interpretati sunt : Græcum enim θερμὸν utrum-que significat, quod et ipsum non habetur in Hebræo. Est enim scriptum מֵזַן תִּי, quod Aquila, Symma-chus, et Theodotio χέρον, hoc est *gratiam* interpre-tati sunt. Soli Septuaginta posuerunt *calidum*, pu-tantes ultimam litteram מֵזַן esse. Si enim legamus מֵזַן per litteram non, *gratia* dicitur, si per מֵזַן, calor interpretatur. Est autem sensus juxta Hebraicum : Populus Judæorum, 1059 qui Romano remanserat gladio ; vel certe iram furoris Domini potnerat evi-tare [Al. evadere], invenit gratiam in deserto gen-tium ; ut intra turbam nationum in Ecclesia salve-tur, unde et vadet et inveniet requiem suam Israel, quam semper speraverat, quam ei Propbetarum promiserant vaticinia. Porro juxta LXX hæc in-telligentia est : Dominus invenit calidos, atque vive-tes Apostolos, et socios eorum in deserto gentium, inter eos qui infidelitate sua interfecti fuerant, nec habebant calorem vitæ. Unde præcipitur Angelis, et his qui in ministerio Dei sunt, ne omnes in-erficiant, ne Israel penitus deleatur, diciturque eis : *Ita, et nolite interficere Israel* ; sint alioqui [Al. aliqui] qui vivant, sint qui caleant ardore fidei, sint qui frigus infidelitatis et mortis effugiant, quos Dominus inve-niat in deserto.

(Vers. 3 seqq.) *Longe Dominus apparuit mihi (sive ei) : et in charitate perpetua dilexi te : ideo attraxi te miserans. Rursumque ædificabo te, et ædificaberis, virgo Israel : adhuc ornaberis [Al. coronaberis] tympanis tuis (sive assumes tympana tua) et egredieris in choro ludentium : adhuc plantabis vineas in montibus Samariæ : b plantate plantaria, et vindemiate : erit enim dies, in qua clamabunt custodes in monte Ephraim : Surgite et ascendamus in Sion ad Dominum Deum nostrum.* Quia offunderat Israel Dominum, et dixerat : *Non habemus regem nisi Cæsarem* (Joan. xix, 15). Et : *Venite et interficiamus eum, et nostra erit hereditas* (Marc. xii, 7) ; et longe recesserat a Deo : prop-terea Dominus post multum tempus apparuit ei, non tempore Zorobabel et Esaræ, postquam rursus capi sunt, sed in charitate perpetua dilexit eum quæ nullo

b In Vulg. ac Hieron. versione, *plantabunt plan-tantes, et donec tempus veniat non vindemiabunt, quin erit dies in qua, etc.* Antea pro *erit enim*, olimebat et ceterum dies ; contradicentibus mss. et Hebræo כִּי אֲשֶׁר יִשְׁכַּח.

siue delectabitur. Et attraxit eum miserans. Nequaquam enim merito, sed clementia salvatus est. Rursumque ait: *Edificabo te, et edificaberis, virgo Israel.* Hoc proprie intelligamus in Ecclesia. Delirant enim qui auream atque gemmatam suspirant Jerusalem, suam avaritiam in mysterio urbis Domini consecrantes. Adhuc ornaberis tympanis tuis, ut canas. Domino in Ecclesiis, omni in te malorum operum carne consumpta. Et egredieris in choro ludentium cum gentium turbis, plantabis vineas in montibus Samarizæ. Nequaquam in vallibus et humilibus locis; sed in montibus Samarizæ, qui post captivitatem populi Israel ab alienigenis possessi sunt, quibus dicitur: *Plantate plantaria, et vindemiate.* Tunc fuit **1060** dies Domini, in qua clamaverunt custodes Apostoli videlicet, et apostolici viri in monte Samarizæ, et in monte Ephraim, quorum alterum custodiam, alterum libertatem sonat. Quid vero dicunt custodes Samarizæ, immo quid clamant in monte Ephraim? Surgite qui jacetis, humilia relinquitte, victimarum hostias spernite. *Sacrificium Domino spiritus contribulatus* (Psal. 2). Ascendamus in Sion, hoc est, in Ecclesiam, ubi est speculatio et intuitus Dei. Cumque fuerimus in Sion, immo ascenderimus ad eam, ascendamus pariter ad Dominum Deum nostrum.

(Vers. 7.) *Quia hæc dicit Dominus: Exsultate in lætitia Jacob, et hinnite contra caput gentium: personate, canite, et dicite: Salvum fac, Domine, populum tuum, reliquias Israel.* Significanter non totus salvatur Israel, sed reliquias Israel, præcipiente Domino atque dicente: *Exsultate in lætitia, qui estis de Jacob, et hinnite,* ad caput gentium referentes cuncta, quia cauda quondam versa est in caput. *Personate, canite, et dicite.* Quid est illud quod jubentur dicere? *Salvum fac, Domine, populum tuum.* Quem populum? Utiq; reliquias Israel, quæ secundum electionem salvæ factæ sunt. De quibus et Paulus assumens testimonium Isaiz loquitur: *Nisi Dominus sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus, et sicut Gomorra similes fuissetis* (Isa. 1, 9; Rom. 11, 29).

(Vers. 8.) *Ecce ego adducam eos de terra Aquilonis, et congregabo eos ab extremis terræ.* Quod sequitur: *In solemnitate Phase, et generabit filios multos,* in Hebraico non habetur, sed in Septuaginta tantum legitur, pro quo apud Hebræos scriptum est:

Inter quos erunt cæcus, et claudus, et prægnans, et pariens simul: Ecclesia magna revertentium huc. Congregantur reliquias populi Israel per Apostolos, et apostolicos viros, de quibus supra legimus: *Clamabunt custodes in monte,* et quibus præcipitur: *Personate, canite, et dicite,* ut salvæ fiant reliquias Israel. Ipse quoque Dominus pollicetur se reducturum eos de terra Aquilonis, qui est ventus durie-

simus, nomine autem *dexter* vocatur, de incredulitate, de frigore Dominicæ charitatis; et congregare eos ab extremis terræ, non in alio tempore, sed in solemnitate Phase, hoc est, feriis Dominicæ passionis: quando crucifixus Dominus est, impletumque illud quod ipse in Evangelio reponisit.

1061 *Cum exaltatus fuero a terra, omnia traham ad me* (Joan. 12, 25). Tunc generavit multum populum, ut illud impleretur Isaia: *Quia nata est genus c semel* (Isai. LXVI, sec. LXX). Uno enim die tria millia, altero quinque millia hominum crediderunt (Act. 11 et 14). Quocirca in Hebraico scribitur: *Inter quos erunt cæcus et claudus, et prægnans, et pariens simul, ecclesia magna revertentium huc:* quamquam et juxta litteram impletum sit, quod cæci viderint, claudi ambulaverint: tamen melius juxta anagogen intelligi potest, quod qui prius erant cæci perfidia, postea crediderint Salvatore; et qui claudi, quibus quondam loquebatur Elias: *Usquequo claudicatis utroque pede* (III Reg. XVIII, 21)? postea ambulaverint [Al. viderint]. Et: *Populus qui sedebat in tenebris et umbra mortis, magnum lumen aspexerit* (Isai. ix, 2); claudique cucurrerint, et prægnans pepererit filios, Ecclesiam magnam revertentium ad fidem. Judæi putant hoc esse completum, quando sub Ezra post diem Phase egressi sunt de Babylone ut revertentur Jerusalem, in quo typus fuit, et non veritas. Neque enim in illo tempore universa, quæ legimus et lecturi sumus, fuisse completa poterunt [Al. poterant] approbare.

(Vers. 9.) *In fletu venient (sive egredientur): et in misericordia reducam eos, et adducam eos per torrentes aquarum in via recta, et non impingent (sive non errabunt) in ea. Quia factus sum Israel pater, et Ephraim primogenitus meus est.* Si juxta Hebraicum legerimus, *in fletu venient:* hoc enim indicat JABU (יָבוּ); dicemus quod interdum, et nimii gaudii fletus indicium sit, juxta illud: *Lacrymor gaudio.* Sin autem juxta Septuaginta qui dixerant: *In fletu egredietur, et in misericordia, sive in consolationem reducam eos,* illum sensu ponemus, qui et in psalmis dicitur: *Euntes ibant et flebant, mittentes semina sua: Venientes autem venient cum exsultatione, portantes manipulos suos* (Psal. CXXV, 7, 8). Fleverunt enim, quando captivi ducti sunt: et consolationem maximam receperunt, quando misericordia Domini sunt reducti. Et adduxit eos Dominus per apostolos, et apostolicos viros, plenos aquarum et largissimi fluminis, in via recta [Al. rectæ], videlicet fidei, non in perfidia Judæorum. *Et non, inquit, impingent in ea,* quia cæci esse cessarunt, quibus quondam dictum est: *Si cæci essetis, non haberetis peccatum. Nunc vero quia dicitis: videmus, peccatum vestrum manet* (Joan. ix, 41). Possumus viam **1062** rec-

^a Vatic., *ascenderimus pariter ad eam, ascendemus ad Dominum,* etc.

^b Idem, *canite tuba, et dicite.*

^c Pro *semel,* in Vulgata, et Hieronymiana versione est *simul;* Hebræo יָבוּ יָבוּ, et Græco *sic sic* con-

traditentibus. Vide quæ ad hunc locum in Commentar. ad Isai. supra observamus.

^d In Hieronymiana Versione, et Vulg., *in precibus deducam eos,* etc.

tam, et Christum intelligere, in qua quicumque ambulaverit, non impinget (*Rom. v*). *Factus sum, ait, Israel pater, qui reductus est, et Ephraim primogenitus meus est. Ubi enim quondam abundavit peccatum, superabundavit gratis. Ephraim autem in typo esse populi de gentibus congregati, Scriptura testatur. Fuit enim posterior filius Joseph, et surripuit primogenita Manasse, qui natura primitivus erat (Genes. XLVIII); sed in mysterio crucis decussatis manibus, qui stabat ad sinistram Jacob, dextræ manus ejus suscepit benedictionem. Et qui steterat ad dexteram, sinistra benedictus, in secundum redactus est gradum. Et quomodo Jacob Esau, sic Ephraim Manasse rapuit primogenita. Omnisque populus decem tribuum vocatus est Ephraim, quia Jeroboam filius Nabath, ex hac tribu regnum primum obtinuit in Samaria (*Ibid.*, 27).*

(Vers. 10 seqq.) *Audite verbum Domini, gentes, et annuntiate in insulis quæ procul sunt, et dicite: Qui dispersit Israel, congregabit eum, et custodiet eum sicut pastor gregem suum, quia redemit Dominus Jacob, et liberavit [Vulg. redimet et liberabit] eum de manu potentioris (sive de manu fortioris). Et venient, et laudabunt in monte Sion, et confluent ad bona Domini super frumento, et vino, et oleo, et fetu pecorum, et armentorum. Eritque anima eorum quasi hortus irriguus (sive quasi lignum fructiferum), et ultra non esurient. Tunc lætabitur virgo in choro (sive virgines) et juvenes et senes simul, et convertam luctum eorum in gaudium, et consolabor eos, et lætificabo a dolore suo. Et inebriabo animam sacerdotum pinguedine (sive filiorum Levi) et populus meus bonis meis adimplebitur, ait Dominus. Peraspicue vocatio gentium demonstratur, Scriptura dicente: Audite verbum Domini, gentes, et annuntiate in insulis quæ procul sunt, et dicite. Quid annuntiant insulis quæ procul sitæ sunt? Quod Dominus, qui dispersit Israel, ipse congregabit eum. Nequaquam ergo ut dispergerentur, potentia fuit adversariorum, sed Domini voluntatis. Et custodiet eum sicut pastor gregem suum. Pastor enim bonus ponit animam suam pro ovibus suis (*Joan. x*). Quia redemit Dominus Jacob, pretio sanguinis sui, et liberavit eum de manu potentioris, sive fortioris. Per quæ ostenduntur fortiores adversariæ potestates natura fragilitatis humanæ. Et quantum in utrisque virum est, illas fortiores esse natura, sed 1063 nos fortiores fide, si tamen mereamur liberari ab eo, qui potest alligare fortem, et domum ejus diripere. Et venient, inquit, haud dubium quin liberati de manu potentium, et laudabunt liberatorem suum in monte Sion, hoc est, in Ecclesia, et confluent ad bona Domini, rerum omnium abundantiam, quæ non in frugibus, et cibis carnis iustus, sed in virtutum varietate sentitur. Super frumento, inquit, et vino, et oleo, de quo conficitur panis Domini, et sanguinis ejus impletur typus, et benedictio sanctificationis ostenditur, dicente*

A Scriptura: *Unxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ pro consortibus tuis (Psal. XLIV, 8). Et fetu pecorum, qui in Ecclesiis simplices sunt, et armentorum, quæ cornuta sunt, et adversarios ventilant. Ut autem sciamus benedictiones has nequaquam ad corpus, sed ad animam pertinere, sequitur: Eritque anima eorum quasi hortus irriguus, sive quasi lignum fructiferum, quod plantatum est secus decursus aquarum, et paradisus Domini in deliciis (Psal. 1). Et ultra, ait, non esurient. Nequaquam ea esurie, de qua scriptum est: Beati qui esuriunt, et sitiunt justitiam (*Matth. v, 6*); sed ea quæ saturitate mutatur, et reram omnium excludit penuriam. Tunc lætabitur virgo in choro, de qua scribit Apostolus: Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo (*II Cor. xi, 2*).*

B Et juvenes, ad quos loquitur Joannes: *Scribo vobis, juvenes, quoniam vicistis malignum: Et senes, ad quos idem mystico sermone testatur: Scribo vobis, patres, quoniam cognovistis eum, qui ab initio est (I Joan. ii, 14). Et convertam, inquit, luctum eorum in gaudium, ut quos terruerat erax, lætificet resurrectio. Et consolabor eos, et lætificabo a dolore suo, juxta illud quod Dominus loquitur: Beati lugentes, quoniam ipsi consolabuntur. Et inebriabo animam Sacerdotum, qui habent scientiam Dei, de quorum ore interrogant legem Domini, qui credunt in eam, ad quem Propheta canit: Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech (*Psal. cix, 4*). Quod autem sequitur juxta Septuaginta: Filiorum Levi, in Hebraico non habetur. Et perspicuum est, nequaquam id dici de his sacerdotibus qui sunt filii Levi, sed de his, in quorum typum processit Melchisedech. Ebrietas autem sacerdotum et in Apostolis comprobatur, quando fervebant fide, et musto pleni dicebantur (*Act. ii*). Unde et locus, in quo comprehensus 1064 Dominus est, vocatur Gethsemani (*Matth. xvi, 26*), quod in lingua nostra vulgum pinguedinis sonat. Comque sacerdotes pingues faciant doctrina Domini, et inebriati in convivio Joseph dixerint: Calix tuus inebrians quem præclarus est (*Genes. xliii et xliiv*)! tunc erit et hoc quod nunc Dominus pollicetur: Et populus meus bonis meis adimplebitur (*Psal. xxii, 5*). Quæ omnia nunc ex parte tribuuntur: tunc autem dabuntur in pleno, quando viderimus facie ad faciem, et corpus humilitatis nostræ fuerit resurrectionis gloria commutatum.*

(Vers. 18.) *Hæc dicit Dominus: Vox in ecclesiis audita est lamentationis, fletus et luctus, Rachel a plorantis filios suos, et noluit [Vulg. nolentis] consolari super filiis suis [Vulg. eis], quia non sunt. LXX: Sic dicit Dominus: Vox in Rama audita est, lamentatio et fletus, et luctus, Rachel plorantis filios suos, et noluit conquirere, quia non sunt. Nec juxta Hebraicum, nec juxta Septuaginta, Matthæus sumpsit testimonium. Legimus enim in eo post descriptionem infantium necis: Tunc impletum est, quod dic-*

^a Victorius fletus in recto, seu plorans, ex Græco ἐπικλαυμένη.

inu est per Jeremiam prophetam dicentem : Vox in Rama audita est, ploratus et ululatus multus : Rachel, flentis [Al. plorans] filios suos, et noluit consolari, quia non sunt (Matth. II, 17, 18). Ex quo perspicuum est, Evangelistas et Apostolos, nequaquam ex Hebræo interpretationem alicujus secutos; sed quasi Hebræos ex Hebræis, quod legebant Hebraice, suis sermonibus expressisse. Rachel mater Joseph, cum veniret Bethleem, subito partus dolore correpta, peperit filium, quem obstetrix, quia moriebatur pariens, vocavit *Benoni*, hoc est, *filius doloris mei*. Pater autem Jacob mutavit vocabulum, et appellavit eum *Benjamin*, hoc est, *filius dextræ* (Gen. xxxv, 18). Quæritur itaque, quomodo Matthæus evangelista testimonium Prophetæ ad interfectionem transtulerit parvulorum: cum perspicue de decem tribubus scriptum sit, quarum princeps a non fuit Ephraïm, et nequaquam sit in tribu Ephraïm, sed in tribu Juda: ipsa est enim, et Bethleem *δωρυμῶς*. Unde et nomina utriusque concordant. *Bethleem* vocatur *domus panis*. *Ephrata*, καρποφορία, quam nos *ubertatem* possumus dicere. Quia igitur Rachel in Ephrata, hoc est, in Bethleem condita est, sicut et Scriptura sancta, et titulus sepulcri ejus hodieque testantur, flere dicitur pueros, qui juxta se, et in suis regionibus interfecti sunt. Quidam Judæorum **1066** hunc locum sic interpretantur, quod capta Jerusalem sub Vespasiano, per hanc viam Gazam, et Alexandriam infinita millia captivorum Romam directa sint. Alii vero, quod ultima captivitate sub Adriano, quando et urbs Jerusalem subversa est, innumerabilis populus diversæ ætatis, et utriusque sexus in mercato Terebinthi venundatus sit. Et ideo exsecrabile esse Judæis mercatum celeberrimum visere. Dicant illi quod volunt, nos recte testimonium sumpsisse dicemus Evangelistam Matthæum, pro loco in quo Rachel condita est, ut vicinarum in circuitu villarum filios quasi suos fleverit.

(Vers. 16, 17.) *Hæc dicit Dominus: Quiescat vox tua a ploratu, et oculi tui a lacrymis: quia est merces operi tuo, ait Dominus. Et revertentur de terra inimici (sive inimicorum) et erit [Vulg. est] spes novissimis tuis, ait Dominus: et revertentur filii tui ad terminos suos. Hoc juxta litteram necdum factum est, neque enim decem tribus, quæ in civitatibus Medorum exsulant, atque Persarum, reversas in terram Judæam legimus: sed juxta spiritum, et in passione Domini completum est, et hucusque completur: quando de toto orbe salvatur Israel, et Rachel dicitur: Quiescat vox tua a ploratu, et oculi tui a lacrymis. Et est sensus: Plorare desiste, priora enim opera tua respexit Dominus: Et revertentur filii tui de terra inimici, ne*

præsenti dolore tenearis. Est enim spes novissimis tuis, ait Dominus. Et revertentur filii tui ad terminos suos, quos habuerunt patres eorum Abraham, Isaac, et Jacob. Melius autem de parvulis intelligimus, quod mercedem habeant effusi sanguinis pro Christo: et pro terra Herodis inimici, teneant regna cælorum: et reversuri sint in sedem pristinam, quando pro corpore humilitatis, corpus receperint gloriosum. Ista est spes novissima, quando justi fulgebunt sicut sol (Sap. III), et infantes quondam parvuli, atque lactentes, absque atatum incremento, et injuriis ac labore corporeo resurgent in virum perfectum, in mensuram plenitudinis Christi (Ephes. IV).

(Vers. 18, 19.) *Audiens audivi Ephraïm migrantem (sive lamentantem); castigasti me, et eruditus sum sicut juveneus indomitus (sive 1066 sicut vitulus, et non didici); converte me, et convertar; quia tu Dominus Deus meus. Postquam enim convertisti me (sive captus sum) egi pœnitentiam. Et postquam cognovi (sive ostendisti mihi), percussi femur meum (sive ingemui), confusus sum, et erubui (sive ex die confusionis, et ostendi te), quoniam sustinui opprobrium adolescentiæ meæ. Loquitur Deus, quod Ephraïm dicentem audierit, et lamentantem. Nulli autem dubium, quin decem tribus significet, quibus primus imperavit Jeroboam filius Næbath, qui et vitulos aureos fecit in Dan et Bethel, ut hoc populus errore seductus, Deum Israel colere et adorare desisteret. Castigasti me, inquit, et castigatus sum. Omnis correptio proficit in salutem, quæ ad præsens videtur esse tristitiæ; et postea fructus offert pacificos. Quodque ait: Quasi juveneus indomitus, sive sicut vitulus, et non didici, hoc significat, quod multo labore atque verberibus eruditus sit, ut ad pœnitentiam converteretur, et non profecerit. Converte, inquit, me, et convertar. Ergo idipsum quod agimus pœnitentiam, nisi Dei nitamur auxilio, implere non possumus. Postquam enim converteris me, et ad te conversus fuero, tunc cognoscam, quia tu Dominus Deus meus es, et nequaquam errores mei atque peccata interficient me. Et postquam convertisti me, egi pœnitentiam. Vide quantum sit auxilium Dei, et quam fragilis humana conditio: ut hoc ipsum, quod agimus pœnitentiam, nisi nos Dominus ante converterit, nequaquam implere valeamus. Et postquam, inquit, ostendisti mihi, vel ipsam pœnitentiam, vel tui notitiam, sive cognovi te, percussi femur meum. Quod dolentis et plangentis, et super errore pristino plorantis indicium est, ut femur manu percussiat, et stultum se ante fuisse fateatur. Confusus, inquit, sum, et erubui, sive ex die confusionis. Quod enim tempus non est confusionis nostræ, si recordemur antiqua peccata, et omnium, quæ male egimus*

^a Negandi particula a Vatic. ms. abest.

^b Confer Sosomenum lib. II, cap. 4, ubi ejus *καρποφίας* Terebinthi loquitur, et Chronicon Paschal. p. 235, ubi nundinas illas eo usque temporis Adrianeas appellatas tradit, *ὡς τοῦ ὄντος ἡ πανήγυρις ἐστὶν λέγεται Ἀδριανῶν*. Quin et nostrum Hieronymum consule ad c. XI Zachariæ.

^c Victorius et conjunctionem expungit ex Græco, *ὡς περ μὲν ἄρχος οὐκ ἐδιδάχθη*.

^d Idem inverso ordine, postquam ostendisti mihi, sive cognovi, percussi, etc. Est enim, inquit, sive cognovi LXX interpretatio: ostendisti mihi, ipsius Hieronymi. Sæpè autem, quæ Hieronymi versio est, LXX versionem præcedit.

capiamus memoriam? Quodque dixere LXX, et A ostendi te, significat, quod postquam ingemuit, et sua delicta cognovit, tunc in tantum profectum venerit, ut etiam aliis ignorantibus Deum ostenderit, juxta id quod David pœnitens 1067 loquitur: *Docedo iniquos vias tuas, et impii ad te convertentur* (Psal. l., 13). Et quod dicit: *Quoniam sustinui opprobrium adolescentiæ meæ, per ætatis ignorantiam peccasse se dicit, ut facilius veniam consequatur, juxta illud quod David cant: Delicta juventutis meæ, et ignorantias meas ne memineris* (Psal. xxiv, 7). Unde et in consequentibus Deus parvulum eum vocat et deliciis affluentem. Hoc autem dicit propter divitiarum magnitudinem et terræ fertilitatem, qua Ephraim tribus usque hodie luxuriat.

(Vers. 20.) *Si filius honorabilis (sive dilectus) B mihi Ephraim: si puer delicatus, quia ex quo locutus sum de eo (sive verba mea in eo), recordans [A Vulg. abest recordans] recordabor ejus adhuc: idcirco conturbata sunt viscera mea super eo: miserans miserebor ejus, ait Dominus.* Pœnitentiam agente Ephraim, et dicente: In principio erudisti me, et eruditus sum quasi juvenis indomitus; et in fine: Quoniam sustinui opprobrium adolescentiæ meæ; respondit Dominus, et plena ad se mente conversum, tali sustentat oraculo: *Filius dilectus mihi Ephraim* (Genes. XLVIII), quem in tantum dilexi ab initio, ut fratri præferrem Manasse. *Filius honorabilis*, qui contra naturæ ordiæ, honorem primogeniti Domini dignatione suscepit. *Puer delicatus*, de quo scribitur: *Filii Ephraim intendentes et mittentes arcum, conversi sunt in die belli* (Psal. LXXVII, 9). Contra quem et ad quem, totus Osee liber est prophetæ, cui benedixit Jacob. Delicias autem in hoc loco juxta illud accipiamus, quod in psalmo dicitur: *Delectare in Domino, et dabit tibi petitiones cordis tui* (Psal. xxxvi, 4). Pro quo in Græco, et in Hebraico habetur, *deliciis affus*. Unde et paradus in Eden, deliciarum paradus appellatur. Quia, inquit, fuerunt verba mea in eo, recordatione memor ero ejus adhuc. Ne putaretur gratuita benedictio, et ex indulgentia potius largitoris, quam merito ejus, in quem conferebatur, esse collata, ideo ait: *Recordabor ejus*, quia verba mea fuerant in eo. Non in ore ejus, non in labiis, sed in imo cordis affecta. Propter quam causam et conturbata sunt viscera mea super eo. Cui loquitur et per Osee: *Quid tibi faciam, Ephraim? quid tibi faciam, Israel? quasi Adamam ponam te, et quasi Seboim* (Ose. vi, 4; xi, 8). Conversum est in me cor meum: conturbata sunt viscera mea. Non faciam furorẽ iræ meæ, et non disperdam Ephraim. *Miserans miserebor 1068 ejus, ait Dominus.* Fuerunt quidem sermones mei in eo, et omnia mandata mea avido suscepit animo, et in suo corde servavit: sed tamen *miserans miserebor ejus, ait Dominus*, ut ostenderet omnem hominum justitiam indigere misericordia Dei.

Maluit Victorius, *Status te ipsam Sion*, idque etiam apud LXX, *στῆσον σεαυτὴν Σιών*: quod ex sub-

(Vers. 21, 22.) *Status tibi speculas, pone tibi amaritudines: dirige cor tuum in viam directam in qua ambulasti. Revertere, virgo Israel, revertere ad civitates tuas istas. Usquequo deliciis dissolveris, filia vaga? quia creavit Dominus novum super terram: femina circumdabit virum. LXX: Status tibi speculatores: fac pœnam: da cor tuum in humeros tuos: viam in qua ambulasti. Revertere, virgo Israel, revertere in civitates tuas tugens. Usquequo converteris, filia despecta? quoniam creavit te Dominus salute in plantationem novam: in salute tua circuibunt homines. Ubi nos diximus, usquequo deliciis dissolveris, Symmachus posuit, Usquequo demergeris in profundum? Utramque autem editionem ex toto posui, ut caput obscurissimum, et Ecclesiæ continens sacramenta, et Septuaginta (sive quis alius hunc prophetam interpretatus est) aut ignoratum, aut omissum ostenderem. Verbum Hebraicum *סוּדוּרִים* (סוּדוּרִים), vel in *speculatores*, vel in *speculos* vertitur; ut Aquila, et Symmachus interpretati sunt. Unde miror, quid sibi voluerit Vulgata editio, ut pro *סוּדוּרִים*, hoc est, pro *speculatoribus*, *Sion* poneret, turbaretque lectoris intelligentiam, quo putaret post Ephraim ad Sion, e: ad tribum Juda repente Dei factum esse sermonem, cum perpetua oratio sit Ephraim, cui supra locutus est: *Audiens audiivi Ephraim*. Et: *Filius honorabilis mihi Ephraim, sive puer delicatus*, cui et nunc loquitur: *Status tibi speculas, sive speculatores, qui tibi prænuntiant advenire tantam rerum omnium felicitatem. Quodque sequitur, amaritudines, quæ Hebraice dicuntur תַּעֲרִיבִים (תַּעֲרִיבִים), pro quibus Symmachus interpretatus est, transmutationes, hoc indicat, quod flere debeat vel antiqua peccata, vel gaudii magnitudine, et tota ad Dominum mente converti, et ponere, sive dirigere cor suum in viam, per quam profecta est, inde enim illam esse redituram. Quodque pro hoc dixere Septuaginta: *Da cor tuum in humeros*, illud significat, quod cogitationes debeat operibus jungere, sive humeros contemplari portantiam se, de captivitate 1069 reducentium. Quod Isaias plenius exsequitur in camelis, et curribus ac basternis eos asserens reducendos (Isai. Lx). *Revertere, inquit, virgo Israel, revertere ad civitates tuas, quas captivus deseruisti: usquequo negligentia dissolveris, et profundo errore vagaberis? Respice quid dicturus sum, et unde tibi tanta heatitudo expectanda [Al. speranda] sit, diligenter attende. Audi quod nunquam ante cognoveras. Novam rem creavit Dominus super terram. Absque viri semine, absque ullo coitu atque conceptu, femina circumdabit virum gremio uteri sui, qui juxta incrementa quidem ætatis per vagitus, et infantiam proficere videbitur sapientia et ætata; sed perfectus vir in ventre femine solitis mensibus continuebitur. Unde Symmachus et Aquila juxta nostram editionem interpretati sunt. Quid tibi autem in hoc hoc voluerit editio Vulgata, possem dicere, et senexa Hieronymi expositione probare nititur.***

sum aliquem reperire, nisi de verbis Dei humano sensu argumentari esset sacrilegum; Theodotio autem, et ipse Vulgati editioni consentiens, interpretatus est: *Creavit Dominus salutem novam, in salute circumbit homo*, singulare ponens pro plurali. Simulque et hoc notandum, quod nativitas Salvatoris, atque conceptus Dei, creatio nuncupetur.

(Vers. 23, 24.) *Hæc dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Adhuc dicent verbum istud in terra Juda, et in urbibus ejus, cum convertero captivitatem eorum: benedictus tibi Dominus, pulchritudo justitiæ, mons sanctus. Et habitabunt in eo Judas, et omnes civitates ejus simul, agricolæ et minantes greges LXX: Sic dicit Dominus virtutum, Deus Israel: Adhuc dicent sermonem istum in terra Juda, et in urbibus ejus, quando redaxero transmigrationem ejus: benedictus Dominus super justum montem sanctum ejus, et qui habitant in terra Judæa, et in omni civitate ejus, cum agricola, et elevabitur in grege.* Juxta Hebraicum manifestum est, quod in reditu Israel, et in terram suam captivitate conversa, habitent urbes Juda, et dicatur eis per singula: *Benedicat tibi Dominus, qui est vere pulchritudo justitiæ, et mons sanctus, in quo qui habitaverit, nullas timebit insidias. Et habitabit absque iniquitate Judas in civitatibus suis: eruntque agricolæ, et pecorum multitudo, quod ex parte videtur sub Zorobabel et Ezra esse completum.* Plenitudo autem vaticinii ad Christi tempora referatur: vel in primo adventu, quando spiritualiter 1070 hæc facta sunt; vel in secundo universa complentur. Juxta nos spiritualiter, juxta Judæos et nostros judaizantes carnaliter. Porro juxta Septuaginta hic sensus est: *Adhuc sermo iste dicetur in terra Juda, et in civitatibus ejus, quando convertero captivitatem ejus. Quid dicetur? Benedictus Dominus super justum montem sanctum ejus. Mons qui justitiæ, et sanctitatis mereatur significationem accipere, nullus est alius, nisi Salvator. Cæterum stultum est, irrationalem et insensibilem montem errore Judaico justum et sanctum credere. Ipse est, de quo et in consequentibus scribitur: Et in omni civitate ejus, subauditur Salvatoris: cum agricola, non dubium quin Dominum significet, de quo in Evangelio scriptum est: Ego sum ritus, vos palmites: Pater meus agricola (Joan. xv, 1). Unde et Apostolus loquitur: Dei agricultura estis: Dei ædificatio estis (I Cor. iii, 9). Quodque sequitur: Et elevabitur in grege, hoc ostendit, quod in singulis gregibus justus, et sanctus, et agricola ipse Dominus elevetur, et in servis suis atque credentibus ad excelsa conscendat.*

(Vers. 25, 26.) *Quia inebriavi animam lassam (sive quia inebriavi omnem animam sitiientem) et omnem animam esurientem saturavi (sive replevi): ideo expurgatus sum, et vidi, et somnus meus dulcis fuit mihi.* Mutatio personarum facit obscuram intelligentiam Prophetarum. Dixerat Dominus, *Adhuc dicent ver-*

bum istud in terra Juda et in urbibus ejus, cum convertero captivitatem eorum. Quid autem dicent? haud dubium quin hoc quod sequitur: *Benedicat tibi Dominus, pulchritudo justitiæ, mons sanctus, etc.* Rursumque illis ista dicentibus respondit Dominus: *Quia inebriavi animam lassam, sive sitiientem, et omnem animam esurientem saturavi.* Illoque ista dicente, respondit populus, qui de captivitate venerat: *Ideo expurgatus sum, et vidi, et somnus meus dulcis fuit mihi.* Quia Dominus inebriat animam lassam, sive sitiientem, et dicit in Evangelio: *Qui sitit, veniat ad me, et bibat (Joan. vii, 37).* Et: *Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ (Ibid., 38).* Et omnem animam esurientem satiat, atque sitiientem. De qua siti et esurie idem in Evangelio testatur: *Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam: quoniam ipsi saturabuntur (Matth. v, 6).* Notandumque, quod ebrietas in hoc loco in bonam partem ponatur, de qua in Cantico dicitur: *Comedite, amici, bibite, et inebriamini, charissimi (Cant. v, 1).* Qua ebrietate et Joseph 1071 inebriatus est cum fratribus suis in meridie (Gen. xliii). Inebriati autem, atque saturati hi, qui lassi fuerant, atque esurierant, agunt gratias, respondentes: *Expurgatus sum, et vidi Dominum, scilicet suscitantem atque dicentem: Surge, qui dormis, et elevare a mortuis, et illuminabit te Christus (Ephes. v, 14).* Et somnus, inquit, meus dulcis fuit mihi, ut imitator Domini mei verba dicentis: *Ego dormivi, et soporatus sum, et exsurrexi, quoniam Dominus suscepit [Al. suscipiet me] (Psal. iii, 6).*

(Vers. 27 seqq.) *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et seminabo domum Israel, et domum Juda semine hominum [Vulg. hominis], et semine jumentorum. Et sicut vigilavi super eos, ut evellerem, et demolirer, et dissiparem, et disperderem, et affligerem: sic vigilabo super eos, ut ædificem et plantem, ait Dominus. In diebus illis non dicent ultra, Patres comederunt uvam acerbam, et dentes filiorum obstupescunt, sed unusquisque in iniquitate sua morietur. Omnis homo qui comederit uvam acerbam, obstupescunt dentes ejus. Domum et domum, id est, domum Israel, et domum Juda, in Septuaginta non habetur: sed tantum Israel et Judam, ut sit: et seminabo Israel et Judam. Quodque intulit: Semine hominum et jumentorum, ad rationales et simplices referre debemus. Et sicut in principio Jeremia: dictum est ad eum: Ecce constitui te hodie super gentes, et super regna, ut evellas, et destruas, et disperdas, et dissipes, et ædifices, et plantes; et vigilavi super eos ut facerem quod minatus sum: sic, inquit, vigilabo nunc super eos, ut ædificem et plantem. Dei enim agricultura, Dei ædificatio estis (I Cor. iii, 9). Omnes hujusemodi repromissiones juxta Judæos et nostros judaizantes, in mille annorum regno putantur esse complendæ. Nos autem, dicente Apostolo: Ego plantavi, Apollo rigavit, sed Deus incrementum dedit (Ibid., 6):*

^a Versio Hieron. ac Vulgata, *Ideo quasi de somno suavitatis sum, etc.*

^b Constante cum Hieronymian. et Vulg. edit. hic atque inferius Cisterc. ms., *obstupescunt.*

et Isai propheta, quod Salvator edificator septium, A Num, successisse veteri Testamento, a quo legem et domorum esse memoretur (*Ioni. LVIII*), in primo adventu Christi spiritualiter implota defendimus, et implota ex parte, non ex toto: quia nunc in speculo videmus, et in ænigmate, et nescimus sicut oportet nos scire (*I Cor. XIII*). Cum autem quod perfectum est venerit, tunc quod ex parte est destruetur. Aut certe in secundo complenda credimus, quando in sua majestate Dominus apparebit, et sublitraverit plenitudo gentium, ut omnis Israel salvus fiat, et nequaquam ex parte per singulos, sed sit Deus omnia in omnibus (*Rom. XI, et I Cor. XV*). Quodque inferatur: *In diebus illis non dicent ultra, patres 1072 comederunt uvam acerbam, et dentes filiorum obstupescunt*, et reliqua, in explanationibus Ezechielis plenius describimus, quando interpretati sumus illum locum: *Fili hominis, quid vobis et parabola ista inter filios Israel dicentium: Patres comederunt uvam acerbam, et dentes filiorum obstupuerunt. Vivo ego, dicit Dominus, si fuerit ultra hæc parabola in Israel, quia omnes animas meæ sunt, sicut anima patris, sic et anima filii. Anima quæ peccaverit, ipsa morietur (Ezech. XVIII, 1-4). Per quæ discimus, mortem non facere Dominum, sed peccatum. Anima enim quæ peccaverit, ipsa morietur. Hocque in præsentis loco dicitur, quod nequaquam peccatis patrum in æternum offonderit Israel; sed proprio meritis, et fide in Christum post tempora multa salvetur. Et observandum quod vitia atque peccata uva acerba dicantur, ut comedentium dentes obstupescant, et non possint ejus suavitate sentire, de quo dicitur: *Gustate et videte, quoniam suavis est Dominus (Psal. XXXIII, 9)*. Quicumque Scripturas non ita intelligit ut rei veritas habet, uvam acerbam comedit. Unde omnes hæretici perversa credentes, panem de cælo descendentem comedere non possunt, sed obstupescunt dentes eorum, non ciborum austeritate, sed vitio dentium.*

(Vers. 31, 32.) *Ecce dies veniunt [Vulg. venient], dicit Dominus, et seriam (sive disponam) domui Israel, et domui Juda, pactum (sive testamentum) novum, non secundum pactum (sive testamentum) quod pepigi cum patribus vestris in die qua apprehendi manum eorum, ut educerem eos de terra Ægypti. Pactum (sive testamentum) quod irritum fecerunt, et ego dominatus sum eorum (sive ego neglecti eos) dicit Dominus. Et [Vulg. sed] hoc erit pactum (sive testamentum) quod seriam cum domo Israel post dies illos, dicit Dominus: Dabo legem meam in visceribus (sive in mente) eorum, et in corde eorum scribam eam, et ero eis in Deum, et ipsi erunt mihi in populum. Et non docebunt ultra unusquisque [Vulg. vir et vir] proximum suum, et unusquisque fratrem suum, dicens: Cognoscite Dominum, quia omnes scient me a minimo eorum usque ad maximum, ait Dominus, quia propitiabor iniquitati eorum, et peccati eorum non ero memor amplius.* Hoc testimonio apostolus Paulus, sive quis alius scripsit Epistolam, usus est ad Hebræos, omnesque deinceps Ecclesiastici viri in primo Salvatoris adventu dicunt universa completa. et novum Testamentum, hoc est Frange-

lituræ, lege 1073 spiritus commutatam; ut omnia quoque sacrificia, et circumcisio, et sabbatum spiritualiter complerentur. Quod autem pactum pro Testamento posuimus, Hebræicæ veritatis est, licet Testamentum recte pactum appellatur; quia voluntas in eo atque testatio eorum, qui pactum ineunt, continetur. Quando eductus est Israel de terra Ægypti, tantæ Dei in illo populo familiaritas fuit, ut manum eorum apprehendisse dicatur, et dedisse pactum, quod illi fecerunt irritum, et propierea Domini neglecti eos. Nunc autem in Evangelio post crucem, resurrectionem, et ascensionem, dare se pactum, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus pollicetur. Cumque scriptum fuerit Domini Testamentum in monte credentium, ipsum esse eis in Deum, et illos esse in populum, ut nequaquam Judæos querant magistros, et traditiones, et mandata hominum, sed doceantur a Spiritu sancto, si tamen audire mereantur: *Templum Dei estis, et spiritus Dei habitat in vobis (I Cor. III, 19)*. Spiritus autem spirat ubi vult, et diversas habet gratias. Notitiaque unius Dei, omnium virtutum possessio est. Et hoc, inquit, fiet, quia propitius ero iniquitati eorum; et peccati eorum non recordabor amplius. Ex quo perapicuum est secundum hujus *παράκλησις* intelligentiam, superiora in primo intelligenda Salvatoris adventu, quando uterque populus sibi Israel et Juda copulatus est. Si cui autem scrupulum facti, quare dixerit: *Disponam domui Israel et domui Juda pactum, sive Testamentum novum, non secundum pactum, quod pepigi cum patribus vestris*, intelligat primum Ecclesiam Christi ex Judæis, et ad illos venisse Dominum Salvatorem atque dixisse: *Non veni nisi ad eos perditas domus Israel (Matth. XV, 24)*; et id ipsum Apostolos confirmasse: *Vobis quidem primum oportebat loqui verbum Dei; quoniam repellitis illud, et indignos vos iudicatis æternæ vitæ, ecce convertimur ad gentes (Act. XIII, 46)*. Non enim oportebat panem filiorum dare canibus, sed quia filii patrem in sua venientem suscipere noluerunt, dedit omnibus potestatem, ut qui receperint eum, fiant filii Dei (*Matth. XV; Joan. I*).

(Vers. 35, 36.) *Hæc dicit Dominus, qui dat solem in lumine diei, ordinem lunæ et stellarum in lumine noctis, qui turbat mare et sonant fluctus ejus: Dominus exercituum nomen illi. Si cessaverint leges istæ (sive statuta hæc) coram me, dicit Dominus, tunc et semen Israel deficiet, ut non sit gens coram me cunctis diebus.* Et in Genesis principio legimus solem in cælo positum in lumine diei, 1074 lunam quoque et stellas in lumine noctis (*Gen. I*). Et in psalmo: *Dies diei annuntiat serbum, et nox nocti indicat scientiam (Psal. XVIII, 3)*, quod invicem sibi nox diesque succedat. Quomodo, inquit, rerum et maxime cælestium astrorum non potest ordo mutari, et sonantis maris fluctus voluntur ad littora, fragorque gurgitum et undarum intumescens terribilis auditur, nec potest ultra procedere, quam Dei jussione præceptum est, juxta illud: *Terminum posuisti quæ*

non transibunt, neque convertentur operire terram (Psal. ciii, 9): sic, inquit, semen et genus Israel, Domini erit voluntate perpetuum, nec aliquando deficiet. Leges autem hic, Mosaicæ non sunt intelligendæ, sed constitutio et ordo naturæ. Interrogemus Judæos, si cæli peribunt, et omnes quasi vestimentum veterascent; et ad Dominum dicitur: *Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient* (Psal. ci, 28), quomodo semen Israel potest esse perpetuum? Aut enim percuntibus cælis, peribit et semen Israel; aut si fuerit perpetuum, ergo nec cæli peribunt. Quod si Scriptura mentiri non potest, et perituri sunt cæli, peribit igitur et semen Israel, maxime cum et Jacob loquatur ad filios: *Venite, et annuntiabo vobis quid futurum sit in novissimis diebus* (Gen. xlix, 1). Quando autem dicitur, in *novissimis diebus*, ergo mundus esse cessabit, et alia fiet rerum dispositio [Al. dispensatio]. Hoc adversum illos. Cæterum nostris mundum istum non esse perpetuum, etiam Evangelium demonstrat, dicens: *Cælum et terra transibunt* (Matth. xxiv, 35). Et: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi* (Matth. xxviii, 20). Dicamus et aliter: Quamdiu mundus iste fuerit, semen Israel et gentem Judæicam permansuram, non in his qui nunc increduli sunt, sed in his qui cum Apostolis et per Apostolos crediderunt, ut reliquæ salvæ fiant.

(Vers. 37). *Hæc dicit Dominus: Si mensurari poterint cæli sursum, et investigari fundamenta terræ deorsum, et ego abjiciam universum semen Israel, propter omnia quæ fecerunt, dicit Dominus.* LXX. *Hæc dicit Dominus: Si elevatum fuerit cælum sublimius, et si humiliatum pavementum terræ deorsum, et ego non reprobabo genus Israel, dicit Dominus, pro omnibus quæ fecerunt.* Multum in hoc loco distat Hebraicum ab editione Vulgata. Dicamus primum juxta Hebraicum: *Si mensurari poterint cæli sursum, et eorum altitudo cognosci, vel investigari fundamenta terræ, et extrema eorum ratione comprehendi, et ego, inquit, abjiciam universum semen Israel, propter omnia quæ fecerunt, dicit Dominus.* Quomodo autem illud impossibile est, ut cælorum summitatem et terræ fundamenta noscamus, sic et hoc impossibile erit, ut abjiciam universum semen Israel. Sin autem abjecero universum semen Israel, ergo mensurabitur cælorum summitas, et extrema terrarum. Hic syllogismus et in Evangelio textitur: quando impossibile impossibili comparatur: *Facilius camelus intrabit per foramen acus, quam dives intrare possit in regna cælorum* (Matth. xix). Quomodo enim illud [Al. impossibile] fieri non potest, sic nec hoc fieri poterit; quod si hoc factum fuerit, ergo fiet illud, quod impossibile putabatur. Errant ergo qui hunc locum aliter edisserunt, ponentes et illud testimonium, quod potuerit petere Patrem Filium, et duodecim legiones Angelorum adducere in

suum auxilium. Huic sensui Septuaginta contrarium transtulerunt, dicentes: *Si exaltatum fuerit cælum sublimius, et humiliatum pavementum terræ deorsum; et ego, inquit, non reprobabo semen Israel, dicit Dominus, propter omnia quæ fecerunt.* Quod si ita est, reprobabitur genus Israel. Quomodo enim cælum non potest eo quod est, esse sublimius, nec terra humillior esse eo quod est: sic et genus Israel nequaquam poterit reprobari. Si viderimus Judæos juxta Hebraicum hoc testimonio gloriari, assentiamur eis quod non sit abjectum universum semen Israel. Non enim omnes abjecti sunt, sed hi tantum, qui fuerunt increduli.

(Vers. 38). *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et edificabitur civitas Domino, a turre Ananeel [Al. Ananahel] usque ad portam anguli, et exiit ultra norma (sive juxta Symmachum) funiculus mensuræ ejus contra eam super collem Gareb, et circumbit Goatha (sive juxta Septuaginta, de electis lapidibus). Et omnem vallem ruinarum (pro quibus Theodotio ipsum verbum Hebraicum posuit PHAGARIM (פגרים), et cineres et omnem Asaremoth (quod melius legimus ASADEMOTH (אסדמות), pro quo Aquila suburbana interpretatus est) usque ad torrentem Cedron, usque ad angulum portæ equorum Orientalis, sanctum Domini non evellatur et non destruetur usque in perpetuum.* Qui mille annorum in terra Judæa regnum Christi recipiant, Judæi videlicet et nostri judaizantes, conantur ostendere turrem Ananeel et portam anguli, et collem Gareb, et Goatha, et vallem Phagarim, et omnem Asademoth, et torrentem Cedron, et locum 1076 anguli portæ equorum orientalis: et ibi dicunt sanctuarium Domini, id est, templum esse condendum, mansurumque in perpetuum. Quod quia post captivitatem temporibus Zorobabel et Ezræ non possunt monstrare completum, transeunt ad Christi tempora, quem in consummatione mundi dicunt esse venturum, ut aurea atque gemmata juxta Apocalypsim Joannis descendat Jerusalem, et hoc terræ spatium, id est, ab illo loco usque ad illum locum ædificetur per circuitum (Apoc. xxi). Suspicionisque suæ hanc aurulam capiunt, quod a turre Anathoth, quæ hodie appellatur Jeremiæ, tribus a Jerusalem millibus separata, usque ad torrentem Cedron, qui scribitur in Evangelio (Joan. xviii), et est in valle Josaphat, ubi hortus erat, in quo et Judas proditor tradidit Salvatorem, civitatis fundamenta jaciuntur. Lecturi, inquirunt, sumus in consequentibus Ananeel filium Sallum patrualem fuisse Jeremiæ, cujus emit agrum, et hæc est turris Ananeel, ignorantes Hebraicam veritatem. Illic enim juxta Hebraicum scribitur, a turre ANANEEL (אננהל) per non videlicet mediam litteram; ibi autem: *Ecce ANANEEL (אננהל) filius Sallum patruelis tuus veniet ad te, per mediam non litteram.* Invocantes igitur Dominum Salvatorem, qui habet clavem David, qui

^a Cisterc., impossibile possibili comparatur.

^b Idem cum Vatic., poterit comparari.

^c In Nominum quoque libro, Asedemoth, arva vel suburbana.

aperit, et nemo claudit; qui claudit, et nemo aperit; qui signatum quoque Isais librum et omnium Prophetarum aperuit (*Isai. xxii*); et adoraverunt viginti quatuor seniores tenentes citharas (*Apoc. iii*), quod solus potuerit divina reserare mysteria, aggrediamur ædificium civitatis ad quam propheticus sermo dirigitur: *Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei* (*Psal. lxxxv, 3*); et: *Fluminis impetus lætificat civitatem Dei* (*Psal. xlv, 4*). Ædificatur itaque Ecclesia a turri obedientiæ, sive gratiæ, et donorum Dei (hoc enim interpretatur *Ananias*), usque ad portam anguli, quæ licet videatur initium habere sublime, quamdiu in ista carne subsistimus, rectam veritatis lineam non possumus possidere: sed in angulo stamus et fractis [*Al. facti*] lineis, exitque ultra funiculus mensuræ contra eam, id est, portam anguli, super collem *Gareb*, qui in lingua nostra vertitur aut *incolatus*, aut *scabies*: ut doceat nos advenas esse atque peregrinos, et non auribus prurientes, et ad novitatem dogmatum pessimorum facile non præbere consensum. Et circumbit, inquit, *Gotha*, pro quo interpretati sunt *LXX per gyrum*, electis lapidibus, qui voluntur **1077** super faciem terræ, et angulari lapide constringuntur, dicente apostolo Petro: *Et ipsi tamquam lapides vivi superædificamini domus spiritualis, sacerdotium sanctum, offerentes spirituales hostias et acceptabiles Deo per Jesum Christum* (*I Petr. ii, 5*). Et omnem, inquit, vallem *Phagarim*, quod interpretatur *ruinarum*; et cineres, subauditur circumbit, ut quamquam nobis videamur in collibus: tamen semper timeamus ruinas et consideremus cineres; et penitentes dicamus cum David: *Quia cinerem quasi panem manducavi, et poculum meum cum fletu miscebam* (*Psal. ci, 10*). Unde et jacentibus dicitur: *Numquid qui cadit non resurgit? dicit Dominus* (*Jerem. viii, 4*). Et universam, inquit, *sademoth*, quod nos vertimus in *regionem mortis*: unum nomen in duo verba dividentes; *SADĒ* (ΣΔ), quod dicitur *regio*, et *MORTĒ* (ΜΩ), quod interpretatur *mortis*: pro quo Aquila vertit *suburbana*, sive *arva*, et *rua*. Regio autem mortis regio peccatorum est; et suburbana regio voluptatum, quæ pergit usque ad torrentem *Cedron*, ubi traditus est Dominus, qui interpretatur *tenebræ* (*Joan. xviii*). Vide quanta habeat loca Ecclesia, et quomodo illud Apostolicum: *Ut sit sine macula et ruga* (*Ephes. v, 27*). In futuro et in cœlestibus servetur. Audis angulos, audis scabiem, audis ruinas et cineres, et regionem mortis, et tenebras, et de tua^b virtute et impeccantia gloriaris. Denique sequitur: *et usque ad angulum portæ*. Et hic angulus, ne ulla vera justitia, ne certa victoria in isto sæculo demonstraretur. Ipse quoque angulus portæ quamquam sit Orientalis, unde lumen egreditur; tamen equorum appella-

atur: ut indigere nos deceat cursu atque certamine, et tandem cum Domino audire mereamur: *Accendisti equos tuos, et equitatio tua salus* (*Abac. iii, 8*). In porta Orientali, in porta quadrigarum, sanctificatio Domini est. Et [*Al. U*] tunc nos perfectos arbitremur, quando dixerimus ad Dominum: *Carrus Dei decem millium multiplex millia latantium: Dominus in eis in Sina in sancto* (*Psal. lxxvii, 18*). Istiusmodi ædificatio, quæ super fundamentum Christi posita est, de qua loquitur et Apostolus: *Ut sapiens architectus fundamentum posui* (*I Cor. iii, 10*), nunquam destruetur, sed permanebit in perpetuum. Obscura et difficilia latius disserenda sunt, ut manifesta brevius percurramus.

1078 (Cap. XXXII. — Vers. 1 seqq.) *Verbum quod dicitur est ad Jeremiam a Domino in anno decimo Sedecie regis Juda, ipse est annus octavus decimus Nabuchodonosor. Tunc exercitus regis Babylonis obsidebat Jerusalem, et Jeremias Propheta clausus erat in atrio carceris, qui erat in domo regis Juda. Clauserat enim eum Sedecias rex Juda, dicens: Quare vaticinaberis, dicens: Hæc dicit Dominus. Non solum verba et opera Prophetarum nobis exemplo sunt ad virtutem. Poterat Jeremias prospera nantiarè, et regis Sedecie frui amicitia; sed malebat Deo magis obedire quam hominibus (Act. v), et ei qui potest et animam et corpus perdere in gehennam, quam illi qui tantum in corpora habere poterat potestatem (Matth. x). Et hoc considerandum, quod decimus annus erat regni Sedecie, obsessa jam Jerusalem, et gladio, fame et peste consumpta, et captivitate vicina, et tamen Sedecias perstat in sententia, et ex parte aliqua illius clementia demonstratur, quod nequaquam eum in carcere, sed in vestibulo recludi jussert carceris: libera videlicet custodia, ne posset effugere, quasi non omnis Jerusalem clausa munitionibus communis carcer fuerit habitantium. Ipse annus est duodevigesimus regni Nabuchodonosor, qui quarto anno regis Joacim cepit imperium. Omnis autem causa iræ regis ista est, cur loquitur ex Dei nomine, quæ ei fuerant imperata:*

(Vers. 4, 5.) *Ecce ego dabo civitatem istam in manum regis Babylonis, et capiet eam. Et Sedecias rex Juda non effugiet de manu Chaldæorum, sed tradetur in manu regis Babylonis, et loquetur os ejus cum ore illius, et oculi ejus oculos illius videbunt. Et in Babylonem ducet Sedeciam, et ibi erit donec visitem eum, dicit Dominus. Quod si pugnaveritis contra Chaldæos, nihil prosperum habebitis. Hæc erat causa iræ regis, quare præferret mendaciam veritatem, et tam urbem Jerusalem, quam Sedeciam regem diceret esse capiendum: quodque gravius est, visurum eum ora regis Babylonii, et locuturum humilem atque captivum cum potentissimi regis insaniam. Gravior enim terror*

^a Confer Commentar. in Ezechiel. cap. xl, in Zachariam ix. et Malachiam iii. quibus in locis tametsi eodem sensu, diversis tamen verbis hoc utitur testimonio Hieronymus.

^b Dicitur contra Pelagianos, quibus solemne erat

ad suam de impeccantia hæresim astruendam alibi illo Apostoli ad Ephesios versu, quo Ecclesia dicitur sine macula et ruga.

^c Fortasse rectius *ms. impotentissimi*, ejus scilicet; qui nimirum impotenti esset animo.

est, videre quem timeas, et ante incroptionem verborum, quam posnarum sustinere cruciatum. Et in Babylonem, inquit, ducet Sedeciam, et ibi erit. Pro quo LXX transtulerunt, et Babylonem ingreditur; quorum alterum invitum 1079 trahi, alterum voluntate pergere significat. Et ibi, inquit, erit. Verbum ponit ambiguum, ne videatur cruciatus et miserias prophetare. Quodque sequitur: *Donec visitem eum, ait Dominus: et si pugnaveritis adversum Chaldaeos, nihil prosperum habebitis*, in LXX non habetur. Prudenterque sententiam temperavit, quæ ad bonam et ad malam partem referri potest. Visitatio enim, ut sæpe dixi, et consolationem significat, et supplicium.

(Vers. 6, 7.) *Et dixit Jeremias: factum est verbum Domini ad me dicens: Ecce Anameel [Vulg. Anemeel] filius Sellum (sive Sallom) patruelis tuus (quod Hebraice dicitur בּוֹדָאֵם (בּוֹדָאֵם) venit [Vulg. veniet] ad te dicens: Eme tibi agrum meum, qui est in Anathoth, tibi enim competit ex propinquitate emptio [Vulg. ut emas].* Occultum ad Jeremiam Dei factum esse sermonem, nemo scire poterat, nisi ipso indicante, ad quem factus fuerat: et prædicitur ei quod venturus sit ad eum Anameel patruelis suus, et possessionem agri qui suus fuerat delaturus; esse autem ipsum locum in Anathoth, de suburbanis quæ sacerdotibus per singulas tribus et civitates dabantur ex lege: nec licitum erat possessionem de tribu transire ad tribum, nec de familia ad aliam familiam (unde et filiae Salsphaad accipiunt sortem inter fratres suos), præcipueque suburbana sacerdotum nulli alii poterant venditari usque ad annum remissionis (Num. xxvii), nisi ei quem propinquitatis sanguinis expetebat (Levit. xxv). Venit ergo ad eum patruelis frater [Al. fratruelis et pater] suus, et offert emptionem, quæ illi ex propinquitate debetur. Helcias et Sellum fratres fuisse germani. Helciae filius, Jeremias: Sellum, Anameel. Helcias interpretatur, *pars Domini: Jeremias, sublimitas Domini*. Recteque altitudo Domini de parte Domini nascitur. Sellum vero in linguam nostram vertitur pax, sive *pacificus*. Anameel, donum, vel gratia Dei. Nec mirabimur, quod sibi pax jungatur et gratia, cum etiam Epistolarum Apostolicarum hoc principium sit: *Gratia vobis et pax* (Rom. 1, 7). Primum ergo pacem mereamur Dei, et post pacem nobis gratia nascitur, quæ non in possidentis, sed in arbitrio donantis est. Defert autem emptionem gratia Dei illi, qui in sublimibus collocatus est, ut quamvis videatur excelsus, tamen gratia Dei indigeat. Illud quod in Cantico sæpe cantatur a sponsa: *Fratruelis meus*, id est, ὁ ἀδελφεοῦς μου, in Hebraico בּוֹדָאֵם (בּוֹדָאֵם) dicitur; ergo non *fratruelis*, sed *patruelis* dicendus est. Fuisse 1080 autem Jeremiam filium Helciae de Sacerdotibus, qui erant in Anathoth in terra Benjamin, et voluminis hujus testatur exordium.

(Vers. 8.) *Et venit ad me Anameel filius patrueli mei,*

A secundum Verbum Domini, ad vestibulum (sive atrium) carceris, et ait ad me: Posside (sive eme) agrum meum, qui est in Anathoth in terra Benjamin, quia tibi competit hæreditas, et tu es propinquus ut possideas (sive emas). Quod futurum Prophetae verbum Domini nuntiaret, statim opere completum est. *Venit, inquit, ad me Anameel, gratia Dei, filius patrueli mei* a, hoc est, *filius pacis*. Venit autem in vestibulo carceris, dixitque ad me ea, quæ Dominus ab eo dicenda prædixerat. Ager autem iste sacerdotalis, cujus emptio atque possessio Jeremiae deferebatur, in Anathoth est, in terra Benjamin, quorum prius obedientiam, secundum *filium dexteræ* sonat. Et consequenter ejus appetit emptionem, in quo obedientia et virtus Domini versabantur. Pro quo LXX *πρὸς ὄραρον*, id est, *seniorem* interpretati sunt, quod loco huic non convenit.

(Vers. 9 seq.) *Intellexi autem, quod verbum Domini esset, et emi agrum ab Anameel filio patrueli mei, qui est in Anathoth, et appendi ei argentum, stateres septem, et decem argenteos. Et scripsi in libro, et signavi; et adhibui testes, et appendi argentum in statera. Et accepi librum possessionis signatum, stipulationes, et rata [Al. stipulatione rata], et signa forinsecus. Durum quidem erat et prope incunsequens, risuque dignum, eum qui jam jamque capiendam prophetabat Jerusalem, et omnes ducendos esse captivos, vel gladio, fame et peste perituros, agrum in Anathoth emere, quem non erat possessurus. Sed intellexi, inquit, verbum Domini esse, et emptionem meam* C *argumento et vaticinio Domini coaptandam: et ideo acquievi præcepto ejus ut emerem; nec frustra ad me super hujusmodi re Dei factum esse sermonem: et appendi argenti decem et septem siclos, quos nos in stateres vertimus. Siclus autem viginti habet obolos, ut in Ezechielis extremo volumine scribitur (Ezech. xlv). Emitque Propheta decem et septem siclis, in quo numero cantavit puer Domini David, in die qua eruit eum Dominus de manu omnium inimicorum ejus, et de manu Saul, et dixit: Diligam te, Domine fortitudo mea; Dominus firmamentum meum, et refugium meum, et liberator meus. Deus meus, adjutor meus, et sperabo in eum: protector meus, et cornu salutis meæ (Psal. xvii, 1). Decarium* D *1081 esse mysticum numerum, ostendit Decalogus qui scriptus fuit in tabulis lapideis digito Dei, et dies jejunii et propitiationis mensis septimi (Exod. xii). Septem quoque, in quo verus est sabbatismus et requies, esse sanctum, multis Scripturarum testimoniis comprobamus, de quibus saltem pauca posuissim, nisi otiosum esset docere quæ nota sunt. In hoc igitur numero a propheta et sacerdote emitur possessio, scribiturque in libro atque signatur, et adhibentur testes, argentumque diligenter appenditur, ut omnia venditionis et emptionis jura serventur, et sit certa possessio, stipulationibus et sponsionibus roborata. Vel hoc audiant, qui falsa testamenta, et interdum*

* Addit Victorius Sellum, quo clarior ejus est nominis interpretatio.

ne testamenta quidem sibi adhibitis testibus vindicare conantur.

(Vers. 12.) *Et dedit librum possessionis Baruch filio Neriae* [Vulg. Neri] *filii Maasiae in oculis Anamael patris mei, et in oculis testium, qui erant scripti in libro emptionis; in oculis omnium Judaeorum, qui sedebant in atrio carceris.* Quamquam statim esset possessio relinquenda, immo emenda posteris, et ab eo emenda qui filios non habebat (neque enim uxorem acceperat) tamen obediens Imperio Domini, omnia rite celebrat: signatumque librum possessionis dat Baruch filio Neri filii Maasiae. Baruch in lingua nostra benedictus dicitur; qui erat filius Neri, qui interpretatur lucerna mea, dicente Propheta: *Lucerna pedibus meis verbum tuum, et lumen semitis meis ardens* (Psal. cxviii, 105). Neri quoque pater Baruch filius Maasiae, id est, ^a *facturae et operis Domini.* Animadvertamus ergo, quantis virtutum privilegiis discipulus Baruch Jeremiae ministraverit, dicente David: *Ambulans in via immaculata hic mihi ministrabat* (Psal. cxviii, 6). Unde et Elias minister Eliae in tantum placuit Deo, ut post translationem magistri etiam duplicem spiritum mereretur accipere (IV Reg. ii). Hoc dico ad commolationem eorum, qui malorum hominum abulantur ministeriis, et non audent abjicere eos, quos malae conscientiae norunt sibi glutino copulatos. Traditur autem liber Baruch tanto et tali viro, vidente Anamael, qui vendiderat, et testibus qui subscripserant, et quorum nomina in emptionis volumine tenebantur. Et, *In conspectu, inquit, omnium Judaeorum, qui sedebant in atrio carceris: qui videlicet vel ad Prophetam venerant consolandum, vel* ^b *studio timoris Dei, Domini verba audire cupiebant.*

(Vers. 13 seqq.) *Et praecepi Baruch coram eis, dicens: Haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Sume libros istos, librum emptionis hunc signatum, et librum hunc qui apertus est, et pone illos in vase fictili, ut permanere possint diebus multis. Haec enim dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Adhuc possidebuntur domus et agris vineae in terra hac.* Cunctis quos praeteritus sermo narravit praesentibus et videntibus, Baruch ministro praecipitur et discipulo, non sermonibus praceptoris, sed Dei jubentis imperio, ut assumat libros, unum signatum, alterum apertum, quae emptionum consuetudo huc usque servatur, ut quod intrinsecus ^b clausum signaculo continent, hoc legere cupientibus apertum volumen exhibeat: utrumque in vase fictili, ut permanere possint diebus multis. Firma igitur erat et longo post tempore futura possessio, quae tanta custodia servabatur, ne vel foris emptionis libri positi, paterent rapiuae, vel humo conditi, humore terrae solverentur. Hoc autem totum fit ut intelligant qui videbant, rursus habitandam Jerusalem, et possidendos

^a Scilicet in Nominum libro haec obtinebat Maasiae nominis interpretatio: ubi et *Mesaja* haud recte scribitur Latinis litteris, quod putabant Hebraicis dici מֵסַיָה, ut *opus*, sive *facturam* Dei significaret. Verum מֵסַיָה, sed בְּרַחְמֵי בְרַחְמֵי scribitur in Hebraico textu,

agros, quod licet absque sermone Jeremiae debuerant per se intelligere, tamen Domini sermonibus commoventur, et dicitur ad eos: *Haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Adhuc possidebuntur domus et agris vineae in terra ista.* Hoc est illud quod Jeremias dudum dixerat: *Intellexi verbum esse Domini; et idcirco emit agrum, quem possessurus non erat.*

(Vers. 16 seqq.) *Et oravi ad Dominum postquam tradidi librum possessionis Baruch filio Neriae, dicens: Heu, heu, heu, Domine Deus (sive qui es, Domine Deus). Ecce tu fecisti caelum et terram in fortitudine tua magna, et in brachio tuo extenso (sive excelso) non erit tibi difficile (sive impossibile) omne verbum (vel juxta LXX, Nihil apud te est absconditum). Qui facis misericordiam in millibus, et reddis iniquitatem patrum in stau filiorum eorum post eos, fortissime, magne, potens (quod Hebraice dicitur) עֲמוּנָה (עֲמוּנָה): Dominus exercituum (sive virtutum) nomen tibi. Magnus consilio et incomprehensibilis cogitatu. Cujus oculi aperti sunt super omnes vias filiorum Adam (sive hominum) ut reddas unicuique secundum vias suas, et secundum fructum adventionum suarum [Vulg. ejus]. Post emptionem agri jure celebratam, et 1083 post sententiam Domini, qua pollicitus est domos, agros, et vineas deinceps possidendas, orat Propheta ad Dominum, et dolorem cordis gemitibus exprimit, dicens: *Heu, heu, heu, Domine Deus: pro quo LXX transtulerunt, s̄ ov, id est, qui es, Domine Deus, juxta illud quod Moysi dicitur: Vade, dic populo Israel: Qui est, misit me ad vos* (Exod. iii, 14). Non quo non sint alii; sed aliud est Creatoris esse beneficium, quod subsistat; aliud, aeternitate naturae. Laudat Dominum, et ex creaturis praedicat Creatorem. Primumque potentiam ejus et misericordiam, atque justitiam in omne hominum genus elevat vocibus: deinde transit ad Israel, et quanta ei praestiterit, celebri [Ad. celeri] sermone describit. Et post tanta beneficia dicit eos immemores bonorum illius, clementiam in amaritudinem provocasse, ita ut obsideatur civitas, et antequam hostium in eam fiat irruptio, fame, et gladio, et peste consumpta sit. Haec autem universa praemisit, ut consequenter illud inferret, quod in reprehensionem divinae sententiae facere videbatur. Et tu dicis mihi, Domine Deus, eme agrum argento, et adhibe testes, cum urbs data sit in manus Chaldaeorum? Haec interim tota loci istius continet pericope. Nunc ad singula revertamur. Tu fecisti caelum et terram in fortitudine tua magna. Et Joannes dicit de Filio: *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil, quod factum est* (Joan. i, 3). Haec est enim Domini fortitudo, Apostolo comprobante: *Christus Dei virtus et Dei sapientia* (I Cor. i, 24). Et in brachio tuo extenso, sive excelso, quorum utrumque percutientis indicium est. Hoc est autem brachium,*

neque adeo isthaec illi expositio nominis congruit.

^b Illic loco Commentarii vice sit doctissimus conterranei nostri, Scipionis Marchionis Maffei liber, qui inscribitur: *La Diplomatica.*

de quo Isaias loquitur : *Et brachium Domini cui A* *revelatum est (Isai. LIII, 4)?* Non erit tibi difficile omne verbum. Quæ enim apud homines impossibilia, apud Deum possibilia sunt; sive cui nihil est absconditum (*Mick. XIX*), juxta illud Psalmographi, dicentis : *Quia tenebræ non obscurabuntur a te, et nos sicut dies illuminabitur (Psal. CXXXVIII, 12).* Qui facis misericordiam in millibus; et reddis iniquitatem patrum in sinu filiorum eorum post eos. Grandis clementia Creatoris, misericordiam suam in mille generationes extendere, et justitiam statim in altera generatione monstrare, quæ tamen et ipsa est mixta misericordie. Non enim statim punit delinquentem, sed expectat penitentiam, ut si liberi imitati fuerint parentum vicia, diu dilata **1084** poena reddatur. *Fortissime, magne, potens, Dominus exercituum, sive virtutum, nomen tibi.* Ista nomina potentiam indicant Creatoris. Cæterum proprie nomen Dei Pater est, quod in Evangelio per Dominum revelatur dicentem : *Pater, manifestari nomen tuum hominibus (Joan. XVII, 6).* *Magnus consilio.* Et audet se quisquam Domini inserere secreto, et de illius judicis judicare. *Et incomprehensibilis cogitatu.* Quem non comprehendit cogitatio, quomodo potest sermo comprehendere? *Cujus oculi aperti sunt super omnes rias filiorum Adam.* Frustra ergo homo se putat Dei celare notitiam. Quodque infert : *Ut reddat unicuique secundum rias suas, et secundum fructum adinventio-* **B** *num suarum,* hoc indicat quod interdum pro nimia patientia, judicis ejus videantur injusta. Quem locum Apostolus plenius explicat ad Romanos : *Ignoras C* *quoniam benignitas Dei ad penitentiam te hortatur? secundum duritiam autem tuam et cor impœnitens, thesaurizas tibi iram in die iræ, et revelationis justitiae Dei (Rom. II, 4, 5).* Quanto igitur serior vindicta peccantium est, tanto justior : in similitudinem Pharaonis, qui decem plagis admonitus, non punitus, et in duritia perseverans, ad exitum Rubri maris fluctibus obrutus est (*Exod. XIV*).

(Vers. 20 seqq.) *Qui posuisti signa et portenta in terra Ægypti usque ad diem hanc, et in Israel et in hominibus (sive terrigenis) et fecisti tibi nomen sicut est dies hæc, et eduxisti populum tuum Israel de terra Ægypti, in signis et in portentis, et in manu robusta, et brachio extenso, et in terrore magno. Et dedisti eis terram hanc, quam jurasti patribus eorum, ut dares D* *eis terram fluentem lacte et melle. Et ingressi sunt, et possederunt eam, et non obedierunt voci tuæ, et in lege tua non ambulaverunt; omnia quæ mandavi eis ut facerent, non fecerunt, et evenerunt eis universa mala hæc.* De generali transit ad speciale, et quid proprie præstitit Israeli, brevi sermone percurrit. *Qui posuisti, ait, signa et portenta in terra Ægypti,* quibus afflicta est Ægyptus usque ad diem hanc, et in Israel et in hominibus sive terrigenis. Hoc quod dicitur, usque ad diem hanc, posterioribus copulandum est,

ut legamus, et in Israel, et in cunctis mortalibus quotidie tua signa complentur. Sive aliter, signa atque portenta non solum in Ægypto perpetrasti, sed usque hodie eadem tuæ misericordie fortitudo salvavit populum tuum, et universo **1085** generi humano Creatoris subvenis potestate. Et hoc notandum, quod Israel ab hominibus separat atque terrigenis, juxta illud : *Filius meus primogenitus Israel. Et fecisti tibi nomen sicut dies hæc (Exod. IV, 23).* Laudes, inquit, tuæ totius orbis sermone celebrantur. *Et eduxisti populum tuum Israel de terra Ægypti.* Pulchre dixit, populum tuum, eo enim tempore quo eductus est, Domini imperio serviebat. Eduxisti autem *in signis et portentis,* quibus percutiebatur Ægyptus, *et in manu robusta, et in brachio extenso, et in terrore magno :* quando mare Rubrum transeunt populo Israel viam præbuit [*Al. præbuitis*], et Ægyptium oppressit [*Al. oppressisti*] exercitum : *Et dedisti eis terram hanc, quam jurasti patribus eorum ut dares eis :* Abraham videlicet, Isaac et Jacob. Ergo non suo merito terram repromissionis, sed patrum accipere virtutibus, *terram fluentem lacte et melle.* Necdum enim solidum poterant cibum capere, sed melle et lacte nutriebantur infantie. Vel certe lacte et melle, rerum omnium ubertate et abundantia. *Et ingressi sunt, et possederunt eam.* Statimque inter possessionem et inobedientiam nihil fuit medium. Ubertas enim securitatem, securitas negligentiam, negligentia contemptum parit. *Et non obedierunt, voci tuæ, et in lege tua non ambulaverunt.* Frustra ergo promissere in eremo dicentes : *Omnia quæcumque Dominus præcepit (Al. præceperit), faciemus (Exod. XIX, 8).* Non enim in sponcione, sed in opere præcipuum est : ad retundendam eorum impudentiam, qui putant hominem omnia posse complere, quæ se facturum esse pollicitus est. Omnia quæ mandasti eis ut facerent, non fecerunt, et corte facturos se promiserant. *Et evenerunt eis universa mala hæc.* Mala patientibus, cæterum juxta Domini sententiam bona, quæ [*Al. qui*] reddit unicuique secundum vias suas.

(Vers. 24, 25.) *Ecce munitiones extractæ sunt adversus civitatem, ut capiatur : et urbs data est in manus Chaldæorum, qui præstantur adversus eam a facie gladii, et famis, et pestilentie. Et quæcumque locutus es, acciderunt, ut ipse tu cernis : et tu dicis mihi, Domine Deus, eme agrum argento, et adhibe testes, cum urbs data sit in manus Chaldæorum? Decimus annus erat regis **1086** Sedecie, ita enim scriptum est : Verbum quod factum est ad Jeremiam a Domino anno decimo Sedecie regis Juda : tunc exercitus regis Babylonis obsidebat Jerusalem, et Jeremias propheta clausus erat in atrio carceris. Recteque nunc dicitur : *Ecce munitiones sunt extractæ adversus civitatem, ut capiatur : et urbs tradita est in manus Chaldæorum ;* nec habent quos vincant, aut [*Al. sed*] quos capiant. Jam enim gladio, fame, peste consumpti sunt : et quæ-*

^a Martian. post Erasm. *sapientia*, pro *patientia*, quod nos reposuimus, et melioris quoque notæ mss. pœnes Victorium præferunt.

eamque dixisti, videmus esse completa; quomodo A ergo mihi dicis, Domine: *Eme agrum argento, et adhibe testes; cum urbs data sit in manu Chaldaeorum?* Igitur non reprehendit, sed interrogat: nec tam sibi, quam aliis vult discere, qui sedebant in atrio carceris; et forsam taciti reprehendebant, quomodo idem propheta, quem verum nuntiarum credebant, et urbem dicat esse capiendam et agrum emat quasi possessurum.

(Vers. 26 seqq.) *Et factum est verbum Domini ad Jeremiam, dicens: Ecce ego Dominus Deus universae carnis. Numquid mihi difficile (sive impossibile) erit: aut abscondetur a me omne verbum? Propterea haec dicit Dominus: Ecce ego tradam civitatem istam in manu Chaldaeorum, et in manu regis Babylonis, et capiet eam. Et venient Chaldaei (sive ingredientur) praeliantes: venient Chaldaei adversus urbem hanc, et succendent eam igni, et comburent eam, et domos, in quarum domatibus sacrificabant Baal, et libabant diis alienis libamina ad irritandum me. Tristibus laeta subjungit, et post eversionem Jerusalem, captivo populo reditam pollicetur. Primumque causas exponit offensae et justi furoris Dei, ut quanto major culpa peccantium, tanto amplior in peccatores clementia Creatoris. Ego, inquit, Dominus Deus universae carnis. Nequaquam cunctarum gentium, nec populi Israel, aut certe, ut de sanctis crebro dicere solet, Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob: sed Deus dixit universae carnis, ut et rationalia et bruta animalia ipse secisse credatur. Sunt enim qui providentiam Creatoris usque ad rationalia constentur: bruta autem fortuitis casibus asserant vel perire, vel vivere. C Propheticusque sermo declarat, nihil esse quod fugiat providentiam et scientiam 1087 Dei: quia alia propter se, alia in usum hominum sunt creata. Numquid mihi difficile aut impossibile: aut certe abscondetur a me omne verbum? et supra diximus: Quae apud homines impossibilia, apud Deum possibilia sunt. Verbum autem hic et in multis aliis locis pro rebus debemus accipere. Quid est, ait, quod factum est verbum? Propterea haec dicit Dominus. Quid enim praecesserat, ut causalem conjunctionem poneret, dicens: Propterea haec dicit Dominus. Quia, inquit, curae meae est omnia regere, universa disponere, et reddere singulis juxta vias suas: *idcirco ego tradam civitatem istam in manu Chaldaeorum, et in manu regis Babylonis, et capient eam.* Primum enim vallatur exercitu, et absente capitur Nabuchodonosor, Sedeciasque ducitur in Reblatha, et ibi regi traditur. *Et venient, inquit, Chaldaei praeliantes adversus urbem hanc.* Melius Aquila qui pro eo quod scriptum est, *venient*, transtulit *επιβουλεύουσαι*, hoc est, *ingredientur* civitatem. Neque enim absentes erant ut venirent, quippe qui circumdederant Jerusalem, sicut Scriptura testatur. *Tunc exerci-**

tus regis Babylonis obsidebat Jerusalem. Ac deinde: *Ecce munitiones extractae sunt adversus civitatem ut capiantur: et urbs data est in manus Chaldaeorum.* Quomodo igitur venient qui praesentes erant? Sed hi qui obsidebant urbem, *ingredientur*, inquit, *et capient eam*, et succedent, et ad solum usque comburent (verbum enim Hebraicum באו (באו), ambiguitate sui, et *venient*, et *ingredientur* sonat). Et domos in quarum domatibus sacrificabant Baal idolo Sidoniorum, et libabant diis alienis libamina ad irritandum me, ut non errore religionis, sed contentione quadam et in Creatorem contumelia facere viderentur. Quomodo autem periturus scribitur mundus, juxta illud quod scriptum est: *Caelum et terra pertransibunt (Matth. XXIV, 35)*, eo quod in maligno positus sit: sic et domus ipsae et loca in quibus flagitia perpetrata sunt, irae Dei subjacent. Sunt qui contentiose illud quod scriptum est: *Locus in quo crucifixus est Dominus atque Salvator, spiritualiter Gomorrha et Aegyptus vocatur (Apoc. XI, 8)*, ad ipsa loca referant. Alii vero universum mundum sub nomine Aegypti et Gomorrhae significare putant. Ut enim Gomorrha divino igne deleta est; ita et mundum judicio Dei concremandum.

(Vers. 30.) *Erant enim filii Juda, et filii Israel jugiter (sive soli) facientes mala in oculis meis ab adolescentia sua.* Verbum Hebraicum אכלו (אכלו), Aquila interpretatus est *εδωκεν*, 1088 quod conjunctionem significat, *verumtamen*. Symmachi prima editio, et Septuaginta, et Theodotio, *solos* interpretati sunt. Secunda quippe Symmachi vertit *διδωκεν*, quem et nos in praesentiarum secuti sumus, ut diceremus *jugiter*. Dicamus igitur primum juxta Hebraicum, *filii Israel, et filii Juda facientes jugiter malum*. Et decem, inquit, et duae tribus malum sine cessatione fecerunt, et jugis fuit eis in pessimis operibus perseverantia. Si autem jugis et semper in toto populo, ubi est justitia sempiterna? Porro juxta LXX, qui dixerunt: *Soli facientes malum*, oritur questio: Num et aliae gentes eo tempore quo Israel Judasque peccabant, malum non fecerunt? Quod sic solvitur: Qui habet notitiam Dei et recedit ab eo, solus peccat in oculis Dei; qui vero increduli permanserint, quasi illo non vidente et negligente, delinquant. Unde et David vir sanctus, quia corruerat in peccatum uxoris Uriae, Beithabee, agens postea poenitentiam (II Reg. XII), loquitur: *Tibi soli peccavi, et malum coram te feci (Ps. I, 6)*, id est in conspectu tuo. Denique jungitur: *Soli facientes malum in oculis [Al. addit meis], in conspectu meo ab adolescentia sua.* Quodque sequitur: *Filii Israel qui usque nunc exacerbant me in opere manuum suarum, dicit Dominus, in LXX non habetur, et de Hebraico additum est. Quia autem ab adolescentia sua usque ad praesentem diem jugiter deliquere,*

^a Ita Vatic. ms. et Rabanus legunt: atque ita Victorius olim restituit, assentiente Graeco textu, *μὴ ἀπ' ἑμοῦ ἀποβήσεται τῆ;* Martianæus cum Erasmo, ut *abscondatur a me.*

^b Victorio faciem praefereute, sic restituimus hunc locum, quem Martianæus juxta Erasmus corruptum reliquit. *Revera τὸν ἄνεψόν ἐστι, sonatque et ὁ-*

*nire, et ingredi: atque Aquila quidem hoc alterum praetulit: hoc autem est, quod de more Hieronymus notat. Antea illud sive praeponebatur verbis *venient Chaldaei adversus urbem hanc*, quasi altera interpretatio esset illorum, *Et venient Chaldaei, et ingredientur: quae oppido falsa, confusaque lectio erat.**

runt, ideo justa sententia Dei est, et merito Scriptura contextit :

(Vers. 31.) *In furore et in indignatione mea facta est mihi civitas hæc a die qua ædificaverunt eam usque ad diem istam, qua auferetur de conspectu meo.* Si ex eo tempore quo civitatis jacta sunt fundamenta, usque ad hanc diem, quando capta est, atque succensa, et sublata de conspectu Domini, fuit semper in vitio, et indignationem contra se Domini provocavit : ubi est (ut sæpe jam diximus) peccatorum quies?

(Vers. 32.) *Propter malitiam, inquit, filiorum Israel, et filiorum Judæ, quam fecerunt, ad iracundiam me provocantes, ipsi et reges eorum, et principes eorum, sacerdotes eorum, et prophetæ eorum, viri Juda et habitatores Jerusalem.* Quia supra dixerat : *In furore et in indignatione mea facta est mihi civitas hæc, a die qua ædificaverunt eam usque ad diem istam, qua auferetur de conspectu meo ;* et nullum generaliter absque peccato fuisse monstraverat, nunc per partes enumerat, et reges, et principes, et sacerdotes, et prophetas eorum, et cuncta uno sermone comprehendens : *Viri, inquit, Juda, et habitatores Jerusalem.* Pulchreque non dixit : **1088** Reges mei, et principes mei, et sacerdotes mei, et prophetæ mei : sed quia peccaverunt reges eorum, et principes eorum, et sacerdotes eorum, et prophetæ eorum.

Et verterunt ad me terga, et non facies. Juxta illud quod alibi scriptum est : *Et verterunt contra me scapulam recedentem* (Zach. vii, 11). Qui enim preceatur, inclinata cervice in terram pronus funditur : qui vero tergum vertit, ipso gestu corporis indicat negligere se comminantem. Et hoc, ait, faciebant.

(Vers. 33.) *Cum docerem eos diluculo, et erudirem, et nollent audire, et acciperent disciplinam.* Fugatis erroris tenebris, et omni idolorum cultu, mea sententia confutata, quotidie corda eorum illuminare cupiebam, et docere quæ recta sunt. Et ut liberum servaret arbitrium, jungit et dicit : *Et nollent audire ut acciperent disciplinam.* Sequitur :

(Vers. 34.) *Et posuerunt idola sua in domo, in qua invocatum est nomen meum, ut polluerent eam.* Non solum eo tempore Judas posuit in Templo Dei statuas idoli, quam in Ezechielis principio legimus (Ezech. viii) : sed usque hodie in domo Dei, quæ interpretatur Ecclesia, sive in corde animaque credentium ponitur idolum, quando novum dogma constituitur, et juxta Deuteronomium adoratur in abscondito (Deut. iv) : *Nescitis, inquit, quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis* (I Cor. iii, 16).

(Vers. 35.) *Et ædificaverunt excelsa (sive aras) Baal : quæ sunt in valle filii Ennom : ut initiarent filios suos, et filias suas idolo Moloch.* Pro initiarent, in Hebraico scriptum est עביר (עביר), quod Aquila et Symmachus, *transducerent* ; Septuaginta et Theodotio interpretati sunt, *offerrent*. De valle filiorum Ennom, quæ Hebraice dicitur עננום (עננום), supra plenius diximus : quod subjaceat Siloe fontibus, et amoenitate sui, quia locus irriguus est, populum [Al. addit Israel] provocaverit ad luxuriam, quam

idolorum cultus sequitur. Notandum quoque quod aræ et excelsa, Hebraico sermone appellantur באמות (במות), propter eos qui in Samuelis et Regum volumine quid significet hoc verbum dubitant. Moloch idolum Ammonitarum est, quod in regem vertitur. Significat autem Scriptura divina, quod non solum Baal idolo, sed et Moloch cunctisque dæmonibus in ipso loco populus servierit.

Quod non mandavi eis : nec ascendit in cor meum, ut facerent abominationem hanc, et in peccatum deducerent Judam. Proprie tribus Juda et Benjamin in fano Baalis et Moloch, dæmonum simulacra veneratæ **1090** sunt (III Reg. xii). Vitulos autem aureos in Bethel et Dan, et decem tribus, quæ appellantur Samaria, Joseph et Ephraim, incoluisse [Al. voluisse] perspicuum est. Tantumque mali fuit quod a populo factum est, ut testetur Deus se nunquam cogitasse, nec ascendisse in cor suum, quæ illi facturi fuerint. Omnia autem hæc ἀδρωροκιδως.

Et nunc propter ista, hæc dicit Dominus, Deus Israel, ad civitatem hanc, de qua vos dicitis, quod tradatur in manu regis Babylonis in gladio, et in fame, et in peste. Sicut sperantibus auxilium, et in murorum firmitate fidentibus, prophetatur quod subvertenda sit Jerusalem, et populus jam jamque capiendus, et ante captivitatem gladio, fame et peste periturus : sic desperantibus, et post subversionem urbis nullam salutem exspectantibus, suum auxilium pollicetur, ut et confidentia atque superbia, justam sententiam ; et desperatio, atque humilitas Dei mereatur auxilium.

(Vers. 37 seqq.) *Ecce ego congregabo eos de universis terris ad quas ejeci in furore meo, et in ira mea, et in indignatione grandi, et reducam eos ad locum istum, et habitare eos faciam confidenter.* Et erunt mihi in populum, et ego ero eis in Deum. Et dabo eis cor unum, et viam unam, ut timeant me universis diebus, et bene sit eis et filiis eorum post eos. Et seriam eis pactum sempiternum (sive disponam testamentum æternum), et non desinam eis benefacere, et timorem meum dabo in corde eorum, ut non recedant a me. Et lætabor super eis, cum eis benefecero (sive et visitabo eos, ut eis benefaciam). Et plantabo eos in terra ista in veritate (sive in fide), in toto corde meo, et in tota anima mea. Multi hoc putant tempore Zorobabel filii Salathiel, et Jesu filii Josedec sacerdotis magni, quando Aggæus et Zacharias prophetaverunt sub Ezra sacerdote completum, quando ædificatum est Templum, et sub Neemia extructi muri per circuitum : ut quos ante defecerat in furore, et in ira, et in indignatione grandi de Jerusalem, et in toto orbe disperserat ; postea reductos habitare fecerit confidenter, et fuisse eos in populum Dei ; et Dominum fuisse in Deum eorum, et cætera quæ Scriptura contextit. Sed quomodo hoc possit illi tempori coaptari : *Habitare eos faciam confidenter, et seriam eis pactum sempiternum, sive disponam illis testamentum æternum,* penitus non potest approbari : quippe quos legerimus, et sacra narrat historia, non solum a vicinis gentibus, sed a Persis quoque et Macedonibus,

et Ægyptiis Romanisque sæpe captos, et hucusque A
servire. **1061** Omnia igitur ad adventum refe-
renda sunt Salvatoris: quæ nostris et fidelis tempore
videmus expleta, et electio juxta Apostolum reli-
quiarum salva facta est (*Rom. ix*). Et qui in Christo
habitant confidenter, datum est illis cor unum
juxta illud quod scriptum est: *Multitudinis autem
credentium erit cor unum et anima una (Act. iv, 52)*.
Et viam, inquit, unam illum qui dicit: *Ego sum via,
veritas, et vita (Joan. xiv, 6)*. Et timeant me univer-
sis diebus. Principium enim sapientiæ timor Do-
mini (*Prov. ix*). Universis autem diebus: quod si Ju-
dæis non competit, de nostro populo accipiendum
est: cui et bene fuit, et est, et erit, non solum ipsis,
sed et filiis eorum post eos. Nobiscum enim pactum
pepigit sempiternum: nec desinet nobis ultra be-
nefacere. Quodque sequitur: *Et timorem meum dabo
in corde eorum, ut non recedant a me*, sic liberum
donat arbitrium, ut tamen ipse timor qui tribuitur,
gratia permaneat largitoris. ^a Cumque, inquit, eis
benefecero, lætabor. Gaudet quippe quia videt
creaturam suam esse salvatam. Unde et gaudium An-
gelorum est in cœlis super uno peccatore pœnitentiam
agente (*Luc. xv*). *Et plantabo, inquit, eos in terra
ista in veritate*, sive (ut LXX transtulerunt) *in fide*,
ut proprie significet populum Christianum cujus reli-
gio fides est. *In toto corde meo, et in tota anima
mea*. Si Domini verba sunt Salvatoris, recte cor et
animæ ejus creditur, qui dicit in Evangelio: *Potesta-
tem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo
iterum sumendi illam (Joan. x, 18)*. Sin autem ex
persona Dei Patris accipimus, secundum illud intel-
ligendum est: *Neomenias vestras et sabbata, et dies
festos odit anima mea*.

(Vers. 41 seqq.) Quia hæc dicit Dominus: sicut
adduxi super populum istum omne malum hoc grande:
sic adducam super eos omne bonum quod ego loquor
ad eos. Et possidebantur agri in terra ista, de qua vos

^a Hic demum glossæ quod de suo addit Raba-
nus, et sub Hieronymi nomine in Commentariis ob-
truditur, describere non piget: *Ezechiel quoque ait
(cap. xi, vers. 19): Et dabo eis cor novum... Et sint
mihi in populum et ego sim eis in Deum. Quibus ma-
nifestissime perdoceamur, et initium voluntatis bonæ
nobis Domino inspirante concedi, cum aut per se aut*

*dicitis quod deserta sit eo quod non remanserit homo,
et jumentum 1062, et data sit in manum Chaldæo-
rum. Agri pecunia ementur, et scribentur in libro, et
imprimetur signaculum, et testis adhibebitur in terra
Benjamin, et in circuitu Jerusalem, in civitatibus Juda,
et in civitatibus montanis, et in civitatibus campestribus
(sive Sephela) et in civitatibus Nageb (hoc est quæ
ad austrum sunt), quia convertam captivitatem eorum,
ait Dominus. Hæc juxta litteram, licet in typo præ-
cesserint post reditum de Chaldæis, quando ad
Cyri regis imperium reversus est populus in Ju-
dæam: tamen spiritualiter in Christo et Apostolis
verius pleniusque complentur. Tunc et homines et
jumenta reducti sunt in Ecclesiam juxta illud quod
scriptum est: *homines et jumenta salvos facies, Domine*,
rationales quique et simplices. Tunc agri empti sunt
pecunia, ut faceremus nobis amicos de iniquo mam-
mona, qui nos reciperent in æterna tabernacula
(*Luc. xvi*). Et scripti in libro, haud dubium quia vi-
ventium. Et impressum est signum vexilli Dominicæ
crucis atque victoriæ; et testes adhibiti sunt Mar-
tyres, et omnis sanctorum chorus. In terra Benja-
min, ubi est Domini fortitudo, et in circuitu Jerusa-
lem, in qua est visio pacis, et æterna securitas: in
civitatibus Juda, in quibus est Christi vera confessio.
Et in civitatibus montanis, de quibus una est, de
qua dicitur: *non potest civitas abscondi in monte po-
sita (Matth. v)*. Et in civitatibus campestribus, quæ
Hebraice appellantur SEPHELA; ut de profundis atque
depressis per camporum æqualitatem ad summa
gradiamur. Et civitatibus quæ ad austrum sunt:
quod Nageb LXX transtulerunt, ubi est meridies et
plena lux veritatis. Cum autem hæc omnia facta
fuerint, implebitur quod scriptum est: *Convertam
captivitatem eorum, ait Dominus*, de quo scriptum
est: *ascendens in altum captivam duxit captivitatem
(Psal. lxxvii, 19)*. *Acceptis*, sive (ut Apostolus ait)
dedit dona hominibus (Ephes. iv, 8).*

*per exhortationem cujuslibet hominis, aut per neces-
sitetem nos ad salutis attrahit viam et perfectionem
virtutum ab eodem similiter condonari; nostrum vero
hoc esse, ut ad exhortationem, auxiliumque Dei,
vel remissius, vel enixius exsequamur, et pro hoc nos
vel remunerationem, vel supplicia dignissima præ-
mereri.*

IN SUBSEQUENTES HOMILIAS ADMONITIO.

Diu multumque de Latino subsequentium in Isaia Visiones Homiliarum Interprete dubitavimus, fuerit
necne magnus Hieronymus, an ejus ævi alius quispiam. Et cum multa quidem in utramque partem argu-
menta occurrerent menti, fortiora tamen olim in contrariam ita visa sunt, ut in priore nostra Hieronymiano-
rum Operum recensione, ante annos triginta et quod excurrit, Veronæ adornata, eam interpretationem S.
Doctori censuerimus abjudicandam. Fugit vero tunc nos, aut certe non tanti visum est, ineluctabile argu-
mentum illud, quod ex Rufini eruitur luculentissimo testimonio, ubi (*lib. xi Apologiæ suæ, num. 27*) quæ-
dam vocat de Græcis Adamantii, in quibus Latine vertendis Hieronymus noster nimia libertate usus fuerit,
deque erroribus, quibus illa scatebant, eos dumtaxat, qui adversari catholicæ de Trinitate fidei viderentur,
sustulerit, alia ad præbatiorem sensum quibusdam additis, quibusdam detractis recoxerit. Quod ut exemplo
evincat, locum adducit ex istorum Homiliarum prima, ubi postquam vertit Hieronymus: *Qui sunt ista duo
Seraphim? Dominus noster Jesus Christus et Spiritus sanctus*, de suo addit, *Ne pates Trinitatis dissidere naturam,*